

ВАЗОРАТИ КОРҲОИ ХОРИҶИИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ФОНДИ БА НОМИ ФРИДРИХ ЭБЕРТ
ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Талбак НАЗАРОВ
Абдунабӣ САТТОРЗОДА

Дипломатияи муосири Тоҷик

(Ба шарафи 15-умин солгарди
истиқлолияти давлатии
Ҷумҳурии Тоҷикистон)

Душанбе
“ИРФОН”
2006

ББК 10.5+13

К-61

Мухаррири масъул: Р.Ҷ.Ҳайдаров,
номзади илмҳои фалсафа

Мухаррир: Ҷ.Шарифов

Талбак Назаров, Абдунабӣ Сатторзода

К-61 Дипломатияи муосири тоҷик, Душанбе, Ирфон 2006, 224 саҳ.

Дар ин китоб ҷанбаҳои гуногуни фаъолияти дипломатияи муосири тоҷик баррасӣ шудаанд.

Муаллифон раванди ташаккули дипломатияи миллии тоҷик, самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар марҳилаи ҳозира таҳти мулоҳизаи худ қарор доданд.

Нашрия барои мутахассисон ва доираи гуногуни хонандагон пешбинӣ шудааст.

ББК 10.5+13

ISBN 5-667-01492-9

Ин китоб бо маблағгузорию Фонди ба номи Фридрих Эберт дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидааст.

«Баъд аз Иҷлосияи таърихии XVI Шурои Олӣ дар сиёсати хориҷии мо марҳилаи нав оғоз ёфт. Ҳоло раванди ташаккули самтҳои асосии он идома дорад».

«Дарҳои Тоҷикистон барои ҳамкорӣ ба рӯйи ҷаҳониён боз аст».

**(Эмомалӣ Раҳмонов,
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон)**

МУҚАДДИМА

Агарчи истилоҳи «дипломатия», тавре ки маълум аст, бори аввал соли 1645 дар Британияи Кабир истифода шуда буд, дипломатияи тоҷик таърихи хеле қадимтар аз онро дорад. Бо назардошти он ки пайдоиши дипломатия ба сифати «илм дар бораи муносибатҳои мутақобилаи давлатмардон ва давлатҳо» (В.Дал) ба пайдоиши давлату давлатдорӣ вобастагӣ дорад ва таърихшиносон пайдоиши нахустин давлатҳоро дар сарзамини мо ба асрҳои IX-VII пеш аз милод нисбат медиҳанд¹, метавон гуфт, ки дипломатияи тоҷик таърихи беш аз 3000 соларо соҳиб мебошад. Қадимӣ будани дипломатия дар кишварҳои шарқӣ падидаи эътироф гардидааст. Бино бар навиштаи В.И.Попов, муаллифи китоби пураарзиши «Дипломатияи муосир. Назария ва амалия», сею ним ҳазор сол пеш аз ин дар Миср шартномаҳои байналмилалиро бо мутобикати комил ба меъёрҳои ҳунари дипломатии наздик ба замони мо ба имзо мерасонидаанд, ки аз сатҳи баланди он гувоҳӣ медиҳад. Дипломатия дар Ҳиндустон аз он ҳам қадимтар ва пешрафтатар будааст². Бо вучуди он гуиё, бино ба гуфтаи ин донишманди русӣ, «дипломатияи кишварҳои Осиё ва Африқо ба иллати канда будани Шарқ аз Ғарб ба дипломатияи умумидунёӣ таъсири зиёд нарасондааст. Аммо дипломатияи Юнон, Рум ва баъд Византия дигар аст»³. Ин ипгибоҳи маҳз мебошад. Зеро ба исбот расидааст, ки «одоб ва русуме, ки дар Аврупо барои фиристодан ва пазируфтани сафирон муроҷот мешавад, «ғолибан аз русум ва ташрифоти рӯзгори импротурии Рум иқтибос шуда буд», ки дар навбати худ «он русуми маъмули импротурии Рум дар асл иқтибос аз ойини сафорати мутадовул дар Эрони қадим будааст»⁴.

Донишмандоне, ки таърихи пайдоиши муносибатҳои дипломатиро ба давраи пайдоиши қабилаҳои одамӣ, ба асри сангин (нволит) нисбат медиҳанд, таърихи дипломатияи тоҷикро на кам аз 6000 доништаанд. Академик Н.Неъматов соҳиби рисолаи «Концепсияи таърихи дипломатияи халқи тоҷик» (2004) аз ҷумлаи онҳост. Вай ба хулосае омадааст, ки аз қарни VI то мелод то садаи VI

¹ Б.Ғафуров. Тоҷикон Д., 1998, с. 89.

² В.И.Попов. Современная дипломатия. Теория и практика. — М., 2000,

³ Асари зикршуда, с. 18.

⁴ Дипломосии амалӣ ва ташрифоти дипломатик. Ҷилди аввал Гуфторе дар бораи дипломоеӣ ва равобити дипломатик. - Техрон, 1373, с. 30.

пас аз мелод дар замони мавҷудияти давлатҳои ҳахоманишиёву Аршакидиён, Кӯшонӣёну Сомониён, Суғдиёну Тахористониён дипломатиям форсии тоҷикӣ ба пуррагӣ ташаккул ёфта буд.

Дар ҳусуси он ки дипломатиям тоҷик, дар воқеъ, таърихи қадим дошта, дар гузашта хеле инкишоф ёфта буд, санади муътамади дигар он аст, ки дар байни девонҳои (вазиратхонаҳои) маъмули давлати Сомониён девони махсусе бо номи «Девони амидулмулк ё расоил ва иншо» буд, ки бо муносибатҳои дипломатӣ ва мукотиботи муҳимми давлатӣ машғул буд⁵.

Низомулмулк дар «Сиёсатнома» (а.ХI) фасли ҷудогонаеро бо номи «Андар маънии аҳволи расулон ва тартиби кори эшон» ба баёни масъалаҳои назарии дипломатия бахшидааст. Мулоҳизаҳои ӯ дар бораи расулон, ки дар сарчашмаҳои асримиёнагӣ, аз ҷумла дар «Шоҳнома»-и Абулқосими Фирдавсӣ аз онҳо ҳамчунин бо номҳои «фиристода» ё «фиристодагон» ёд оварда мешавад, шахсият ва тартиби кори онҳо шаҳодат аз он медиҳад, ки институту расулон (фиристодагон) дар дипломатияи тоҷик дар гузашта хеле маъмул буда, ҷанбаҳои амалӣ ва назарии он ба таври мушаххас танзим гардида будаанд.

Ин чизро муаллифони сарчашмаҳои таърихӣ, таърихномаҳо низ тасдиқ мекунанд, монанди «Таърихи Табарӣ»-и Балъамӣ (а.Х), «Таърихи Бухоро»-и Наршахӣ (а.Х), «Таърихи Яминӣ» (а.Х-ХI), «Таърихи Гардезӣ» (а.ХI), «Равзат-ус-сафо»-и Мирхонд (а.ХV) ва ғ. Барой мисод дар дипломатияи тоҷик дар асрҳои миёна муқаррар гардида будааст, ки аз омадану рафтани расулон тарафҳо якдигарро пешакӣ хабар медодаанд, то «бар ғафлат ва хор доштан корҳо»⁶ нашаванд. Аз ҷумла гумоштагони сарҳад вазифадор буданд, ки аз «кисту аз кучо меояд»⁷ -и расулон мақомоти кишвари худро огоҳ намоянд ва одами муътабареро ба онҳо вобаста кунанд, то онҳоро ба «шаҳри маъруф бирасонад, ба он ҷо бисупорад ва аз он ҷо гумоштагони дигар ҳамчунин бо эшон то ба шаҳру ноҳияти дигар ва ҳам бар ин мисод то ба даргоҳ ва ҳар кучо, ки бирасанд, ки ободонӣ бувад». Ва тавре ки Низомулмулк таъкид менамояд, фармони махсусе будааст, ки мувофиқи он «гумоштагон ва уммолу муқаттаон» вазифадор будаанд, ки расулонро ба ҳар манзиле ки мефарояид,

⁵ Н.Негматов. Таджикский феномен. Теория и история. Д., 1997, с.167-168.

⁶ Низомулмулк. Сиёсатнома. Д., 1989, с. 79.

⁷ Ҳамон асар, Ҳамон саҳифа

«некӯ доранду ба хушнудӣ гусел кунанд». Чунин муносибат ва пазиروي дар ҳақиқи расулон маънии онро доштааст, ки ба ин восита эҳтироми подшоҳе, ки фиристода аз ҷониби ӯст, ба ҷо оварда шавад. Соҳиби «Сиёсатнома» таъкид намудааст, ки «ва подшоҳон ҳамеша ҳурмати якдигар доштанд ва расулонро азиз гирифта, ки бад-он қадру ҷоҳ эшонро зиёдат шудааст». Зеро ба қавли ӯ, расулон касоне мебошанд, ки дар ҳолати ба вуҷуд омадани муҳолифат миёни подшоҳок пеш аз ҳама, ба ёрии онҳо меоянд ва онро рафъ менамоянд. Муаллиф дар замина навиштааст, ки: «Ва агар вақте миёни подшоҳон муҳолифате ва ваҳшате будааст ва расулон ба ҳасби вақт омадаанд ва расолат чунон, ки эшонро фармудаанд, мегузоранд, ҳаргиз эшонро наёзурдаанд ва аз накӯдошт ҳеҷ одате кам накардаанд, ки писандида нест».

Тасаввуроти маъмул дар бораи расулон ё фиристодагон он аст, ки онҳо номае, хабареро аз як подшоҳ, аз як кишвар ба подшоҳи дигаре, кишвари дигаре мерасонанд. Аммо дар амад тавре ки аз «Сиёсатнома» ба таври возеҳ бармеояд, расулон, агар ба таъбири Низомулмулк бигуем, «сад мақсуду сир» доштаанд. Онҳоро барои таҳқиқ, омӯзиши вазъи кишварҳо барои гузориш додан, ҷосусӣ кардан низ мефиристодаанд, то дар вақти зарурат подшоҳи кишварашон тадбири муносиб ҷӯяд, ҷавоби муносиб гардонад, рафтори муносиб намояд. «Расулон, навиштааст Низомулмулк, бештар айбҷуй бошанд ва ҳаменигаранду мепурсанд, то дар подшоҳ ва мамлакати ӯ чӣ чиз аст, ки он айбу нуқс аст ва ҳар чиз, ки он ҳунар аст ва ба вақти дигар аз подшоҳон сарзаниш ва маломат расад»⁸.

Дар асрҳои миёна ба расулон (фиристодагон) барои он диққати махсус медоданд, ки дарк намуда будаанд, ки онҳо аз мардумони худ, аз кишварҳои худ намояндагӣ мекунанд. Муаллифи «Сиёсатнома» навиштааст, ки «то бад-эшон намуда бошад, ки мардумони мо ҳама чунин бошанд»⁹. Бинобар ба шахсият ва донишу ҳунари ӯ диққати махсус медодаанд. Аз нигоҳи Низомулмулк «ва расулиро марде шояд, ки ӯ хизмати подшоҳон карда бошад ва бар суҳан гуфтан далер ва сафари бисер карда ва аз ҳар донише баҳрае ёфта ва ҳофизу пешбин ва хушқаду некуманзар»¹⁰. Мутаассифона, ин чиз на ҳамеша ба назар гирифта мешуд. Тавре ки Аҳмади Дониш шаҳодат медиҳад дар

8 Асари чикршуда, с. 82.

9 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

10 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

«Наводирул-вақсеъ», дар сафорати Абдулқодирбек ба муносибати туи импиратури Рус Козимбеки тарҷумон ба А.Дониш, ки мирзои сафорат буд, маслиҳат медиҳад, ки чанд байте гуяд, ки дар он номи духтари подшоҳ ва домодаш ба тариқи мувашшаҳ дарҷ бошад, то ки «баъзе ўзбекиҳои ~ [сафири] шуморо хусни он шеър мепушонад»¹¹. Аз рӯи гуфтаи А.Дониш Козимбек «ин сухан барои он меғуфт, ки салотини Бухоро дар боби суфаро одамони камтаомул ва бедонишро ихтиёр мекунад ва эътиқоди он ки асрори давлати мо фош нашавад. Ва меғӯянд: «Элҷӣ бояд, ки агар суоле кунанд, қодир ба ҷавоб набошад. Агар тавонад ҷавоб гуяд ва қодир ба тақрир ва таҳрир набувад. Мабодо ки беабтӣ салтанати мо назди ҳама зоҳир гардад». Хол он ки [ихтиёри] ин маслак айни беабтӣ ва беназмии давлат мебошад».

Аз як гуфта ва баъзе ишораҳои соҳиби «Сиёсатнома» бармоояд, ки дипломатияи тоҷик дар аҳди қадим ва асрҳои миёна як низоми муайяну мушаххаси ташрифот (протокол), ки онро «одати маҷлиси мулук», «расм дар хонадони қадими хулафо» гуфтааст, мавҷуд будааст. У менависад: «Ва дигар ҳар як аз нудаморо мартабае бошад ва баъзеро маҳали нишастан бошад ва баъзе аз аҳли истодан бошанд, чунонки аз қадим боз одати маҷлиси мулук будааст ва ҳануз он раем дар хонадони қадими хулафо мондааст»¹². Ба ҳамин монанд маълумотеро пеш аз ин вазири донишманди

Сомониён Абӯалӣ Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ дар тарҷумаи «Таърихи Табарӣ» (а.Х) низ оварда буд. У фармудааст, ки дар маҷлиси Манучеҳр ал-Малик «ва ҳама райят, ки дар он наздиқӣ буд хурду бузург, биёваранд ва ҳар касро аз меҳтарони сипоҳ ва меҳтарони раоё ба ҷои хеш бинишонанд, то андар мартабати кас тақсире наҷафтод. Ва худ бар тахти мулк бинишаст ва тоҷ бар сар ниҳод, мубади ҳама мубадонро баробари хеш бар тахт нишонд. Мӯбад меҳтари ҳамаи уламову ҳукамои замони эшон буд. Чун донист, ки ҳар касе ба ҷои худ бинишастанд, бар тахт бар пой хосту эшонро фармуд, ки шуморо ҳама бар ҷойгоҳи хеш бинишинед, ман аз баҳри он бар пой хостам, то шумо ҳама маро бибинед ва сухани ман бишунавед». ҳамин муллик дар ҷои дигар низ ин нуктаро таъкид мекунад: «Пас рӯзи меод ҳама дод ва ҳар касе ба ҷои хеш

11 Аҳмади Дониш. Наводир-ул-вақоеъ,- Д., 1988, с. 171.

12 Сиёсатнома, с. 77.

3 Муҳаммад ибни Муҳаммади Балъамӣ. Таърихи Табарӣ. - Д., 1992,

бинишастанд ва онро, ки раем истодан буд, истод ва Нушервон бар худой таоло шукру сано кард ва маликони пешинро бисутуд».

Бино ба маълумоти сарчашмаҳои адабӣ ва таърихӣ дар дипломатияи тоҷик дар аҳди қадим ва асрҳои миёна таҷрибаи бастанӣ аҳдномаҳо ва сулҳномаҳо миёни давлатҳо маъмул будааст. Абулқосими Фирдавсӣ дар «Шоҳнома» аз «аҳднома навингани Хусрави Парвиз ва фиристодан назди Қайсар»¹³ ёд овардааст. Ба ҳамин монанд дар «Таърихи Табарӣ» хабар омадааст, ки мувофиқи он Фирӯз ибни Яздчирд ибни Баҳром ва малики ҳаётила Хушнавоз «аҳднома бинавиистанд», ки сарҳади якдигарро вайрон намекунанд¹⁴. Ва вақте ки Фирӯз аҳдшиканӣ мекунад, «Хушнавоз он Сулҳнома, ки Фирӯз навипта буд ва бар худ гувоҳ карда, бар сари найза кард ва ба миёни ду саф даромад ва гуфт: «Эй мардумони Аҷам, битарсед аз худой осмону замин, ки бар худ ӯро гувоҳ кардед бад-ин нома ва андар ин нома аҳд навиштааст. Ва нусхати он Сулҳнома бархонд, то ҳама бишуниданд ва гуфт: «Ман ҷони ӯ бахшидам ва ҷони он ҳазор тан, ки бо ӯ буданд ва он биёбон баромада буданд ва худоиро бар ин гувоҳ кард ва савганди он бихӯрда ва имрӯз ғадр карда ва савганд дурӯғ карда ва худой таоло, албатта, ӯро ҳалок кун ад бар дасти ман андар чанг, ки ҳаргиз ҳеҷ малик андар қадим аҳд нашикаст ва ғадр накард, ки ҳалок нашуд... Ва уро н аз дики ман ҳеҷ об набувад ва хуни вай ҳалол аст».

Дипломатияи тоҷик пас аз замони Низомулмулк низ, ки вазири давлати сачуқиён буд, дар даврони ҳукмронии хонадонҳои ғазнавиён, хоразмшоҳиён, қарохониён, истилои муғуд темуриён, шайбонихониён, манғитиён вучуд дошт. Тоҷикон агарчи баъд аз заволи давлати Сомониён дар ҳаёти давлатҳои буданд, ки туркону муғулон роҳбарӣ мекарданд, анъанаҳои дипломатии худро ҳифз намуда буданд.

Амир Насрулло ба нияти навиди фатҳи номдори худ ба Императори Русия Александр писари Николай, ки пас аз «шикасти фоҳиш аз давлати Исломбул ва Фаранг» дар Қирим худкушӣ карда буд, сафорате ташкил дод, ки ба он А.Дониш низ ба сифати «мирзо ва имом» ҳамроҳ буд. Дониш супориш гирифта буд, ки вазъи давлати Русияро аз дохил таҳқиқ намояд ва пас аз бозгапг ба Амир Насрулло арз намояд. Раиси сафорат «марди пири хазафшуда ва доим махмуру

13 Абулқосим Фирдавсӣ. Шоҳнома. - Д., 1966 л.. 9 с 120

14 Таърихи Табарӣ, с. 510.

ҳалқхушк аз ҷиҳати вуруди нашъа» буд. Аз ин ру бо вучуди он ки ҳам А.Дониш ва ҳам мутарҷими эронии донишманд ба ӯ қабл аз вохӯриаш бо Император маслиҳат дода буданд ва навишта ҳам буданд, ки чӣ гуяду чӣ монад, аз рӯи «одоби маҷлиси подшоҳи Русия ва сӯҳбати вазир», аз ҷумла маслиҳати аз муж сухан накардан, вай дар сӯҳбати подшоҳи рус, тавре ки Дониш дар «Рисола» навиштааст, «бетамҳиде ва муқаддимае дасти амирзодаро гирифта мегуфт:

Ҳазрати амиралмуъминин нури чашми худро фиристоданд ба уммеи он ки ҷаноби Импротур вилоятҳои гирифтагиро бозгашт кунанд аз Тошканд ва Самарқанд ва Диззах»¹⁵. Бо ин суханони бемавриди элчии нодон масъала беҳал мемонад. Аҳмади Дониш пас аз ин навиштааст, ки «Филвоқеъ агар дар он маврид элчии бомаънӣ мебуд, ба сухан баъзе вилоятҳоро бозгашт менамуд. Агар хомӯш ҳам мебуд, худи вузаро ба қудуми амирзода баъзе вилоятҳоро рад менамуданд. Лоаққал аҳдномаи мусаччал мегирифт, ки то сад сол масалан давлати Расиро, бо мо низою ҷидол набошад»¹⁶.

Вақте ки Амир Насрулло аз Дониш пас аз бозгашт аз натиҷаи сафар меурсад, ӯ мегуяд, ки «Элчӣ коре ба тариқи қасду амд накардааст, ки хилофи ҷонсупорӣ ва давлатхоҳӣ бошад. Илло он чӣ гуфт ва кард, бамавқеъ набуд дар ин боб гунаҳкор нест. Гуноҳи ӯ бар зиммаи давлат аст, ки дар аввал чунин қасонро бар сари маносиб ва аъмол бардоштааст»: . Вазирони русӣ, Козимбеки тарҷумон бо ҳайрат аз Дониш пурсидаанд, ки «Магар дар мамлақати шумо ҷуз ҳамин қисм одами дигаре пайдо намешавад? Ва дар ҳар мартабаи сонавӣ бадтар аз аввал аст. Ё амири шумо бисер беимтиёз аст, ки оқилу ҷоҳилро имтиёз наметавонад кардан?».

Ин нишони амалан ру ба завол овардани дипломатия дар давраи «салотини турк» буд.

Худи ҷараёни омодагӣ ба сафари ҳайатҳои Бухоро баёнгарии он аст, ки бе ҳеҷ тайёри ба таври таваққули сурат мегирифт ва одамони тасодуфӣ онро роҳбарӣ мекарданд. Барои қамии ҳам натиҷа намелоданд. Хусусан, ки амирони манғитӣ бозиҳои сиёсиро пеш гирифта буданд ва мақсади ниҳой, вазъи воқеиро аз ҳалқи худ пинҳон медоштанд, ҳатто аз ҳайаҷи сафирони хеш. Амир Насрулло дар ҳамин сафорати фиристодаш пинҳонӣ аз ҳайати хеш номаи махфӣ

¹⁵ Адониш. Осори баргузидаи бадеӣ. Д., 1976, с. 331.

¹⁶ Асғра яофшудя. с 336.

¹⁶ Ҳайдар Муҳаммад. Дипломатияи тоҷикӣ. - рӯз. «Одаму о лам», 24 июни 2004.

ба номи Императори Русия навишта будааст ва аз мавҷи д будани ч>иин нома Донишро тарҷумон бохабар намудааст. Дар он номаи махфӣ Амир дар хитоб ба Император пфтааст, ки «Ман ба ту рафтани ва итоат кардани, лекин аз злу улус ва уламои миллат метарсам. Аз қибали худ як нафар фарзанди худро мефиристонам, ки ба хидмати ту нстад ва низом омузад ва валиаҳд шавад».

Азбаски таърихи ташаккул ва таҳаввули дипломатияи тоҷик дар даврони қадим ва асрҳои миёна то ҳол дуруст ва ҳамаҷониба тадқиқ нашудааст, имрӯз дар бораи марҳаи лаҳои инкишофи он, тамоюлу падидаҳои он чизи мушаххас гуфта наметавон Гузашта аз ин баъзеҳо чун маводе пайдо нанамуданд, гумони хзто кардаанд, ки «тоҷикон дипломатия надоранд»¹⁷. Онҳо ҳам ба гузашта ва ҳам имрӯзаи дипломатияи тоҷик бо шубҳа нигаристаанд. Аммо бо така ба таҷрибаи омузиши таърихи дипломатия дар кишварҳои дигар ва қонунмандии умумии он гумони яқин кардан мумкин аст, ки дараҷаи инкишофи дипломатияи тоҷик дар ин ва ё он давраи таърихӣ ба марҳилаҳои инкишофи давлату давлатдорӣ тоҷикон мувофиқат дошт. ҳақ ба ҷониби шодравон Карим Юлдошев аст, ки баъд аз зикри иҷмоли ба дастовардҳои фарзандони халқи тоҷик дар соҳаи дипломатияи қадим ва асрҳои миёна ва ном гирифтани аз Аҳмади Дониш ба сифати дипломате, ки дар барқарорӣ муносибатҳо дар байни Аморати Бухоро ва султан Русия хидмати арзандае гузоштааст, гуфта буд: «Таърихшиносон ва мутахассисони робитаҳои байналмилалӣ лозим мунд, ки таҳқиқоти зиёдеро анҷом диҳанд, то ки саҳифаҳои дурахшони таърихи дипломатияи тоҷикро ба мо маълум намоянд»¹⁸.

Омузиши дипломатияи тоҷик, хосса таърихи он дар замонҳои қадим ва асрҳои миёна тамоман ба қарибӣ оғоз гардидааст. Ба истиснои чанд мақолаи башумури таърихшиносон ва шарҳшиносони русӣ ва халқҳои дигари шуравӣ, ки дар онҳо робитаҳои Русия ва кишварҳои Осиёи Марказӣ дар чанд асри охир баррасӣ мегардад¹⁹, ва

¹⁷

18 К-Юлдашев. Эмомали Раҳмонов - основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. — Д., 2001, с. 4.

19 А.Чулошников Торговля Московского государства со Средней Азией в XV-VII веках. - МИУТТ, 1932; И.И. Умняков. Международные отношения Средней Азии в начале XV в. Сношения Тимура с Византией и Францией. -Тр.УзГУ, вып. 61,1956; О.И.Смирнова. К истории Самаркандского договора 712 г. — СКИВ, вып. XXXVIII, 1960; Б.Л. Рифтин. Из истории культурных связей Средней Азии и Китая II в. до н.э. - VII в. ил. — Проблемы востоковедения, 1960, № 5; Б.Я.Ставиский. Средняя Азия, Индия, Рим (К вопросу о международных связях в кушанский период). - «Индия в древности». М., 1964; Б.А. Литвине кий. Таджикистан и Индия

хам рисолаи ба тозагӣ нашр гардидаи академик Н.Неъматов «Концептсияи таърихи дипломатияи халқи тоҷик»²⁰, дигар ҳама ба ҷанбаҳои мухталифи дипломатияи муосири тоҷик бахшида шудаанд²¹.

(примеры древних связей и контактов). — «Индия в древности». - М., 1964; М.Ю.Юлдошев. К истории торговых и посольских связей Средней Азии с Россией в XVI-XVII вв. - Ташкент, 1964; А.А.Иерусалимская. К вопросу о связях Согда с Византией и Египтом (об одной уникальной ткани из северо-кавказского могильника Мощеная балка). - Народы Азии и Африки, 1967, № 3; З.А.Малаева. Хазарский каганат и Волжская Булгария как центры среднэазиатско-восточноевропейских связей (VII-XIII вв.) - Душанбе, 1980 (тезисы докладов); Её же: К вопросу о связях Средней Азии и Кавказа в эпоху эллинизма. - Душанбе, 1980 (тезисы докладов); Её же. К проблеме взаимосвязей между Восточной Европой и Средней Азией в VHI-СII вв. (по нумизматическим данным). - В кн: Материалы по истории и истории

20 Н.Неъматов. Коисептсияи таърихи дипломатияи халқи тоҷик. - Хучанд 2004

21 Д.Каюмов. В условиях нового мышления. - газ. «Коммунист Таджикистана», 1989, 7 июня; Э.Рахматуллаев. В экстерных, критических ситуациях // Выступление на втором комитете ГА ООН, 12 октября 1990. - газ. «Коммунист Таджикистана», 1990, 18 октября; Дипломатия Таджикистана, - Душанбе, 1994; Р.Алимов, М.Лебедев, Э.Касымов. Таджикистан

- ООН: история взаимоотношений. - М., 1995; Таджикистан: геополитика и проблемы международных связей. - Материалы научно-практической конференции. 18-20 октября 1995 г. - Д., 1995; А.Сабуров, З.Саидов. Таджикистан: внешняя политика и массовая информация (1993-1995 г.г.). - Д., 1997; Место Таджикистана в новом международном порядке.

- Материалы II международной научно-практической конференции. - Д., 1997; Э.Рахматуллаев. Роль Организации Объединенных Наций в урегулировании межтаджикского конфликта. АКД, М., 2000; Роль России в становлении таджикской государственности (1917-1929). Материалы международной конференции. - Д., 2000; Э.Рахматуллаев. Миротворчество ООН в Таджикистане и перспективы превентивной дипломатии в Центральной Азии. - М., 2001; (ЮН. Выступления, документы и материалы 1993-2000 годы. Автор-составитель Р.К. Алимов. Под общей редакцией акад. Т.Назарова. - М., 2001; З.Ш.Саидов. Внешняя политика Президента Рахмонова (1999-2000). - Д., 2001; Его же: Межгосударственные отношения РТ в двустороннем формате (1992-1998). - Д., 2001; Его же: Межгосударственные отношения РТ в двустороннем формате (1997-1998). — Д., 2001; Э.Рахмонов. Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҶТ II Э.Рахмонов. Истиқдодият неъмаги бебаҳост. - Д., 2001; 200 лет Министерству иностранных дел России и 10 лет со дня установления дипломатических отношений между Россией и Таджикистаном (материалы научно-практической конференции). - Д., 2002; Стабильность в Центральной Азии в постконфликтный период. Материалы международной конференции.

- Ташкент, 2002; Central Asia and the Post-conflict stabilisation of Afghanistan. - London, 2002; З.Саидов. Таджикистан - надежный партнер в международных отношениях (2001). - Д., 2003; Изменяющаяся Центральная Азия и региональное сотрудничество. - Д., 2003; А.Сатторов. Кишвари хурдро сиёсати бузург мебояд. - ж. «Меҳвар», № 1, 2003; И.Асадуллаев, Л.Додхудоёва. Таджикистан и Соединенные Штаты Америки после 11 сентября (по итогам круглого стола). - Д., 2003; Тоҷикистон ва ҷаҳони им- рӯз. - Паём. № 1 (4), 2004; Симое аз ҷаҳони имрӯз. - 2004, № 5; З.Саидов,

А.Сабуров. Таджикистан на рубеже тысячелетий: реализация национальных интересов на международной арене (1992-2003). - Д., 2005; Проблема безопасности в геополитическом комплексе Центральной Азии. Материалы международной научной конференции. - Д. 2004; Безопасность в Центрально-азиатском регионе: опыт и практика в решении этнополитических конфликтов. Материалы III международной научной конференции.

- Д., 2005; Т.Назаров. Таджикистан и Египет поиски сотрудничества // Интервью газете «Аль-Ахрам» (Араб.Рес.Египет) от 18 января 2005 года

- газ. «Бизнес и политика», № 5(593), 3 февраля 2005 ва

Умед аст, ки дар ояндаҳои наздик ин холигиҳои илмӣ аз тарафи донишмандон, сиёсатшиносон ва аҳли дипломатия пурра карда мешавад.

Муроди мо аз таълифи ин рисола таҳқиқи дипломатияи муосири тоҷик мебошад, ки пайдоиши он ба бунёди Ҷумҳурии худмухтори сотсиалистии Тоҷикистон (1924), Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон (1929) дар ҳайати Игтимоди Шӯравии собиқ вобаста мебошад. Ин давра оғози ташаккули дипломатияи муосири тоҷик ва муассисаи сиёсати хориҷии он мебошад. Яке аз муҳимтарин марҳилаҳои инкишофи дипломатияи муосири тоҷик, табиист, ки давраи соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад ва аз марҳилаҳои пешин ба қуллӣ фарқ мекунад. Аз ин рӯ мо боби аввалро ба «Дипломатияи тоҷик дар замони Шӯравӣ», ки аз ду фасл иборат аст, бахшида, бобҳои дуюм ва сеюмро ба баёни «Ташаккули дипломатияи миллии тоҷик» ва «Самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ҳозира» махсус гардонидем. Диққати асосиро ба баёни фаъолияти дипломатияи тоҷик дар даврони истиқлолият додани мо бесабаб нест. Зеро тоҷикон баъд аз чандин аср маҳз дар ҳамин давра имконият ёфтанд, ки сиёсати хориҷии мустақил ва дипломатияи миллии худро ташаккул диҳанд.

Оид ба масъалаҳои гуногуни дипломатияи муосири тоҷик то имрӯз чанд диссертация²² ва як силсила рисолаву мақолаҳо нашр гардидаанд²³, ки дар таълифи китоби мазкур мо аз онҳо истифода намудем. Аз миёни онҳо рисолаи «Дипломатияи Тоҷикистон»

²² Т.Сангинов. Международные связи Таджикской ССР (1924-1987 гг.). - Автореф. дисс. канд. ист. наук. — М., 1988; Л.К.Мерганова. Урегулирование конфликтов международными организациями на примере Республики Таджикистан. Автореф. дисс.канд. ист.наук М., 1998; Н.Мпрзосв. Становление и развитие взаимоотношений Таджикистана с сопредельными странами Зарубежного Востока (1945-1997). Автореф. дисс. доктора истор. наук. — Д., 1998; Е.В.Белов. Исторический опыт переговорного процесса по урегулированию межтаджикского конфликта (1993-1997 гг.), - Д., 1999; Э.Рахматуллаев. Роль Организации Объединенных Наций в урегулировании межтаджикского конфликта. Автореф. дисс. канд. полит. наук. М., 2000.

²³ Т.Сангинов. Министерство иностранных дел Таджикской ССР и его место во внешнеполитической деятельности советской дипломатии. — Сбор, раб. аспирантов и слушателей: Актуальные проблемы современной международной жизни. М., 1987, ДА МИД СССР, № 80; Ҳамон муаллиф; Роль Таджикистана во внешнеэкономических связях СССР. ж. «Коммунист Таджикистана», 1987, № 5; У. Усмонов. Дипломатия Таджикистана, ж. «Международная жизнь», 1988, декабрь; Л.Каюмов. Сегодня таджикской дипломатии, газ. «Коммунист Таджикистана», 1990, 14 октября (

(1994)²⁴, ки ба муносибати 50солагии бунёди Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардида буд, асарҳои шодравон К.Юлдашев «Эмомалӣ Раҳмонов асосгузори дипломатия ва сиёсати хориҷии Тоҷикистони соҳибхитӣ» (2001)²⁵ ва Э.Раҳматуллоев «Сулҳофаринии СММ дар Тоҷикистон ва дурнамои дипломатияи превентивӣ дар Осиёи Марказӣ» (2001)³ ва академик Т.Назаров «Тоҷикистон: иқтисод, сиёсат, ҳамкориҳои байналмилалӣ» (2001), «Тоҷикистон: ҳамкориҳои иқтисодӣ ва амният» (2003) ва «Тоҷикистон: рушди иқтисодӣ, ҳамош ва ҳамкориҳои минтақавӣ» (2004)⁴ арзиши хоса доранд.

24 Дипломатия Таджикистана (к 50-летию создания Министерства иностранных дел Республики Таджикистан). - Д., 1994.

25 К.Юлдашев. Эмомали Рахмонов - основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. - Д., 2001.

БОБИ АВВАЛ

ДИПЛОМАТИЯИ ТОҶИК ДАР ЗАМОНИ ШҶРАВИ

ФАСЛИ ЯКУМ

МАҚОМИ ДИПЛОМАТИЯ ДАР НИЗОМИ ДАВЛАТДОРИИ ҶУМҶУРИИ СОВЕТИИ СОТСИАЛИСТИИ ТОҶИКИСТОН. ВАЗИФА ВА САЛОҶИЯТҶОИ ОН.

Оғози дипломатияи муосири тоҷик ба замони ба ҳайати давлати навташкили Шуравӣ шомил гардидани қисмати шимоли Тоҷикистони имрӯза (охири ноябри 1917 то октябри 1918), Бадахшон (охири 1918 баҳори 1919), бунеди Ҷумҳурии мухтори шӯравии сотсиалистии Туркистон (30 апрели 1918), ки ба ҳайати маъмурии он аз ҷумла шимоли Тоҷикистон ва Бадахшон шомил буданд, сарнагун шудани Аморати Бухоро (2 сентябри 1920) ва ташкили Ҷумҳурии халқии шӯравии Бухоро (8 октябри 1920) вобастагӣ дорад. Тасодуфӣ нест, ки масъалаи дуҷуми рӯзномаи Қурултои 1-уми намояндагони халқии Ҷумҳурии халқии шӯравии Бухоро «Дар бораи авзои байналмилалӣ ва барқарорӣ иттиҳод бо Русияи сотсиалистӣ»²⁶ ном дошт.

Аммо як нуктаро дар аввал бояд таъкид намуд, ки агарчи дар санадҳои расмӣ **«давлати Бухоро Ҷумҳурии халқии шӯравии Бухоро соҳибистиқлол эълон гардида буд»**, тавре ки муаллифони китоби «Таърихи халқи тоҷик» ҳақиқат намудаанд, «аз ҷониби он ягон санадҳои давлатию ҳуқуқии барои рушди сиёсӣ ва иқтисодии ҶХШБ дорой аҳамияти усулидошта бе мувофиқат бо КМ ҲК (б) Р ва ҳукумати РСФСР, бо Турккомисия ва Туркбюрои КМ ҲК (б), ки соли 1922 ба Бюрои Осиеи Миёна табдил ёфт, қабул нашудааст, ҳамаи чорабиниҳоро дар заминаи ин масъалаҳо мақомоти давлатии ҶХШБ мебоист бо Намояндаи мухтори РСФСР дар Бухоро В.В.Куйбишев ҳамоҳанг месохтанд.

Баъдан (дар май соли 1921), вақте ки ҳукумати ҶХШБ Бухорои Шарқиро ба воҳиди мустақили маъмуриӣ ҷудо кард, дар Душанбе Консулгарии РСФСР боз гардид, ки бевосита таҳти сарпарастии Намояндаи мухтори РСФСР дар ҶХШБ фаъолият мекард.

Соли 1921 Ҷумҳурии млкӣ шӯравии Бухоро барои танзими

26 История таджикского народа. Том V. - Д., 2004, с. 248.

Созишномаи байни ҶХШБ ва РСФСР оид ба муносибатҳои иттифоқчигӣ ва иқтисодӣ ҳайати Ҷавкулода ва мухтори хешро ба он кишвар фиристод. Созишномаи мазкур 21 мартӣ ҳамон сол ба тасвиб расид. Ба ҳамин монанд созишномаҳо дар байни РСФСР ва ҳифт ҷумҳурии дигар, аз қабилӣ Озарбойҷон, Арманистон, Гурҷистон, Белорусия, Украина, Хоразм, Шарқи Дур низ баста шуда буд. Бо таъя ба ин созишнома ва аҳдномаҳо ҷумҳуриҳои шуравии онвақта, ба шумули ҶХШБ, ба пеш бурдани фаъолонаи сиёсати хеш шуруъ намуда, ба барқарор намудани робитаҳои мустақили хеш бо давлатҳои дигар оғоз карданд. Бино ба иавиштаи муаллифони «Очеркҳои таърихи Вазорати корҳои хориҷии Русия» онҳо на ҳамеша оид ба ин ва ё он масъалаҳои сиёсӣ дипломатӣ бо Маскав маслиҳатро раво медонистанд²⁷. Аз ин рӯ вазири корҳои хориҷии вақти Иттиҳоди Шӯравӣ Г.В.Чичерин ва ҳамкоронаш хелг ба зудӣ масъалаи маҳдуд ва пешгирӣ кардан аз ин гуна «худфаъолиятҳои» ҷумҳуриҳои шӯравиро дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ба миён гузоштанд. Чичерин, тавре ки муаллифони «Очерки таърихи Вазорати корҳои хориҷии Русия» дуруст ба мушоҳида гирифтаанд, «пайгирона барои дар оянда мутамарказонидани сиёсати хориҷӣ кӯшиш мекард ва ба таъини намояндагони ҷумҳуриҳои шӯравӣ дар назди намояндагиҳои мухтор ва тижоратӣ зид мебаромад. Махсусан вай бунёди Шӯро аз ҳисоби намояндагони ҷумҳуриҳои шуравӣ ба ҳайси мақоми доимоамалкуиандаи назди Комиссариата халқии корҳои хориҷиро қотеъона рад мекард. У дар нома ба И.В.Сталин дар 31 октябри 1922 навишта буд, ки «Агар Коллегиаи Комиссариата халқии корҳои хориҷӣ (КХКХ) ба чизе монанд ба 1Нурои миллии Комиссариата халқии миллий табдил дода мешуд, КХКХ тамоман ба як муассисаи ноқулай табдил ёфт»²⁸.

Натиҷаи ҳамингуна кӯшишҳо ва мавқеъгириҳо буд, ки дере нагузашта бо қарори Кумитаи марказии иҷроияи умумииттифоқӣ Комиссариатҳои халқии ҷумҳуриҳои шӯравӣ ва намояндагиҳои онҳо дар хориҷа барҳам дода шуда, ҳамзамон дар ҷумҳуриҳои шӯравӣ Раёсатҳои намояндагони КХКХ-и Иттиҳоди Шӯравӣ бунёд гардиданд. ҳадаф аз ташкили онҳо муайян намудан ва амалӣ гардонидани фаъолияти ҷумҳуриҳои шуравӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ буд. Вале

27 Очерки истории Министерства иностранных дел России. Том второй. 1917-2002 гг. - М., 2002, с. 72.

28 Асари зпкршуда, с. 72-73.

ин раёсатҳо ба таври кофӣ босамар набуданд ва дар охирҳои солҳои 20-уми асри гузашта фаъолияти онҳо қатъ мегардад²⁹.

Ин вазъият ва чунин тартиботи кор дар давлатдорӣ, аз ҷумла дар сиёсати хориҷӣ баъд аз таъсиси Ҷумҳурии мухтори шуравии сотсиалистии Тоҷикистон (27 октябри 1924) дар ҳайати Ҷумҳурии шуравии сотсиалистии Узбекистон ва Ҷумҳурии шуравии сотсиалистии Тоҷикистон (16 октябри 1929) низ моҳиятан тағйир наёфт. Зеро Ҷумҳурии мухтори шуравии сотсиалистии Тоҷикистон агарчи Намояндагии худро 20 декабри 1924 дар Ҷумҳурии шӯравии сотсиалистии Узбекистон таъсис дола буд ва Ҷумҳурии шуравии сотсиалистии Тоҷикистон ҳамчун Ҷумҳурии соҳибхитиёр ба ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ дохил гардида буд, ҳеч яке аз онҳо дар амал ҳаққи ба таври мустақил пеш бурдани сиёсати хориҷиро надоштанд.

Агарчи дар ҳамаи Қонунҳои асосии Иттиҳоди Шӯравӣ (1918, 1924, 1936 ва 1977) ва Қонуни асосии Ҷумҳурии шуравии сотсиалистии Тоҷикистон (1929, 1931, 1935, 1937 ва 1978) бидуни истисно як нукта таъкид мегардид, ки мувофиқи он 1(умхуриҳои иттифоқӣ ба ҳайси давлатҳои соҳибхитиёр «ҳақ доранд» бо давлатҳои хориҷӣ муносибат намоянд, бо онҳо шартномаҳо банданд ва намояндагӣҳои дипломатӣ ва консулгарӣ табодул кунанд»³⁰. Вале тавре ки В.И.Попов дар китоби «Дипломатияи муосир. Назария ва амалия» ба мушоҳида гирифтааст, «дар гӯшаи гумони ҳеч яке аз вазирони корҳои хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ намегузашт, ки моддаи 80-уми Қонуни асосиро ҷидди бигирад ва онро амалӣ гардонад»³¹. Моддаҳои 80-уми Қонуни асосии Иттиҳоди Шӯравӣ ва 16-уми Қонуни асосии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон мисли бисере аз моддаҳои дигари ин конституцияҳо хусусияти тарғиботию ташвиқотӣ доштанд ва аслан амалӣ намегардиданд.

Ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз он ҷумла Тоҷикистон аз ҳуқуқи ба таври мустақилона муайян кардани сиёсати хориҷӣ ҳануз аз ибтидои ташкили Иттиҳоди Шӯравӣ, аниқтараш 6 июни соли 1923, маҳрум гардида буданд. Онҳо аз ҳаққи доигтани робитаҳои хориҷӣ гуиё ихтиёрӣ ба фоидаи мақомоти умумии иттифоқии Иттиҳоди ҷумҳуриҳои советии сотсиалистӣ Комиссариатаи халқии корҳои хориҷии ИҶСС гузашт карда буданд³². Комиссари халқии нахустин

29 Ҳамон асар, с. 73.

30

31 В.И.Попов. Асари зикршуда, с. 145.

32 Дипломатический словарь. Т.1. - М., 1985, с. 315.

Чичерин буд, ҳамон нафаре, ки муқобили истиқлоли ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар сиёсати хориҷӣ буд. Мутамарказонида будани сиёсати хориҷии давлати Шӯравиро ҳуди вазирони корҳои хориҷии он, монанди В.М.Молотов ва АА.Громико эътироф намудаанд. Аввалин таъкид намуда буд, ки дипломатияи шӯравӣ, алалхусус дар солҳои 30-40-50-уми асри ХХ бағоят мутамарказонида буд³³. Дуюмӣ ошкоро гуфтааст, ки сиёсати хориҷиро дар даври шӯравӣ на танҳо дар ҷумҳуриҳои умумииттифоқӣ ва вазоратҳои марбутатаи онҳо³⁴ балки ҳатто дар Вазорати корҳои хориҷии ИҶСС низ муайян намекардаанд. У навиштааст, ки «дипломатияи ҳақиқиро дар Бюрои сиёсӣ мекарданд. Дипломатҳо, аз ҷумла вазирону сафиноқ «танҳо иҷроунандагон буданд ва мутобиқи дастурҳои ба онҳо додашуда амал менамуданд»³⁴. Бино бар шаҳодати муаллифони китоби «Ҳадамоти дипломатӣ», «амалан ҳамаи ҳадамоти дипломатӣ зери назари мақомоти олии ҳизбӣ қарор дошт. Зиеда аз ин, ҳеч як иқдоми (актсия) дипломатӣ, ки дар Комиссариатаи халқии корҳои хориҷӣ (КХКХ) Вазорати корҳои хориҷии ИҶСС танзим гардида буд, бе розигии марҷаҳои олии ҳизбӣ амалӣ карда намешуд»³⁵. Аз ин сабаб В.И.Попов дипломатияи замони шӯравиро, барҳақ «дипломатияи роҳбарии ҳизбӣ»³⁶ номидааст. Гоҳо ба ҳадди ифрот расидани сарпарастии ҳизбӣ ба сиёсати хориҷиро як гуфтугӯе, ки дар миёни Котиби Кумитаи марказии ҲК ИҶСС Никита Хрушев ва вазири корҳои хориҷии вақти ИҶСС Д.Т.Шепилов сурат гирифта буд, ба хубӣ баён менамояд. Боре Шепилов ҳангоми гузориши навбатӣ ба Хрушев зикр кардааст, ки «муносибати мо бо амрикоӣҳо барқарор шуд, барои ҷанҷол зарурате нест»³⁷. Баробари шунидани ин суханҳо Хрушев ба шӯр омадааст ва ҷониби вазири корҳои хориҷии вақти ИҶСС гуфтааст: «ҳоло ҳамин тавр гӯӣ. Ту мехоҳӣ худат сиёсатро муайян кунӣ?». Леонид Млечин муаллифи китоби «ВКХ. Вазирони корҳои хориҷӣ. Дипломатияи махфии Кремл» ба ин муносибат таъкид намудааст, ки Хрушев мансаби вазирии корҳои хориҷиро аслан муҳим намеҳисобид, онро ба ҳайси як ходим медонист ва барои

33 В.И.Попов. Асари зикршуда, с. 93.

34 Ҳамон асар, с. 92.

35 Дипломатическая служба. Учебное пособие. — М., 2002, с. 31.

36 В.И.Попов. Асари зикршуда, с.90.

36 Л.Млечин. Асари зикршуда, с. 215.

37 Леонид Млечин. МИД. Министры иностранных дел. Тайная дипломатия Кремля. М., 2003, с. 343.

ӯ нақши мустақилро раво намешуморид. Вай гумон дошт, ки сиёсати хориҷии кишварро худаш муайян мекунад, на вазири корҳои хориҷӣ, дар айни замон Шепилов. Барои ҳамин ҳам охириро моҳи июли 1956 ғайри чашмдошт вазири корҳои хориҷӣ таъин мекунад. Бино ба гуфтаи Л.Млгчин, ин таъинот «яке аз иқдомҳои Хрушев дар мубориза барои қудрат буд»⁴.

Бояд гуфт, ки чунин муносибат ба Вазорати корҳои хориҷӣ ва вазирони корҳои хориҷӣ, чунин тарзи роқбарӣ ба сиёсати хориҷӣ пеш аз Хрушев ва баъд аз сари ӯ дар замони Л.И.Брежнев ва М.С.Горбачёв ҳам ба назар мерасид. Вақте ки 4 май 1939 вазири корҳои хориҷии он вақт М.М.Литвиновро аз вазифа гирифтаанд, В.М.Молотов, ки ба ҷои ӯ таъин шуд, сабаби аз кор гирифтани вазири собиқро чунин шарҳ дода будааст: «Рафиқ Литвинов хатти маши ҳизбӣ, хатти маши КМ-ро дар Комиссирияти халқӣ таъмин накард»⁵.

Моҳи январи 1944 пленуми КМ ҲКИШ Қонун «Дар бораи ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ додани ваколат дар соҳаи робитаҳои хориҷӣ ва ба ин муносибат таъдил кардани Комиссариата халқии корҳои хориҷии умумииттифоқӣ ба иттифоқӣ»-ро ба тасвиб расонид. Пас аз як моҳи он ба Қонуни асосии ИҶШС низ дигаргуниҳо ворид гардид. Аз ҷумла ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ҳуқуқ пайдо намуданд, ки аз нав бо кишварҳои дигар бевосита алоқа барқарор намоянд, созишномаҳо ба имзо расонанд ва ҳатто сафирҳо фиристанд ва консулгарӣҳо боз кунанд. Аммо тавре ки Л.Млгчин мегуяд, ин дигаргуниҳо «маъноӣ бозгашт ба озодиҳои пешинаро надошт»¹. Манзури ӯ ин истиқлолияти нисбие буд, ки чанде аз ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз қабилӣ Украина, Белоруссия, Озарбойҷон, Арманистон, Гурҷистон, Ҷумҳурии халқии шуравии Бухоро, Ҷумҳурии халқии шуравии Хоразм, Ҷумҳурии Шарқи Дур ва РСФСР то соли 1923 доро буданд. Он вақт ҳатто Украина ва Белоруссия намояндагиҳои дипломатии мустақил боз намуда буданд ва дар намояндагиҳои шуравӣ дар Олмон, Лаҳистон ва Чехословакия мушовирони онҳо фаъолият мекарданд, ки дар иҷрои вазифаҳоиашон басо мустақил буда, ба кишварҳои худ итоат мекарданд.

Баъд аз ба тасвиб расонидани қонуни мазкур, дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ яке аз паси дигар вазоратҳои махсуси корҳои хориҷӣ ба вучуд омаданд. То ин вақт, бино ба шаҳодати яке аз дипломатҳои собиқадори қазоқ М.И. Исиналиев, «дар сохтори ҳукумати ҷумҳуриҳо ҳатто ягон бахше набуд, ки аз он ёд орад, ки ҷумҳуриҳо ягон хел

иртиботе бо ҷаҳони беруна доранд»³⁸. Қонун «Дар бораи ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ додани ваколат дар соҳаи робитаҳои хориҷӣ ва ба ин муносибат таъдил додани Комиссариати халқии корҳои хориҷии умумииттифоқӣ ба иттифоқӣ» (1944) ва Қонуни асосии ИҶШС (1944) ваколат ва салоҳиятҳои мақомоти умумииттифоқӣ ва ҷумҳуриҳо, аз ҷумла Комиссариатҳои халқии корҳои хориҷии миллиро мушаххас сохтанд. Мувофиқи муқаррароти ин ду санад, рисолати «намояндагии ИҶШС дар муносибатҳои байналмилалӣ, бастан, тасвиб (ратификатсия) ва бекор кардани (денонсатсия) шартномаҳои ИҶШС бо давлатҳои дигар, муқаррар намудани тартиби умумӣ дар робитаҳои мутақобилаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ бо давлатҳои хориҷӣ, ҳамчунин тиҷорати хориҷии мабнӣ бар монополияи давлатӣ» ба зиммаи Иттиҳоди ҷамоҳири шӯравии сотсиалистӣ дар симои мақомоти олии ҳукумати давлатӣ ва мақомоти маъмурияти давлатӣ вогузошта шуда, ба мақомоти ҷумҳуриҳо ҳаққи барқарор кардани муносибатҳои бевосита бо кишварҳои хориҷӣ, бастании созишномаҳо, до штани намояндагиҳои дипломатӣ ва консулгарӣ дода шудааст. Қисми «д»-и моддаи 60-уми Қонуни асосии ИҶШС муқаррар намуда буд, ки намояндагии ҷумҳуриҳоро дар муносибатҳои байналмилалӣ Шӯроҳои Олии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ муайян мекунанд.

Вале бо таассуф бояд гуфт, ки пас аз қонунан мушаххас гардидани ваколат ва салоҳиятҳои мақомоти умумииттифоқӣ ва ҷумҳуриҳо дар соҳаи сиёсати хориҷӣ низ вазъият аз рӯи моҳият, чунон ки буд, ҳамон тавр боқӣ монд. Ҷ. Млечин комилан дуруст мегуяд, «дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ Комиссариатҳои халқии корҳои хориҷии худӣ пайдо шуданд, лекин ба онҳо имконият дода намешуд, ки кореро анҷом диҳанд»¹.

Саволе пайдо мешавад, ки чаро дар айни авҷи Ҷанги бузурги ватанӣ ба таври ногоҳонӣ ва таъҷилӣ чунин Қонун ба тасвиб расид ва ба Қонуни асосии амалкунанда тағирот ворид карда шуд? Вале он на танҳо амалӣ нагашт, балки ба тадриҷ фаромӯш гардид. Бино ба гуфтаи дипломати собиқадори қазоқ С.А.Курмангужин дар даврони шуравӣ, «гузашта аз ин сар аз соли 1947 тамоғоли бо суръат маҳдуд намудани ҳуқуқи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар фаъолияти робитаҳои хориҷӣ ба мушоҳида мерасид. Кӯшиши додани қисме аз ваколатҳои сиёсати хориҷӣ ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ аз тарафи роҳбарони

³⁸ М.И.Исиналиев. Страницы истории дипломатической службы Казахстана. М., 1998, с. 338.

умумииттифоқӣ карда нашуд»³⁹. Муассисаҳои сиёсати хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ «пойбанди худ буда, аз фаъолияти рӯзмараи ВКХ ИҶШС канда буданд»⁴⁰. Муҳаққиқони дипломатияи давраи шуравӣ муайян намудаанд, ки иллати ин ҳодиса дар чист. Мувофиқи тадқиқоти онҳо, дар ибтидои соли 1944 аз тарафи роҳбарон ва мақомоти ҳизбию давлатии ИҶШС матраҳ гардидани масъалаи ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ додани ваколат дар соҳаи робитаҳои хориҷӣ ва зарурати таъсис додани муассисаҳои ҷудоғонаи сиёсати хориҷӣ дар ҷумҳуриҳо тасодуфӣ набуд. Маълум мешавад, ки айнан дар ҳамин вақтҳо масъалаи бунёди Созмони Миллали Муттаҳид сар зада буд. Ва роҳбарони вақти ИҶШС И.В.Сталин, Котиби гакралии ҲК ИҶШС ва В.М.Молотов, комиссари халқии корҳои хориҷии ИҶШС қасд кардаанд, ки «ҳамаи ҷумҳуриҳои шуравиро ба ҳайати ояндаи СММ шомил гардонанд ва бо ҳамин мавқеи худро мустаҳкам намоянд»⁴¹. Вақте ки Андрей Громиксц сафири ИҶШС дар Амрико дар маҷлисе бо дипломатҳои амрикоӣ ва англисӣ дар таърихи 28 августи 1944 бо супориши роҳбарияти ИҶШС эълон доштааст, ки «дар ҳайати ипътироккунандагони аввали Созмон бояд ҳамаи ҷумҳуриҳои шуравии сотсиалистӣ бошанд»⁴². Он вақт Раиси ҷумҳури онвақтаи Амрико Рузвелт дар ҷавоб гуфта будааст, ки «ин тавр бошад ба ҳайати СММ бояд ҳамаи 48 иёлотҳои Амрико низ қабул карда шаванд»⁴³. Рузвелт дар номаи хусусие, ки ба номи И.В.Сталин 1 сентябри 1944 дар гармогармӣ навишта буд, ёдовар шудааст, ки пешниҳоди мазкури ИҶШС масъалаи бунёди СММ-ро зери хатар мегузорад. И.В.Сталин дар навбати худ ҷавоб додааст, ки масъалаи шомил гардонидани ҳамаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ба ҳайати созмони оянда барои кишвараш умумӣ мебошад ва далелв пеш овардааст, ки ҷумҳуриҳои иттифоқие, мисли Украина ва Белорусия «аз рӯи шумораи аҳоли ва аҳамияти сиёсиашон аз баъзе давлатҳои афзалиятдоранд»⁴⁴. Вақте ки дар моҳи феврالی 1945 дар Ялта бо иштироки Черчилл ва Рузвелт мавзӯи ҳолати ҷаҳон пас аз ҷанг баррасӣ мегардид, В.М.Молотов пешниҳоди созишкорунае мекунад, ки ҳамаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ шомил нагарданд ҳам, бояд сетои онҳо Украина, Белорусия ва Литва

39 С.А. Кумангужин. 45 лёт на дипломатической службе. - Алматы, 2003, с. 9-10.

40 М.И.Исиналиев. Мацолаи зикршуда, с. 343.

41 Л.Млечин. Асари зикршуда, с. 215.

42 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

43 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

44 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

дохил шаванд. Дар протоколи махсуси Конференсияи Қрим ИМА ва Британияи Кабир оқибат розӣ мешаванд, ки Украина ва Беларусия аъзо шаванд.

Аз гуфтаҳои боло барало равшан мегардад, ки дар мавқеъ ва усули роҳбарии мақомоти ҳизбӣ ва давлатии ИҶДНС нисбат ба сиёсати хориҷӣ ва муассиса ва ходимоне, ки онро амалӣ мегардонанд, ҳеҷ гуна тағироте ба вучуд наомада буд. Онҳо ҳамон «сиёсати Чичеринро» давом медоданд. Мисли пешина Бюрои сиёсии КМ ВКП (б) ва баъд КПСС ба фаъолияти байналмилалии Давлати шуравӣ роҳбарӣ мекард.

Мисли пешина комиссариатҳои халқии корҳои хориҷӣ, ки 15 март соли 1946 ба вазоратҳои корҳои хориҷӣ табдил дода шуданд, дипломатҳо, аз ҷумла сафирон иҷрокунандагони қатории супоришҳои мақомоти ҳизбӣ ва давлатии хеш буданд. Онҳо имкони хурди мустақилона фаъолият кардан ва мулоҳиза ронданро надоштанд. Аз ин рӯ дипломатияи шуравиро дар хориҷа дипломатияи якрав ва гарданшах меномиданд ва аз дипломатҳои шӯравӣ бо номи «ҷанобони негуй» ёд меоварданд.

Бо таъсиси комиссариатҳои халқии корҳои хориҷӣ дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар соли 1944, аз ҷумла дар Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон гумон мерафт, ки «акнун масъалаи робитаҳои хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ нисбат ба он ки ду даҳсола пеш аз ин дар замони бунёди Иттиҳоди Шӯравӣ буд, ба таври дигар матраҳ мешавад. Он аз талаботи ҳаётии ҷумҳуриҳо сар задааст ва ҳалли онро манфиатҳои давлати умумииттифоқӣ ҳамчун воҳиди ягона тақозо мекунад»⁴⁵. Ба ҳамин умед комиссариатҳои халқии алоҳидаи корҳои хориҷӣ ва вазирони корҳои хориҷӣ таъин мегарданд. Вале, афсӯс ки, тавре ки дар боло ишора рафта буд, ин тавр нашуд. Бинобар ин ҳамагӣ пас аз ду сол вазифаи вазирии корҳои хориҷиро дар ҷумҳуриҳо раисони Шӯрои вазирон ва ё дертар яке аз ҷонишинҳои онҳо ба таври сарборӣ ба вазифаи асосиашон иҷро мекарданд.

Комиссариатҳои халқии корҳои хориҷӣ ва вазоратҳои корҳои хориҷӣ дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, тавре ки шаҳодат медиҳанд, асосан бо иҷрои корҳои ҷузъӣ ва хурду резаи дипломатӣ, аз қабилӣ пешвозу гӯсели ҳайатҳои давлатӣ, ҳукумати, парламентӣ ва рӯзноманигорони хориҷӣ, расмиёти ташрифотӣ (протоколӣ) ва консулгарӣ, табодули

45 Дипломатия Таджикистана, с.7.

хайатҳои илмӣ, фарҳангӣ, ҳунарӣ ва варзишӣ машғул буданд.⁴⁶ Илова ба онзф бо супориши мақомоти марказии корҳои хориҷӣ маводи маълумогдиҳанда дар бораи ҷумҳуриҳоро ба Сафоратхона ва Намояндагиҳои шӯравӣ дар хориҷа омода месохтанд.⁴⁷ Чунин маҳдуд будани ваколати вазоратҳои корҳои хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, табиист, ки имкон намедод, ки онҳо сиёсати хориҷии мустақил ва густурдатаре дошта бошанд ва аз манфиатҳои миллии худ дифоъ намоянд. М.И.Исиналиев, вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Қазоқистон дар солҳои ҳаштодуми асри гузашта (1981-1989), шаҳодат додааст, ки вазоратҳои корҳои хориҷӣ дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ аз фаъолияти рӯзмарраи Вазорати корҳои хориҷии ИҶШС канда буда, мақомоти марказӣ ба инкишофи дипломатияҳои миллий, ба тарбияи дипломатҳои маҳалӣ чандон эътибор намедоданд. У навиштааст, ки «ходимони Вазорати корҳои хориҷии Қазоқистон амалан ба сафарҳои хидмати дарозмуддат ва кӯтоҳмуддати хориҷӣ намерафтанд, наметавонистанд, ки барои таҳсил дар Академияи дипломатии Маскав қабул шаванд»⁴⁸, «Механизми интихоб ва фиристодани касони сазовор ба хидмати дипломатӣ дар хориҷа ба танзим надаромада буд. Дар дастгоҳи марказии Вазорати корҳои хориҷии ИҶШС ба ин чандон таваҷҷуҳ надоштанд»³. Гумони яқин он аст, ки чунин вазъият дар сиёсати хориҷӣ на танҳо дар Қазоқистон балки дар ҳамаи ҷумҳуриҳои боқимонда, аз ҷумла Тоҷикистон вучуд дошт. Инро як гуфтаи Л. Қаюмов, вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон дар солҳои 80-ум, дар як мусоҳибааш бо мухбири рӯзномай «Коммунист Таджикистана» (1990, 14 октябр) тасдиқ мекунад: «Аҳли ҷомеаи мо савол медиҳанд, ки барои чӣ Тоҷикистон дар дастгоҳҳои муассисаҳои сиёсати хориҷӣ ва иқтисоди хориҷӣ хеле бад намояндагӣ мекунад?... Ман дар ин хуеус дар маҷлиси коллегияи ВКХ ИҶШС гуфтам, ки он аз ҷониби ҳамкасбонам дар Марказ ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дастгирӣ ёфт»⁴⁹. Барои мисол дар тӯли тамоми замони ҳукумати Шӯравӣ, бино ба шаҳодати К.Юлдошев, ки дар низоми муассисаи сиёсати хориҷии Шӯравии собиқ қор кардааст, аз миёни

46 К.Юлдашев. Эмомали Раҳмонов - основатель дипломатии и внешней политики суверенного Таджикистана. - Д., 2001, с.5; Дипломатическая служба Республики Казахстан. Учебное пособие. Алматы, 2004, с.20.

47 М.И.Исиналиев. Мақолаи зикршуда, с. 342.

48 Ҳамон мақола, ҳамон саҳифа.

49 Ј1 Қаюмов. Сегодня таджикской дипломатии. - газ. «Коммунист Таджикистана» 1990, 14 октябр».

тоҷикон ва тоҷикистониён ҳамагӣ на зиёда аз 10 нафари шумурда ба кори дипломатӣ дар дастгоҳи марказӣ ё муассисаҳои хориҷии он ҷалб гардида буданд, ки голибон ходимони хизбӣ ва давлатии собиқ буданд ва асосан вазифаҳои дуҷуминдараҷаро иҷро мекарданд¹. Аз ҷумла Мирзо Раҳматов ба ҳайси сафири ИЧТТ1Г дар Ҷумҳурии Арабии Яман (1966-1972) ва Ҷумҳурии исломии Мавритания (1972-1975), Ҷаббор Расулов ба сифати сафири ИҶШС дар Того (1960-1961), Яъқуб Исломов ба ҳайси консули кул дар Ҷумҳурии халқии демакратии Яман, Лақим Қаюмов ба ҳайси консул дар ш.А;ексафияи Миср ва Орани Ҷумҳурии халқии демократии Апҷазоир, Абдураҳмон Додобоев ба ҳайси котиби якуми сафорат дар Афғанистан, Карим Юлдошев ба сифати котиби якуми сафорати Шуравӣ дар Мавритания ва Либия (1967-1984), Эркин Қосимов ба ҳайси котиби сеюми консулгарии кул дар ш. Басраи Ироқ, Мирафзал Миршакаров ба сифати атташеи сафорат дар Миср, Нурмаҳмад Холов ба сифати консули кул дар ш. Халаби Сурия ва Фарҳод Маҳкамов ба сифати котиби сеюм, котиби дуҷум ва ноиби консул дар Сафоратхона ва Консулгарии Иттиҳоди Шуравӣ дар Афғонистон кор кардаанд. М.Раҳматов дар хотироташ «Дар мансаби дипломатӣ» аз як нафар тоҷикистонӣ ба исми У.Юлдошев ҳам зикр намудааст². Ба навиштаи К.Юлдошев, «Институти робитаҳои байналмилалӣ Маскав, ки баргузида ва маъруф буд, амалан барои ҷавонони Тоҷикистон дастнорас буд. Дар тамоми даврони ҳукумати Шуравӣ ин мактаби олии «марказӣ» ҳамон миқдор аз намояндагони Тоҷикистонро тайёр кард, ки метавон бо ангушт шуморид»³. В ин ки Хайдар Муҳаммад дар мақолаи «Дипломатияи тоҷикӣ» навиштааст, «ба ягон тоҷик муяссар нашуд, ки ба ҳайси дипломат дар кишварҳои Ғарбу Амрико ҳатто Чину Чопон кор кунанд»⁵⁰. Онҳо «асосан дар сафоратхонаҳои Шуравӣ дар мамӯлики Шарқ хидмат ба ҷой овардаанд»⁵.

Чунин вазъият дар сиёсати хориҷӣ, метавон гуфт, моҳиятан бидуни тағйир то замони Бозсозӣ, яъне то солҳои охири ҳаштодуми асри ХХ идома дошт. Дар даврони Бозсозӣ ва Ошкорбаёнӣ аз нав масъалаи мушаххас сохтани ваколат ва салоҳиятҳои ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ба миён омад. Аз ҷумла Вазорати корҳои хориҷии ИҶШС 10 январи соли 1991 пешниҳод карда буд, ки «танзими курси сиёсати хориҷӣ ва назорат бар татбиқи он аз салоҳиятҳои мақомоти олии ҳукумати давлатии

⁵⁰ Хайдар Муҳаммад. Дипломатияи тоҷикӣ. газ. «Оламу одам», 24 июни 2004

Иттиҳод, яъне Шӯрои Олӣ, Президента ИҶШС, Шӯрои Федератсия ва Шӯрои амнияти ИҶШС дар ҳадди салоҳиятҳои он боқӣ мемонад. Ҷумҳуриҳо дар таъини самтҳои асосии сиёсати хориҷии Иттиҳод, пеш аз ҳама, ба воситаи Шӯрои Олии ИҶШС ва Шуроӣ Федератсия иштирок хоҳанд кард»⁵¹. 15 феввали ҳамон сол Шӯрои вазирони корҳои хориҷии ИҶШС ва ҷумҳуриҳои иттифоқӣ (ШВКХ ва ҶИ) ба ҳайси механизми иштироки ҷумҳуриҳо дар танзим, татбиқ ва ҳамоҳангсозии фаъолияти сиёсати хориҷии Иттиҳоди Шӯравӣ таъсис дода шуд. Ба идомаи он дар моҳи ноябри 1991, аз ҷумла бо талаби Президента Русия Б.Н.Елтсин, як қатор қарорҳои қуллӣ оид ба фаъолияти ВКХ ИҶШС ва бозсозии он қабул карда шуд, ки дар ҳамаи онҳо рӯи нуқтаи зарурати таҳкими ҳамоҳангсозӣ ва тақсими салоҳияту ваколатҳо дар байни ВКХ ИҶШС ва муассисаҳои сиёсати хориҷии ҷумҳуриҳо суҳан мерафт. Иқдомоте ки дар замони Бозсозӣ ва баъд дар роҳи гуетариши ҳуқуқи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар Иттиҳод бардошта шуда буд, агар боз ҳам маҳдуд дар ҳаҷм, соҳа ва самтҳо буд, ба гармӣ истиқбол меёфт. Л.Қаюмов бо изҳори қаноатмандӣ аз чунин иқдомот, ҳамзамон зикр намудааст, ки корҳои аз ин бештарро бояд анҷом дод, то ки ба вазоратҳои корҳои хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ҳуқуқҳои воқеӣ дода шавад ва аз имкониятҳои айнии онҳо истифода бурда шавад⁵².

Мувофиқи хабари рӯзномаи «Суҳан» аз конфронси матбуотии вазири корҳои хориҷии вақти Ҷумҳурии Тоҷикистон Л.Қаюмов «ҳангоми тақсимои ваколатҳо Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон чунин мансабҳоро талаб намудааст: дар 3-4 давлат сафир, якчанд мушовири сафир, консули геисралӣ, котиби 1 сафорат, ки асосан дар мамлакатҳои ҳамсарҳад, аз қабилӣ Афғонистон, Муғулистон, Хитсӣ, Эрон, Туркия, Покистон ва чанде аз давлатҳои араб мебошад, инчунин як намоянда дар Созмони Миллали Муттаҳид»¹. Афсӯс, ки ин ҳама тадбирҳои дермонда мисли нӯшдорӯе буданд, ки баъд аз марги Сӯҳроб пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои шуравии сотсиалистӣ дар 8 декабри 1991 расиданд ва табиист, ки ба дарди касе дармон нашуданд.

51 Очерки истории министерства иностранных дел России. Т.1. — М., 2002, с.437.

52 Л.Қаюмов. Сегодня таджикской дипломатии. — газ. «Коммунист Таджики- кшлана» 1990,14 октябрия.

52 И.Алиев. Гуфтушуниди тоҷикон бо «тоҷикон», — Рӯ* «Суҳан», 22 н р 1991.

52 Дипломатия Таджикистана, с. 8.

ФАСЛИ ДУЮМ
ТАЪРИХИ БУНЁДИ ВАЗОРАТИ КОРҲОИ
ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.
СОХТОР, ВАЗИФА ВА САЛОҲИЯТҲОИ ОН.

Муассисаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон, ки дар ибтидо Комиссариати халқии корҳои хориҷӣ ном дошт, 12 майи соли 1944 таъсис ёфта буд. Баъзе аз муаллифон таърихи таъсиси онро 29 июли соли 1944 зикр кардаанд, ки ишгибоҳ аст.⁵³ Зеро маҳз 12 май соли 1944 Иҷлосияи VII Шӯрои Олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон Қонун дар бораи ташкили Комиссариати халқии иттифоқӣ-ҷумҳурии корҳои хориҷии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистонро қабул намуда буд. 29 июли соли 1944 таърихи мувофиқи Фармони Президиуми Шӯрои Олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон таъин гардидани нахустин Комиссари халқии корҳои хориҷии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон мебошад.

Ташкили Комиссариати халқии корҳои хориҷии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон, тавре ки дар фасли аввал зикре рафта буд, ба қабули Қонун «Дар бораи ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ додани ваколат дар соҳаи робитаҳои хориҷӣ ва ба ин муносибат таъин кардани Комиссариатаи халқии корҳои хориҷии умумии иттифоқӣ ба иттифоқӣ» аз тарафи пленуми КМ ҲКИШ дар моҳи январи 1944 ва ҳам ба ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Қонуни асосии он вақт амалкунанда (феврари 1944) вобастагӣ дошт. Бо вучуди он ки қабули Қонуни мазкур хусусияти конъюнктурӣ (ибнулвақтӣ)-ро дошт ва моҳиятан дар сиёсати хориҷии ҳукумати Шуравии вақт ва ҷумҳуриҳо дигаргунии матлубе ворид насохт, то андозае таконе ба шакл гирифтани муассисаҳои сиёсати хориҷӣ ва оғози фаъолият намудани онҳо дар ҷумҳуриҳо гардид.

Аз таърихи ташкили муассисаи махсуси сиёсати хориҷӣ дар Тоҷикистон то ба имрӯз ҳамагӣ 62 сол сипарӣ шудааст ва ин дар таърих мӯҳлати чандон гулониест, мутаассифона, тавре ки масъулони нашри рисолаи «Дипломатияи тоҷик» (1994) дуруст зикр

⁵³ А. Имомов. Ҳуқуқи конституционии Ҷумҳурии Тоҷикистон Д., 1977, с.

намудаанд, «дар бойгониҳо дар бораи Фаъолияти вазорат (манзурашон Комиссариат аст.

« Т.Н. ва А.С.) дар солҳои аввал маълумоти каме маҳфуз мондааст».1 Лозим медоием илова намоем, ки на танҳо дар бойгониҳо аз ҷумла бойгони Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, балки дар саҳифаҳои матбуоти даврӣ низ маълумотро дар бораи фаъолияти муассисаи сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ пайдо намудан душвор аст.

Аз ин ҷиҳат ташаббус ва кӯшиши нахустини ноширони рисолаи «Дипломатияи Тоҷикистон» (Рашид Олимов, вазири корҳои хориҷии ҶТ, Э. Раҳматуллоев, муовини аввали вазири корҳои хориҷии ҶТ, М.С. Лебедев ва Ҷ.Б. Шарифова, ходимони вазорат) шоистаи ёдоварӣ ва қадрдонист. Онҳо дар доираи имконияти мавҷуда маълумотро дар бораи Вазорати корҳои хориҷии ҶТ ва фаъолиятҳои он дар соҳаи сиёсати хориҷӣ аз манбаҳои гуногун зарразарра гирд овардаанд. Мо дар ин фасл бо таъки ба қори арзишманде, ки онҳо анҷом додаанд ва ҳам бо ҷалби санаду маълумоти тозаи солҳои охир таърихи бунёди Вазорати корҳои хориҷии ҶТ, сохтор, вазифа ва салоҳиятҳои онро баён намуданием.

Иҷлосияи VII Шӯрои Олии Ҷумҳурии совети иттифоқи Тоҷикистон даъвати 1-ум, ки дар он Қонун «Дар бораи ташкили Комиссариата халқии иттифоқию ҷумҳурии корҳои хориҷии Ҷумҳурии совети иттифоқи Тоҷикистон» қабул ва Комиссариата халқии корҳои хориҷии ҶССТ таъсис ёфта буд, 10 май соли 1944 соати 8 бегоҳӣ дар пойтахти ҷумҳурӣ дар Хзнаи Армияи Сурх оғоз гардида буд. Масъалаи «Дар бораи ташкили Комиссариата халқии мудофия ва корҳои хориҷии иттифоқию ҷумҳурӣ» аз тарафи Шӯрои комиссариатҳои халқӣ пешниҳод шуда буд, дар рӯзномаи Иҷлосия дуюм буд. ҳам дар гузориши раиси Шӯрои комиссариатҳои халқии ҷумҳурӣ ва ҳам дар суҳанрониҳои иштироккунандагон ва меҳмонони Иҷлосияи VII, аз ҷумла устодон Садриддин Айнӣ ва Абулқосим Лоҳутӣ як нукта таъкид меёфт, ки густариши ваколати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сиёсати хориҷӣ қори басо пурифтиҳор ва муҳим буда, масъулияти олиро тақозо менамояд. Онҳо дарк карда буданд, ки ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз ҷумла Тоҷикистон бисёр эҳтиёҷи хоси хоҷагидорӣ ва мадания доранд, ки онҳоро ба пуррагӣ ҳукумати умуми-иғтафокӣ дар сиёсати хориҷӣ наметавонист фаро гирад, аз ҷумла дар шартнома ва созишномаҳо бо кишварҳои дигар. Онҳо

таъкид мекарданд, ки ин чиз на танҳо ба манфиати ин ва ё он ҷумҳурии иттифоқии ҷудогона, балки ба манфиати кори равнақи тамоми робитаҳои байналмилаля ватаҳкими ҳамкориҳои давлати умумииттифоқӣ бо мамлакатҳои хориҷӣ мебошад. Иштироккунандагони Иҷлосияи VII бовар ба он доштанд, ки дигаргуниҳои пешниҳодшуда зоҳирӣ набуда, усулӣ мебошанд ва як иқдоми нав дар ҳалли мусбати масъалаи миллӣ ба шумор мераванд.

Ин рӯҳияи хушбинӣ ва хушбоварии иштироккунандагони Иҷлосияи VII ба муаллифони рисолаи «Дипломатияи Тоҷикистон» низ таъсир кардааст. Чунончи онҳо пас аз баёни муҳтавои Иҷлосияи мазкур ба хулосае омадаанд, ки «чорчӯбаи пешинаи умумииттифоқӣ саҳтгирии пешинаи худро гум кард, ҷумҳуриҳо моҳиятан давлатҳои иттифоқии ҳақиқӣ шуданд. Барои онҳо шароити ҳамкорӣ бо хориҷа ба вучуд оварда шуд. Замина барои муносибатҳои мутаносиби бештари марказ бо ҷумҳуриҳо эҷод гардид».54 Афсӯс, ки ин хушбинию хушбоварӣ ва умеду ормонҳои онҳо ба асли воқеияти он давра мувофиқат намекард. Тавре ки дар фасли аввал ишора рафта буд, матраҳ гардидани масъалаи густариши ваколат ва салоҳиятҳои ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ва таъсиси Комиссариатҳои халқии корҳои хориҷӣ ангезаи даргузари сирф сиёсӣ (конъектурӣ) дошт, бинобар ин дар давраҳои баъдина нагичаҳои дилхоҳ надод.

Дар Қонун «Дар бораи ташкили Комиссариата халқии иттифоқию ҷумҳурии корҳои хориҷии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон», ки 12 май соли 1944 дар рӯзи сеюми Иҷлосияи VII Шӯрои Олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон даъвати 1-ум қабул гардида буд, зикр рафтааст, ки Шӯрои Олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон мувофиқи Қонуни Шӯрои Олии ИҶШС «Дар бораи додани ваколат дар соҳаи сиёсати хориҷӣ ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ ва ба ин муносибат таъдил намудани Комиссариата халқии корҳои хориҷӣ аз умумииттифоқӣ ба Комиссариата халқии иттифоқӣ ва ҷумҳурӣ» қарор мекунад, ки Комиссарихалқии иттифоқию ҷумҳурии корҳои хориҷии ҶС Тоҷикистон таъсис дода шавад ва ба Қонуни асосии ҶС Тоҷикистон чанд тағйироту иловаҳо ворид карда шавад. Аз он ҷумла мувофиқи Қонуни мазкур ба Қонуни асосии ҶС Тоҷикистон моддаи 16-ум илова мегардад ба ин мазмун: «Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон ҳуқуқ дорад, ки бо давлатҳои хориҷӣ робитаи бевосита

54 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

барқарор намоёд, бо онҳо созишнома бандад ва намояндагиҳои дипломатӣ ва консулӣ таъдил диҳад». ҶСС Тоҷикистон ҳаққи «барқарор намудани намояндагии ҶСС Тоҷикистон дар робитаҳои байналмилалӣ» (банди «Э»-и моддаи 15), «Таъин ва бозхонди намояндагиҳои дипломатии ҶСС Тоҷикистон дар давлатҳои хориҷӣ» (банди «И»-и моддаи 28), «Қабули устуворнома ва номаи фарохонии намояндагони гуморидаи дипломатии давлатҳои хориҷӣ» (банди «К»-и моддаи 28), «Роҳбарӣ дар соҳаи робита бо кишварҳои хориҷӣ ... бо назардошти тартибиумумии дар Иттиҳоди ҶСС муқарраргардидаи робитаҳои мутақобилаи ҷумҳуриҳои иттифоқӣ бо кишварҳои хориҷӣ» (банди «Ж»-и моддаи 44) пайдо мекунад.

Пас аз дуним моҳи ташкил ёфтани Комиссариати халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон 29 июли соли 1944 Фармони Президиуми Шӯрои Олии ҶСС Тоҷикистон дар бораи ба вазифаи Комиссари халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон таъин гардидани Алӣ Алиевич Аҳмедов бо имзои Раиси Президиуми Шӯрои Олии ҶСС Тоҷикистон М. Шогадоев ва Котиби Президиуми Шӯрои Олии ҶСС Тоҷикистон А. Асроров чоп мешавад.

Мувофиқи маълумоти мавҷуда, риштаи тахассусии нахустин Комиссари халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон муҳандиси обрасон буда, то ин вақт дар мансаби Комиссари халқии хоҷагии оби ҷумҳурӣ буд. Гумон меравад, ки ўро барои қобилияти ташкилотчигиаш ба сифати роҳбар ва забондонияш ба вазифаи масъулг чун роҳбари аввали муассисаи сиёсати хориҷӣ пешбарӣ кардаанд.

Мувофиқи маълумоте, ки дар рисолаи «Дипломатияи Тоҷикистон омадааст, «аз рӯи баёт ба Комиссариати халқии навтаъсис 42 ходим пешбинӣ шуда буд. Ин баёт дар зарфи ду сол шакл гирифт ва аз 31 нафар иборат буд. 11 ҷой холи боқӣ монда буд. Ғайр аз комиссари халқӣ ва ҷонишини ў, ҳамчунин котибони онҳо, ба комиссариати халқӣ шубҳаҳои зерин шомил будан: сиёсӣ, махфият рамзгузорӣ, протоколию консула, кадрҳо ва раёсати хоҷагидорӣ».1

Ҳаياتи ходимони Комиссариати халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон маъмулан аз иштироккунандагони собиқи ҷанг, онҳов, ки дар давраи ҷанг ба ҳайси тарҷумон дар сафоратхонаҳои шӯравӣ дар Эрон, Афғонистон ва кишварҳои дигар ифои вазифа намудаанд, иборат буданд: Қодир Наимӣ, референта масъули шубҳаи сиёсӣ, ҳилол Карим, муовини Комиссариати халқӣ, Ғулом Алиев, мудирӣ

шуъбаи протоколу консулӣ, Қамариддин Маъруфӣ, муовини мудирӣ шуъбаи протоколу консулӣ, Маҳмудбек Нарзибеков, муовини мудирӣ шуъбаи махфию рамзгзорӣ, Фирс Вагин, котиби дуюм, Насриддин Исломов, референта калон, Мӯҳсин Нӯъмонов, саркотаби Комиссариати халқӣ. Барои он ки собиқадорони ҷангу меҳнат дипломат шаванд, дар назди Комиссариати халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон солҳои 1944-1947 курсҳои махсусе боз шуда буданд.

Комиссариати халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон дар бинои ҳозираи Института забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгир буд.

Тавре ки санадҳои мавҷуда гувоҳӣ медиҳанд, Комиссариати халқии корҳои хориҷии ҷумҳурӣ аз ибтадои фаъолияти худ вазифаи асосии худро иборат аз муаррифӣ намудани ҷумҳурӣ ва дастовардҳои он дар хориҷ аз кишвар, махсусан дар кишварҳои Шарқи хориҷӣ мешуморидааст. Бо ташаббуси Комиссариат ин солҳо як силсила китобу рисолаҳо дар бораи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба алифбои арабию форсӣ ба таъъ расида буданд. Ходимони шуъбаи протоколию консулии Комиссариат дар ҳаёти Комиссияи шӯравию афғонистонии нишонагузори сарҳад сахм мегиранд. Ва Афғонистон ҳамкори хориҷии Тоҷикистон барои солҳои тӯлоние мешавад. Зимнан ҷои зикр аст, ки бино ба навиштаи шодравон К. Юлдошев, собиқ мушовири давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дипломата собиқадор, «ҳамаи фаъолияти Комиссариат самти шарқӣ дошт, ба сухани дигар, ин муассиса мебоист асосан бо кишварҳои Осиёи Миёна, пеш аз ҳама, Афғонистон ва Эрон коп кунад».⁵⁵ Зеро «самтҳо ва хусусияти фаъолияти дипломатияи ҷумҳуриро аз бисёр ҷиҳат худвежагиҳои ҷуғрофӣ ва фарҳангии қавми Тоҷикистон, наздикии он ба кишварҳои Шарқи Наздик ва Миёна муайян мекард».⁵⁶ Чунин маҳдудиятгузориҳо, тавре ки вазири корҳои хориҷии ҶТ У. Усмонов шаҳодат додааст, «солҳои тӯлонӣ доираи фаъолияти муассисаи нав ба сабаби ба дастгоҳи давлатии онвақта хос будани мутамарказонии аз ҳад зиёд маҳдуд буд. Он вақт масъалаҳои муносибатҳои мо бо кишварҳои хориҷӣ, ҳатто хурдтарини онҳо ба воситаи Маскав ҳал мешуданд».²

Боиси таассуф аст, ки ин оғози нек дар сиёсати хориҷӣ дар солҳои баъдина идома наёфт. Пас аз соли 1946 фаъолияти

⁵⁵ Асари зикршуда, е. 10. Т. Саиғинов. Международные связи Таджикской

⁵⁶ У. Усмонов. Дипломатия Таджикистана. - Ж. «Международная жизнь», 1988, декабр, с. 37.

Комиссариати халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон тадричан маҳдуд ва сафи ходимонаш сол ба сол кам мешавад. Барои мисод 21 июли соли 1946 нахустин Комиссари халқии корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон Фиристодаи дараҷаи 2 А.А. Аҳмедов бо баҳонаи рухсатии меҳнатӣ аз кор меравад ва дигар барнамегардад. Уро дар Иҷлосияи VIII Шӯрои олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон аз вазифааш сабуқдуш менамоянд. Дар соли 1948 басти расмии Вазорати корҳои хориҷии ҶСС Тоҷикистон аз 42 ҷой то 7 ҷой ихтисор мегардад. Ин «бозсозӣ» табиист, ки ба фаъолияти муассисаи сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ бе таъсир намонд.

Муаллифони «Дипломатияи Тоҷикистон» оғози умедбахш ва анҷоми номатлуби муассисаҳои сиёсати хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, дар айни маврид, Тоҷикистонро «асроромез»³ номидаанд. Ҳамаи асрор дар ин падида дар сиёсати мутамарказонидани қудрати сиёсии низоми худкомаи Иттиҳоди Шӯравӣ ва конъюктураи сиёсии роҳбарияти вақти кишвар дар замони ҷанги ватанӣ буд. Аз ин хусус мо дар фасли аввал ва фасли мазкур низ пеш аз ин мулоҳиза ронда будем. Бинобар ин аз такрори он шарҳу тавзеҳот худдорӣ м(ламсем.

Роҳбарӣ ба сиёсати хориҷӣ дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон ба зиммаи Шӯроҳои вазирон мегузарад. Раисони Шӯрои вазирони Тоҷикистон ё яке аз муовинони онҳо вазифаи вазири корҳои хориҷиро ба таври сарборӣ ба вазифаи асосиашон иҷро мекарданд. Ҳамин тавр, дар Тоҷикистон пас аз А.А. Аҳмедов (1944—1946), Ҷаббор Расулов, раиси Шӯрои вазирони ҶСС Тоҷикистон (1946-1955), Турсунбой Ўлчабоев, раиси Шурой вазирони ҶСС Тоҷикистон (1955-1956), Назаршо Додхудоев, раиси Шурой вазирони ҶСС Тоҷикистон (1956-1961), Абдулаҳад Қаҳҳоров, раиси Шурой вазирони ҶСС Тоҷикистон (1961-1973), Раҳмон Набиев, раиси Шӯрои вазирони ҶСС Тоҷикистон (1973-1981), Рустамбек Юсуфбеков, ҷонишини Раиси Шӯрои вазирони ҶСС Тоҷикистон (1981—1984), Усмон Ғаниевич Усмонов, ҷонишини Раиси Шӯрои вазирони ҶСС Тоҷикистон (1984-1989) ба навбат вазифаи вазири корҳои хориҷиро иҷро кардаанд. Таваҷҷӯҳ намсед, ки агар дар солҳои охири чилум, панҷоҳум, шастум ва ҳафтодуми асри гузашта ба муассисаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон раисони Шӯрои вазирон сарпарастӣ мекарданд, дар солҳои ҳафтодум ин вазифаи сарбориро ба ўҳдаи муовинони онҳо вогузоптаанд. Воқеан ҳам, ҳақ ба ҷониби муаллифони «Дипломатияи Тоҷикистон» аст, ки он вақт Вазорати корҳои хориҷӣ, ки ғолибан 6-7

ва гоҳо аз он ҳам камтар коргар дошт, ба яке аз «бахшҳои Шӯрои вазирон»¹ табдил ёфта буд. Ва ин ҳолати таассуфангез, ба қавли К. Юлдошев, «то замони бозсозӣ, яъне то охири солҳои 80—ум давом кард».² «Бо овезаи ҷиддӣ «ВКХ ҶСС Тоҷикистон», - навиштааст У.Усмонов, - ҳамагӣ 7 нафар, ба шумули вазирро дошт».⁵⁷

Вазифаи Вазорати корҳои хориҷӣ дар ин фосила аз ҳамоҳангсозии фаъолияти вазоратхона ва муассисаҳои ҷумҳурӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва эҷодии он дар соҳаи робитаҳои иқтисодӣ, илмию техники, фарҳангию ҳунари ва ғайра бо кишварҳои хориҷӣ, таъмини риояи шартнома ва созишномаҳои байналмилалии Иттиҳоди Шӯравӣ дар қаламрави ҷумҳурӣ, иҷрои расмиёти консулӣ ва ташрифотӣ, легализатсия ва нотариати санадҳо, мукотиба бо сафоратхонаҳои кишварҳои хориҷӣ ва мақомоти марказии сиёсати хориҷии умумииттифоқӣ, пешвозу гӯсели ҳайатҳои гуногуни хориҷӣ буд. Солҳои шастуми асри гузашта бино бар зарурати амалӣ раёсати консулгарии Вазорати корҳои хориҷии ИҶСС розӣ шудааст, ки қисме аз корҳои омода сохтани санадҳои сафари шахрвандони шуравӣ ба кишварҳои аъзои СЭВ, касоне, ки аз роҳи СММ ба хориҷа рафтани буданд, ҳамчунин тарҷумонҳое, ки барои кор дар хориҷ интихоб шуда буданд, ба ихтиёри муассисаҳои сиёсати хориҷии ҷумҳуриҳо дода шавад. Табиист, ки ин қабил «лутфу марҳаматҳе», ки аз ҷониби муассисаи марказии сиёсати хориҷии ИҶСШ ба вазоратҳои корҳои хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ баъд аз солҳои шастум то замони Бозсозӣ гоҳ-гоҳе рух медоданд, моҳиятан чизеро дар ваколат ва салоҳиятҳои муассисаҳои сиёсати хориҷии ҷумҳуриҳо тағйир намедоданд. Охириҳо мисли пешина дастнигари мақомоти умумииттифоқӣ буданд.

У. Усмонов бар он ақидааст, ки «аз нимаи дуюми солҳои 50-ум барқарор намудан ва рушди воқеии алоқаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистон бо мамлакатҳои хориҷӣ оғоз мегардад. Он вақт, маҳз дар давраи Гармои баъди шахсиятпарастӣ, кӯшишҳои аввалини ғайримарказонидани дастгоҳи давлатӣ, додани истиқлоли бештар ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ карда шуданд».⁵⁸ Вале воқеият тавре буд, ки шарҳаш дар боло рафт. Пайдо шудани майли додани

⁵⁷ У.Усмонов. Дипломатия Таджикистана, с. 42

⁵⁸ У.Усмонов. Асари зикршуда, с. 38.

⁵⁸ М.С. Горбачев. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. - М., 1987, с. 140, 149, 164. Т. Сангинов. Асари зикршуда, с. 3-4.

истиқлоли бештар ба ҷумхуриҳои иттифоқӣ, аз ҷумла дар сиёсати хориҷӣ, бешак, ба мушоҳида мерасид, онро наметавон инкор кард. Аммо инсоф он аст, ки онро наметавон рушди воқеии робитаҳои ҷумхуриҳо бо кишварҳои хориҷӣ донист.

Бозсозӣ дар ҷомеаи шуравӣ як падидаи сиёсӣю иҷтимоӣ басо мураккаб ва печдарпече буд. Аз ин сабаб то имрӯз, агарчи аз он давр то ба имрӯз беш аз бист сол гузаштааст, дар арзёбии он фикри ягонае вучуд надорад. Тоифае онро оғози фурупошии давлати як замон муқтадири Иттиҳоди Шуравӣ ва дигаре онро оғози дигаргуниҳои кулӣ ва, пеш аз ҳама, бунёди ҷомеаи демократӣ мешуморанд. Аммо ҳамаи онҳо ба як чиз мутафиқанд, ки он водор намуд, ки сиёсати шуравӣ дар нисбати ҷумхуриҳои иттифоқӣ, аз он ҷумла дар соҳаи сиёсати хориҷӣ, дигар шавад. Бино бар шаҳодати М.С. Горбачев, ташаббускори даврони Бозсозӣ ва Ошкорбаёнӣ, сиёсати хориҷӣ дар ин марҳила демократа кунонида шуд. Аз ҷумла ба ҳодисаи аз мавқеи султагарой нигаристан ба сиёсати хориҷӣ хотима дода шуда, ҷавҳари тафаккури нав дар сиёсати хориҷӣ пазируфтани афзалияти арзишҳои умумибашарӣ буд.⁵⁹ Агарчи ин раванд нотамом монд, ҷумхуриҳои иттифоқӣ бо истифода аз ин фурсати муносиби таърихӣ қадам ба сӯи истиқлол дар сиёсати хориҷии худ бардоштанд. Дарвоқеъ «Бозсозӣ барои дипломатияи ҷумхуриҳо уфуқҳои тозаеро боз намуда»⁵⁹, «имкониётҳои нави иштироки дипломатияи ҷумхуриро дар ҳаёги байналмилалӣ ошкор сохт».⁶⁰

Муаллифони «Дипломатияи Тоҷикистон» дуруст ба мушоҳида гирифтаанд, ки Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон, сарфи назар аз ҳама маҳдудият ва монеаҳои мавҷуда, аз нимаи дуҷуми солҳои 80-уми асри ХХ «қадам ба қадам аз муассисаи ташрифотию консулӣ, ки голибан ба назари атрофиён чунин мерасид, худро ба ҳайси муассисаи дипломатӣ фаъолтар нишон медод»⁶¹. Чунончи Вазорати корҳои хориҷӣ ба таъмини робитаҳои мустақими Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ оғоз мекунад. Махсусан дар қори барқарор намудани робита бо кишварҳои ҳамсарҳад, аз қабели Афғонистон, Эрон ва Покистон бештар комёб мегардад. У.Ғ. Усмонов, ки дар он солҳо ҷонишини Раиси Шуроӣ вазирони ҷумҳурӣ буд ва иҷрои вазифаи вазири корҳои

59 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

60 *ҲСМОН Ясир, ҚАМОҚ*

61 *Дипломатия Таджикистана, с.23.*

хориҷии Тоҷикистонро низ ба ўҳда дошт, баъдтар эътироф намудааст, ки «мо бори нахустин ба таври мустақил бо ҳамкорони хориҷиамон дар сатҳи давлатӣ дар соли 1988 иртибот гирифтем. Он вақт сафар ба Афғонистон шуд, ки ҳадаф аз он гуфтугӯй дар бораи инкишофи минбаъдаи робитаҳои мустақим миёни Тоҷикистон ва ҳамсоии ҷанубии он буд».62 Вазир махсусан ба як нукта таъкид кардааст, ки «Ҷумҳурии мо дар миёни аввалин ташаббускорони барқарор намудани чунин шакли ҳамкориҳо ва дастгириҳои байналмилалӣ бо Ҷумҳурии Демократии Афғонистон ҳанӯз дар соли 1985 буд».1 Ташаббуси Вазорати қорҳои хориҷии Тоҷикистон дар соли 1986 оид ба барқарор намудани робитаҳои мустақим бо Ҷумҳурии мардумии Чин, аз ҷумпа бо ноҳияи худмухтори Синтсзяну Уйғур, аз тарафи вазорати умумииттифоқ дастгирӣ меёбад ва дар ҳамин замина масъалаи ҳамоҳанг кардани ҳамкориҳои наздисарҳадии Тоҷикистону Чин матраҳ мегардад. Заминаи ҳамкориҳои густурдаи имрӯзаи Тоҷикистону Эрон низ маҳз дар ҳамон солҳо гузошта шуда буданд. Маҳз дар ҳамон солҳо, аниқтараш ҳангоми сафари сафири вақти Эрон дар ИҶСС дар соли 1988 ба Тоҷикистон суҳан дар бораи ба ҳалқаи асосии силсилаи робитаҳои Эрону Иттиҳоди Шуравӣ бадал шудани ҷумҳурӣ рафта буд. Вазорати қорҳои хориҷии Тоҷикистон ба нияти амалӣ гардонидани муҳтавои ин сӯҳбатҳо, тавре ки муаллифони «Дипломатияи Тоҷикистон»2 гувоҳӣ медиҳанд, пешниҳодҳои созандае карда буд, аз қабилӣ эҷоди намоёндагии ҶСС Тоҷикистон дар Сафоратхонаи ИҶШС дар Техрон ва боз намудани Консулгарии Ҷумҳурии ислонии Эрон дар ш. Душанбе ва ғ. Заминаи имзои Меморандум дар бораи ҳамкориҳои қамачонибаи байни Ҷумҳурии ислонии Эрон ва Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон дар таърихи 21 ноябри соли 1990 низ аз ҳамон даврон сарчашма мегирад.

Т. Сангинов дар рисолаи номзадиаш «Робитаҳои байналмилалии ҶСС Тоҷикистон (1924-1987)» (1988) ба нияти муқаррар намудани давраҳои асосии таҳаввул ва тақомули фаъолияти байналмилалии ҶСС Тоҷикистон дар гули 63 сол онҳоро чунин муқаррар намудааст:

«Давраи якум (1924—1944) — давраи ташаккули сохторҳои ҷумҳуриявӣ ва чорабиниҳои вобаста ба он барои ташаккули мавқеъ дар сиёсати хориҷӣ.

Давраи дуюм давраи нисбатан фаъолтар ва мустақилонатар

62 Ниг; Асари зикршуда, с. 24.

ворид гаштани Тоҷикистон ба арсаи амалияи дипломатия ва сиёсати хориҷӣ буда, аз ҷиҳати замони давраи аз соли 1944 то нимаи соли 1980-ро дар бар мегирад. Инкишофи робитаҳои байналмилалӣи Тоҷикистони Шуравӣ дар ин марҳила дар худ осори давраи гузариш аз робитаҳои якдафъай ва ғолибан рамзӣ ба марҳилаи муносибати мустақим ва бевосита бо кишварҳои хориҷиро дошт.

Давраи сеюм бояд марҳилаи ҳозира гардиши инқилобии ҳозира, раванди бозсозӣ ва демократикунонино шуморид, ки ҳамаи соҳаҳои ҳаётан муҳимми ҷомеаи шӯравиро дар бар гирифта буд».63 Ба бовари ин муаллиф, «Анҷумани XXVII ҲКИШ дар ин марҳила дар назди дипломатияи ҷумҳуриявӣ вазифаҳои нави ҷиддиеро гузошта, аҳамияти фаъолияти сиёсати хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқро ба сатҳи сифатан нава бардошт. Нақши вазоратҳои корҳои хориҷии ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ афзун мегардад. Мутаносибан салоҳияти ВКХ ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар ҳалли масъалаҳои сиёсати хориҷӣ дар маҳалҳо дигар мешавад».64

Дар ин даврабандӣ агарчи асосан ҷиҳатҳои зоҳирии раванди таҳаввул ва такомули дипломатияи тоҷик ва эълони ниятҳои мақомоти ҳизбию давлатӣ ба инобат гирифта шудаанд ва ин чиз дар илми сиёсатшиносии замони шуравӣ як кори маъмулӣ буд, нуктаи қобили тавачҷуҳ он аст, ки сиёсати хориҷии тоҷик сарфи назар аз маҳдудиятҳо дар пайи таҳаввул ва такомул буд.

Солҳои ҳаштодуми асри гузашта муносибатҳои Тоҷикистон на танҳо бо кишварҳои ҳамсоияи ҳеш, бажи бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ, монанди Созмони Милали Муттаҳид ва муассисаҳои ҷудогонаи он низ густариш меёбад. Пеш аз ин, барои Тоҷикистон тавре ки И. Усмонов навиштааст, иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ имконнопазир буд. «Он вақт, гуфтааст ӯ, кишвари мо баъзан метавонист як нафарро дар ҳайати намояндагони ИҶСШ ба Иҷлосияи СММ фириштад, он ҳам ба сифати иштироккунанда.

Дар бораи ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣи дигар, хусусан барқарор кардани робитаҳои мустақим бо онҳо, ҷои гап ҳам набуд».65 Соли 1986 ҷонишини Раиси Шӯрои вазирон, вазири корҳои хориҷии ҶС Тоҷикистон У.Усмонов дар ҷаласаи Иҷлосияи 41-ум, соли 1989

63 Т. Сангинов. Асари зикршуда, с. 14-15.

64 Ҳамон асар, с. 15.

65 И.К. Усмонов. Роль международных организаций в развитии мирного процесса в Таджикистане.// Материалы III Международной конференции. -Д., 1997,1-3 октября.

вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон Л. Қаюмов дар Иҷлосияи 44-ум ва соли 1990 муовини вазири корҳои хориҷии ҷумҳурии Э. Раҳматуллоев дар маҷлиси Кумитаи 2-уми (масъалаҳои иқтисодӣ ва молиявӣ) Иҷлосияи 45—уми Маҷмаи умумии СММ иштирок мекунанд. Л. Қаюмов вобаста ба иштирокаш дар Иҷлосияи 44-ум Маҷмаи умумии СММ таассуроташро чунин иброз доштааст: «Душвор аст баёни он ҳиссиёте, ки ман ҳангоми ба минбари Иҷлосияи 44-уми Маҷмаи умумии СММ баромадан доштам. Охир ман нахустин намоён дар таърихи Тоҷикистони соҳибистиқлол будам». ⁶⁶ Дар он солҳо бо иштироки фаъоли Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон Шуъбаи ҷумҳурии тоҷикистони Иттиҳодияи Шуравии мусоидат ба СММ (1989) таъсис гардида, бо Маркази ҳамроҳсозии Барномаи СММ оид ба расонидани мадади гуманитарӣ ва иқтисодӣ ба Афғонистон дар ш. Термиз ва ЮНЭСКО робитаи наздик барқарор мешавад. Моҳи октябри соли 1990 дар ш. Душанбе семинари байналмилалӣ «Робитаҳои таърихӣ фарҳангӣ ва иртиботи маънавии Ғарбу Шарқ дар Шоҳроҳи абрешим» баргузор мегардад, ки дар он донишмандони тоҷик фаъолон иштирок менамоянд.

7 ноябри соли 1989 пас аз зиёда аз 45 сол дар таърихи дипломатияи муосири тоҷик бори дуввум вазири корҳои хориҷии мустақил таъин мешавад. Вазири нав Лақим Қаюмов аз ҷумлаи он дипломатҳое буд, ки дар низоми сиёсати хориҷии шуравӣ ба ҳайси консул собиқа дошт. Ин чиз, агарчи ҷузъист, аз он гувоҳӣ меод, ки Тоҷикистон мисли ҷумҳуриҳои иттифоқии дигар бо истифода аз фурсати муносибе, ки дар даврони Бозсозӣ ба вуҷуд омада буд, ҳуқуқи истиқлол доштан дар сиёсати хориҷиро дубора ба худ баргардонӣ шудааст. Як масъалаи доғе, ки ин вазирро аз оғози фаъолияташ ба ташвиш оварда будааст, нарасидани мутахассисони хирфавии дипломатӣ будааст. Вай иллати ин ҳолатро дар он дидааст, ки марказ то ба ҳамин наздикиҳо ҳуқуқи ҷумҳуриҳои иттифоқиро дар соҳаи сиёсати хориҷӣ нодида мегирифт. Ва барои ҳамин ҳам дар ҷумҳуриҳо, аз он ҷумла дар Тоҷикистон «тарбияи мутахассисони хирфавии дипломатиро қатъ карда буданд». ⁶⁷ Ӯ таъкид намудааст, ки

66 Л. Қаюмов. Сегодня таджикской дипломатии. - газ. «Коммунист Таджикистана», 1990, 14 октябри.

67 Л. Қаюмов. Внешняя политика: проблемы, перспективы. - ж. «Коммунист Таджикистана», 1990, № 6.

онҳое, ки аз миёни тоҷикистониён Института давлатии робитаҳои байналмилалӣ Маскав (МГИМО), Академияи дипломатии ВКХ ИҶШС, Академияи олии иқтисоди хориҷӣ ва дигар донишгоҳҳои махсусро хатм карда бошанд, ангуштшумор буданд.⁶⁸

БОБИ СОНӢ

ТАШАККУЛИ ДИПЛОМАТИЯИ МИЛЛИИ ТОҶИК

ФАСЛИ ЯКУМ

ТАШАККУЛИ СИЁСАТИ НАВИ ХОРИҶИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТ

Баъзе озодихои нисбӣ ва ваколату салоҳиятҳе, ки дар анҷоми фаъолиятҳои сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар даврони Бозсозӣ ба ҳукуматҳои ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дода шуда буд, умедро барои расидан ба истиқлоли бепиғваре дар чаҳорҷӯбаи ИҶШС ба вучуд оварда буд, аз ҷумла дар Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон. Баъзе аз нерӯҳои сиёсии ҷумҳурӣ, ки он вақт рӯи сахнаи сиёсӣ омада буданд, дар барномашон пешниҳод карда буданд, ки ҳадафи онҳо «ба даст овардани истиқлол ва соҳибхитиёрии комили сиёсӣ ва иқтисодии Тоҷикистон дар ҳайати Конфедератсияи давлатҳои мухтор»⁶⁹ мебошад. Галоши нерӯҳои сиёсӣ ва мақомоти расмӣ Тоҷикистонро барои соҳиби истиқлол шудан ҳодисаҳои сиёсӣ, ки дар охири солҳои ҳаштодум ва аввали навадум дар қаламрави Иттиҳоди Шӯравӣ собиқ рух доданд, аз қабилӣ аз ҳайати Иттиҳоди Шӯравӣ баромадани Ҷумҳуриҳои Лаби Балтик, шиддат гирифтани рӯҳияи ҷудоиталабӣ дар баъзе аз ҷумҳуриҳо, ба вучуд омадани вазъи номаълуми сиёсӣ ва тапошҳои худхоҳонаи халқҳои аз нигоҳи нуфуз бузургтар дар нисбати ҷумҳуриҳои иттифоқии дигар⁷⁰ ва ғ. суръат бахшид. Чун натиҷа Шӯрои Олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон лоиҳаи «Эълomia дар бораи истиқлолияти давлатии ҶС Тоҷикистон»—ро барои баррасӣ ба Иҷлосияи II

68 Маҷлаи мазкур, ҳамон нашрия.

69 Ҳизби демократа Тоҷикистон (Санадҳо: дирӯз, имрӯз ва фардо). - Д., 2000, с. 36.

70 И. Усмонов. Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиклол — Хучанд, 2003, с. 57.

70 Д. Назриев, И. Саттаров. Республика Таджикистан: история независимости. Год 1991-й (хроника событий). - Д., 2002, с. 211.

Шӯрои Олии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон пешниҳод намуд ва он 24 августи соли 1990 қабул карда шуд. Лозим ба таъкид аст, ки дар ин Эълومия Шӯрои Олии ҷумҳурӣ ҷои Тоҷикистонро дар ҷаҳорҷубаи ИҶШС навшуда мегид ва бовар бар он дошт, ки «пайванди озодона ва баробарҳуқуқии миллатҳои шуравӣ дар ҷаҳорҷубаи ИҶШС навшуда ба инкишофи ҳаматарафаи онҳо кафолат мегид».1 ҳатто Эълумияи алтернативие низ, ки 17 август дар рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ» ҷоп шуда буд ва онро гурӯҳи ҳуқуқшиносон таҳия намуда буданд, тавре ки И. Усмонов шаҳодат мегид, «Тоҷикистонро ҷун ҷузъи давлати шуравӣ мегид».71 Эълумияи расмӣ бо вучуди он, ки истиқлолияти давлатии кишварро эълон дошт, боз ҳам эътироф мекард, ки қисме аз салоҳиятҳои худро ихтиёрӣ ба Иттиҳоди ҶШС волегузарад.72 Зимнан, дар ин вақт дар доираҳои мақомоти марказии ИҶШС лоиҳаи Шартномаи умумииттифоқӣ омода мегардид. Бинобар он дар банди 19 «Эълумия дар бораи истиқлолияти давлатии ҶС Тоҷикистон» (24 августи соли 1990) омадааст, ки: «Эълумияи мазкур заминаест барои танзими Конституцияи нави ҶС Тоҷикистон ва бастании Шартномаи умумииттифоқӣ».73 Ноқомил будани истиқлолияти Тоҷикистон мувофиқи Эълумияи 24 августии 1990 дар он ҳам зоҳир мегардад, ки бо вучуди дар он эълон доштани он ки «ҶС Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ робитаи бевосита мекунад, бо онҳо шартномаҳои иқтисодӣ, фарҳангӣ ва илмӣю техники мегардад, намоёндагҳои дипломатӣ, консулӣ, тижоратӣ таъдуд мекунад»,5 дар ҳамин банди 15 Эълумияи мазкур зикре рафтааст, ки «дар зарурат метавонад дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ ширкат намояд».6

71 И. Усмонов. Асари мазкур, с. 58.

72 Д. Назриев, И. Саттаров. Асари зикршуда, с. 213.

73 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

Эълони истиқлолияти комил ба Тоҷикистон ба таври ногаҳонӣ ва ғайричашмдошт ба «шарофати» ҳодисаи ГКЧП дар 18-21 августи соли 1991 дар Маскав насиб гардид. Ин ҳодисаи табадулоти давлатӣ, тавре ки И. Усмонов дуруст мегуяд, нишон дод, ки «пайванди сиёсии байни миллатҳои шуравӣ амалан коста шудааст, роҳбарияти нави Россия ҳавасманди идома додани ин Иттифоқ нест ва дар саросари кишвар нгрӯи сиёсӣ ва ё ҳизби обрӯманде мавҷуд нест, ки ин ягонагири қудрати ниғаҳдорӣ допгга бошад».⁷⁴ Бинобар ин Иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии ҶСС Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 чанд санади тақдирсозеро қабул намуд, монанди «Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Эълония дар бораи истиқлоли ҶСС Тоҷикистон», «Қарори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи эълони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Изҳорот дар бораи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ворид намудани тағйироту иловаҳо ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Изҳорот дар бораи амнияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» маҳз дар ҳамин санадҳо асоси ҳуқуқии истиқлолияти давлатии комили Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз он ҷумла дар соҳаи сиёсати хориҷии он гузошта шуд. Чунончи, банди 15-уми Эълонияи 24 августи 1990 ба тариқи зайл таҳриру тақмил карда шуд, ки аз пешинааш сифатан фарқ мекунад. «Ҷумҳурии Тоҷикистон, субъекта мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ буда, бо кишварҳои хориҷӣ робитаҳои дипломатӣ, консулӣ, иқтисодӣ ва ғайра барқарор менамояд, бо онҳо намояндагони мухтор таъин мекунанд ва созишномаҳои байналмилалӣ менамояд».⁷⁵ Махсусан, аз моддаи 4-уми Эълонияи пешина партофта шудани ибораҳои зайл «ба истиснои онҳе, ки вай ихтиёрӣ ба Иттиҳоди ҶСС медиҳад», аз комилан мустақил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати дохилӣ ва хориҷаш гувоҳӣ медиҳад. Ин нукта, махсусан дар тағйироту иловаҳе, ки Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба боби 4-уми Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки «Ҷаъолияти сиёсати хориҷӣ ва ҳифзи Ҷумҳурии Тоҷикистон»⁷⁶ ном дорад, ворид кардааст, таъкид ёфтааст.

Ин тағйиру иловаҳе, ки ба Эълонияи 4 августи соли 1990 ва

74 И. Усмонов. Асари мазкур, с. 59.

75 Д. Назриев, И. Сатаров. Асари зикршуда, с. 214.

76 Асари зикршуда, с. 217.

Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Иҷдосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 дохил карда шуданд, аз оғози сиёсати нави хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дарак доданд. Ба шарофати ба таври расмӣ эълон гардидани истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон таваҷҷӯҳи

Г/Га 1

ДИПЛОМАТИЯИ МУОСИРИ ТОЧИК

I * * Ы^Луи/ifjg Grtmm/ipm/hi

ҷомеаи ҷаҳонӣ ба кишвари мо меафзояд. Ва дар як муддати иисбатан кӯтоҳ аз сентябри 1991 то ноябри 1992 аз эълони истиқлолият то баргузори Иҷдосияи XVI Шӯрой Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон сафари ҳайатҳои ҳукумати Ҷумҳурии исломии Эрон бо сарпарастии Раиси купли департаменти Вазорати умури хориҷии ҶИЭ Муртазо Бонк (16-18 октябри 1991), бо сарпарастии вазири умури хориҷии ҶИЭ Алиакбари Вилоятӣ (1-2 декабри 1991), Ҷумҳурии исломии Покистон бо сарпарастии вазири иқтисоди он кишвар Сардор Асиф Алӣ (2-4 декабри 1991), Бунёди байналмилалии асър бо сарпарастии мудир бахши Департаменти аврупоии Бунёди байналмилалии асър Ишан Капур (8 декабри 1991), Ҷумҳурии мардумии Чин бо сарпарастии вазири робитаҳои иқтисодии хориҷӣ ва савдои беруна Ли Лантсин (4 январи 1992), Котиби давлатии ИМА Ҷеймс Бейкер (13 феввали 1992), Шохигарии Арабнстони Саудӣ бо сарпарастии вазири корҳои хориҷии он кишвар шохзода Сауд ал-Файсал (20 феввали 1992), Давлати Кувайт бо сарпарастии вазири молия Носир Раудан (28 феввали 1992), Ҷумҳурии мардумии Бангладеш бо сарпарастии вазири давлатӣ Абдул Манной (29 феввали 1992), Ҷумҳурияти Туркия бо сарпарастии вазири корҳои хориҷӣ ҳикмат Четин (1 марта 1992), Фаронса ба сарпарастии Котиби давлатии он кишвар оид ба робитаҳои хориҷӣ Ален Вивен (2 марта 1992), Витсе-президенти Иттиҳодияи байналмилалии ҳизбҳои сотсиал-демократии Олмон ҳантса-Йохан Фогел (7-8 марти 1992), Ҷумҳурии исломии Покистон бо сарпарастии вазири молия ва робитаҳои иқтисодии он кишвар Сартоҷ Азиз (28 марти 1992), Руминия бо сарпарастии вазири корҳои хориҷии он кишвар Андреан Нэсмасе (июли 1992), вобастаи низомии сафорати Олмон дар Маскав генерал Вилфрид Отто-Шоффер (18-21 августи 1992), намояндаи Малайзия, масъули ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи коммуникатсия дар Осие Мартин Линдсэя Хадлоу (4 сентябри 1992) баргузор гардиданд. Дар ҳамин фосила сафоратхонаҳои Ҷумҳурии исломии

Эрон (8 январӣ 1992), Ҷумҳурии мардумии Чин (13 мартӣ соли 1992),
Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (16 мартӣ 1992), Ҷумҳурияи Туркия (22
мартӣ 1992) ва Ҷумҳурии исломии Покистон (6 июни 1992) ба
фаъолият шурӯъ намуданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси кишвари соҳибистиқлол ва соҳибихтиёр ба Протоколи Созишномаи таъсиси Иттиҳоди давлатҳои мустақил «Дар бораи шомил шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Иттиҳод» (декабри 1991, Маскав) имзо гузошта, ба созмони байналмилалии Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (СБСЕ) (26 феввали 1992), Созмони байналмилалии тандурустӣ (ВОЗ) (апрели 1992), Ассотсиатсияи байналмилалии байторӣ (МАВ) (октябри 1992), Созмони Милали Муттаҳид (2 март 1992) аъзо шуд. Танҳо дар зарфи як соли 1992 Ҷумҳурии Тоҷикистон бо 48 кишвари хориҷӣ робитаҳои дипломатӣ барқарор намуд, чунончӣ: Чин (4 январ), Эрон (9 январ), Мексика (14 январ), Дания (21 январ), Туркия (29 январ), Ҷопон (2 феврал), Ҷумҳурии мардумӣ-демократии Корея (5 феврал), Лаҳистон (11 феврал), ИМА (14 феврал), Арабистони Саудӣ (22 феврал), Финляндия (26 феврал), Олмон (28 феврал), Кипр (феврал), Бангладеш (1 март), Фаронса (3 март), Фаластин (6 март), Малайзия (11 март), Утриш (25 март), Куба (25 март), Филиппини (25 март), Исроил (26 март), Сурия (29 март), Русия (8 апрел), Муғулистон (24 апрел), Украина (24 апрел), Ҷумҳурии Корея (27 апрел), Белгия (29 апрел), Ҷумҳурии Африқои Ҷанубӣ (5 май), Италия (15 май), Люксембург (22 май), Озарбойҷон (29 май), Словакия (5 июн), Чехия (5 июн), Покистон (6 июн), Маҷористон (2 июл), Ветнам (14 июл), Руминия (20 июл), Нидерландия (27 июл), Испания (4 август), Португалия (4 август), Таиланд (5 август), Ҳиндустон (28 август), Зеландияи Нав (август), Юнон (сентябр), Узбекистон (22 октябр), Шветсия (9 декабр), Арманистон ва Латвия.⁷⁷

Валг афсӯс, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он имконияту шароити мусоиде, ки баъд аз дарёфти истиқлолияти сиёсӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ пайдо гардида буд, натавонист, ки ба таври бояду шояд истифода намояд. Зеро бо истифода аз ҳарчу марчи сиёсие, ки дар ИҶШС баъд аз апрели 1985, яъне пас аз эълони марҳилаи «Бозсозӣ» ба вуҷуд омад, зӯҳури ҳарчи бештари нерӯҳои марказгурез дар қаламрави Шуравии собиқ (Ҷумҳуриҳои Лаби Балтика ва ғ.), нооромӣҳо ва иизобҳои миллӣ дар Еқутистон

77 Д.Назрисв, И.Саггаров. Республика Таджикистан: история независимости. Год 1992-й (хроника событий). Т.П. - Д., 2005, с.661-662.

(аввали 1986), Олмати (декабри 1986), Қаробоғи Кӯҳӣ (1987), Сумгаит (1987), Олмалиқи Ӯзбекистан (15-17 апрели 1989), Сухуми (апрел-июли 1989), Ашқобод (1-2 майи 1989), Боку (январӣ 1990), Ӯш (июни 1990), Тамбов (22 июли 1988), Тува (июли 1990), Челябинск (22-24 августи 1990), Намангон (2 декабри 1990), Москва, Гурҷистон, Украина, Тотористон, Исфара (1989 ва г.), заиф гардидани нуфузи мақомоти марказии умумииттифоқ, ҳамчунин бесалоҳиятии роҳбарони баъзе аз ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз он ҷумла дар Тоҷикистон боиси ба майдони сиёсӣ қадам гузоштани нвруҳи сиёсӣ ва мардумие гардид, ки аз ин ё он минтақа ва ё маҳал намояндагӣ мекарданд. Ин падида махсусан пас аз ба вуқӯъ омадани қодисаи ГКЧП (19-21 августи 1991), эълони истиқлолияти давлатӣ дар 24 август ва 9 сентябри 1991 ва алалхусус бекор кардани Созишномаи таъсиси ИҶШС дар 8 декабри ҳамон сол аз ҷониби роҳбарони Русия, Украина ва Белорус бештар зухур намуд. Дар натиҷаи он сохторҳои давлатии Тоҷикистон шурӯъ аз Шӯрои Олӣ, мақомоти иҷроия, аз он ҷумла Вазорати корҳои хориҷӣ фалаҷ гардиданд. Низобҳои пинҳонӣ, захмҳои кӯҳнае, ки миёни минтақаҳои гуногуни Тоҷикистон дар замони Шӯравӣ ҷой доштанд, рӯй заданд. Ин низоб ва талоши жрӯҳи қудратталаби маҳаллӣ ва даҳлати нерӯҳои беруна боиси дар моҳи май 1992 сар задани оташи ҷанги шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид. «... Истиқлолият ба мо басо осон ва сабук насиб шуд, гуфта буд Э.Ш.Раҳмонов дар суҳанрониаш дар маҷлиси ботантана бахшида ба 4-солагии Истиқлолияти ҶТ, шояд барои ҳамин бошад, ки мо ба қадри ин ҳадяи тақдир нарасидем ва Тоҷикистон ба ҷанги хонумонсӯзи ҳамватанӣ кашида шуд».1

Табиист, ки ин вазъияти ноороми сиёсии ҷумҳурӣ, ки аз охири солҳои 80-ум ва ибтидои 90-ум сар шуда, баъд аз эълони истиқлолият дар солҳои 1991 ва 1992 идома дошт, ба фаъолияти Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсибад расонд. Тавре ки муаллифони «Дипломатияи Тоҷики/У? худ шоҳиди бевоситаи он рӯзҳои вазнин буданд, шаҳодат додаанд, дар бинои вазорати корҳои хориҷии ҶТ ҳам «садои тир меомад, хун ҳам рехт. Вазорат

Э.Ш.Раҳмонов Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлолият ва хуяшиносӣ. — Д., 1995, с. 155. ■

ғорат шуд. Фаъолияти он фалаҷ шуда буд. Бойгонии бисёр санадҳои муҳимтарини дипломатӣ нобуд шуд».78 Бар асари шиддат

гирифтани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар нимаи дуюми 1992 сафоратхона ва намояндагиҳои баъзе аз кишварҳои хориҷӣ, ки дар Душанбе боз гардида буданд, миқдори ходимони худро ва фаъолияти хешро маҳдуд намуда, баъзеашон қатъи фаъолият намуда, ҷумҳурии моро тарк гуфтанд⁷⁹. Ва ин ҳама ба робитаҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири манфӣ расонда, суръат ва манфиати онро ба маротиб коҳиш дод. Ва ин ба дараҷае буд, ки муаллифони «Дипломатияи Тоҷикистон» ба хулосае омаданд, ки «ҷумҳурӣ дар як вақти муайян ба минтақаи байналмилалӣ «бероҳа» монанд шуда буд»⁸⁰. Онҳо гуфтаанд, ки «ҳамсоягон фаъолияти қудрати сиёсати хориҷии худро афзун гардонид, робитаҳои байналмилалӣ дуҷониба ва бисёрҷонибаи худро инкишоф дода, ба таври назаррас мавқеи сиёсии худро дар минтақа тақвият доданд. Вале Тоҷикистонро бо идомаи ҷанги шаҳрвандӣ хатари дар тангкӯчаҳои ҳаёти байналмилалӣ афтодан таҳдид мекард»⁸¹. Ҳақ ба ҷониби онҳост, ки навиштаанд: «Оғози раҳиҳои ҷумҳурӣ аз ҷанг, бунбаст, аз ҷумла аз бунбасти сиёсати хориҷиро Иҷлосияи XVI ҶТ гузоиғ»⁵.

79 А.Сабуров, З.Саидов. Таджикистан: внешняя политика и массовая информация (1993-1995 гг.). - Д., 1997, с. 5-6.

80 Дипломатия Таджикистана, с. 31.

81 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

ФАСЛИ ДУЮМ

ДИПЛОМАТИЯИ ТОЧИК ДАР РОЗИ ДАРЁФТИ СУЛҲ В А ОШТИИ МИЛЛИ

Профессор И.Усмонов дар рисолааш «Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол» аз хусуси «воқеаи муҳиму сарнавиштсоз» будани Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан ронда, воқеъбинона ва дуруст навиштааст, ки «анҷоми Иҷлосия анҷоми ҷанг ва шуруи сулҳ набуд, балки он гардише барои муайян кардани роҳи сулҳ гардид».1 Ин гуфта асоси воқеъ дорад. Дарвоқеъ, Э.Ш.Раҳмонов ҳамагӣ пас аз як рӯзи ба вазифаи Раиси Шурои Олӣ интиҳоб гардидаш, яъне 20 ноябри соли 1992 ба номи Дабири кулли СММ Бутрос Бутрос-Ғоли нома фиристод ва дар он ба Тоҷикистон фиристодани ҳайати нозирони СММ-ро барои мусоидат намудан ба ҳалли низои тоҷикон талаб намуд.

23 декабри 1992 дар маҷлиси Шурои амнияти СММ Дабири кулли СММ Бутрос-Ғоли расман эълон кард, ки дар бораи ба Тоҷикистон фиристодани ҳайати нозирон ба муддати се моҳ қарор қабул шуд ва ба он мутахассисони сиёсӣ, низомӣ ва башардӯстӣ шомиланд. Дар оғози соли 1993 ҳайати начандон калони ходимони СММ ба Душанбе омад ва 21 январи ҳамон сол ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон (ҲНСММТ) ба фаъолият оғоз намуд. 26 апрели 1993 Сафир Исмаи Китганӣ Намояндаи Дабири кулли СММ дар Тоҷикистон таъин гардид.

Муроҷиатномаи Шурои Олии ҶТ ба кишварҳои ИДМ, ки рӯзи 19 ноябр пас аз раиси он интиҳоб шудани Э.Раҳмонов вакилон қабул карда буданд, ва ҳам кӯшишҳои пайгириҳои СММ дар роҳи ҳалли мусолимадомези қазияи Тоҷикистон кишварҳои ҳамсоя ва минтақаро водор намуд, ки 22 январи 1993 дар рӯзи дуҷуми оғози фаъолияти ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон дар ш. Минск дар ҷаласаи Сарони Иттиҳоди давлатҳои муетақил Қарореро дар бораи ба эътидол овардани вазъ дар марзҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Афғонистон ба тасвиб расонанд. 28 июли ҳамон сол Фармони Президенти Русия Б.Н.Елцин дар бо-

1 И.Усмонов. Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол, с.88.

рай танзими вазъ дар сарҳади Тоҷикистону Афғонистон баромад. Ва ҳамагӣ пас аз ду рӯзи он, яъне 30 июл мулоқоти маҳрамонаи Е.М.Примаков, сарпарастии онвақтаи Хадамоти

иктишофоти хориҷии Федератсияи Русия бо роҳбари оппозитсияи тоҷик Сайид Абдуллоҳи Нурӣ дар Кобул ва 31 июл бо мақомоти расмӣи Ҷумҳурии исломии Эрон дар Техрон баргузор гардид. Сафари андак пештар ба вуқӯъ пайваستاи собиқ ҷонишини аввали вазири корҳои хориҷии Русия А.Л.Адамишин ба Ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ (июни 1993) ва диду боздидҳои баъдинааш бо роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва оппозитсияи тоҷик (март 1994) дар Душанбе ва Техрон низ гувоҳӣ бар он медиҳад.

Дар тули фаъолияти ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон (21 январи 1993 15 майи 2000 намояндагони тақрибан 30 кишвари дунё дар раванди сулҳи тоҷикон сахм гирифтанд. Махсусан, сахми фиристодаҳои вижаи Дабири кулли СММ дар Тоҷикистон, аз қабили Левиу Бота, Исмаи Киттанӣ, Рамиро Перес Баллон, Дарко Шилович, Герд Дитрих Меррем, Ян Кубиш ва Иво Петров, ҳамчунин роҳбарони ҳайати нозирони низомӣ ҳасан Аббаза (Урдун), Болислав Изидорчик (Лаҳистон), Тенгу Ариффарин (Малайзия) ва Ҷон Хвидегард (Дания) бағоят бузург мебошад.

Ба ҳайати Гурӯҳи тамос, ки дар ҷараёни Музокироти сулҳи тоҷикон бо хоҳиши тарафҳои тоҷик барои назорат ба иҷрои Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон таъсис ёфта буд ва ба он Фиристодаи вижаи Дабири кулли СММ сарпарастӣ мекард, намояндагони кишварҳои кафил Русия, Эрон, Ёзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Туркманистон, Покистон ва Афғонистон ғолибан дар сатҳи сафирони он кишварҳо шомил буданд.

Иҷрои яке аз вазифаҳои душвортарин дар қазияи Тоҷикистон ба ҷои зисти доимиашон баргардонидани гурезагони иҷборӣ ва дохилӣ буд, ки онро Раёсати Комиссариати олии умумри паноҳандагони СММ (УВКБ ООН) бо сарвари хонума Садако Огата ба ўҳда дошт. Намояндаи УВКБ ООН-ро дар Тоҷикистон дар вақтҳои гуногун Пер Франсуа Перло (Белгия), Ганг Ли (ҶМЧ) ва Таслимур Раҳмон (Бангладеш) сарварӣ мекарданд.

[ЯИПЛОМАТИЯИ МУОСИРИ тоҷик
ро \ «уиала Самторіоо

Барномаи Рушди СММ дар Тоҷикистон аз соли 1994 фаъолият дошт ва ба Намояндагии он ҷанобон Висапаа (Финляндия), П.Лембо (Италия) ва М.Кахане (Шотландия) роҳбар буданд. Дар дарёфти сулҳу оштии ва барқарор намудани Тоҷикистон нақши Бунёди

байналмилалии асьор, Бунёди кӯдакони СММ, бонкҳои рушди байналмилалии Осиё ва исломӣ ва ғайра низ хурд нест. Дар раванди дарёфти сулҳу оштии дар баробари СММ ва муассисаҳои гуногуни он, созмонҳои дигари байналмилалӣ, ҳамчунин нақши Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (ОБСЕ), ки Намояндагии худро дар Тоҷикистон соли 1993 боз карда буд, бузург мебошад. Ба он Оливе Рау (Франса), Ганчо Ганчев (Булғория), Георгий Николайшвили (Гурҷистон), Дмитрий Манджавидзе (Гурҷистон), Марина Бухоара (Руминия), Марк Жилберт (Франса) роҳбарӣ мекарданд.

14-15 сентябри 1992 дар Стокгоlm Иҷлосияи Шурой машваратӣ оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (СБСЕ) дар сатҳи вазирони корҳои хориҷӣ баргузор шуд ва дар он масъалаи вазъи Тоҷикистон баррасӣ ва қарор қабул гардид. Дар ин санад аз ҷумла зикре рафта буд ки «вазирон аз вазъи бӯҳронии Ҷумҳурии Тоҷикистон амиқан изҳори нигаронӣ карданд. Онҳо аз ҳамаи тарафҳои даргир даъват намуданд, ки ба мубориза хотима диҳанд ва муколимаи созандаро, ки заминаи ягона ба ҳалли сиёсӣ дар Тоҷикистон аст, оғоз бикунанд. Онҳо изҳори хоҳиш намуданд, ки ҳамаи кишварҳои аъзои МАҶА дар кӯшишҳои башардустона дар Тоҷикистон, хусусан иллати ҷо допггани бӯҳрони гурезагон дар ин мамалакат, саҳми худро гузоранд. Вазирон аз кӯшишҳои сулҳхоҳонаи Русия, Қазоқистон, Қирғизистон ва Узбекистан ба хотири қатъи хунрезӣ ва мусоидат ба раванди гуфтугу ёдовар шуданд. Вазирон лозим медонанд, ки ин санад аз тарафи Кумитаи мансабдорони калон дар асоси баробарӣ ва бо назардошти зарурати ҳамкориҳои наздик бо кӯшишҳои СММ баррасӣ гардад».⁸²

Кишварҳои аврупой, аз ҷумла Шохигарии Нидерландия 1 миллион гулден барои харидани озуқа, либос ва дору барои гурезагон ва шаҳрвандони зарардида аз ҳазинаи давлатӣ ҷудо кард. Ва онро ба Ҷамъияти ҳилоли аҳмари Тоҷикистон дод. Бори башардӯстонае, ки бо се ҳавопай-

82 Д.Назриев, И.У.Саттаров. Асари зикршуда, Ҷ2, с. 483.

Назаров

мои швейтсарӣ аз тарафи ҳилоли аҳмари байналмилалӣ омада буд, ба Қурғонтеппа расонда шуд.

Илова бар ин дар раванди дарёфти сулҳу ошtii дар Тоҷикистон Нерӯҳои муштараки ҳофизи сулҳи ИДМ саҳми муассир доштанд, ки дар ҳаёти он ҷузъутомҳои Русия, Узбекистон, Қазоқистон ва Қирғизистон буданд. Кишварҳои зикршуда на танҳо бо ҳузури низомиашон, балки бо кӯмакҳои иқтисодӣ ва башардӯстонашон дар мӯътадил гардонидани авзоъ дар Тоҷикистон саҳм гирифтанд. Онҳо баробари муроҷиати роҳбарияти ҶТ хӯрокворӣ, доруворӣ, сӯзишворӣ, ғалла ва ғ. фиристонданд.

Ҳамаи ин гуфтаҳо шаҳодат бар он медиҳанд, ки дар раванди дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ дар Тоҷикистон кишварҳои зиёд, созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавии зиёд, шаҳрвандони зиёди хориҷӣ ба ин ва ё он шакл ҷалб гардида буданд ва мехостанд, ки қазияи Тоҷикистон шиддат нагирад ва аз роҳи мусолимотомез ҳаллу фасл гардад.

Табиист, ки вазифаи ҳамоҳангсозии фаъолияти онҳи созмондихӯҳои диду боздидҳо, вохӯриҳо ва амалиётҳои онҳо ба дӯши муассисаҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати корҳои хориҷӣ, намояндагиҳо ва сафоратҳои он дар хориҷи кишвар, мушовирони Президенти ҶТ оид ба сиёсати хориҷӣ афтод. Аз рӯзҳои аввали раванди Музокироти сулҳи тоҷикон намояндагони дипломатияи тоҷик иштироккунандагони бевоситаи он буданд. Аммо корашон на ҳамеша бобарор ва созанда буд, хусусан дар давраҳои аввали Музокирот. Чунончӣ, Намояндаи доимии ҶТ дар СММ 16 декабри 1994 дар суҳанрониаш дар баробари зикри ҷонибдорӣи ҳукумати Тоҷикистон аз лоиҳаи тасмими Шӯрои амният дар бораи таъсиси ҳаёти нозирони СММ дар Тоҷикистон аз ҷониби кишвараш тақозои зиёд кардани шумораи намояндагонро кардааст ва аз омода будани ҳукуматаш ба бастанӣи созишнома дар бораи мақоми ҳаёти нозирони СММ дар Тоҷикистон хабар додааст. ҳамчунин, ӯ аз мавқеи роҳбарияти ҶТ ва кӯшишҳои ҳамаҷонибаи он дар бораи давом додани гуфтушунид барои дарёфти оштии миллӣ ёд кардааст. Вале дар баробари ин намояндагони ҷомеаи ҷаҳониро бовар кунонданӣ шудааст, ки оппозицияи оштинопазир хилофи Созишномаи оташбаси муваққатӣ амал мекунад ва дар муҳорибаҳо аз

I ~ [лЛАинмЫ Сатпюрпода

чониби оппозитсия зархаридони хоричӣ иштирок мекупанд. Чунин кӯшишҳо натиҷаҳои баръакс медоданд ва табиист, ки ба раванди Музокироти сулҳ таъсири манфӣ мерасониданд.

Тавре ки мушовири давлатии Президенти ҶТ оид ба сиёсати хоричӣ шодравон К.Юлдошев шаҳодат додааст: «Пас аз он, ки якҷанд даври раванди музокирот дар бунбаст қарор гирифт, ҳаққи идомаи музокироти аз чониби ҳукуматро Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов ба зимаи вазири корҳои хоричии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т.Н.Назаров гузошт ва ба ӯ муяссар гардид, ки раванди музокиротро бомуваффақият ба охир расонад»¹.

Нахустин кӯшишҳо барои дарёфти сулҳ дар Тоҷикистон ҳануз дар гармогармии муқовиматҳои сиёсӣ ва оғози ҷангҳои дохилӣ аз тарафи ҳуди тоҷикон сурат гирифта буд. Вале, мутаассифона, он вақтҳо мулоқоту муқолимаҳои байни тоҷикон, оши оштихӯрданҳо ва протоколҳои созиш имзокарданҳо, аз ҷумла дар шаҳрҳои Душанбе (14 февралӣ 1990, 22 апрели 1992 ва 7 майи 1992), Хоруг (26 июли 1992) ва Қӯрғонтеппа (20 июни 1992) натиҷаҳои дилхоҳ надоданд. Зеро тарафҳои даргир, тавре ки аз ҷараёни баъдинаи ҳодисаҳои он рӯзҳо бармоояд, эътимоди комил бар он доштанд, ки тарафи муқобили худро бо зурӯ тавонг, ки доранд, ҳатман мағлуб хоҳанд кард. Онҳо ҳар як така ба зӯрӣ ва зӯроварӣ доштанд ва ягона роҳи ҳалро дар он медиданд. Ба ин кор ва ба ин эътимод онҳоро нерӯҳои манфиатдори хоричӣ низ ташвиқ менамуданд. ҳақ ба чониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов аст, ки моҳи августи соли 1997 дар ҷавоб ба саволҳои хабарнигори ВВС бо назардошти ҳодисаҳои солҳои 90 дар Тоҷикистон гуфта буд: «Моҳиятан ин на танҳо муборизаи нерӯҳои дохилии даргир, балки хоричӣ ҳам буд»².

Фазойи сиёсӣ, илтимомӣ ва ахлоқиро дар он солҳо дар Тоҷикистон тарафҳои даргир ва ҳимоятгарони дохилию хоричиашон чунон сохта буданд, ки қасд аз сулҳу салоҳ суҳан оғоз мекард, ё хоин эълон мешуд ва ё кушта мегардид. Дар майдонҳои гирдиҳамой гӯши шунаво ва дидан биное намонда буд. ҳама ташнаи муқовимат ва ҷанги тан ба тан буданд. Ва лоф аз нерӯву лашкари сафдари хеш

К.Юлдошев, Асари зикршуда, с. 8.

Э.Раҳмонов. Долгий путь к миру.Д., 1998, с.79, зада, дар кучаву хиёбонҳо намоишкорона реча мерафтанд ва ошкоро ба ҳамлаву задухӯрдҳои рӯёруй омодагӣ мегиританд. Рашван буд, ки дар он

рӯзҳо нерӯҳои сулҳҳо дар муқобили тарафдорони муқовимат ва задухӯрд хеле заиф буданд.

Танҳо пас аз шиддат гирифтани оташи ҷанги дохилӣ, расидани хисороти ҷонию молӣ, афзоиши беҳади гурезаҳои дохилӣ ва берунӣ ва маълум шудани он, ки на танҳо ҳеҷ яке аз тарафҳои даргир на дар танҳои ва на дар ҳамдастӣ бо дигарон ба гаразҳои нахоҳад расид, балки бо идомаи муқовимати мусаллаҳона хавфи аз миён рафтани Тоҷикистон ва давлатдории он ҳар лаҳза бештар мегардад, дубора гапи зарурати сулҳу оштии ва гуфтугу дар миёни тарафҳои даргири тоҷик ба миён омад.

Э.Ш.Раҳмонов ба ҳайси Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нутқа, ки 11 март соли 1996 дар Иҷлосияи махсуси Маҷлиси Олии ҶТ, ки қарор буд дар он роҳбарияти Иттиҳоди нерӯҳои оппозиционии тоҷик (ИНОТ) ҳам иштирок кунанд, аз ҷӣ гуна оғоз гардидани гуфтушунидҳои байни тоҷикон ва заминаҳои он ёд оварда, аз аввалин қадамҳе, ки ҳукумати нави Тоҷикистон дар ҷараёни Иҷлосияи Хуҷанд ва баъд аз он дар роҳи расидан ба сулҳ ва оштии бардоштааст, зикр намудааст. Аз ҷумла, қабули қонун «Дар бораи аз ҷавобгариҳои ҷиноятӣ, интизомӣ ва маъмурӣ озод кардани шахсоне, ки дар давраи аз 27 март то 25 ноябри соли 1992 ҷиноят ва амалҳои ғайриқонунӣ содир карданд» (25 ноябри 1992) «аз аввалин ва хеле муҳимтарин қадам ба сӯи оштии миллӣ буд»⁸³. Бо супориши бевоситаи роҳбари нави ҳукумати ҷумҳурӣ «ҳануз аз охири соли 1993 муовини Раиси Шӯрои Оли Қозидавлат Қоимдодов, вазири меҳнат Шуқурҷон Зухуров, муовини вазири амният Баҳодур Абдуллоев бо намоёндагони алоҳидаи мухолифин гуфтугузор оғоз намудаанд»⁸⁴. ҳукумати нав ҳануз 2 март соли 1993 эълон дошта буд, ки омода ҳаст «бо ҳама тарафҳе, ки хоҳиши ҷумҳуриро зудтар аз бӯҳрони сиёсӣ иқтисодӣ баровардан доранд, мусоҳиба кунад».1 Раиси Шӯрой Оли таъкид кардааст, ки танҳо ба хотири амалӣ

83 Э.Раҳмонов. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддим.-Д., 1996, с.256.

84 Ҳамои асар, ҳамон саҳифа.

гардидани ҳадафи олии «ватанро аз таъну маломат раҳо сохта, онро ободу шукуфон гардонидан, зиндагии шоистаро барои мардум муҳайё сохтан»⁸⁵ ҳукумати нав якҷоя бо ҷониби дигар тайёр аст, ки «хатоҳои гузаштаро ба ислоҳ оварад, захмҳои дили мардумро шифо бахшад, кинаҳоро аз дили мардум барорад, миллатро сарҷамъ ва саришга кунад»⁸⁶ ва барои ҳамин ҳам аз рузи аввали барқарор сохтани ҳукумати конститутсионӣ тасмим гирифтааст, ки гуфтушунидро бо муҳолифон оғоз кунад⁸⁷. Ба тасдиқи гуфтаҳои боло ҳаминро бояд гуфт, ки вазири нави корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Рашид Олимов, ки 2 декабри 1992 ба ин вазифаи масъул таъин гардида буд, хеле ғаълона ва ташаббускорона ба кор оғоз намуд ва дар як муддати кӯтоҳ бо Сафири Факуллода ва Мухтори Федератсияи Русия М.Сенкевич (18 декабри 1992), консули Давлати исломии Афғонистон Муҳаммад Умар Асир (21 декабри 1992), Сафири Факуллода ва Мухтори Ҷумҳурии исломии Эрон А.М.Шабистарӣ (23 декабри 1992), Сафири Фавкуллода ва Мухтори Ҷумҳурии мардумии Чин Си Чжао Мин (29 декабри 1992) вохӯрд ва аз ҷумла масъалаи авзои ҷумҳурӣ ва зарурати гуфтушуниди ҷонибҳои тоҷикро баррасӣ намуд. Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон хоҳиши Раиси Шӯрои Олии ҶТ Э.Раҳмоновро ба Дабири кулли СММ дар бораи фиристондани ҳайати нозирони СММ ва мусоидат ба робитаи ҷониби ҳукуमत ва муҳолифони фиристод. Яке аз вазифаҳои, ки ҳукумати ҶТ ва муассисаи асосии сиёсати хориҷии ҶТ дар ин давра аз паи иҷрояш буд, таъмини амният дар сарҳади кишвар бо Афғанистан буд. Дар изҳорот ҳукумати Тоҷикистон диққати ҳукумати Афғонистонро ба ҳодисаҳои вақтҳои охир такроран вайрон кардани сарҳади давлатии ҶТ аз тарафи нерӯҳои низомии зиёде, ки онҳо ҷо ғун шудаанд, ҷалб намуда, аз руҳ додани онҳо изҳори таассуф кардааст. Ҷониби Тоҷикистон изҳори умед намудааст, ки ҳодисаҳои сарҳадшиканӣ такрор намешаванд. ҳукумати Тоҷикистон дар охири изҳороти хеш ҳушдор додааст, ки дар акси ҳол маҷбур аст ба давлатҳои аъзои СШАД муроҷиат намояд.

85 Асари зикршуда, с. 257.

86 Ҳамон ҷо

В. Горяев - котиби иҷроия ва мушовири доимии ҳамаи

Алёак Назаров

фиристодагон ва намояндагони вижаи Дабири кулли СММ дар Музокироти сулҳи тоҷикон дар як ҷамъомади илмие, ки ба «Сабақҳои раванди сулҳ дар Тоҷикистон» (21-22 июли 2001) бахшида шуда буд, эътироф кард, ки «СММ якуним солро барои ба музокира ва сулҳ розӣ кунондани тарафҳои даргири тоҷик сарф намуд»⁸⁸. Лозим ба таъкид аст, ки дар ин ҳамоҳангсозии мавқеи ҷонибҳои тоҷикӣ дипломатияи тоҷик иштироки бевосита ва фаъолона дошт.

Тоҷикистон яке аз он 5-6 кишварест, ки амалиёти сулҳхоҳонаи СММ дар тӯли фаъолияти беш аз 50-солааш ба самар расидааст. Амалиёти сулҳхоҳонаи СММ дар Тоҷикистон 16 декабри 1994 бо Қарори Шӯрои амният шурӯъ гардида буд, агарчи амалан СММ фаъолиятҳояшро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз охири соли 1992 сар карда буд⁸⁹. Аз ин рӯ, тамоман табиист, ки сарпарастии Бюрои СММ оид ба мусоидат ба сулҳсозӣ дар Тоҷикистон Иво Петров бо қаноатмандӣ изҳор дошта буд, ки «Тоҷикистон бо раванди сулҳи худ ба СММ дар Соли Фарҳанги дунё тӯҳфае бахшид»⁹⁰.

Иллати аслии барори фаъолияти СММ дар Тоҷикистон дар он аст, ки тапошҳои сулҳхоҳонаи саривақтии СММ ба манфиатҳои миллии ҳуди тоҷикон ва кишварҳои зидаҳл ва манфиатдори қазияи Тоҷикистон, пеш аз ҳама, Русия ва Эрон созгор омад. Идомаи муқовимати мусаллаҳона на танҳо ба манфиати тарафҳои даргири тоҷик набуд, балки ба манфиатҳои геополитикии Русия, Эрон ва кишварҳои минтақа ҳам рост намеомад. Дар ин бора Е.М.Примаков, ки барҳақ яке аз поягузори асосии Музокироти сулҳи тоҷикон ба шумор меравад, дар китобаш «Солҳое, ки дар майдони сиёсати бузург будам», дар фасли ҷудогонае зери унвони «Роҳҳои ҳалли оштии тоҷикон (Аз Аҳмадшоҳ то ба Нурӣ)» ба таври ғошӯғош бо овардани далелҳои муътамади мантиқӣ таъкид намудааст, ки «идомаи минбаъдаи вазъи номӯътадил дар Тоҷикистон ҳам барои Русия ва ҳам барои Эрон манфиат надошт ва ба ҷуз аз музокирот чораи

дигаре набуд»¹. Бино ба гуфтаи у, Русия манфиатдор ба он буд, ки:

88 В.Горяев. Роль стран-победителей и международных организаций в таджикском конфликте.- Подготовительная встреча уроки мирного процесса в Таджикистане», Д., 21-22 июня, 2001.

89 Э.Рахматуллаев. Роль ООН в урегулировании межтаджикского конфликта. Автор.кан.дисс., М., 2000, с.3.

90 Иво Петров. Интервью с корреспондентом газ. «Азия плюс», 2001.

а) Амният дар сарҳадоти ҷанубӣ, ки ҳам барои Тоҷикистон ва ҳам барои ҳуди Русия ва ҳам барои ИДМ муштарак меҳисобид, таъмин намояд;

б) Нуфузашро дар минтақаи Осиёи Марказӣ аз даст надихад;

в) Пеши роҳи густариши афкори ҷудоиталабӣ (сепаратизм)-ро бигирад;

Эрон манфиатдор ба он буд, ки:

а) Нуфузи худро дар минтақа ҳифз намояд. Эрон аз суст шудани мавқеаш дар Афғонистон баъд аз шикасти тарафдоронаш - ҷомеаи шиамазҳабон нигаронӣ дошт;

б) Бо истифода аз фурсати муносиб робитаашро бо Русия таҳким бахшад ва бо ҳамин аз таҳримоти сиёсӣ дар миқёси байналмилалӣ берун барояд;

в) Мақоми Афғонистонро ба ҳайси як давлати мустақил ва яқпорча нигоҳ дорад. Тарафи эронӣ бар он ақида буд, ки қаробати муҳолифони тоҷик бо Иттиҳоди шимоли Афғонистон, бо роҳбарони тоҷиктабори он Бурҳониддини Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд, боиси ба бахшҳои ҷудогона қисмат шудани Афғонистон мегардад»².

Ҷонишини аввали вақти вазири корҳои хориҷии Русия А.Л.Адамишин қазияи бо ҳам як шудани Шимоли Афғонистон ва Тоҷикистонро дар мусоҳибааш бо хабарнигори «Независимая газета» (20 июли 1993) масъалаи кайҳо ҳалшуда ва як кори техники номид, ба вуқӯъ пайвастанӣ онро ба сифати фалокати сиёсӣ ва як манбаи вазъи муташанниҷ дар сартосари дунё муаррифӣ мекунад¹. Бо нияти доман задан ба оташи ин иғво хабарнигори рӯзномаи «Красная звезда» 4 ноябри 1994 аз забони генерали узбектабор Дустум навишта буд, ки «дар Афғонистон нгрӯҳое ҳастанд, ки мехоҳанд Тоҷикистонро ба он ҳамроҳ намоянд, барои ҳамин ҳам ба оппозитсияи тоҷик ёрӣ мерасонанд»⁴.

Мақомоти расмии Русия ва Эрон, агарчи ба таври расмӣ изҳор надоштаанд, аммо қомилан равшан буд, ки намехос-

Е.Прнмаков. Годы в большой политике. М., 1999, с. 184.

Асари зикршуда, с. 184-185.

Ниг.: В.Портииков. Адамишин в Центральной Азии. газ. «Независимая газета», 20 июля, 1993.

А.Пельц. Прямой дороги к миру нет. газ. «Красная звезда», 4 ноября, 1994.

танд дар Тоҷикистон ва дар минтақа бо истифода аз вазъияти

баамаломада Амрико ва иттифоқчиёнашПокистон, Арабистони Саудӣ ва Туркия нуфуз пайдо намоянд. Ва гумони ғолиб меравад, ки дар кори ба ҳам наздик шудани мавқеи онҳо ин чиз на танҳо бетаъсир набуд, балки муассир буд. • -чг

Баъзе аз сиёсатшиносон, чунончи Елена Ригаччи Хей, ки ёвари ҳайати миёнҷии СММ дар Музокироти байни тоҷикон буд, чое, ки аз сабабҳои Музокироти сулҳи тоҷикон сухан меронад, гуфтааст, ки «иллати дигаре, ки тарафхоро маҷбур намуд сари мизи гуфтушунид нишинанд, дигаргуниҳо дар Шимоли Афғонистон буд»¹. Ин қазия тасҳеҳталаб аст. Зеро то замони тағйири вазъ дар Шимоли Афғонистон баъд аз ҳамлаи Толибон аллакай се даври Музокирот дар Маскав (апрели 1994), Техрон (июли 1994) ва Исломобод (октябр-ноябри 1994) гузашта, вохӯрии нахустини Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ва роҳбари оппозитсияи тоҷик Сайид Абдуллоҳи Нурӣ моҳи май 1995 дар пойтахти Давлати исломии Афғонистон дар ш. Кобул баргузор гардида буд. Аз ин сабаб далели мазкурро наметавон қобили қабул донист. Вале фикри муаллиф дар бораи ин ки дигаргуниҳо дар Шимоли Афғонистон задухӯрдҳои Толибон бо Иттиҳоди Шимол дар наздикиҳои сарҳадоти мо, наздик гардидани алоқаҳои роҳбарони Давлати исломии Афғонистон — Бурҳониддини Раббонӣ ва Аҳмадшоҳи Масъуд бо ҳукумати Тоҷикистон ва Русия ба хотири дарёфтани аслиҳа, муҳимот, сӯзишворӣ, хӯрокворӣ ва алоқаи нақлиёт бо ҷаҳони беруна ва ғ. ангезае барои дарёфтани сулҳи тоҷикон гардид, беасос нест.

Вақте ки сухан аз нуфузи омилҳои дохилӣ ва хориҷӣ дар сулҳи тоҷикон меравад, саволе пайдо мешавад, ки кадоме аз онҳо муассиртар ва асосӣ буданд. Мо тарафдорони онем, ки чунин масъалагузорӣ накунем. Чунки дар раванди сулҳи тоҷикон ин омилҳо на дар алоҳидагӣ ва ба сари худ мустақид балки дар якҷоягӣ ва дар маҷмуъ ҷой доштанд. Аз ин рӯ, наметавон якеро бар дигаре тарҷех дод ва якеро асо сӣ ва дигаре ҷузъӣ ё дуюминдараҷа донист. Вале дар байни он ҳама омилҳои дохилию хориҷии фаровонг, ки Музокироти сулҳи тоҷиконро ба натиҷа расониданд, муҳимтар аз

1 Елена Ригаччи Хей. Методология межгджикского переговорного процесса. -Accord. Вып. 10, 2001, с. 50.

ҳама омили дарки зарурати ҳифзи манфиатҳои миллӣ аз ҷониби тарафҳои даргир ва дохили қазия буд.

Тавре ки профессор Иброҳим Усмон яке аз иштирокдо рони

бевоситаи раванди сулҳ дуруст мегуянд, ки «чоӣ баҳс нест, ки агар худӣ тоҷикон намехостанд, ... дар Тоҷикистон сулҳ барқарор намешуд»¹. Хусусан, ки барои идомаи муқовимати мусаллаҳона бо боварӣ метавон гуфт, ки ҳам баҳона ва ҳам воситаву васила пайдо мешуд. Хушбахтона, тарафҳои даргири тоҷикон ба шарофати ақлу фаросати меросиашон саривақт дарёфтанд, ки ҷанг роҳи ҳалли мушкилашон нест, балки наҷоти миллат, кишвар ва давлаташон дар сулҳу оштии ва дар ҳамдигарфаҳмию якпорчагист. ҳам тарафи ҳукумат ва ҳам ҷониби Иттиҳоди нерӯҳои оппо зитсионӣ тоҷик (ИНОТ) ба хулоса омаданд, ки «тоҷикон худашон бояд ҳамаи масъалаҳои марбут ба Тоҷикистонро аз роҳи муқолима ва гузаштҳои дутарафа ҳал намоянд»². Агарчи ҳам барои Президенти ҶТ Э.Ш.Раҳмонов ва ҳам барои роҳбари ИНОТ Сайид Абдуллоҳи Нурӣ осон набуд, ки тарафдоронашон махсусан фармондеҳони низомиашонро розӣ ба музокирот ва сулҳ намоянд. Барои ин вақти зиёд ва заҳмати зиёд сарф гардид. Онҳо барои ин ки мақомоти давлатӣ ва муҳолифронро ба Музокирот ва сулҳу оштии розӣ намоянд ва онҳоро ба натиҷаҳои муебати он бовар қунонанд, ҳар як дар замина корҳои зиёдеро анҷом доданд. Аз ҷумла, борҳо бо доираҳои мухталиф, гурӯҳҳои ҷудогонаи давлатӣ ва оппозитсионӣ маслиҳату машваратҳо орошанд.

Дар натиҷа тарафи ИНОТ ба таври расмӣ танҳо 7 декабри 1993 он ҳам пас аз ҷандин маслиҳату машварат дар шаҳрҳои ҷудогонаи Афғонистону Покистон ва бори охир пеш аз оғози Музокирот дар Техрон пас аз вохӯриӣ бо ҷонишини аввали онвақтаи вазири корҳои хориҷии Русия А. Адамишин дар таърихи 6 декабри 1993 рӯзи дигар ба ҳам нишаста, ба ифоқа расиданд ва санади «Пешниҳодҳо барои ҳалли мусолиҳатомези низои ҳарбию сиёсӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро ба вучуд оварданд. Тарафи ҳукумат дар навбати худ, агарчи аз рӯзи аввали барқарорӣ нияти оғози гуфтушунид бо муҳолифронро доштааст³, тасмими

Иброҳим Усмон Сулҳнома, Д., 2001, с.3.

Э.Ш.Раҳмонов. Долгий путь к миру. Д., 1998, с. 21.

Э.Ш. Раҳмонов. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутама 1406 с

ниҳои иштирок дар музокироти ояндаро танҳо дар моҳи март соли 1994 гирифта буд⁹¹. Аз ин баъд ҳукумати ҶТ ва муассисаҳои хориҷии он пайваста аз ҷонибдор будан ба гуфтушунид, сулҳ ва оштии

91 И.Усмонов. Лаҳзаҳои сулҳи ботадебир. - Д., 1999, с.9.

харф заданд. Чунончӣ, 16 декабри 1994 Намояндаи доимии ҶТ дар СММ Л.Қаюмов дар суҳанрониаш дар СММ иброз дошт, ки «хукумати Тоҷикистон бори дигар тасдиқ мекунад, ки тамоми кӯшишҳоро барои идомаи гуфтушунид ба хотири дарёфти оштиро мекунад».

Дале ли он, ки тарафҳои даргири қазияи Тоҷикистонро маҳз дарки зарурати ҳифзи манфиатҳои милли ба сулҳу оштии ва Музокирот водор сохта буд, ин аст, ки дар муҳимтарин санадҳое, ки дар ҷараёни Музокироти тоҷикон ба имзо расонидааст, як нукта гаштаю баргашта таъкид ёфтааст, ки тарафҳо «барои таъмини риояи манфиатҳои олии халқи тоҷик азми қатъӣ дошта»⁹², «бо дарки хатари ҳалокатбори муқовимати низомию сиёсӣ ва масъулияти бузурги худ барои ояндаи халқ ва давлати тоҷик... ба созиш расидаанд» . «Мо, гуфтаанд Президенти ҶТ Э.Ш.Раҳмонов ва Раиси ҳаракати наҳзати исломии Тоҷикистон С.А.Нурӣ дар Изҳороти муштаркаи худ дар Кобул рӯзи 19 майи соли 1995, манфиатҳои олии мардуми тоҷик ва мамлакати азиаткашидамонро ба инобат гирифта, ба хотири ноилшавӣ ба сулҳу ризоият дар Тоҷикистон, муҳайё сохтани шароити мусоид барои ободонию шукуфоии ҳақиқии Ватан... мулоқот дойр сохтем»⁹³.

Рамзист, ки нахустин санаде, ки тарафҳои Тоҷикистон дар Музокироти сулҳ ба имзо расонданд, Изҳороти якҷояи иштироккунандагони Музокироти байни тоҷикон «Дар бораи масъалаи ҳифзи маъмуноҳои «Бешаи палангон» дар таърихи 19 апрели 1994 буд. Ин худ шоҳиди равшани он аст, ки миллати тоҷик табиатан ва таърихан ободгар аст, на вайронгар. Он вақт тарафҳои тоҷикӣ ҳанӯз наредонистанд, ки кай сулҳу оштии ба даст меояд, аммо онҳо ғами онро меҳӯрданд, ки як гушаи ободу зебои диёрашон хароб нагардад. Ингуна масъулиятро танҳо касоне дарк мекунанд,

92 Пайки оштии. - Д., 1998, с.6.

93 И-Усмон. Сулҳнома. с. 135.

ки дар назди ватани худ, халқи худ масъулият доранд.

Манфиатҳои миллии ҶТ дар арафа ва рафти Музокироти сулҳи тоҷикон, пеш аз ҳама, аз ҳифзи якпорчагии Тоҷикистон, тамомияти арзӣ ва давлатдорӣ тоҷикон иборат буд. Зеро дар он вақт, дарвоқеъ, хатари қиддӣ аз байн рафтани давлати тозаистиқлол ва тозабунёди Тоҷикистон, ҳалалдоршавӣ тамомияти арзии он, ба минтақаву маҳалҳои ҷудо го на қисмат шудани он таҳдид мекард. Гап-гапи ташкили Ҷумҳурии Бадахшон, кӯшиши танзими Қонуни асосии Бадахшон, бастанӣ роҳҳо ва тарқониндани пулҳо дар самти шимол, ҳамлаи мусаллаҳона ба вилояти Суғд, эълони Ҷумҳурии исломии Фарм ва ғ. далел бар ин мебошад. Дар замн як гуфтаи Президенти ҶТ Э.Ш.Раҳмонов дар рӯзи 26 июли 2004 дар арафаи ҷашни Ваҳдатро зикр мекунам. У аз мавҷуд будани нақшаи ба се бахш тақсим кардани Тоҷикистон: 1) Ҷумҳурии Бадахшон; 2) Ба ном минтақаи озоди Хучанд ва 3) Қисмати ҷануби Тоҷикистон дарак дода буд, ки он ҳам қазияи болоро тасдиқ менамояд. Ба татбиқи нақшаи мазкур нерпой муайяни дохилӣ ва хориҷӣ манфиатдор буданд ва дар ҳамин роҳ пайгирифта фаъолият менамуданд.

Музокироти сулҳи тоҷикон, ки давраи аввалаш дар 5 апрели 1994 дар Маскав оғоз гардида, даври охиринаш 27 июни 1997 дар ҳамон ҷо анҷом ёфта буд, яқсон ва ҳамвор набуд. Бисёр воқеъ шудааст, ки раванди Музокирот ва баъдтар фаъолияти Комиссияи оштии миллий (КОМ) ба бунбасти меҳаромад ва ҳайатҳои музокиракунанда ва аъзои КОМ гумон мекарданд, ки муқовимату муҳолифат аз сар гирифта мешавад. Вале, хушбахтона, роҳбарони ҷонибҳои сулҳи тоҷикон Президенти ҶТ Э.Ш.Раҳмонов ва роҳбари ИНОТ Сайид Абдуллоҳи Нурӣ, муассисаҳои масъули сиёсати хориҷии тарафҳо бо мусоидати СММ ва кишварҳои кафил сари вақт ҳозирӣ нозир мешуданд, гуфтугу мекарданд ва душвортарин мушкилотро бо як нишаст ҳаллу фасл намуда, тамоми масъулиятро бар души худ мегирифтанд. ҳалли саҳмияи 30%, имзои Протоколи сиёсӣ, иҷозати фаъолияти ҳизбҳои сиёсӣ бар асоси динӣ ва ғ. масъулияти сангине буд, ки гумон аст, ки ба ҷуз шахсияти миллии Ҷавқулодае, монанди Э.Ш.Раҳмонов каси дигаре онро ба зима мегирифт. То ин, ки қиддӣ будани ин қазия то андозае равшан шавад, лаҳзае тасаввур намасед, ки агар сулҳи тоҷикон барор намегирифт, ҷӣ туҳмату маломатҳсе ба сари ӯ намерехт ва ҷӣ гуноҳҳои сағираю кабирае ба ӯ нисбат дода намешуд. Вақте ки раванди сулҳ барор гирифт, касони зиёде худро ба он шарик

гардонданд. Ва* он вақт на ҳама аз Президент ва тасмими гирифтааш
ҷонибдорӣ мекарданд. «Бо мақсади тақон бахшидан ба ҷараёни
гуфтушунид, гуфта буд Президента ҶТ Э.Ш.Раҳмонов соли 1996,
худам ба Кобул ва Техрон сафар карда, бо роҳбари муҳолифони
мусаллаҳи исломӣ Сайид Абдуллоҳи Нурӣ гуфтугу кардам, ҳамчунон
роҷеъ ба ҳамин масъала борҳо бо роҳбарияти Афғонистон, Эрон,
Покистон, Русия, Узбекистон ва дигар давлатҳо мулоқот доштам»⁹⁴.

1 ноябри соли 1999 ҳангоми вохӯрии Президента ҶТ
Э.Ш.Раҳмонов бо Дабири кулли СММ Кофе Аннан таъкид шуд, ки
дар Тоҷикистон СММ дар кори ҳалли низоҳҳо таҷрибаи нодире
пайдо кард. Ва ин таҷриба ҳам аз нигоҳи тарзи даҳолат, усул ва
роҳҳои ҳалли танзими вазъ ва ҳам аз ҷиҳати ҷалби созмонҳои
байналмилалӣ ва муассисаҳои молиявӣ дар истиқрори сулҳ ва оромӣ
дар «нуқтаҳои доғ» шоистаи омӯзиш мебошад⁹⁵.

Таҷрибаи бобарори сулҳи тоҷикон ва дар як муддати нисбатан
кӯтоҳ ба самар расидани он дастоварди бузурги дипломатияи
муосири тоҷик ба шумор меравад. ҳаминро бояд ба назар гирифт, ки
мақомоте, ки сиёсати хориҷии ҳукумати ҶТ ва роҳбарияти онро
амалӣ мекарданд, давраи ташаккуло аз сар мегузарониданд.
Ҷунонҷӣ, дар воқеъ, Вазорати корҳои хориҷии ҶТ «амалан дар ҷои
ҳолӣ ба вучуд омада буд. Аммо ба он муяссар гардид, ки дар
кӯтоҳтарин фурсат ҳаёти дастгоҳи марказии вазоратро пурра
намояд⁹⁶.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муассисаҳои сиёсати
хориҷии он бо сарвари Президент мамлакат

Э.Ш.Раҳмонов на танҳо сиёсати сулҳу ошти миллиро дар
мамлакат пеш гирифтанд ва онро бомуваффақият амалӣ гардонданд,
балки ба субут ҳам расониданд, ки ме17=—I

ДИПЛОМАТИЯИ МУОСИРИ ТОҶИК

\АҶдуиабЛ tanunomoda

тавонанд бо муҳолифони сиёсиашон дар шароити низоми
бисёрҳизбӣ ва парламонӣ дар идораи ҳукумат ҳамкорӣ намоянд.
Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қаламрави Осиёи Марказӣ ягона
кишварест, ки Конституцияи он зҷоди ҳизби сиёсии мабнӣ бар

94 Э.Ш.Раҳмонов. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин.- Д, 1996, с.256-257.

95 Т.Назаров. Таджикистан: экономика, политика, международное сотрудничество. -Д., 2001, с. 153-154.

96 Асари зикршуда, с.228,

динро иҷозат медиҳад. Тачрибаи сулҳи Тоҷикистон исбот кард, ки душвор гарин масъалаҳои сиёсӣ ва иҷтимоиро метавон аз тариқи муколимаву музокира ва бо роҳи мусолимамомез ҳал кард.

ФАСЛИ СЕҶОМ

ЭМОМАЛҶ РАҲМОҶОҶ ПОЯГУЗОРИ ДИПЛОМАТИЯ В А СИЁСАТИ ХОРИҶИИ ТОҶИКИСТОНИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ

Тавре ки дар ду фасли пешина ишора карда будем, агарчи аввалин кӯшишҳои додани истиқлоли бештар ба ҷумҳуриҳои иттифокӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ дар Иттиҳоди Шӯравӣ ҳанӯз аз нимаи дуҷоми солҳои 50-уми асри гузашта дар замони Гармои хурушӯвӣ оғоз гардида, дар даврони Бозсозии горбачӯвӣ идома ёфта буд, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо пас аз дарёфти истиқлолияти давлатӣ мустақил шуд.

Иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 9 сентябри 1991 чанд санади тақдирсозро қабул намуд, аз ҷумла Қарори Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ворид намудани тағироту иловаҳо ба Эълония дар бораи истиқлоли ҶС Тоҷикистонро, ки онҳо асоси ҳуқуқии истиқлолияти комили Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар соҳаи сиёсати хориҷии онро гузошта буданд. Ҷунонӣ, дар банди 15 Эълония дар бораи истиқлоли Ҷумҳурии Тоҷикистон (9 сентябри 1991) омадааст, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон субъекта мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ буда, бо кишварҳои хориҷӣ робитаҳои дипломатӣ, консулӣ, иқтисодӣ ва ғ. барқарор менамояд, ба онҳо намояндагони мухтор табодул мекунад ва созишномаҳои байналмилалӣ менамояд.» Ин нукта дар тағироту иловаҳои Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба боби 4-и Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки «Фаъолияти сиёсати хориҷӣ ва ҳифзи Ҷумҳурии Тоҷикистон» ном дорад, таъкид ёфтааст. Вале афсӯс, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ин имкониятҳои нав ва шароити мусоиде, ки баъд аз дарёфти истиқлолияти давлатӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ фароҳам омада буд, натавонист, ки ба таври бояду шояд истифода намояд. Зеро, ҷунонки гуфта будем, бо истифода аз ҳарҷу марҷи сиёсие, ки дар қаламрави Иттиҳоди Шӯравии собиқ пас аз эълони марҳилаи Бозсозӣ ва Ошкорбаёнӣ ва дар оғози солҳои 90-ум ба вуҷуд омада буд, нгрӯҳои манфиатдори дохилию хориҷӣ дар Тоҷикистон ҷанги

шаҳрвандиро созмон доданд.

Ва табиист, ки ин муқовимати сиёсӣ низомие, ки панҷ сол

идома кард, ба сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ва фаъолияти муассисаҳои он, ба робитаҳои дучониба ва бисёрҷонибаи мо бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ таъсири манфӣ расонда, сатҳи онҳоро паст кард. Бар асари шиддат гирифтани ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон дар нимаи дуоми соли 1992 сафоратхона ва намоёндагҳои баъзе аз кишварҳои хориҷӣ, ки дар Душанбе амал мекарданд, миқдори ходимони худро коҳиш дода, фаъолиятшонро маҳдуд намуда, баъзеи дигар қатъи фаъолият карда, ҷумҳуриро тарк гуфтанд.

Марҳилаи нав дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз Иҷлосияи таърихии XVI дар ш. Хучанд сар шуд. Усули асосии сиёсати нави хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибхитӣ ва соҳибистиқлол 19 ноябри соли 1992 аз тарафи Раиси нави Шуроӣ Олии ҷумҳурӣ Э.Ш.Раҳмонов дар «Муроҷиатнома ба халқи шарифи Тоҷикистон» эълон гардида буд, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ба хушӣ пазируфта шуд ва дастгирӣ ёфт. Ва чун натиҷа дар як фосилаи нисбатан кӯтоҳ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо зиёда аз 100 давлати хориҷӣ робитаҳои дипломатӣ барқарор намуд. Роҳбари Давлат ва ҳукумат дар нахустин муроҷиатномааш ба мардуми ҷумҳурӣ ҳангоми баршумурдани масъалаҳои ҳаётии муҳиме, ки дар назди ҳар як давлати соҳибистиқлол меистад, баъд аз зикри он, ки бояд «асоси қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро нав карда, онро бо назардошти нормаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ таъсис дода, барои бунёди давлати нав давлати демократии ҳуқуқбунёд замина гузоштан лозим аст⁹⁷, ҳамчунин пас аз таъкиди зарурати «таъсис додани артиши миллӣ, пурзӯр кардани дифоии сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»⁹⁸, аз чанд масъалаи муҳиме ёд овардааст, ки ҳама ба соҳаи сиёсати хориҷӣ дахл доранд. Он масъалаҳо аз рӯи тартибе, ки дар Муроҷиатномаи номбурда омадаанд, чунинанд:

Ворид шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ;

Барқарор кардани муносибатҳои дипломатӣ бо ҳамаи мамлакатҳе, ки мехоҳанд бо Тоҷикистон дар асо си баробарҳуқуқӣ ва муносибатҳои фоидаовари тарафайн ҳамкорӣ кунанд;

Аъзо шудан ба созмонҳои байналмилалӣ;

Мустаҳкам кардан ва боз ҳам инкишоф додани алоқаҳои неки

97 Э.Раҳмонов. Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлолият ва худшинсӣ. - Д., 1995, с. 8.

98 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

98 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

ҳамсоҷғӣ ва ҳамкории ҳамаҷониба бо Давлатҳои муштаракулманофеъ, пеш аз ҳама, бо Федератсияи Русия, Узбекистан, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркманистон;

Дар асоси усули баробарӣ, ҳамкории дутарафаи судманд, ки кишварҳои хориҷӣ интиҳоб намудаанд, даҳлат накардан ба корҳои дохилии яқдигар, барқарор намудани муносибат бо ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон, аз ҷумла бо Афғонистон, Покистон, Чин, Эрон, давлатҳои дигари Осиёву Африқо ва Аврупою Амрико;

Ёфтани ҷойгоҳи муносиби худ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ.

Тавре ки мебинем, дар ин масъалагузорӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ усул ва самтҳои асосии он ба таври қуллӣ баён гардидааст. Инкишофи баъдинаи онро дар суҳанронӣ, гузориш, изҳорот, муроҷиатнома, мусоҳиба ва нишастҳои матбуотии сершуморе, ки пас аз ин Э.Ш. Раҳмонов кардааст, мебинем. Ҷунонҷӣ, дар Муроҷиатнома ба муносибати солгарди ба узвияти СММ қабул шудани ҶТ (март 1993), дар маҷлиси ғаъолони вилояти Бадахшон (13 июни 1993), дар Иҷлосияи XVII-уми Шӯрои Олии ҶТ (26 июни 1993), дар ифтитоҳи гаҷлили ҷашни истиқлоли ҷумҳурӣ ва Анҷумани дуҷуми тоҷикони ҷаҳон (8 сентябри 1993), дар посух ба саволҳои сармуҳаррири редакцияи маркази иттилоотии «Ховар» дар арафаи ҷашни дуҷумин солгарди истиқлолияти Тоҷикистон (сентябри 1993), дар маъракаи яқсолагии Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии ҶТ (15 ноябри 1993), дар Иҷлосияи ХУШШӯрои Олии ҶТ (28 декабри 1993), дар машварати ҷумҳуриявии намоёндагони коллҶтивҳои меҳнатӣ ва аҳли ҷомеаи Тоҷикистон (28 феввали 1994), дар Иҷлосияи 40-уми Маҷмаи умумии СММ (октябри 1994), дар Барномаи пешазинтиҳоботӣ ба мансаби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (октябри 1994), дар нахустин Иҷлосияи Маҷлиси Олии ҶТ (7 апрели 1995), дар таҷлили ҷашни 4-солагии истиқлолият (8 сентябри 1995), дар Иҷлосияи 50-уми

Маҷмаи умумии СММ (24 октябри 1995), дар суҳанронӣ дар маҷлиси ботантана бахшида ба рӯзи истиқлолият (8 сентябри 1996), дар суҳанронӣ дар Иҷлосияи даҳуми Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (12 ноябри 1998),

!И ' ' } дар маҷлиси умумиҷумҳурии

ходимони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва сохторҳои қудратӣ (9 феввали 1999), дар маҷлиси роҳбарони сохторҳои низомӣ ва ҳифзи ҳуқуқи ҶТ (4 августи 1999), дар суҳанронӣ бахшида ба иди истиқлол ва 1100-солагии давлати Сомониён (8 августи 1999), дар муроҷиат ба

ҷомеаи байналмилалӣ аз тариқи радиои СММ (25 сентябри 1999), дар мақолаи «ҶТ: дар остонаи а. XXI. Рафтори воқеъбинона алтернатива надорад» (газ. «Независимая газета», 8 декабри 2000), дар Паём ба аъзои Маҷлиси Миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагони МО ҶТ (30 апрели 2001), дар суҳанронӣ бахшида ба 10-солагии истиқлолияти ҶТ (8 сентябри 2001), дар мулоқот ба зиёиён (20 март 2002), дар Паём ба МО ҶТ (22 апрели 2002), дар ҷавоб ба саволҳои муҳбири «Независимая газета» (14 майи 2002) ва ғ.

Инкишофи босуръати робитаҳои дипломатӣ, сиёсӣ ва ҳамкориҳои тижоратӣ иқтисодии давлати соҳибихтиёр ва соҳибистиқлоли Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷии дуру наздик ва ҳам зарурати ҳарчи зудтар ворид шудан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ва пайдо намудани ҷои муносиби худ дар радиҳои халқу кишварҳои ҷаҳон доштани Концепсияи сиёсати хориҷиро тақозо мекард. Бинобар ин Э.Ш.Раҳмонов ҳануз 28 декабри соли 1993 ҳангоми суҳанрониаш дар Иҷлосияи XVIII Шурои Олии ҶТ дар ин замина масъалагузорӣ кард, гуфта буд: «... Моро дар аввал лозим аст, ки як концепсияи томи сиёсати беруниро дар даст дошта бошем, то равшан тасаввур карда тавонем, ки вазъи воқеӣ дар ҷаҳон чӣ гуна асту фаъолияти давлатамон дар арсаи байналхалқӣ ба қадом тарафҳо ва ба чӣ тарзе ҷараён гирад»¹. Роҳбари Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурӣ дар суҳанрониаш на танҳо таъкид ба зарурати танзими концепсияи сиёсати хориҷӣ кардааст, балки ишора ба баъзе аз нуқтаҳои умдаи он ҳам намудааст. Аз ҷумла, ӯ тавсия додааст, ки ҳангоми таҳияи концепсияи хориҷӣ ин нуқта ба назар гирифта шавад, ки «Ҷумҳуши Тоҷикистон аз рӯи маҳалли ҷуғрофӣ, мавқеи

Э.Раҳмонов. Тоҷикистон: ҷаҳор соли истиқлоли ҶТ ваҳудшиносӣ. Д., 1995,

геополитикӣ ва манофеи иқтисодиаш ба панҷ ҳавзаи сиёсӣ дохил мешавад.

Уавзаи якум Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил;

Уавзаи дуввум Осиёи Марказист,..;

Уавзаи саввум фазой зисту амалӣ давлатҳои ҳамсои форсизабон аст...;

Уавзаи чахорум доираи нуфузи давлатҳои мусулмонишини Шарқ аст...;

Них пят, хавзаи панҷ-м — чомеаи байналмилалист»⁹⁹.

Нуктаи дигаре, ки Э.Ш.Раҳмонов ба эътибор гирифтани онро ҳангоми таълифи Коисептсияи сиёсати хориҷӣ таъкид намудааст, «дарёфти баланси оқилона ва одилонаи манофеи мухталифи давлатҳост»¹⁰⁰. У ҳалли ин масъаларо махсусан барои Ҷумҳурии Тоҷикистони соҳибистиқлод ки ба қавли ӯ, «ҳамагӣ ду сол боз ба майдони муносибати ҷаҳонӣ ворид шудааст, дар бахши фаъолияти байналхалқӣ

ҷӣ сиёсату ҷӣ тижорат таҷрибаи кофӣ надорад», зарур мешуморад ва мегуяд, ки «бинобар ин, ҳангоми муайян намудани самтҳои асосии сиёсати хориҷиямон, хусусан аввалияти ину он тадбир ё ташаббуси байналхалқӣ, моро зарур аст, ки манфиат ё ниёзҳои, ки дар ҳавзаҳои мазкур дорем ё хоҳем дошт, ба ҳам муқобил намегузорем»¹⁰¹ ва маҳз аз ҳамин мавқеъ роҳбари Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамон суҳанронияш усули муносибат бо Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Ўзбекистонро шарҳ додааст.

Омодагӣ ба танзими Коисептсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 1999 дар Вазорати корҳои хориҷӣ сар шуда буд ва як тарҳе бо номи «Самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба вуҷуд омада буд. Ва вақте ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов дар Паёми соли 2000 худ ба Маҷлиси Олӣ вазифаи танзими Коисептсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз нав ба миён гузошт, 18 июни соли 2001 бо қарори Коллегии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Гурӯҳи корие дар ҳайати А.Сатторов (муовини вазир, роҳбар), М.Раҷабов (сардори Раёсати таҳлил ва тадқиқи стратега), И.У. Сатторов (сардори Раёсати игги-

99 Асари зикршуда, с.79.

100 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

101 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

лоот), Э. Қосимов (сардори Раёсати созмонҳои байналмилалӣ) ва А. Юлдошев (сардори Раёсати кишварҳои Осиё ва Африқо) таъсис ёфт. Дертар ба ҳайати мазкур С. Имомов (сардори Раёсати ҳуқуқ ва шартнома), Н. Шамсов (сардори Раёсати оозмонҳои байналмилалӣ ва М. Лиқсев (сардори Раёсати таҳлил ва тадқиқоти стратеги) илова гардиданд. Гурӯҳи корӣ дар дули бештар аз 6 моҳ тарҳи мазкурро тақмили тасҳеҳ дод ва ба ҳукумати ҷумҳурӣ пешниҳод кард, ки он 24 сентябри 2002 аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардид.

Коисептсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз бахшҳои «Нуктаҳои умда», фаслҳои «Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми робитаҳои байналмилалӣ», «Аввалиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон» ва «Танзим ва татбиқи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иборат мебошад. Асоси ҳуқуқии онро Конституцияи (Сарқонун) Ҷумҳурии Тоҷикистон, саиадҳои қонунгузорӣ ва меъёриҳо ҳуқуқии дигаре, ки фаъолияти мақомоти давлатиро дар соҳаи сиёсати хориҷӣ танзим мекунанд, усул ва меъёрҳои эътирофгардидаи ҳуқуқи байналмилалӣ ва созишномаҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Бо назардошти манфиатҳои миллӣ муайян намудани самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Коисептсияи сиёсати хориҷӣ онро сифатан нав кард, миллӣ намуд. Манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сиёсати хориҷӣ дар марҳилаи ҳозира ва дар дурнамои наздик дар Консепсия чунин муқаррар шудааст:

Ҳифз ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ, тамомияти марзӣ, таъмини амнияти миллӣ, истиқлоли сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар;

Таҳкими эътидоли сиёсӣ ва оштии миллӣ;

Муҳайё намудани шароити мусоид барои рушди устувори иқтисодӣ ва боло бурдани сатҳи некӯаҳволии халқ, амнияти иқтисодӣ ва экологии мамлакат;

Бунёди ҷомеаи демократӣ бар асоси усули иқтисоди бозоргонӣ; ҳифзи ҳуқуқ, озодя, шараф ва манфиати шаҳрвандон дар дохили кишвар ва берун аз он;

Ташаккули камарбанди ҳамсоғии нек дар марзҳои Ҷумҳурии

Тоҷикистон;

Инкишофи муносибатҳои боэътимод, дустана ва ҳамкориҳои мутақобилан судманди кишварҳо,

Таҳкими имичи мусбии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дунё;

Мусоидат ба ҷомеаҳои тоҷикӣ дар кишварҳои дигар дар ҷаҳорҷубаи муқаррар намудаи қонунгузориҳои онҳо

Ба тақия бар манфиатҳои миллии мо дар марҳилаи ҳозира ва дар дурнамои наздик ҳадафҳои аслии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дарозмуддат иборат аст аз омода ва ҳифз намудани шароити берунаи мусоид барои идомаи муваффақонаи ислоҳот дар дохили кишвар, инкишофи минбаъдаи Тоҷикистон ба ҳайси давлати мустақид пайдо намудани заминаҳои мувофиқати манфиатҳои мо бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар раванди ҳалли вазифаҳои, ки ба сифати афзалиятҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон муайян шудаанд. ҳадафҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар к^атохмудлат барои таъмин ва тақвияти ҷои муносиби кишварамон дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, бунёди иқтисоди бозоргонии босамаре, ки ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, ташаккули сохторҳои ҷомеаи шахрвандӣ, таъмини амнияти миллий, суръат бахшидан ба равандҳои ҳамоишӣ дар минтақа ва ҷаҳон ташаккули низоми муносибатҳои шарикӣ ва иттифоқӣ, ки ба тақмили шаклҳо ва усули ҳамкориҳои Тоҷикистон бо ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат менамояд, нигаронда шудааст.

Ҳамаи ин гувоҳи равшани он аст, ки Роҳбари Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба соҳаи сиёсати хориҷӣ ва фаъолияти муассисаҳои он аз аввалин рӯзҳои ба сари қудрат омаданаи диққати фавақулода медиҳад. Ва ин бебабаб нест. Зеро муайян нашудани самтҳои асосии сиёсати хориҷии ҚТ ва роҳбарӣ кардан ба фаъолияти рӯзмарраи муассисаҳои он, ҳамчунин татбиқи амалии он на танҳо вазифаи конституционии ӯ ба ҳайси Раиси Шӯрои Олӣ дар аввал ва Президенти ҚТ дар марҳилаҳои баъдӣ мебошад, балки ӯ ба ҳубӣ дарк намудааст, ки имрӯз дар дунё ҳеҷ кишваре бе сиёсати дурусти хориҷӣ наметавонад пеш равад. Пешравиҳо дар татбиқи сиёсати дохилӣ, чунон ки маълум аст, аз бисёр ҷиҳат ба фароҳам овардани шароити мусоид ва фазои муносиб дар хориҷ аз кишвар вобастагӣ дорад.

Роҳбари нави ҷумҳурӣ дар Иҷлосияи таърихии Хучанд ба мардуми Тоҷикистон ва ҷомеаи байналмилалӣ ҳамчунин эълон дошта буд, ки дар Тоҷикистон сулҳу осоишро барқарор хоҳад кард:

«Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳ равона карда, барои гулгулшукуфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам»¹⁰². Ва ҳамин тавр ҳам кард. У аз ҳамон Иҷлосияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон сар карда, роҳи гуфтушунид бо рақибони сиёсии худро пеш гирифт ва то ба охир содиқ монд. Дарёфти сулҳу оштиро ба яке аз рукнҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон табдил дод.

Мо аз хусуси нақши муассири дипломатияи навбунёди тоҷик бо сарварии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Э.Ш. Раҳмонов дар роҳи дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ, ташкил ва баргузори Музокироти сулҳи байни тоҷикон ва татбиқи Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон, хосса фаъолияти босамари Гурӯҳи тамос, созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ва ғ. дар фасли «Дипломатияи тоҷик дар роҳи дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ» суҳан ронда будем. Аз ин рӯ, дар ин ҷо аз такрор худдорӣ намуда, бо зикри он нукта иктифо мекунем, ки аз оғози соли 1994 сар карда масъалаи дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ ба тадриҷ ба масъалаи марказии фаъолияти густурдаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сиёсати хориҷӣ мубаддал мегардад. Масъалаи мазкур дар мулоқоти ӯ бо Дабири кулли СММ БутросҒоли (17 майи 1996) ва Кофе Аннан (1 октябри 1999), бо Намояндагони вижаи Дабири кулли СММ дар Музокироти сулҳи байни тоҷикон Рамиро Перес Баллон (14 январи 1994; 9 августи 1995), Герд Дитрих Меррем (26 сентябр, 24 октябр ва 18 ноябри 1996; 21 апрел ва 4 июни 1997), Ян Кубиш (19 июни 1998, 27 январ, 4 май, 27 май, 2 июни 1999) ва Иво Петров (1 октябр, 15 октябри 1999), Сарварони Гурӯҳи нозирони низомии СММ дар Тоҷикистон ҳасан Аббаза (11 январи 1995) ва Дарко Шилович (30 март 1995), Дабири кулли САҲА Вилгелм Хойнк (24 феввали 1994), сардори Миссияи САҲА дар Тоҷикистон Марина Бухоара (14 апрел ва 20 октябри 1999), вазирони корҳои

¹⁰² Ҳамон асар, сан>. 9.

хориҷии кишварҳои вакил Эрон Алиакбари Вилоятӣ (11 августи 1995) ва Камол Харрози (15 сентябри 1999), Туркменистан Борис Шихмуродов (31 августи 1995), ИМА Маджн Олбрайт (2 октябри 1997), Утриш Ферреро Вайлднер (26 ноябри 1999), Узбекистон Абдулазиз Комилов (15 майи 1999), сафирони ИМА Грант Смит (31 июли 1995), Олмон Матиас Майер (1 апрели 1997), Федератсияи Русия Е.Белов (23 майи 1997), Эрон Саидрасул Мӯсавӣ (17 майи

, Чин Фу Тсюан Чжан (3 августи 1999), аъзои Гурӯҳи тамос (2 март; 25 май ва 16 октябри 1999), дар номааш ба унвони Дабири кулли СММ Бутрос-Ғоли (9 январи 1995), дар ҷараёни сафарҳои корӣ, расмӣ, давлатӣ ва дустонааш ба Италия (13 ноябри 1996), Ветнам (18 январи 1999), ҳиндустон (22 январ 1999), Федератсияи Русия (15 апрели 1999), Утриш (12 апрели 2000) ва ғ. мавриди баррасии ҳаматарафа қарор гирифта буд.

Агар як рӯки асосӣ ва фарқкунандаи сиёсати хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов сиёсати дарёфти сулҳ ва ошти миллӣ бошад, рӯки дигари он ба кор гирифтани аз дипломатияи иқтисодист. Ҷунин сиёсатро ҳуди вазъияти иқтисодӣ ва иҷтимоии онвақтаи кишвар, ки нава ба истиқлолияти давлатӣ расида буди робитаҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии он бо кишварҳои собиқии Иттиҳоди Шуравӣ бо ғурупошии султаи Шуравӣ ба якборагӣ қатъ гардида ва аз ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ хисороти молиро ҷонии ҳангуфта бардошта буда, тақозо мекард. Хизмати бузурги Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон дар он аст, ки ин тақозои ҷомеаашро саривақт дарк намуд ва онро асоси сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи тақдирсози он қарор дод ва ғайилона пеш бурд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов 6 августи соли 1999, пас аз зиёда аз ду соли ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон дар 27 июни соли 1997, ҳангоми қабули эътиборномаи Сафири Фавқуллода ва Мухтори Ҷумҳурии Узбекистон Бахтиер Урдашев бо ишора ба роҳи пешгирифтаи кишвараш дар сиёсати хориҷӣ тасдиқ карда буд, ки «дар шароити амиқ рафтани раванди сулҳ ҳукумати Ҷумҳури бо ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ мустақиман машғул мешавад»¹. Дарвоқеъ баробари амиқ рафтани раванди сулҳ ва истиқрори боварӣ ба Тоҷикистон раванди ташаккули ғазои инвестиционии нисбатан муносиб сураи мегирад. Маҳз ба шарофати

ҳамин дигаргуниҳост, ки баъзе аз ширкатҳои англисӣ, канадагӣ, корейгӣ, чинӣ, итолиёвӣ, эронӣ, русӣ ва ғайра ба баъзе аз соҳаҳои иқтисоди ҷумҳурӣ нахустин маблағгузориҳо карданд.

Ҳоло Тоҷикистон дар ихтиёри худ маҷмӯи созишнома ва шартномаҳоро доред, ки бо бисёре аз кишварҳои хориҷӣ дар соҳаҳои тиҷорату иқтисод, қарз, сохтмони воҳидҳои саноатӣ ва инфраструктура бунёди корхонаҳои муштарак ба имзо расонидааст. Барои ба вуҷуд овардани фазои инвеститсионӣ як қатор санадҳои қонунгузорӣ қабул қарда шудаанд, ки ба ҷалби сармояҳои инвеститсионӣ мусоидат менамоянд. Бо ҷаде аз мамлакатҳо дар асоси робитаи дучониба созишнома дар бораи худдорӣ аз андозбандии дукарата ва ҳифзи инвеститсия баста шуд. ҳоло дар ҷумҳурӣ савдои берунӣ ва дарунӣ, нарх, амалиёт дар бозори арз овоз буда, расмиёти квотадиҳӣ, литсензиягирӣ ва маҳдудият ба содирот бекор қарда шудаанд. Чораҳои дигар ба таъмини ҳифзи баробари ҳуқуқ, манфиат ва дорони субъектҳои фаъолияти инвеститсионӣ, сарфи назар аз шакли моликият, нигаронида шудаанд.

Мувофиқи санадҳои қонунгузори амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон маблағгузориҳои хориҷӣ милликунонида намешаванд, ба сармоягузориҳои хориҷӣ кафолати табилии даромади онҳо ки қонунӣ ба даст овардаанд, ба арзи хориҷӣ дода мешавад. ҳамин тавр, тадриҷан шароите, ки ба инкишофи минбаъдаи ҳамкориҳои иқтисодӣ мусоидат мекунад, ба вуҷуд оварда мешавад. Аз он ҷумла, миқдори зиёди барнома ва лоиҳаҳои инвеститсионӣ оид ба соҳаҳои афзалиятдори иқтисод, ки метавонанд заминаи ҳамкориҳои байналмилалӣ гарданд, танзим дода мешаванд. Ба муҳимтарин самтҳои афзалиятдори ҳамкориҳои иқтисодӣ метавон соҳаҳои гидроэнергетика, саноати кӯҳкани ва коркарди он, истихроҷ ва коркарди сангҳо ва маъданҳои рангаи қиматбаҳо, истеҳсоли маводи сохтмонӣ, коркарди масолеҳи кишоварзӣ (пахта, ангур, сабзавот, мевачот. тамоку ва ғ.)-ро дохил намуд.

1 Ниг.: 3. Сацов. Внешняя полнота Республики Таджикистан на современном этапе. Д., 2006, с. 92.

Қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин ба саҳомӣ гардонидани муассисаҳо имконият медиҳад. Қисме аз саҳмияҳои онро метавонанд сармоягузориҳои хориҷӣ харидорЯ кунанд. ҳамкориҳои иқтисодӣ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бисёр соҳаҳои дигар низ судовар мебошад, ба мисли саноати бофандагӣ ва сабук, истеҳсоли

хӯроқворӣ ва қаннодӣ, тиб ва доруворӣ, таҷҳизоти тиббӣ, телекоммуникатсия, сохтмони ниҳодҳои истироҳатӣ ва туристӣ, ҳамкориҳои илмию техники ва таълиму тарбияи мутахассисон дар соҳаҳои иқтисодиёт, молиёт ва фаъолияти бонкӣ. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори густариш ва амиқ гардонидани муносибатҳои дутарафӣ ва бисёрҷониба бо кишварҳеҷст, ки қудрати сармоягузорию ба иқтисоди кишвар доранд. Агар суҳан аз имкониятҳои содироти Тоҷикистон равад, агарчи имрӯз як андоза дар чаҳорҷӯбаи фуруши наҳи пахта, алюминийи нимтайёр, концентрати корхонаҳои кӯҳкани ва баъзе маҳсулоти хоми дигар маҳдуд аст, дар дурнамо имконияти васеи афзоиш додани ҳаҷми гардиши мол барои савдои хориҷӣ аз ҳисоби маҳсулоте, монанди маводи шаробӣ, меваи хушк, пӯст ва маҳсулоти пӯстин, пашм, маҳсулоғ аз маъдан ва сангҳои қиматбаҳо мавҷуд мебошад.

Барои вуҷат бахшидани ҳамкориҳои иқтисодии байналмилалӣ шомил гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низоми муҳимтарин ташкилотҳои байналмилалии иқтисодӣ ба нияти истифодаи имкониятҳои ҳамоишии онҳо барои рушди устувори кишвар ва бунёди механизмҳои зарурии бозорӣ бо инфраструктураи пешқадами муосир аҳамияти калон дорад. Аз ин ҷиҳат Ҷумҳурии Тоҷикистон ба узвияти худ ба ҳайати созмонҳои зерин афзалияти бештаре медиҳад: Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ), Созмони иқтисодии аврупоию осийӣ (СИАО ЕврАзЭС), Созмони ҳамкориҳои Шанхай (СҶШ ШОС), Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ (СҶИ ЭКО), Созмони Конфронси исломӣ (СКИ-ОИК). ҳамкорӣ дар чаҳорҷӯбаи созмонҳои номбаршудаи минтақавӣ ва зерминтақавӣ (субрегионалӣ) имкон медиҳад на танҳо робитаҳои бисёрҷонибаи ҷумҳурӣ густариш ёбад, балки заминаҳои муеид барои амиқ гардонидани ҳамкориҳои иқтисодии дуҷониба ба вуҷуд оварда шавад. Аммо ин ба он маъно нест, ки Тоҷикистон набояд

барои бахши дигари ҳаҷон боз набошад. Ҷустуҷуи роҳҳои вуҷат бахшидани ҳамкориҳои иқтисодӣ бо мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо ва ИМА, минтақаи Осийю Уқёнуси Ором, махсусан ба Ҷопон муҳим мебошад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар баробари пурра сафарбар намудани имкониятҳои дохилӣ барои фаъол гардонидани иқтисоди кишвар ҳамчунин ба мусоидат кардан ба ҷалби сармояи хориҷӣ ва воситаи имкониятҳои институтҳои молию қарзие,

мисли Бунёди байналмилалии асъор (ББА МВФ), Бонки рушд ва истиқрори Аврупо (БРИА ЕБРР), Бонки Умумичаҳонӣ (БУ ВБ), Бонки Осиё (БО АБ) ва Бонки рушди исломӣ (БРИ ИБР) диққати хосса медиҳад. Бо роҳбарон ва намоёндагони ин созмонҳо ва ташкилотҳои дигар чӣ дар дохили ҷумҳурӣ ва чӣ дар хориҷи он вохӯриву гуфтугӯҳои зиёде мегузаронад¹⁰³. Натиҷаи ҳамин кушишҳои пайгиروнаи Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон буд, ки ин муассисаҳои мдлию қарзии соҳибқудрати умумидунӣ ва минтақавӣ шарикӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон гардиданд ва ба ҷумҳурӣ дар кори дастгирии баланси пардохт, барқарорсозӣ ва бо воситаҳои ҳозиразамон таҷҳизонидани як қатор ниҳодҳои ҳаётан муҳимми соҳаи иҷтимоӣ ёрӣ мерасонанд. Дар маҷмӯъ соли 2004 дар Тоҷикистон ба воситаи ҳукумат дар ҳаҷми 463 млн. доллари амрикоӣ лоиҳаҳои гуногун, аз он ҷумла 27 лоиқаи муштарак ба маблағи 422 млн. доллари амрикоӣ, амалӣ карда шудаид.

Дар марҳилаи кунунии рушди иқтисодию иҷтимоии ҷумҳурӣ масъалаи суръат бахшидан ба раванди ҳамоиши иқтисодии кишвар ба низоми байналмилалии хоҷагидорӣ аҳамияти фавқуллода муҳимро касб мекунад. Ба ҳамин муносибат ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаи узвият дар Созмони умумичаҳонии тиҷорат (СУТ ВТО), ки дар соли 2000 ба ҳайси мушоҳидагар пазируфта шуд, диққати ҷиддӣ медиҳад. Бо ҳамин мақсад 30 августи соли 2001 Комиссияи байниидоравӣ оид ба масъалаҳои шомил гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони умумичаҳонии тиҷорат таъсис ёфт. Ва дар чаҳорҷубаи ҳамкорӣ бо ин созмон аз 9 то 13 ноябри соли 2001 ҳайати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сардории вазири корҳои хориҷии кишвар Т.Назаров ба ҳайси мушоҳидагар дар кори Маҷлиси вазирони давлатҳои иштирокдори СУТ дар давлати Қатар ширкат варзид. ҳамчунин бо мақсади тезонидани чараёни узвияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба СУТ ҳукумат санади Ёддошти тафоҳум дар бораи тартиби тиҷорати беруниро омода сохт ва дар моҳи феввали соли 2003 ба муҳокимаи Котиботи умумии СУТ ва давлатҳои иштирокдори ин созмон фиристод. Аммо ба сабаби он, ки давраи такмили расмиёти узвият ба СУТ хеле тулонӣ ва душвор ҳам мебошад, он ҳануз ба охир нарасидааст ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба узвияти ин созмон

103 Ниг.: Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе, - Д., 2006, с. 45,49, 57, 58, 66,78,72, 80, 87, 100, 110, 117, 137 139, 144, 213, 218, 223, 226, 260, 286, 305, 306, 387, 314, 316, 317, 319 321 339 343 346, 354, 356, 384, 385,420, 471, 473, 475,479^496, 503, 517 518 525 526

пазируфта нашудааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд корҳои омодагиро ба анҷом расонад. Пеш аз ҳама, бояд масъалаи иқтисодро ба воситаи татбиқи механизми бозорӣ дар ҳадде, ки самаранокии истеҳсолот, истеҳсоли маҳсулоти қобили рақобат дар бозори умумичаҳонии молро таъмин намояд, ҳалу фасл намуд. Барои он ки ин масъала дар сатҳи макроиқтисодӣ бомуваффақият ба иҷро расад, бояд кори такмили низоми молию бонкӣ ва гумрукию андозбандиро давом дод, танзими раванди хугусигардонӣ, ба вучуд овардани шароити мусоид барои амалӣ кардани рақобати солим дар соҳаи истеҳсолот ва гардиши мод танзими таносуби нархҳои давлатӣ ва бозорӣ, беҳтар гардонидани таносуби ҳаҷми мол ва маҷмӯи пул, ба мақсад мувофиқ гардонидани робитаҳои иқтисодии берунӣ, аз он ҷумла тиҷоратиро давом дод. Зеро мувофиқи талаботи СУТ иқтисоди давлатҳои иштироқдори он бояд бо технологияи олий муҷаҳҳаз бошад, то ки маҳсулоти он аз рӯи сифати хеш ҷавобгуи талаботи бозори умумичаҳонӣ бошад. Иҷрои ин вазифаҳо кори чандон осоне нест. Аммо бояд кӯшиш намуд, ки роҳҳои ҳалли онҳоро дар наздиктарин солҳо пайдо кард. Тоҷикистонро лозим меояд, ки барои иҷрои ин масъалаҳо аз имконоти кишварҳои мисли Чин, Амрико ва ғ. истифода намояд. Узвият дар ин созмони бонуфуз ба кишварҳои узви он имтиёзҳои зиёде медиҳад, барои онҳо роҳро ба бозорҳои тиҷоратии умумичаҳонии мол ва сармоя боз мекунад ва боиси густариши ҳарчӣ бештари ҳамкориҳои судманди иқтисодӣ ва тиҷоратии онҳо бо ҷомеаи ҷаҳонӣ мегардад. Зеро СУТ ба рушди ҳамкориҳои

тиҷоратӣ иқтисодӣ дар сатҳҳои глобалӣ, минтақавӣ ва миллий таъсири бузурге дорад.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба хоҳири тақвият ва густариши ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷӣ дар воҳӯриҳояш бо намояндагони он давлатҳо ва дар баёнияю гузоришҳояш дар ҷамъомадҳои гуногун бештар сари як нукта таъкид менамуд, ки ҳоло замони гузаштан аз расонидани кӯмакҳои башардустона ба ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодӣ расидааст. Ҷунонҷӣ ин нукта дар мулоқоти ӯ бо муовини аввали Котиби давлатии ИМА Строб Тэлботт (22 апрели 1999), Котиби давлатии ҷумҳурии Утриш Ферреро Вайлднер (26 ноябри 1999), намояндаи раиси ояндаи САҶА Константин Эне (Румыния) ва сардори Миссияи доимии Румыния дар САҶА Левиу Бота (17 октябри

, Сафири Фавқуллода ва Мухтори Федератсияи Русия М.Пешков (21 октябри 2000), вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии федеративии Олмон Йошка Фишер (20 октябри

, Шохзодаи вориси Арабистони Саудӣ Абдуллоҳ бен Абдулазиз (9 декабри 2001), раиси САҲА, вазири корҳои хориҷии Руминия Мирна Ҷоанэ (7 июни 2001), ёвари Котиби давлатии ИМА оид ба масъалаҳои Аврупо ва Евразия сафир Элизабет Ҷоунс (26 январи 2002), муовини аввали вазири корҳои хориҷии Эрон Мӯҳсин Аминзода (2 феввали 2002), Раиси ҷумҳури Ҷумҳурии исломии Эрон Сайид Муҳаммад Хэтамӣ (30 апрели 2002), Президенти Федератсияи Русия В.В. Путин (13 майи 2000), соҳибкорони Фаронса (6 декабри 2002), Президенти Форуми Кранс-Монтана Жан Пол Картер (28 июни 2003), ҳамчунин суҳанрониаш дар ҷаласаи Шӯрои Сарони давлатҳои ИДМ (1 июни 2001), мусоҳибааш бо мухбири рӯзномаи русии «Общая газета» (1-7 марти 2001) ва ғ. таъкид ёфтааст.

Ба маврид аст зикр намоем, ки маҳз бар асари таъкид ва исрори пайвастаи Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо^ ки асосан бо таъмини ҳуқуқи башар, интиҳоботи озоду шаффоф ва амният машғул буд, ба омилҳои иқтисодӣ ва ғайринизомии таъмини амният таваҷҷӯҳ зоҳир намуд ва дар рушди иқтисодии кишварҳои дорой иқтисоди давраи гузариш ва дар марҳилаи барқароршавии баъдинизой қарор дошта

саҳм гирифт.

Аммо иқрор бояд шуд, ки ба ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодӣ ва тиҷоратӣ моил намудани мамлакатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ барои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов чандон ба осонӣ ва дар як фурсати кӯтоҳ ба даст наомадааст.

Сардори Давлат ваҳукумати Тоҷикистон 30 апрели соли 2004 дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ аз робитаҳои ҳасанаи кишвараш бо Федератсияи Русия дар тӯли даҳсолаи охир ёд оварда, бо таассуфи зиёд зикр карда буд, ки «сарфи назар аз кӯшишҳои пайгиروнаи мо, ки ман ба он борҳо дар давоми 13 сол таъкид карда будам, дараҷаи ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон ва Русия ба талаботи замон ва манфиатҳои ҳарду мамлакат ҷавобгу нест». Ин заруратро дар ҳуди Русия ҳам дарк мекарданд. Чунончӣ Дабири кулли ЕврАзЭС Г. Раппота дар мусоҳибааш бо муҳбири рӯзномаи «Красная Звезда» дар таърихи 7 июли 2004 гуфта буд, ки «то ба ҳамин наздикиҳо Душанбе борҳо ба ' (я

Маскав пешниҳод мекард, ки дар соҳаҳои коркарди конҳои нуқра, тилло, сурма, барқарории саноати кимиё ва бофандагӣ сармоягузорӣ кунад. Хусусан ки ҷониби тоҷикӣ омода буд, ки ба Русия зиёда аз 50 % саҳмия ва табиист, ки даромадро низ доданӣ буд. Аммо бизнеси русӣ ин пешниҳодҳоро напазируфт. ҳоло дар Тоҷикистон сармоягузориҳои хориҷӣ фаъолона қор мекунанд. Тамоми саноати бофандагӣ дар дасти кореягӣҳо, тилло азони англисҳо, сурма азони амрикоӣҳо, семент азони чехҳо буда, Эрон пешниҳоди ҳамкорӣ дар соҳаи гидроэнергетикаро дорад. Баъд аз ин ҳама дар мо дар Русия дар бораи дигар шудани афзалиятҳои Душанбе ҳарф мезананд. Магар ин аз рӯи инсоф аст? Дар Тоҷикистон соҳаи калидӣ, ки дар худ имконоти бузурги иқтисодӣ дорад, энергетика мебошад. Ман умед мекунам, ки бизнеси русӣ ин ҷойро ишғол хоҳад кард».

Хушбахтона, ин мушкил пас аз вохӯриҳои президентони Тоҷикистон ва Русия дар шаҳрҳои Маскав ва Сочи (июн ва июли 2004) ва сафари расмӣ В.В.Путин ба Душанбе дар моҳи октябри 2004 ҳаллу фасл шуд. Ширкатҳои гуногуни Федератсияи Русия изҳори омодагӣ карданд, ки дар чанд соли оянда ба маблағи 2 млрд. доллари амрикоӣ ба иқтисоди Тоҷикистон маблағгузорӣ хоҳанд намуд. Президенти Русия дар як мусоҳибаи матбуотӣ, ки дар ҷараёни ин сафари расмиаш дошт, эътироф намуд, ки «мо ба ин қарорҳо пас аз панҷ сол

расидем. Шумо худатон мефаҳмед, ки ин лоиҳаҳо аз рӯи рақамҳояшон низ қадон мебошанд. Бинобар ин барои он ки чунин қадам бардошта шавад, бояд ба хубӣ тайёр мешуд. ҳамаи ин муддат мо тайёри медедем».

Вазъи ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии мо бо Ҷумҳурии исломии Эрон низ аз бисёр ҷиҳат дар замина ба робитаҳои Тоҷикистон ва Русия шабоҳат дошт. Солҳои сол муносибатҳои дуҷонибаи мо дар ҷорҷӯбаи ёриҳои башардустона ва фаъолиятҳои фарҳангии Эрон дар Тоҷикистон маҳдуд мегардид. Ҷониби Эрон аз ҳамкориҳои густурдаи иқтисодӣ бо кишвари мо худдорӣ мекард. Тавре ки дар Паёми мазкури Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст, «дар натиҷаи вохӯриҳои мунтазами сарони ҳарду давлат», ҳамчунин таъкиду талқини роҳбарияти Вазорати қорҳои хориҷӣ ва Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Теҳрон муносибатҳо бо Эрон ба дарҷаи сифатан нави ҳамкорӣ расид. Ҷумҳурии исломии Эрон нахустин кишваре шуд, ки бо мамлақати мо созишномаи ҳамкориро дар бунёди йстгоҳи барқии Сангтудаи 1 имзо кард. Пас аз он Федератсияи Русия ба он тавачҷӯҳ зоҳир намуд ва дар натиҷаи гуфтушунидҳои сетарафа ҷонибҳо ба ифоқа расиданд, ки Русия бунёди Сангтудаи 1 ва Эрон бунёди Сангтудаи 2-ро ба ўҳда мегиранд. Коршиносон бар он ақидаанд, ки ба ҳамкориҳои иқтисодӣ рӯ гардонидани Русия чанд ангезаи дигаре ҳам дошт, аз ҷумла якбора боло рафтани нархи алюминий дар бозори Лондон ва афзудани талабот ба он (танҳо бозори Чин афзоиши ҳамасолаи истеҳсоли алюминийро то 10-15% тақозо дорад), арзон будани нархи барқ ва қувваи қорӣ дар Тоҷикистон, нақшаҳои нави геополитикии НАТО дар Осиёи Марказӣ ва Ғ.

Ҳоло бо қаноатмандӣ бояд гуфт, ки ҷанбаи иқтисодии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон сол ба сол тақвият меёбад. Ба таври назаррас афзудани ҳаҷми додугирифтӣ мол дар байни Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии мардумии Чин, Беларус, Федератсияи Русия ва ғ. ба он шаҳодат медиҳад. Баррасии вазъи ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ дар 15 соли охир як чизро ошкор сохт, ки дараҷаи ҳамкориҳои мо дар замина аз бисер ҷиҳат ба дараҷаи фаъолияти Комиссияҳои байниҳукуматӣ оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тиҷоратӣ вобастагӣ дорад. Дар ҳама, ки механизми муносиб ва санҷидашудаи ҳамкориҳо мавҷуд аст ва ҷаласаҳои он

мунтазам баргузор мешаванд, болоравии сатҳ ва ҳаҷми ҳамкориҳои иқтисодии судманд ба мушоҳида мерасад. Ва баръакс дар ҷое, ки Комиссияи мазкур ғаъол нест ва ҷаласаҳои он номунтазам баргузор мешаванд ва ё умуман баргузор намешаванд ва аз ин сол ба соли дигар мононда мешавад, ҳеҷ гуна пешравие ба назар намерасад. Ба маврид аст, ки бигуем, ки самараи кори Комиссияҳои байниҳукумати оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва иҷтимоӣ аз бисер ҷиҳат ба ғаъолият ва муносибати худӣ мо вобаста мебошад. Вазорат ва идораҳои далхдор, ҳамчунин шахсони масъуле, ки ба кори ин Комиссияҳо аз ҷониби Тоҷикистон вазифадоранд, бояд ба таври пайгирона ба рафти иҷроӣ қарорҳои ҷаласаҳои Комиссияҳои мазкур назорат баранд ва дар татбиқи онҳо саҳм бигиранд. Афсӯс, ки дар амал ин тавр нест. Маъмулан ҷаласаҳо ва қарорҳои онҳо фаромӯш мешаванд ва танҳо вақте ба хотирашон мерасад, ки замони баргузори ҷаласаҳои нави Комиссияҳо наздик меояд. Дар натиҷа бе тайёрии ҳаматарафа ва пухта ба ҷаласаи навбатии Комиссия мсраванд. Табиист, ки дар ин ҳолатҳо масъалаҳо аз сол ба сол ҳалли худро намеёбанд. Зарур аст, ки санадҳои дар ҷаласаҳои Комиссияҳои мазкур ба имзо расида ба таври ҷиддӣ бозрасӣ шавад ва сабабҳои аз ҷониби тарафҳо иҷро нашудани онҳо муайян карда шаванд. Аммо бозрасии онҳо набояд танҳо ба хотири бозрасии маҳз, балки ба мақсади пайдо намудани роҳҳои татбиқи онҳо бошад.

Ғеълан дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тақрибан 200 корхонаи муштарақ ғаъолият мекунад. Онҳо асосан дар заминаи саноати тиллобарорӣ, сабук ва хӯрокворӣ, истеҳсол ва фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ба вучуд омадаанд. Бештари онҳо бо ғаъолияти тижоратӣ ва савдогарӣ машғул мебошанд. ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ бо иштироки сармояи хориҷӣ дар соли 2004 60 млн. доллари амрикоиро ташкил дод, ки назар ба солҳои пешина хелз зиёд мебошад. Аммо ин ҳаҷми истеҳсол ҳануз ҳам ба

дигар қардани вазъи иқтисодии кишвар таъсири назаррас расонад наметавонад.

Дар асри XXI сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти ҳамкориҳои иқтисодии байналмилалӣ бояд ба рушди робитаҳои мутақобилан судманд ба ҳамаи кишварҳои дунё ва сохторҳои «хоҷагидорӣ» байналмилалӣ ҳамоишӣ нигаронда шавад. Ин чиз ба хотири таъмини ҳарчӣ бештари шароити мусоиди берунӣ барои эҳёи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии

ҷумхурӣ бағоят муҳим мебошад.

Мо аз ду рукни асосии сиёсати хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов ёдовар шудем: 1) Дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ дар кишвар; 2) Пешбурди дипломатияи иқтисодӣ. ҳоло аз рукни дигари сиёсати хориҷии ӯ муносибат бо Афғонистон сухан гӯфтанием. Зеро Афғонистон дар тури 15 соли охир ҳамеша дар маркази дивдати хоссаи роҳбарияти Тоҷикистон буд ва табиист, ки дар сиёсати хориҷии мо ҷойгоҳи хоси худро дошт. Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон аз рӯзҳои аввалини ба сари қудрати сиёсӣ омадани хеш ташаббускори ҷалби диққати ҷомеаи ҷаҳонӣ ба вазъи фалокатбори Афғонистон, мушкилоти сиёсӣ ва иқтисодии он, хатари режими асримиёнагии «Толибон» ба минтақа ва ҷаҳон буд.

Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов бо истифода аз минбарҳои баланди созмонҳои байналмилалӣ гуногун, солҳо пеш аз ҳодисаҳои 11 сентябри 2001 дар шаҳрҳои НьюЙорк ва Вашингтон дар Амрико аз нахустин суханронияш дар Иҷлосияи Маҷмаи умумии СММ дар таърихи 30 сентябри 1993 сар карда, борҳо аз хатари рӯзафзуни режими Толибон дар Афғонистон масъалаҳои марбут ба маводи мухаддир, терроризми байналмилалӣ, ифротгароии диние, ки аз ин кишвар таҳдид мекард, гаштаю баргашта хушдор меод. Аммо боиси ҳайрат ва афсӯси зиёд он буд, ки аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз он ҷумла СММ ва САҶА воқуниши муносибе нашуд. Инро дертар худи намояндагони ин созмонҳо ва кишварҳои аъзои онҳо эътироф карданд. Чуноқӣ, дар семинаре, ки САҶА дар мавзӯи «Фаъолияти пешгиروнаи САҶА: таҷриба, имконот, вазифаҳо» дар ш. Киев 8-9 сентябри 2001 баргузор намуд, бисёре аз иштироккунандагони ин ҷамъомад қоил шуданд, ки ба хушдорхӯре, ки аз Осиёи Марказӣ дода мешуданд, воқунише аз худ нишон наметоданд ва чунин вонамуд мекарданд, ки ё чунин масъалаҳо аслан вуҷуд надоранд, ё ин ки бошан ҳам, чандон муҳим нестанд. Гумони ғолиб он аст, ки то рух додани ғоҷеа дар ИМА бисёре аз кишварҳои дунё, ба шумули ИМА, чунин мешумориданд, ки низов, ки дар як кишвари дурдасти шарқӣ, мисли Афғонистон сар задааст, ба ҳеҷ ваҷҳ ба онҳо дахл надорад.

Гузашта аз ин сарфи назар аз он, ки хатари терроризми

байналмилалие, ки аз Афғонистон ба кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ ва давлатҳои аъзои Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ (СШАД ОДКБ) бевосита таҳдид мекард ва бо мурури замон хусусияти хатарноке ба худ мегирифт, сарфи назар аз он, ки қазияи Афғонистон борҳо мавриди баррасии ҳаматараф дар чаласаҳо ва машваратҳои гуногуни СШАД қарор гирифта буд, кишварҳои минтақа ва давлатҳои аъзои СШАД натавонистанд, ки дар замина мавқеашонро ба ҳам як гардонанд. Бар хилофи ин баъзе аз давлатҳои иштирокдори СШАД ва минтақаи Осиёи Марказӣ бо суръат бо режими Толибон робитаҳои иқтисодӣ ва ғ. баста, омода буданд, ки режими мазкурро ба расмият шиносанд. Ягона давлате, ки дар гули ин солҳо мавқеашро нисбат ба режими Толибон дигар накард, ҳамонро Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Дар 24 январӣ соли 2002 Сардори Идораи муваққати Афғонистон ҳамид Карзай дар чараёни сафари кориаш ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми гуфтугуи хеш бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Э.Ш. Раҳмонов бо ишора ба мавқеи устувор ва усулии ӯ дар масъалаи Афғонистон иҷҳори сипос намуда буд. Се гуфтаи ҷолиби роҳбарони тирози аввали Фаронса ва Амрико низ дар замина шаҳодат бар сиёсати хориҷии собит, устувор ва боэътимоди Ҷумҳурии Тоҷикистон медиҳанд: Жак Ширак. Президенти Фаронса фармудааст: «Мардуми Фаронса ҳеҷ гоҳ мавқеи устувори Ҷумҳурии Тоҷикистониро, ки ба фарҳаги ғани ва бузурги сиёсиву маънавии халқи тоҷик таъя мекунад, фаромуш нахоҳад кард.»; А пен Ришар, вазири дифои Фаронса гуфтааст: «Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонов мавқеи дурбинона ва часуруна зоҳир намуд, ӯ аввалин шуда дар бораи хатаре, ки дар ин қитъаи ҷаҳон ҷш дошт, изҳори ташвиш намуд»; ҶозеФ Либсрман раиси Кумитаи Сената Амрико бо таъкид овардааст, ки «Сардори Давлати Тоҷикистон пештар аз роҳбарони бисер давлатҳои ҷаҳон, аз ҷумла ИМА хатари режими Толибонро барои минтақа ва ҷаҳон дарк намуд, ба онҳо баҳои дуруст дод ва вобаста ба ин масъала чандин дафъа аз минбарҳои баланди форуми байналмилалӣ изҳори нигаронӣ кард».

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарки он, ки Толибон ҳомили исломи қоҳир (ҷангҷӯй), мазҳабиҳои саҳт мутаассиб ва паштунгароёни гузаро буда, на танҳо барои Афғонистони

бисёрмиллат, ба давлатҳои Осӣи Марказӣ, Федератсияи Русия, Кафқоз, Шарқи Миёна, ба як суҳан, ба тамоми ҷаҳон аз Кашмир то Балқон таҳдид мекунанд, ва ғояи содироти инқилоби исломиро дар рӯи ҷаҳон тарғиб менамуданд ва нияти бунёди халифата исломии байналмилалиро доштад ва ҳам бо назардоште, ки бо роҳи ғайриқонунӣ ба сари қудрат омада буданд, аз аввал то ба охир аз ҳукумати қонунии Президенти ин кишвар проф. Бурҳониддини Раббонӣ пуштабонӣ мекард. Ва ин ягона мавқеи дуруст ва созадае буд, ки дертар аксарияти мутлақи мамлакатҳои дунё аз он ҷонибдорӣ намуданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов аз ибтидо дар заминаи қазияи Афғонистон дар он мавқеъ буд, ки «бӯҳрони Афғонистон роҳи ҳалли низомӣ надорад, онро фақат бо роҳи ҳалли муеолимадомези сиёсӣ бунёди ҳукумати фарогири сиёсӣ ва миллӣ дар Афғонистон бартараф кардан мумкин аст»¹⁰⁴. Ин нукта дар мулоқоти ӯ бо ҷонишини Сарвазири Шӯрои давлатии Ҷумҳурии Чин Тсзян Тсичэн (7 июни 1999), бо Сафири Фавқуллода ва Мухтори Ҷумҳурии мардумии Чин дар Тоҷикистон Фу Тсюан Чжан (3 августи 1999), вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии исломии Эрон Камоли Харрозӣ (15 сентябри 1999), Дабири кулли СММ Кофе Аннан (1 октябри 1999), намояндаи вижаи Дабири кулли СММ оид ба Афғонистон Франсес Вендреал (8 феввали 2000), Раиси Ҷумҳурии мардумии Чин Тсзян Тсзэмин (4 июли 2000), ва ғ. такрор ва таъкид шудааст. Барои ҳамин ҳам Тоҷикистон иштироккунандаи фаъоли Гурӯҳи кишварҳои «6+2» шуд ва барои бо роҳи

104 Сӯҳбаги телефони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов бо Президенти Ҷумҳурии Узбекистан И.Каримов, 21 июли 1999, - Дар кит.: Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе. - Д., 2006, с. 87.

муеолимагомез ҳал кардани низои Афғонистон кӯшишҳои зиёде намуд. Лекин, мутаассифона, раванди ҳалли мусо лиматомези қазияи Афғонистон дар чаҳорҷӯбаи Гурӯҳи кишварҳои «6+2» ба кундӣ пеш мерафт ва натиҷаи матлубе надод. Иллати аслии ба нобарорӣ рӯбарӯ шудани ин раванд дар он буд, ки кишварҳои иштирокдори Гурӯҳи «6+2» натавонистанд, ки манфиатҳои худро ба ҳам мувофиқ гардонанд. Гумони ғолиб он аст, ки агар ҳодисаҳои

сентябри 2001 дар ИМА рух наредоданд, вазъият дар Афғонистон минбаъд ҳам бетағйир боқӣ мемонд.

Тоҷикистон дар ҷумлаи аввалин давлатҳое буд, ки аз Иттиҳоди байналмилалӣ зиддитеррористӣ бидуни ҷунуҷаро ва манфиатҷуй тарафдорӣ кард ва дасти ёрӣ ба мардуми ҷабрдидаи афғонистонӣ дароз намуд. Ин ҷо як гуфтаи бисер ҷолиб ва мунсифонаи дипломати норвегӣ ба ёд мерасад. Вай сафири Норвегия дар САҲА мебошад, ки гуфтааст: «ҳануз маълум нест, ки кӣ ба кӣ ҳамроҳ шудааст: Тоҷикистон бо коалитсия ва ё коалитсия ба Тоҷикистон, ки бо терроризм ва ҳамаи хатарҳе, ки аз Афғонистон меояд, зиёда аз 7 сол мубориза мебарад. Гумони ғолиб он аст, ки мо бо тоҷикон ҳамроҳ шудем.»

Маҳз бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов баробари оғози амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон воҳӯриҳои дӯҷонибаи Тоҷикистону Афғонистон ва Тоҷикистону Русия ва сечонибаи Тоҷикистону Русияю Эрон (22 октябри 2001) баргузор гардиданд. Ва ӯ рӯи як нуктаи умда таъкид дошт, ки бо анҷоми амалиёти зиддитеррористӣ қазияи Афғонистон ба анҷом нахоҳад расид, барои он ки танзими қазияи Афғонистон бомуваффақият ба анҷом расад, бояд муваффақ ба он гардид, ки дар ин мамлакат ҳукумати фарогири миллӣ таъсис ёбад, ки шомили намояндагони тамоми қавму миллатҳои сокини он бошад. Зеро низоъ дар Афғонистон аз аввал асосан хусусияти байниқавмию байнимиллӣ дошт, на сиёсӣ ё мазҳабӣ. Аз ин сабаб ҳангоми ҳалли қазияи Афғонистон бояд манфиат ва таносуби воқеии ҳамаи қавму миллатҳои онро ба эътибор гирифт. Вагарна ҳатто агар ба манфиати камшумортарин қавму миллатҳои ин кишвар осебе расад, ба таври ҳатмӣ аз худ дарак хоҳад дод. Хусусан агар нақзи ин асл ба хошири баровардани манфиатҳои геополитикии

184 ЁйДунд^я Сатторзода

давлатҳои муайяне карда шавад, оқибатҳои ногуворе ба бор хоҳад овард. Ба воситаи фишор ё зӯрӣ метавон ин ва ё он ҳукуматро

ташкил дод ва дар сари он гумоштаи худро гузошт, аммо бо ин масъала ҳал нахоҳад шуд. Он танҳо як роҳи ҳалли муваққатӣ мебошад.

Роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон пайгирона кӯшиш доранд, ки низо дар кишвари ҳамсоя ба пуррагӣ рафъ гардад ва иқтисоди харобгаштаи он барқарор шавад. Бо ҳамин ният вазири корҳои хориҷӣ Т.Назаров дар кори Конфронси Бонн оид ба бунёди баъдазнизоии Афғонистон (сентябри 2002) ва Конфронси вазирони корҳои хориҷии кишварҳои ҳамсояи Афғонистон (декабри 2002) ва Конфронси оид ба рушди Афғонистон дар Кобул (апрели 2005) ширкат варзид.

Кори дигаре, ки дар робита бо масъалаи Афғонистон маҳз бо ташаббуси Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов сурат гирифт, он аст, ки ин кишвар ба кори созмонҳои минтақавӣ, мисли Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ, Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ ва ғ. ҷалб карда шуд. Дар кори Ҷаласаи сарони давлатҳои узви Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ, ки моҳи октябри соли 2004 дар Душанбе баргузор гардид, аз Афғонистон ҷаноби ҳамид Ареалу ноиб вақти раиси ҷумҳури он кишвар намояндагӣ дошт. Ҷалби Афғонистон ба САҲА низ аз ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон буд, ки аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба хушӣ пазируфта шуд.

Ба Ҷумҳурии Исломи Афғонистон тавачҷӯҳи хоса зоҳир намудани Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва онро як рукни асосии сиёсати хориҷии кишвараш дар даврони истиқлолият қарор додани ӯ чанд сабаб дорад. Аввалан, барои он аст, ки Афғонистон яке аз наздиктарин ҳамсояҳои Тоҷикистон буда, бо ин кишвар моро умумияти фарҳангӣ, забонӣ, таърихӣ ва арзишҳои динӣ мепайвандад ва дар он бештар аз 10 млн тоҷикон сукунат доранд. Сониян, хатарҳои асосие, ки ба Тоҷикистон таҳдид менамоянд, монанди терроризми байналмилалӣ, ифротгарии динӣ ва интиқоли маводи мухаддир маҳз аз Афғонистон мебошад. Ва ниҳоят, таҷрибаи нодири сулҳи бобароре, ки Тоҷикистон дорад, тақозо менамояд, ки он дар ҳалли низои тулонии Афғонистон истифода шавад.

Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии худ ба муборизаалайҳи терроризми байналмилалӣ, ифротгарии динӣ, бунёдгарой, қочоқи маводи мухаддир, ҷинояткориҳои ғавқулмиллии муташаккилона, интиқоли ғайриқонунии аслиҳаи қатли ом ва қисмҳои таркибии он, ки ба амнияти миллӣ, минтақавӣ ва умумиҷаҳонӣ таҳдид мекунад,

ҳамеша таваҷҷӯҳи махсус медиҳад. Соли 2004 Ҷумҳурии Тоҷикистон иштироқдори ҳамаи 12 Конвенсияи СММ гардида, се шартномаи байналмилалиро барои интишор нагардидани аслиҳаи қатли ом ба тасвиб расонид.

Ҷумҳурии Тоҷикистон эътимод бар ин он дорад, ки имрӯз танҳо тавассути саъю кӯшишҳои якҷоя метавон дар баробари хатарҳои замони муосир истодагарӣ намуд. Ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ташкили Иттиҳоди байналмилалӣ зидди маводи мухаддир, ки созмон додани низоми ягонаи мубориза бо маводи мухаддирро на танҳо дар минтақа, балки дар тамоми дунё дар назар дорад, аз ҳамин ҷо сарчашма мегирад ва он ҳарчӣ бештар аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ меёбад. Ташаббуси бисёр муҳимми дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар Иҷлосияи 58-уми Маҷмаи умумии СММ аз тарафи Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов эълон гардид, танзими ҳамкориҳои фарогир дар мубориза бо хатари маводи мухаддир мебошад, ки ба рӯйхати номгуи «Ташаббусҳои бағоят муҳимми соли 2003 дар соҳаи таъмини сулҳ ва амният» дохил шуд. Ба ҳайати яке аз мақомоти Комиссияи СММ оид ба маводи мухаддир пешниҳод гардидани намояндаи Тоҷикистон баёнги эътирофи саҳми ҷумҳурӣ дар мубориза бо гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир дар миқёси ҷаҳон мебошад.

Ба шарофати кӯшишҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов мавзӯи «об» ба рӯзномаи байналмилалӣ масъалаҳои ҳалгалаб ба таври доимӣ дохил гардид. Фаромӯш набояд кард, ки ин ташаббуси наҷиб аз ҷониби кишвари хурди шарқие сар задааст, ки ба тозагӣ узви комилҳуқуқи ҷомеаи байналмилалӣ шуда буд. Маҷмаи умумии СММ пас аз натиҷагирӣ аз Соли байналмилалӣ оби тоза, ки он ҳам бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон гардида буда, бар асоси иттифоқи назар ба тарафдории 141 кишвар, яъне аз се ду ҳиссаи аъзои СММ

Қағнома дар бораи «Даҳсолаи байналмилалии фаъолияти «Об барои ҳаёт» (2005-2015)»-ро бидуни баррасӣ қабул намуд. Ба хотири амалӣ гардонидани он бо пешниҳоди ҷумҳурии мо моҳи майи соли 2005 дар Душанбе Конфронси байналмилалии «ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои сарҳадгузар» гузаронида шуд.

Сабаби чунин дастоварди нодир ва фавқулодаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба дарки саривақтӣ ва дурусти тақозои даври замон, мушкилиҳои он, аз ҷумла масъалаи таъмини мардум бо оби тоза ва ҳам дар мавридаш ба миён гузоштани он мебошад. Ва бо ҳамин мо ба оламиён исбот кардем, ки тоҷикон миллати ташаббускор, созанда, бунёдгар ва бо фарҳанги қадимӣ мебошанд.

Дар тули 15 соли истиқлолияти давлатӣ сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти сарвари Президенти он Э.Ш. Раҳмонов марҳилаҳои пайдоиш, ташаккул ва таҳаввулро аз сар гузаронида, марҳила ба марҳила фаъол, мутавозин, воқеъбинона, ҳадафмандона, босамар, фарогир ва бисёрсамтӣ шудааст. Ин сифатҳо аз фаро расидани марҳилаи сифатан нав дар сиёсати хориҷии мо, яъне аз марҳилаи такомули он дарак медиҳанд ва эътимоди моро ба он зисд мекунад, ки дипломатияи тоҷик имрӯз ба иҷрои вазифаҳои муҳимтар ва бузургтар омода аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар 15 соли даврони истиқлолият, ки дар назди таърих муддати кӯтоҳе мебошад, тавонист, ки заминаи густурдаи ҳуқуқию шартномавии робитаҳои давлатиашро бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалию минтақавӣ ба вучуд биёрад. Имрӯз он аз тарафи 128 кишвари ҷаҳон эътироф гардида, бо 111-тои он муносибатҳои дипломатӣ дорад. Тоҷикистон ҳоло узви комилҳуқуқи қариб тамоми созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз расман ба 171 конвенсияи асосии байналмилалӣ шарик гардидааст. Ҷомеаи ҷаҳонӣ, кишварҳои пешрафтаи дунё, давлатҳои минтақа бештар аз пештар дар симои он шарикӣ боэътимод, устувор ва дилпурро мебинанд.

Феълан дар шаҳри Душанбе 17 сафорат ванамоян дағиҳои кишварҳои хориҷӣ ва зиёда аз 20 дафтари созмонҳои байналмилалӣ фаъолият мекунанд. Имрӯз миқдори сафоратхона, намояндагӣ ва консулгарии Тоҷикистон сарфи на-

зар аз мушкилоти зиёди молиявӣ ва кадрӣ, ки ҷумҳурӣ дорад, дар хориҷ ба 18-то расидааст. Ин шумора, табиист, ки бо гузашти

айём афзоиш хоҳад ёфт.

Душанбе пойтахти давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ба яке аз марказҳои асосии сиёсӣ ва дипломатии минтақа ва ҷаҳон табдил ёфта, дар он як қатор маърақаҳои муҳимми сиёсӣ ва илмӣ баргузор шудаанд. Дар як муддати нисбатан кӯтоҳи таърихӣ, дар зарфи 15 соли истиқлолияти давлатӣ, дар байни ҷомеаи ҷаҳонӣ нуфуз ва эътибори қобили мулоҳиза пайдо намудани кишвари хурде, мисли Тоҷикистон ва он ҳам пас аз ҷанги шаҳрвандӣ барои бисёриҳо ғайриҷашмдошт ва ҳайратоваре аст. Омилҳои асосии комёбиҳои ғавқулодаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аз дуруст муайян намудани самтҳои асосии он аз аввал аз тарафи Президенти кишвар Э.Ш. Раҳмонов ва ҳам аз он руз то ба бӯ ҳол собит, устувор ва боэътимод боқӣ мондани он мебошад.

Густариши ҳарчи бештари доираи робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои иқтисодию тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, Иттиҳоди давлатҳои мустақид Амриқ Аврупо, Эрон, Чин, Ҷопон, Туркия, Афғонистон ва ғ. дар зарфи 15 соли истиқлолияти давлатӣ бори дигар дурустии сиёсати «дарҳои кушод»-и Сарвари давлат ва ҳукумати Тоҷикистонро дар муносибатҳои байналмилалӣ тасдиқ кард. Обрӯю эътибори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миқёси байналмилалӣ то рафт бештар ба сифати давлате, ки мехоҳад бо ҳамаи мамлакатҳои дуру наздики хориҷӣ робитаи ҳасана ва ҳамкориҳои наздик дошта бошад, афзоиш ёфт.

ФАСЛИ ҶАҲОРОМ

ВАЗОРАТИ ҚОРҲОИ ХОРИҶӢ В А НАМОЯНДАГИҲОИ ОН ДАР ДАВГОНИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ

Тавре ки дар фасли дуюми боби аввали ин китоб ишора намуда будем, 7 ноябри соли 1989 пас аз зиёда аз 45 соли тававдуф, бори дуввум дар таърихи дипломатияи муосири тоҷик дар ҳайати ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вазири қорҳои хориҷии мустақил таъин карда мешавад ва ӯ Лақим Қажумов буд. Муаллифони солномаи соли 1991 Давлат Назриев ва Игор Сатгоров аз он хабар додаанд, ки вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Лақим Қажумов рӯзи 15 ноябри ҳамон сол конфронси матбуотие ороштааст ва аз гуфтугуи ҳайати афғонистонӣ бо вазири қорҳои хориҷии Иттиҳоди Шуравӣ, ки дар он намояндагони РСФСР, Украина, Узбекистан, Тоҷикистон ва Туркманистон ҳузур доштанд, натиҷагирӣ кардааст ва дар поёни он

мусоҳибаи матбуотиаш ба иштироккунандагон аз сохторҳои ояндаи Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазифаҳои он маълумот додааст¹⁰⁵. Мутаасифона, тафсири ин гуфта дар ҳеҷ яке манбаъҳои зерин назари мо пайдо нагардид. Танҳо дар рисолаи «Дипломатияи Тоҷикистон» омадааст, ки «штата вазорат дар тули даҳсолаҳои зиёде дар охири соли 1989 тақрибан ду бор афзоиш дода шуд»¹⁰⁶. Бо назардошти он ки даҳсолаҳо миқдори ходимони Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6-7 нафар беш набуд, агар дар ҳудуди ду бор афзоиш ёфта бошад, ба 12-13 нафар расидагист.

Пас аз дарёфти истиқлолияти давлатӣ зарурати доштани робитаҳои бевоситаи дипломатӣ, консулӣ ва тиҷоратӣ бо кишварҳои хориҷии дуру наздик ва намояндагии доимӣ дар СММ то рафт бештар мегардад. Ва Президенти вақти Ҷумҳурии Тоҷикистон Р. Набиев дар суҳанрониаш дар Иҷлосияи Х Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи

декабри 1991 аз ин зарурат ёдовар шудааст¹⁰⁷.

105 Д. Назриев, И. Саттаров. Асари зикршуда, ғ] I, с. 120.

106 Дипломатия Таджикистана, с.28.

107 Д. Назриев, И. Саттаров. Асари зикршуда, с.250.

Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардид. Вазорати корҳои хориҷӣ ба Вазорати робитаҳои хориҷӣ таъдбири ном кард. Бо таъсиси ҳукумати муросои миллӣ дар таърихи 11 майи 1992 намоёндаи нерӯҳои оппозитсионии вақт Х. Халиқназаров ба ҷои Л. Қаюмов вазири робитаҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин гардидааст. Фармон дар бораи вазирии ӯ 24 июли 1992 содир гардидааст. Вазири собиқ аввал 17 июл Кордори муваққат ва баъд 27 августи ҳамон сол Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ИМА таъин мешавад ва дар ин вазифа то 14 ноябри 1992 кор кардааст.

20 июли 1992 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Р. Набиев «Дар бораи такмили сохтори мақомоти роҳбарикунандаи робитаҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» баромад. Дар фармони мазкур аз ҷумла гуфта шудааст, ки: «Вобаста ба барқарорӣ ва рушди муносибатҳои дипломатӣ, густариши робитаҳои хориҷии иқтисодии Ҷумҳурии соҳибистикдолои Тоҷикистон бо бисёр мамлакатҳои хориҷӣ ва давлатҳои аъзои Иттиҳоди давлатҳои муетақия ба мақсади такмили минбаъдаи сохторҳои мақомоти роҳбарикунанда ба ин масъалаҳо дар ҷумҳури фармон медиҳам:

Таъдбири Вазорати робитаҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро мувофиқи матлаб донист. Вобаста ба ин дар заминаи таъдбири Вазорати робитаҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил дода шавад:

- а) Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- б) Кумитаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба робитаҳои иқтисодии хориҷӣ.

Девони Вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон миқдори дастгоҳҳои марказии Вазорати корҳои хориҷӣ ва Кумитаи давлатӣ оид ба робитаҳои иқтисодии хориҷиро муқаррар намояд ва барои фаъолият кардани онҳо маблағгузори зарруриро ҷудо кунад»¹⁰⁸. Девони вазирон ба хотири татбиқи фармони мазкур дар бораи масъалаҳои Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон 27 августи 1992 қарор қабул намуда, мувофиқи ин қарор сохтори дастгоҳи марказии Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аз 40 нафар буд, ки ба он аз ҷумла ходимони ёрирасон ҳам шомил буданд. Сохтори Вазорати корҳои хориҷӣ дар он қарор чунин муқаррар шудааст. 1. Роҳбарият (вазир, муовини аввал ва ду муовин). 2. Котиботи умумӣ. 3. Шӯъбаи робитаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба. 4. Шӯъбаи созмонҳои байнал-

милалӣ, робитаҳои ҳарбию сиёсӣ ва фарҳангӣ. 5. Шӯъбаи ташрифоти давлатӣ. 6. Шӯъбаи консулгарӣ. 7. Шӯъбаи хоҷагидорию маъмури¹⁰⁹.

Тақрибан як моҳ пеш аз фармони мазкур ва ду рӯз пеш аз қарори болоии Девони вазирон 25 августи 1992 фармони дигари Президенти Тоҷикистон Р. Набиев «Дар бораи кушодани сафорат ва консулгарии кулли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мамлакатҳои хориҷӣ» нашр шуд. Мувофиқи ин фармон кушодани сафоратхонаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Давлати исломии Афғонистон, Ҷумҳурии исломии Эрон, Ҷумҳурии исломии Покистон, Шоҳигарии Белгия, Шоҳигарии Арабистони Саудӣ, Ҷумҳурии мардумии Чин, Ҷумҳурияти Туркия, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Ҷумҳурии Олмонӣ федералӣ ва Консулгарии кул дар ш. Деҳлӣ (Ҳиндустон) дар назар буд¹¹⁰.

19 ноябри 1992 дар Иҷлосияи XVI-ум дар Хучанд сохтори нави Шурой вазирони Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ гардид. 2 декабри ҳамон сол Р. Олимов вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин шуд. Пас аз ду соли расо 2 декабри соли 1994 академик Т. Назаров вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар шуда, Р. Олимов ба сифати Намояндаи доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СММ ба Нью-Йорк рафт.

Зуд-зуд тағйири ном кардани муассисаи асосии сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ва иваз шудани вазири корҳои хориҷии он дар ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта, тавре ки муовини аввали вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар он солҳо Э. Раҳматуллоев дар як мусоҳибааш бо мухбири рӯзномаи «Тоҷикистон» дар таърихи 9 апрели 1993 гуфтааст; «ба воқеаву ҳаводиси сиёсии кишвар тавҷам аст»¹¹¹.

Дар воқеъ, агар, аз як тараф, тез-тез раду бадал шудани авзои сиёсӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ ва шиддат гирифтани он дар он солҳо боиси зуд-зуд иваз шудани роҳбарони Вазорати корҳои хориҷии Тоҷикистон гардида бошад, аз тарафи дигар, чунин ҳолат аз раванди ноҳамвори ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муассисаи асосии он дар солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ гувоҳӣ медиҳад.

Сарфи назар аз вазъи ноустувори сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ раванди ноҳамвори ташаккули сиёсати хориҷии Ҷумҳурии

109 Асари зикршуда, с. 323.

110 Ҳамон асар, с. 321.

111 Нашояд **шӯълае** будаи, ки сӯзад хоиуиоиро, рӯз. «Тоҷикистон», 9 апрели 1993.

Тоҷикистон ва муассисаҳои он дар солҳои аввали даври истиқлолияти давлатӣ дипломатияи тоҷик тавонист ба анҷоми баъзе корҳои қобили зикр муваффақ гардад, мисли узвияти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (26 феврал 1992), Созмони Милали Муттаҳид (2 март 1992), Бунёди байналмилалӣ асбор (1992), Бонки аврупоии бозсозӣ ва рушд (1992), дар шаҳри Душанбе боз шудани сафоратхонаҳои Ҷумҳурии исломии Эрон (8 январи 1992), Ҷумҳурии мардумии Чин (13 март 1992), Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (16 март 1992), Ҷумҳурияти Туркия (22 март 1992), Федератсияи Русия (4 май 1992), Ҷумҳурии исломии Покистон (6 июни 1992), ташрифи ҳайатҳои ҳукумати Эрон (16-18 октябри 1991; 1-2 декабри 1991; 17-18 июни 1992), Покистон (2-4 декабри 1991; 28 март 1992), Чин (4 январи 1992), котиби давлатии ИМА Чеймс Бейкер (13 феврал, 12-14 апрели 1992), Арабистони Саудӣ (21 феврал 1992), Кувайт (28 феврал 1992), Бангладеш (29 феврал 2 март 1992), Туркия (18 январ, 1 март 1992), Фаронса (3-4 март 1992), вitse-президенти Иттиҳоди байналмилалӣ хизматҳои сотсиал-демократии Олмон ҳатс-Иохан Фогел (78 март 1992), Руминия (21-22 июли 1992), Қирғизистон (22-23 сентябри 1992), созмонҳои Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (15-18 март 1992), Бунёди байналмилалӣ асбор (декабри 1991; 19-28 августи 1992), СММ (18 сентябри 1992), Салиби сурх ва Ҳилоли аҳмар (3-4 ноябри 1992), имзои созишномаву шартномаҳои ҳамкории тижоративу иқтисодӣ, фарҳангӣ бо Ҷумҳурии Молдова (16 ноябри 1991), Украина (23 ноябри 1991), Эрон (1 декабри 1991), Куба (16-17 январи 1992 ва ғайра). Дар ин муддат ҳамчунин сафарҳои расмӣ ва кории Президагги

Ҷумҳурии Тоҷикистон Р. Набиев ва ҳайати ҳукумати он ба Финляндия барои имзо кардани Аҳдномаи ниҳой оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (25-27 феврал 1992), Ҷумҳурии исломии Эрон (28-30 июни 1992), Ҷумҳурии исломии Покистон (30 июн 2 июли 1992), Давлати исломии Афғонистон (14-15 июли 1992) ва ғайра сурат гирифт. Дар Мурочиатномаи Президенти вақти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шаҳрвандони ҷумҳурӣ, ки 7 феврал 1992 дар матбуоти даврӣ ба чоп расидааст, омадааст, «ки имрӯз давлати мустақили Тоҷикистонро 83 давлати ҷомеаи ҷаҳонӣ расман эътироф намудаанд. Дар байни онҳо ИМА, Британияи Кабир, Фаронса, Чин, ҳамаи аъзои Шӯрои амнияти СММ ҳастанд.

Давлатҳои зиёде пешниҳоди бо мо барқарор намудани робитаҳои дипломатии бевосита дар сатҳи сафоратхона ва консулгарихоро кардан д»¹.

Ҳангоми арзёбии фаъолияти Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва намоёндагиҳои он дар хориҷа дар солҳои аввали истиқлолияти давлатӣ ҳаминро бояд дар назар дошт, ки ташаббуекори аксарияти қулли корхона, ки дар ин давра дар соҳаи сиёсати хориҷӣ амалӣ шудаанд, ҳуди муассисаҳои сиёсати хориҷии кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ буданд. Онҳо бештар талош донганд, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба тозагӣ ба истиқлол расида буд, робитаи дипломатӣ барқарор намоёнд ва ба ҳамкориҳо дар соҳаҳои гуногун оғоз кунанд. Махсусан таваҷҷути Ҷумҳурии исломии Афғонистон, Ҷумҳурии исломии Эрон, Ҷумҳурии исломии Покистон Ҷумҳурии мардумии Чин, ИМА ва ғайра зиёд буд. Дар пойтахти Тоҷикистон шаҳри Душанбе аз ҳама пештар боз шудани сафоратхона ва консулгарихои Афғонистон, Эрон, Туркия, Федератсияи Русия, Амрико ва Покистон худ гувоҳи он мебошад.

Фаъолияти банизом ва ҳадафманди вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъд аз расидан ба истиқлолият, пас аз Иҷлосияи XVI-ум сар шуда, баробари пеш рафтани раванди сулҳ ва оштии миллӣ дар кишвар густурдатар ва пурмӯҳтавогар гардид. Агарчи бино ба шаҳодати шоҳидони воқеаҳои солҳои навадуми асри гузашта, дар

1Д. Назраев, И. Сатгаров. Асари зшсршуда, ҷ.2, с. 41.

Тоҷикистон ҷанги шаҳрвандӣ ба фаъолияти муассисаи асосии сиёсати хориҷӣ ва сохторҳои он таъсири манфӣ расонд. Бинобар гуфтаи масъулони нашри «Дипломатияи Тоҷикистон» дар замони ҷанги шаҳрвандӣ Вазорат ба ғорат рафт. Фаъолияти он фалаҷ гардид, бойгонии нодири ВКХ амалан гум шуд, бисёр санадҳои дипломатии муҳим несту нобуд карда шуданд¹. Ташаккули дипломатияи нави давлати соҳибистиқлоли тоҷик ба маънии томи ин суҳан амалан дар ҷои ҳолӣ сурат гирифт. Лозим омад, ки қор аз такмили ҳайати ходимони ҳозираи Вазорат ва сохторҳои он J03 гардад. Соли 1993 дар сохтори Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ду баҳши нав илова шуд: яке Департаменти иттилоот ва дигаре Раёсати таҳлил ва тадқиқоти стратегӣ². Дипломатҳои касбӣ ва соҳибтаҷрибаю донишманд дар ҳайати ходимони вазорат

ангуштшумор буданд. Дар тарбияи дипломатҳои тоҷик дар қадамҳои аввал идораҳои корҳои хориҷии Британияи Кабир, ИМА, Ҳиндустон, Эрон, Покистон, Утриш, Шохигарии Нидерландия, Федератсияи Русия ва ғайра ёри расонданд. Ходимони Вазорат дар курсҳои кӯтоҳмуддати дипломатӣ таълим гирифтанд. Академияи дипломатии назди Вазорати корҳои хориҷии Федератсияи Русия дар зарфи ду сол нӯҳ нафарро аз Тоҷикистон пазируфт. Чунин таҷрибаи тайёр намудани мутахассисони соҳаи дипломатия дар солҳои баъдина низ идома кард. Солҳои охир ходимони Вазорат ба таври мунтазам ба курсҳои дипломатӣ ба Голландия, Ҷопон, Фаронса, Ҷумҳурии Олмони федералӣ, Шветсария, Финландия, Ҷумҳурии Корея, Миср, Малайзия ва ғайра фиристода мешаванд. Ва дар он ҷо сатҳи дониши забонӣ ва сиёсӣ касбии худро баланд мебардоранд. Чанд сол аст, ки ҳукумати Федератсияи Русия барои Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Академияи дипломатии назди Вазорати корҳои хориҷии Федератсияи Русия ҳамасола панҷ ҷой (квота) ҷудо мекунад. ҳамчунин барои шаҳрвандони ҷумҳурӣ имконият дода шудааст, ки бо конкурс ба Института давлатии муносибатҳои байналмилалии Маскав қабул шаванд. Бо вуҷуди он ҳануз ҳам дипломатҳои соҳибихтисос намерасанд. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки устоди лонишгоҳи Ханновери Ҷумҳурии Олмони феде-

Дипломатия Таджикистана, с 30.

Асари зикршуда, с. 32.

ралӣ, ки соли 1997 ба Душанбе омада будааст, ба хулосае омадааст, «ходимони ВКХ ҶТ хеле камтаҷрибаанд»¹¹². Боиси таассуф он аст, ки солҳои охир сатҳи умумӣ ва касбии хатмкунандагони Академияи дипломатии назди Вазорати корҳои хориҷии Федератсияи Русия ва Института давлатии муносибатҳои байналмилалии Маскав низ хеле поён рафтааст. Бисёри онҳе, ки аз ҷумлаи шаҳрвандони Тоҷикистон он муассисаҳои таълимиро хатм намудаанд, коршоям нестанд. Дар бораи дараҷаи савод ва малакаи кордонии хатмкунандагони шӯъба ва факултаҳои муносибатҳои байналмилалии ҷумҳурӣ ҳолати гап нест. Зеро солҳои охир бо истифода аз ҳарҷу марҷе, ки солҳои 90-уми асри гузашта дар кишвар ҷой дошт ва набудани назорати лозима аз

112 Ахмад Махрад. Вопросы углубления таджикско-европейских отношений. - Материалы III научно-практической конференции, 1-3 октября 1997, Д..С.124.

тарафи мақомоти дахлдори давлатӣ дар муассисаҳои таълимии ҷумҳурӣ даркору нодаркор ихтиссосҳои марбут ба муносибатҳои байналмилалӣ (ҳуқуқи байналмилалӣ, иқтисоди байналмилалӣ, журналистикаи байналмилалӣ, муносибатҳои байналмилалӣ вағайра) боз шудаанд. ҳол он ки аксари ин донишгоҳу донишқадаҳо барои таълиму тарбияи дипломатҳои оянда заминаи таълимию илмӣ ва моддию техникаӣ надоранд. Ба миқдори зарурӣ китобҳои дарсӣ, маводи ёрирасони таълимӣ, профессорҳо ва устодони баландихтисос надоранд.

Бо назардошти вазъи зикршуда роҳбарияти Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон он солҳо ба масъалаи тарбияи кадрҳои баландихтисоси дипломатӣ диққати ҷиддӣ дод. Аз роҳи озмун ба қор қабул кардан сар шуд ва ҳамасола ду маротиба аз рӯи нақшаи муайян аттестатсияи (тарфеъ) ходимони дастгоҳи марказии Вазорат ва намояндагиҳои он дар кишварҳои хориҷӣ гузаронида мешавад. Солҳои охир ба низоми муайян даромадани ротатсияи ходимони Вазорат низ ба сатҳи дониши касбии онҳо таъсири мусбате расонд. Таҷриба нишон дод, ки қор дар дастгоҳи марказӣ ва баъд дар сафорату намояндагиҳои хориҷӣ ва баръакс механизми бисёр муассир ва санҷидашуда мебошад.

Феълан Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои 110 бает буда, дар он 13 раёсат ва 1 комиссияи

троя

миллӣ амал мекунад:

Раёсати Иттиҳоди давлатҳои мустақил

Раёсати кишварҳои Аврупо ва Амрика

Раёсати кишварҳои Осиё ва Африка

Раёсати созмонҳои байналмилалӣ.

Раёсати ташрифоти давлатӣ.

Раёсати консулгарӣ.

Раёсати хадамоти дипломатӣ.

Раёсати иттилоот.

Раёсати таҳлил ва тадқиқоти стратегӣ.

Раёсати шартнома ва ҳуқуқ.

Раёсати кадрҳо

Раёсати корҳои идорӣ.

Раёсати асьор ва молиявӣ .

Комиссияи миллии ЮНЕСКО.

Имрӯз Тоҷикистон дар хориҷа 18-то сафоратхона, намояндагӣ ва консулгарӣҳо дорад. Самтҳои асосии фаъолияти Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунинанд:

Рушд ва густариши робитаҳои дуҷониба ва бисёрҷониба бо давлатҳои ИДМ, Осиё, Африқо, Аврупо ва Амриқо

Ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ;

Фаолияти таҳлилӣ ва тадқиқи стратегӣ;

Қорҳои шартномавӣ ҳуқуқӣ;

Консулгарӣ;

Ташрифоти давлатӣ;

Таъмини иттилоотии сиёсати хориҷӣ;

Қор бо ходимон ва санадҳо;

Таъмини маъмурию хоҷагидорӣ;

Фаъолити арзию молиявӣ;

Хизматрасонӣ ба ҳайати дипломатӣ;

Намояндагӣҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар хориҷа.

Вазорати қорҳои хориҷӣ, ки мувофиқи Конститутсияи

Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми ҳуқумати иҷроия мебошад ва идораи давлатиро дар соҳаи робитаҳои хориҷӣ бо мамлакатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ амалӣ мегардонад, бевосита сиёсати хориҷиро татбиқ менамояд ва фаъолияти мақомоти давлатии ҳуқумати иҷроияро оид ба масъалаҳои сиёсати хориҷӣ ҳам дар дохили кишвар ва

ҳам дар хориҷ аз он ҳамоҳанг ва назорат мекунад. ҳамаи сохторҳои давлатӣ робитаҳои хориҷии ҳудро ба воситаи Вазорати қорҳои хориҷӣ анҷом медиҳанд.

Вазорати қорҳои хориҷӣ ба сифати муассисаи асосии татбиқи сиёсати хориҷии кишвар баробари ташаккул ва пешрафти муносибатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалию минтақавӣ шакл гирифтааст ва густариш ёфтааст. Бинобар ин қомилан табиист, ки марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи он бо давраҳои ташаккул ва инкишофи сиёсати хориҷии Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври истиқлолияти давлатӣ як мебошад.

Ба назари мсқ дар соли 2001 як давраи бисёр муҳими инкишофи ҳаёти сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар тӯли он ба ҳайси давлати соҳибистиқлол ба арсаи байналмилалӣ шомил гардида буд, мантиқан ба охир расид. Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон

бомуваффақият марҳилаи ташаккули худро (9 сентябри 1991-2001) паси сар намуда, ба сифати унсури чудонашавандаи сиёсати давлатӣ дар шароити комилан нави таърихӣ қотеъона эътироф гардид.

Соли 2001 аз ҷиҳати бо суръати тамои инкишоф ёфтани раванд ва анъанаҳои умумидунӣ низ муҳим буд. ҳодисаҳои террористии 11-уми сентябр дар ИМА таносуби нерӯҳои геополитикиро дар дунё ба таври назаррас дигар карданд. Кишварҳои пешқадами ҷаҳон ба таври кулӣ ба сиёсати хориҷии худ таҷдиди назар намуда, пеш аз ҳама, қувваҳои худро ба сӯйи фаъол гардонидани мубориза бо терроризми байналмилалӣ самт доданд. Воқеаҳе ки дар Афғонистон рух доданд, ба вазъи геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ таъсир расонида, онро дигар карданд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон марказӣ таваҷҷуҳи зиёди ҷомеаи ҷаҳонӣ қарор гирифт ва он боиси афзоиши нақш ва эътибори байналмилалиаш гардид. Дар як муддати кӯтоҳ, яъне аз моҳи октябр то охири сод он қадар сафарҳои расмӣ ва ғайрирасмӣ намояндагони кишварҳои хориҷӣ дар сатҳҳои гуногун ба ҷумҳурӣ шуд, ки дар зарфи даҳ соли охир нашуда буд, аз ҷумла сарони муассисаҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Олмони федералӣ, Утриш, Белгия, Эрон, Афғонистон, Покистон, Руминия, Қирғизистон, Раиси феълии САҲА, Намояндаи вижаи Раиси феълии САҲА оид ба Осиёи Марказӣ, раиси Ассамблеяи САҲА, Директори бюрои минтақавии БР СММ оид ба кишварҳои Аврупо ва ИДМ, ёвари Дабири кулли СММ, президентҳои ФР, Ҷумҳурияти Туркия, Давлати исломии Афғонистон, котиби Шӯрои амнияти ФР ва бисёр дигарон.

Афзоиши шумори шаҳрвандони хориҷӣ низ, ки хоҳиши дидани Тоҷикистонро карданд, аз он шаҳодат медиҳад. Мувофиқи маълумоти Раёсати консулгарии Вазорати корҳои хориҷӣ, соли 2001 Вазорат дар маҷмӯъ 12893 раводид додааст, аз он ҷумла ба намояндагони созмонҳои байналмилалӣ. ҳол он ки дар соли 2000 ин миқдор ҳамагӣ 5123то буд. Соли 2001 2345 нафар рӯзноманигори хориҷӣ аз 50 мамлақати дунё гуморида (аккредитатсия) шуданд. Ҳамчунин дар ин сол тақрибан дар як вақт намояндагҳои дипломатии Британияи Кабир, Фаронса, Консулгарии ШВАеария дар ш. Душанбе боз шуда, сафорати ИМА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолиятро аз нав шурӯъ намуд.

Ниҳоят, ҳодисаҳои дохилии Афғонистони ҳамсоя тамоман ошкоро ба оламиён дурустии муносибат ва мавқеи устувор ва

ивазнашавандаи роҳбарияти Тоҷикистонро оид ба масъалаи ҳалли низоъ дар он кишвар ба субот расониданд, ки аз ҷумлаи дастовардҳои муҳими сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шумор меравад. Дар омади гап ёдрас мешавем, ки Раёсати таҳлил ва тадқиқи стратегии Вазорати қорҳои хориҷии Тоҷикистон ҳануз ҳаҷе барвақт аз ҳодисаҳои 11 сентябри соли 2001 дар ИМА дар шумораи вижаи моҳи октябри соли 2000 «Ҳулосаҳои таҳлилий» зери унвони «Толибон: устура ё воқеият» ба забонҳои русӣ ва англисӣ мавқеи расмии роҳбарияти сиёсии кишвар ва Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро асоснок карда буданд. Чопи ин маводи таҳлилий дар моҳномаи Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ Вазорати умури хориҷии Эрон оид ба омузиши Осиеи Марказӣ ва Қавқоз «Амударё» тасодуфӣ набуда, аз афзоиши эътибори муассисаи сиёсати хориҷии кишвар гувоҳӣ медиҳад. Дигаргуниҳои қуллие, ки пас аз амалӣ кардани амалиёти террористӣ дар Афғонистон ба вуҷуд омада буд ва ҳам мавқеъе, ки Тоҷикистон оид ба танзими низои Афғонистон дошт, ба инкишофи робитаҳои ҷумҳурӣ

бо мамлакатҳои амриқой ва аврупоӣ таъсири мусбат расонданд. Ба рафти инкишофи муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Аврупо, сафари расмии вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т. Назаров ба Фаронса дар моҳи марти 2001 ва вохӯриҳои ӯ дар Душанбе (ноябри 2001) бо вазирони қорҳои хориҷии Фаронса ва Шохигарии Белгия, сафарҳои қорӣ вазири Ҷумҳурии Фаронса оид ба қорҳои ҳамқорӣ, вазири қорҳои хориҷии Утриш ва дигарон ба Тоҷикистон низ таъсири мусбат расониданд. Бешубҳа, ҳодисаи назарраси сол сафари вазири қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Вена ва иштироки ӯ дар қори Шӯрои доимии САҲА мебошад.

Ҳодисаи басо назарраси дигар дар фаъолияти Вазорати қорҳои хориҷӣ дар соли 2001 баргузории ҷаласаи 11-уми Шӯрои вазирони Созмони ҳамқорӣ иқтисодӣ (СҲИ) дар ш. Душанбе дар моҳи май буд. Ҷумҳурии Тоҷикистон барои бори нахуст раиси СҲИ шуд.

Таҳлил ва баррасии рафти инкишофи робитаҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои қомеаи ҷаҳонӣ, ҳамчунин бо созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар соли 2001 нишон дод, ки аввалан, густариши ҷанбаи иқтисодӣ дар сиёсати хориҷӣ ба ҳукми анъана даромадааст. Муносибатҳои иҷтимоию иқтисодӣ меъёри муаянкундаи ҳолати воқеии муносибатҳои мо ва

самаранокии он шудааст. Сонияқ дараҷаи робитаҳои хориҷӣ аз бисёр ҷиҳат ба мавҷуд будани заминаҳои мустаҳками шартномавӣ ҳуқуқӣ вобастагӣ дорад. Ниҳоят, Комиссияҳои байнихукуматӣ, гурӯҳҳои корӣ ва машваратҳои байни вазоратҳои корҳои хориҷӣ дар амал исбот намуданд, ки заруранд ва воситаи муассири ҳамоҳанг сохтани кушишҳо барои татбиқи созишнома ва протоколҳои ба имзо расида ва танзими лоиҳаҳои нав мебошад.

Тағйирот дар моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1-уми феврالی 1966 «Дар бораи вазъи ҳуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба Вазорати корҳои хориҷӣ имконият дод, ки дар доираи салоҳиятҳои худ тартиботи мавҷударо мутамарказ намояд ва кори назорат бар раванди вуруд ва хуруҷи шаҳрвандони хориҷӣ ба ҷумҳуриро осон гардонад. Вазорат ҷонибдори он аст, ки ба хоҳири татбиқи босамартари сиёсати хориҷии кишвар ҷорӣ кардани тартиби содаи расмӣ гардонидани раводид ва додани раводид ба шаҳрвандони баъзе аз кишварҳои Аврупо ва Амриқ ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон робитаҳои ба ҳам наздик ва фаъоли сиёсӣ ва иқтисодӣ доранд, зарур мебошад.

Дар ҷумлаи дастовардҳои аз ҳама муҳим ва ҷолиби дипломатияи тоҷик дар соли 2002 метавон аз инкишофи ҳамкориҳои дутарафа ва бисёртарафаи ҷумҳурӣ бо давлатҳои пешқадами Ғарб, монанди ИМА ва Фаронса ёд овард. Тақвияти самти ҳарбии сиёсати хориҷии Тоҷикистон тақозои эҳтиёҷоти дохилии он буда, ба пуррагӣ ба стратегияи шарикӣ бисёрҷониба ва баробар бо ҳамаи кишварҳои ҷомеаи байналмилалӣ мутобикат дорад.

Сафарҳои расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов ба Фаронса ва ИМА аз комёбиҳои бузурги дипломатияи тоҷик шаҳодат медиҳад. Нухбагони марказҳои байналмилалӣ бонуфуз дар сатҳи сиёсӣ баландтарин сиёсати сулҳҷӯёнаи робарияти ҷумҳурӣ ва нақши муҳимми онҳоро дар таъмини амният ва эътидоли минтақа ва дунё эътироф ва дастгирӣ намуданд. Моҳи марти 2002 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба барномаи НАТО «Шарикӣ барои сулҳ» шомил гардид ва роҳбарони кишвар дар мулоқоти НАТО дар Прага (ноябри 2002) иштирок карданд.

Як падидаи ҷолиби дигар дар сиёсати хориҷии мо дар ин сол он буд, ки робитаҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Олмон бо суръат инкишоф ёфтанд. Ҷумҳурии Олмони федералӣ ба кишвари мо мақоми давлати шарикӣ худро муносиб дид. Ин маънии ҳамкориҳои ҳамҷонибаи

сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бо Тоҷикистонро дорад ва ба ҳолати муносибатҳои ҷумҳурии мо бо мамлакатҳои дигари Аврупо, Иттиҳоди Аврупо^ САҲА ва НАТО таъсири мусбат мерасонад. Дастоварди дигари муҳимми дипломатияи муносири тоҷик дар ин давра баргузори муваффақонаи мулоқоти Сарони давлатҳои Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ (СҲОМ) ва Бунёди байналмилали наҷоти Арал (ББКА) дар ш. Душанбе буд, ки обурӯю эътибори кишварро хелв боло бурд ва ба ҷомеаи ҷаҳонӣ нишон дод, ки роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инкишоф ва густариши ҳамкориҳои минтақавӣ ҳамчун яке аз самтҳои афзапоятноки сиёсати хориҷии хеш содиқ мебошанд.

Ҳалли ниҳоии масъалаи сарҳад бо Ҷумҳурии мардумии Чин низ пас аз имзои Созишномаи иловагӣ дар бораи сарҳади давлатии Тоҷикистон ва Чин дар ҷараёни сафари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов бо Ҷумҳурии мардумии Чин дар моҳи майи 2002 аз комёбиҳои назарраси дипломатияи тоҷик ба шумор меравад.

Яке аз дастовардҳои муҳим ва қобили мулоҳизаи Вазорати корҳои хориҷии мамлакат танзими «Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон» буд, ки онро 24 сентябри 2002 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов тасдиқ кард. Қабули ин санади бисёр муҳим, ки усули асосӣ ва назари роҳбарони кишварро оид ба вазифаҳои калидии сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ва мақоми он дар дунёро дар бар дорад, ҳамчунин аз тарафи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расидани Қонун «Дар бораи ҳадамоти дипломатӣ» аз он дарак донанд, ки марҳилаи ташаккули доктринаи муносири сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба охир расид.

Соли 2003 дар сиёсати хориҷии мамлакат аз ҷиҳати инкишофи фаъолонаи муносибатҳои шарикӣ ва мутақобилан судманд бо кишварҳои хориҷии дуру наздик ва созмонҳои байналмилалии минтақавӣ фарқ мекард.

Бомуваффақият ва дар сатҳи баланди сиёсиву ташкилӣ гузаронидани як қатор ҷорабиниҳои бузурги байналмилалии сиёсӣ, ба монанди мулоқоти вазирони корҳои хориҷии ИДМ, Сарони давлатҳои Иттиҳоди иқтисодии аврупоӣю осий (ИИАО) ва аъзои Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъа (СШАД) ва Форуми байналмилалии соли оби тоза, бешубҳа, аз комёбиҳои муҳимми идораи сиёсати хориҷӣ ба шумор меравад. ҳамкории Вазорати

корҳои хо риҷӣ бо Наомояндагии доимии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар СММ, ҳамчунин сари вақт ҳал намудани масъалаҳои марбут ба иштироки васеи ҳайатҳои давлатҳо ва созмонҳои байналмилалӣ дар сатҳи баланд босамар буд.

23 декабри 2003 Маҷмаи кулли СММ солҳои 2005-2015ро бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов «даҳсолаи байналмилалии амалиёти «об барои ҳаёт» эълон намуд. Қабули қатъномаи мазкур аз тарафи Маҷмаи кулли СММ бо иттифоқи оро (консенсус) нақши Тоҷикистонро ҳамчун пешкори эътирофшуда дар яке аз

масъалаҳои аҳамияти байналмилалӣ дошта ва ҳамроҳанг гардида оби тоза тасдиқ мекунад.

Дар натиҷаи раванди гуфтугуҳои пайгирона бо Иттиҳоди Аврупо лоиҳаи Созишнома оид ба шарикӣ ва ҳамкорӣ дар байни Иттиҳоди Аврупо ва Ҷумҳурии Тоҷикистон барои имзо омода гардид.

Соли 2003 дар таърихи дипломатияи тоҷик соли фаъолтар гардидани сиёсати хориҷии кишвар дар самти давлатҳои Ҷанубу Шарқи Осиё ба шумор меравад. Сафарҳои ҳайати ҳукумати бо сарвари Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Э.Ш.Раҳмонов ба Ҷопон барои иштирок дар кори Форуми сеюми оби тоза дар Киоте* моҳи октябр ба Индонезия ва моҳи ноябр ба Малайзия барои иштирок дар мулоқоти 10уми Сарони давлатҳои аъзои Созмони Конфронси исломӣ ва ба Чин барои иштирок дар Форуми Боао ба барқарор ва тавсия бахшидани муносибатҳои дӯстӣ бо давлатҳои минтақаи мазкур мусоидат намуданд. Ин кишварҳои аз лиҳози мавқеи геополитикии афзалиятнок, иқтисодии зиёд ва нзфузи сиёсӣ, таҷрибаи васеи ҳамкориҳои минтақавӣ дар бозорҳои мод хизматрасонӣ, қувваи корӣ, технология ва иттилоот барои Тоҷикистон дорой манфиатҳои муҳимми сиёсӣ ва иқтисодӣ мебошанд.

Соли 2003 инчунин бо тавсияи асоси шартномавӣ ҳуқуқи муносибатҳои дӯстона ба бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон фарқ кард. Агар дар соли 2002 шумораи шартномаҳои баимзорасида 60-то ва конвенсияҳои байналмилалӣ тасдиқгардида ба 9-то расида бошад, дар соли 2003 ин нишондод мутаносибан 90 ва 24-торо ташкил дод. Ва шаҳодат аз воридшавии босуръати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба низомии ҷаҳонии муносибатҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ, тавсия ёфтани ҷуғрофияи ҳамкориҳои он бо давлатҳои шомили ҷомеаи ҷаҳонӣ медиҳад.

Соли 2003 метавон ҳамчун соли ривоҷи бобарори ҳамкориҳои Тоҷикистон бо САҲА арзёбӣ кард. Боздидҳои Сафири вижаи Раиси феълии САҲА оид ба Осиёи Марказӣ Марти Ахтисаари (март, май), сафирҳои САҲА (Фаронса, Булғория, Шветсия, Ирландия ва Норвегия (май), Раиси феълии САҲА Яаап де Хуп Шеффер (июл) ва Комисари олии САҲА оид ба кори ақаллиятҳои миллии Ролф Экфс (июл) аз Тоҷикистон, аз тавачҷӯҳи ҷиддии ин Созмон ба масъалаҳои ҷумҳурий ва ҳавасманд будан ба ҳалли онҳо гувоҳӣ медиҳад. Баҳои баланди ходимони масъули САҲА ба Тоҷикистон нуфузи онро ҳамчун шарикӣ боэътимод бағоят мустаҳкам намуд. Ходимони масъули САҲА таъкид

карданд, ки ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон барои кишварҳои дигари минтақа намуна мебошад. Бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов Шӯрои доимии САҲА ба Афғонистон мақоми кишвари шарикро дод ва ин чиз роҳро ба гуфтушуниди мунтазами сиёсӣ миёни ин кишвар ва САҲА боз кард. Моҳи декабри соли 2003 вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т. Назаров дар ҷаласаи 11-уми вазирони корҳои хориҷии САҲА дар зимни ибрази мавқеи Тоҷикистон оид ба санади асосии ин созмон стратегияи САҲА барои мубориза бар зидди таҳдид ба амният ва пайдории вазъият дар асри XXI масъалаҳои ҳамкорӣ дар таъмини амният дар минтақа ва танзими вазъи Афғонистонро низ ба миён гузошт. Вай ҳамчунин мавқеи кишварашро оид ба мубориза бо терроризми байналмилалӣ, ифротгароии динӣ ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир дар ҷаласаи вазирони корҳои хориҷии кишварҳои аъзои Шӯрои ҳамкории муштараки Аврупо ва Атлантика(ШҶМАА-и НАТО) (4-5 декабри 2003, МадридБрюсел) матраҳ намуд.

Вазорат барои таъмини иштироки ҳаёти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сардории Президенти кишвар Э.Ш. Раҳмонов дар мулоқоти даҳуми Сарони кишварҳои аъзои Созмони Конфронси исломӣ, ки 16-18 октябри 2003 дар Куала Лумпури Малайзия барпо гардид, кори зиёди ташкилӣ ва сиёсиро анҷом дод. Дар ин ҷаласа қарори №27/10Е «Дар бораи расонидани ёрии иқтисодӣ ба Тоҷикистон» қабул гардид. Мувофиқи он давлатҳои аъзои Созмони Конфронси исломӣ ва Бонки исломии рушд қўшишҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро барои рафъи мушкилоти иқтисодӣ ва амалӣ гардонидани барномаҳои рушди иҷтимоиву иқтисодии кишвар аз ҷиҳати модҷӣ дастгирӣ хоҳанд кард. Баргузории конфронсҳо ба хотири ҷалби сармояи кишварҳои аъзои Бонки исломии рушд дар ш. Душанбе дар таърихи 28-29 сентябри 2003 аз иқдоми нахустин дар ин роҳ буданд. Натиҷаи илҳомии конфронси мазкур тасвиби мувофиқатнома дар бораи таъсиси холдинги сармоягузорӣ

бо сармояи оинномавӣ ба маблағи 200 млн.\$ ИМА шуд.

Як падидае, ки аз баррасии фаъолияти Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, раёсатҳо ва бахшҳои дастгоҳи марказии он, сафоратхона ва намояндагиҳои он дар соли 2004 ба назар мерасад, он аст, ки сиёсати хориҷии кишвар ва муассисаҳои хориҷии он нисбат ба ҳамаи солҳои пешина ба таври ҷашмдид фаъод гуё, гира, босамар,

боташаббус ва комилтар гардидаанд. Агар дар чанд соли охир ин сифатҳо дар фаъолияти сохтор ва бахшҳои ҷудогонаи вазорат ба мушоҳида мерасиданд, ҳоло ранги умумӣ пайдо намудаанд. Ин сифатҳо, бидуни шак, аз фарорасидани марҳилаи нав дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон дарак медиҳанд. Кӯшишу қадамҳое, ки Президента кишвар, роҳбарони Вазорати корҳои хориҷӣ пайгирифта дар тӯли 4-5 соли охир дар ҷодаи сиёсати хориҷӣ мекарданд ва мебардоштанд, ниҳоят самари дилхоҳ дод.

Президента Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вазири корҳои хориҷии кишвар солҳои охир таъкид менамуданд, ки ҳоло дар татбиқи сиёсати хориҷӣ вақти диққат додан ба ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ расидааст, зеро масъалаи муваффақ гардидан ба пешрафти иқтисодии ҷумҳурӣ аз масъалаҳои муҳимтарини рӯз ба шумор меравад ва ба ҳалли он бисёр масъалаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла баланд бардоштани сатҳи зиндагии шаҳрвандон вобастагӣ дорад. Хушбахтона, ҷанбаи иқтисодии сиёсати хориҷии кишвар сол ба сол тақвият меёбад. Ин чиз аз ҷумла дар соли 2004 нисбат ба солҳои пешина бештар ба назар мерасад. Ба таври назаррас афзудани ҳаҷми додугирифтӣ мо дар байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон (100%), Ҷумҳурии Қирғизистон (110,3%), Ҷумҳурии мардумии Чин (ду баробар), Беларус (319%) ва ғ. ба он шаҳодат медиҳад. Дар ин қор, бешубҳа, сафоратхонаҳои мо дар ин кишварҳо, ҳамчунин раёсатҳои дахлдори Вазорат саҳм доранд. Аз рӯи он ки соли 2004 аз 68 созишномаи дутарафае, ки байни Тоҷикистон ва мамлакатҳои дигар баста шуд, 21-тоаш ба ҳамкориҳои иқтисодӣ дахл дошт, аз ояндаи нек дарак меод. Ташаббуси аз тарафи Раёсати консулгарӣ танзим ва омода намудани санади ҳуқуқии муҳим — «Низомномаи тартиби содаи раводиди рафту омади Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шаҳрвандони

хориҷӣ», бешубҳа ба он мусоидат намуд. Қабули ин санад имконият дод, ки ҳамкорони иқтисодии мо аз 22 мамлакат ба ҷумҳурӣ оянд ва маблағгузорӣ намоянд.

Ба имзо расидани Созишнома дар бораи шарикӣ ва ҳамкорӣ бо Иттиҳоди Аврупо дар моҳи октябри 2004 дар Люксембург дар ҳузури Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов ва вазири қорҳои хориҷии ҷумҳурӣ Т. Назаров ва дар моҳи августи ҳамон сол боз шудани Намояндагии доимии Комиссияи Иттиҳоди Аврупо дар ш. Душанбе аз таваҷҷӯҳ ва эътимоди рӯзафзуни давлатҳои аврупоӣ ба кишвари мо гувоҳӣ медиҳад.

Баргузориҳои сафарҳои гуногуни Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов ва вазири қорҳои хориҷии он Т. Назаров ба Покистон (январ-май), Таиланд ва Сингапур (феврал), Либия (март), Ҷумҳурии Чехия, Шохигарии Белгия ва Люксембург (октябр) ва ғ. бори дигар механизми хеле муносиб дар гузариш ва инкишофи робитаҳои дӯҷониба ва бисёрҷониба будани худро ба исбот расониданд ва самари хубе доданд.

Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2005 низ қорҳои зиёдеро барои вусъати минбаъдаи сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ ва боз ҳам фаъол гардонидани он, таҳкими асоси шартномавӣ ва ҳуқуқии ҳамкориҳои дӯҷониба ва бисёрҷониба бо бештари мамлакатҳои ҷаҳон ва созмонҳои байналмилалӣ анҷом дод. Дар натиҷа алоқамандии сиёсӣ иқтисодии кишварҳои хориҷӣ ба барқарор сохтани муносибатҳои шарикӣ баробар ва судманд бо Тоҷикистон афзуд. Ба ҷумҳурӣ беш аз 150 ҳайат дар сатҳҳои олии баланд ва қорӣ боздиди расмӣ карданд, ки гувоҳи динамикаи инкишофёбандаи ҳамкориҳои мутақобил мебошад.

Дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои гуманитарӣ фарҳангӣ бо созмонҳои дахлдори байналмилалӣ, пеш аз ҳама, бо ЮНЕСКО ҳамчун самтаи муҳим эътибор дорад. Гузаронидани рӯзҳои фарҳанги Тоҷикистон дар Париж дар доираи иштироки Президенти Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар қорӣ-ҷаласаи сиёсӣ Конфронси умумии ЮНЕСКО гувоҳи возеҳи рушди ҳамкориҳои мо бо ин созмон аст. Вазорати қорҳои хориҷии Тоҷикистон тасмим гирифтаст, ки минбаъд таваҷҷӯҳи ин созмони муътабарро ба масъалаҳои ниҳодҳои иҷтимоӣ фарҳангии кишвар бештар ҷалб намояд. Вазорати қорҳои хориҷӣ ва сохторҳои дастгоҳи марказӣ ва сафоратхонаҳо ва намояндагӣҳои онҳоро зарур аст, ки аввалан бо

ҳифзи дастовардҳои солҳои пешии ва барои боз ҳам афзун кардани онҳо сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Паёмҳои ҳамасолаи президенти кишвар ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ аст, муваффақ шаванд. Густариши минбаъдаи робитаҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ва фароҳам овардани шароит ва фазой муносиби хориҷӣ барои бомуваффақият гузаронидани ислоҳот дар дохили кишвар, махсусан дар соҳаи иқтисоди он, аз ҷумлаи вазифаҳои аввалиндараҷа ба шумор меравад.

Сониян, бояд аз имкониятҳое, ки воқеияти геополитикии имрӯзаи давр барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳайё сохтааст ва дар оянда хоҳад сохт, истифода кард. Яке аз ин туна имкониятҳо ҳамкориҳои ҳамҷонибаи мо ба кишварҳои хориҷӣ дар заминаи барқарорсозии Афғанистан мебошад.

БОБИ СЕЮМ

САМТҲОИ АСОСИИ СИЁСАТИ ХОРИҶИИ

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ДАР МАРҶИЛАИ ҲОЗИРА

Дартаъини самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ ва аввалиятҳо дар он ба назар гирифтани махсусиятҳои мавқеи геополитикии Ҷумҳурии Тоҷикистон бисёр муҳим аст.

Дар дунё имрӯз кишваре нест, ки танҳо ба пой худ бидуни муносибат бо кишварҳои дигар арзи ҳастӣ намояд. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ аз ҷиҳати назарнамо намебошад. Аз рӯи ин гуфта агар Тоҷикистонро дар марказӣ доирае қарор диҳем, даврдаври онро се ҳалқаи давлатҳо печонидаанд.

Ҳалқаи аввал ҳалқаи давлатҳои ҳамсояи наздик ва ҳаммарзи он, хосса Ҷумҳурии Исломии Афғонистон, Ҷумҳурии Узбекистан, Ҷумҳурии мардумии Чин ва Ҷумҳурии Қирғизистон буда, ҳалқаи дувум аз давлатҳои ба истилоҳ ҳамсояи девордармиён, аз қабилӣ Ҷумҳурии Исломии Покистон, Ҷумҳурии Исломии Эрон, Туркманистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон иборат мебошад. Ва ниҳоят ҳалқаи охиринро кишварҳои манфиатдоре, мисли Федератсияи Русия, Ҷумҳурияти Туркия, ИМА, Арабистони Саудӣ ва ғ. ташкил медиҳанд.

Сардори Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон

Э. Ш. Раҳмонов дар суҳбати хеш дар Иҷлосияи XVIII Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 28 декабри соли 1993

зимни зарурати танзими коисептсияи сиёсати хориҷии кишвар таъкид намуда буд, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи мавқеи ҷуғрофӣ, мавқеи геополитики ва манофеи иқтисодиаш ба 5 ҳавзаи сиёсӣ дохил мешавад.

Ҳавзаи якум Иттиҳоди давлатҳои мустақил аст, ки бо вучуди душвориҳои солҳои аввали ташаккулаш ба сӯи таҳкими равобити ҳамачиҳата тамоили ботинӣ дорад.

Ҳавзаи дуввум Осиёи Марказист, ки кунун рӯ ба ваҳдати иқтисодию сиёсӣ қарор дорад.

Ҳавзаи саввум Фазой зисту амали давлатҳои ҳамсоияи форсизабон аст, ки ҳанӯз ба ягон иттиҳоди муштараки сиёсӣ ё иқтисодӣ нарасида бошанд ҳам, онҳоро нафақат ҳамбастагии таърихӣ ва мазҳабию фарҳангӣ, балки дурна

мои воқеии рушди миллий бо ҳам ҷазб мекунанд.

Ҳавзаи чахорум Доираи нуфузи давлатҳои мусулмоннишини Шарқ аст, ки онҳоро на фақат ягонагии дину ойин ва суннатҳои рӯхонӣ, балки имконот ва эҳтиёҷоти рушди миллий низ ба ҳам мепайванданд.

Ниҳоят, хавзаи панҷум ҷомеаи байналмилалӣ, ки ҷамъбастагии зоҳирию ботиниаш беш аз пеш қувват мегирад ва ҳам оҳиставу пайваста ба сӯи тамаддуни воҳиди умумибашарӣ роҳ мепаймояд».113

Дар марказӣ доираи диққати кишварҳо ва минтақаҳои номбаршуда қарор гирифтани Тоҷикистон се иллати асосӣ дорад: иқтисодӣ, низомӣ ва сиёсӣ. Диққати он кишварҳоро, пеш аз ҳама, сарватҳои зеризаминӣ ва рӯизаминии Тоҷикистон — тиллсц нуқра, пахта, арзиз, мис, оҳан, уранию м, ҳамчунин мавқеи стратегии он ва равандҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, ки солҳои охир дар сарзамини мо ба вучуд омаданд, ба худ ҷалб намудааст. Илова бар ин Тоҷикистон барои бисёрии ин кишварҳо бозори муносибу мувофиқи фурӯши молҳоишон мебошад. Махсусан барои он кишварҳое, ки молҳоишон дар бозори ҷаҳонӣ ба рақобати саҳти кишварҳои ғарбӣ ва давлатҳои пешрафтаи шарқӣ рӯбарӯст. Аз ин сабаб ҳамаи онҳо кӯшиш доранд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нуфуз дошта бошанд, то хостҳои сиёсӣ иқтисодӣ ва низомӣ бароварда бисозанд.

Ва азбаски кишварҳои гуногун дар нисбати Ҷумҳурии Тоҷикистон хостҳои гуногун, манфиатҳои гуногун доранд ва аксар хостҳои онҳо бо хостҳо ва манфиатҳои давлатҳои дигар дар тазод мебошад, байни ин кишварҳо рақобате вучуд дорад.

Ва ин рақобати онҳо ба вазъи Тоҷикистон бе таъсир нахоҳад буд. Чунончи, Покистон ва Эрон хоҳони онанд, ки дар Афғонистон ҳукумате дар сари қудрат бошад, ки бо истифода аз он манфиатҳоишонро на танҳо дар худӣ он мамлакат, балки дар Тоҷикистон низ ҳарчи тамомтар-бароварда созанд.

Ва барои ҳамин ҳам ба ин ва ё он нерӯи сиёсӣ низомӣ ва қавмию миллии дар Афғонистон буда тзвачҷух доранд. Дар навбати худ ба Покистон, Эрон ва Афғонистон

кишварҳои дигари дунё, ба таври мушаххас ИМА ва баъзе аз давлатҳои Араб умед мебаранд, то манфиатҳои хешро аз тариқи онҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифз намоянд.

Дар чунин вазъият роҳи дуруст ва савоб барои Ҷумҳурии Тоҷикистон он аст, ки дар ин ҳалқаҳои пурпечутоби муносибат бо кишварҳои дигар истиқлоли сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳагӣ ва низомии хешро ҳифз намояд ва бо ҳамаи он кишварҳо муносибати ҳасана дошта бошад. Дар акси ҳол худро ба сифати давлати мустақил гум хоҳад кард ва ҳайсиати хешро аз даст хоҳад дод.

Ҳангоми муайян намудани самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ ва афзалиятҳои он Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳадафҳо ва манфиатҳои миллии худ такя мекунад. Манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи сиёсати хориҷӣ дар марҳилаи ҳозира ва дар дурнамои наздик ба қарори зайл аст:

Ҳифз ва таҳкими истиқлолияти давлатӣ, тамомияти арзӣ, таъмини амнияти миллий, истиқлоли сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии кишвар;

Таҳкими суботи сиёсӣ ва ваҳдати миллий;

Таъмини шароити мусоид барои рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум, амнияти иқтисодӣ ва экологии мамлакат;

Бунёди ҷомеаи демократӣ мабнӣ бар усули иқтисоди бозорӣ;

Ҳифзи ҳуқуқ, озодӣ, ҳайсиат ва манфиати шаҳрвандон дар дохили кишвар ва хориҷ аз он;

Эҷоди камарбанди ҳусни ҳамсоғии нек дар марзҳои кишвар;

Инкишофи муносибатҳои боварӣ, дустӣ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо ҳамаи мамлакатҳои дунё;

Таҳкими чеҳраи матлуб ва мусбати ҷумҳурий дар олам;

Мусоидат ба тоҷикон дар кишварҳои дигар.

Афзалиятҳо дар сиёсати хориҷӣ доимӣ ва бетағйир буда наметавонанд, онҳо ба сатҳ ва муҳтавои муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин ва ё он кишвар, фазой умумии сиёсӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангии минтақа ва ҷаҳон айният доранд.

Мавқеи геополитики Ҷумҳурии Тоҷикистон, таркиби қавмию миллии он, сатҳи рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии он пеш бурдани сиёсати хориҷии фаъод амалигаро ва мутавазину мутаносибро тақозо мекунад. Барори сиёсати хориҷии ин ва ё он кишвар вобаста ба риояти таносуби ҳадафҳои миллий ва имкониятҳои воқеии он

мамлакат мебошад.

ФАСЛИ ЯКУМ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ОСИЁИ МАРКАЗӢ

Дар марҳилаи ҳозира дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон: доштани робитаи ҳасанаи наздик ва собит ба кишварҳои ҳамсоя Ҷумҳурии Узбекистан, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии исломии Афғонистон ва Ҷумҳурии мардумии Чин ва минтақа — Ҷумҳурии Қазоқистон, Туркменистан, Ҷумҳурии исломии Эрон, Ҷумҳурии исломии Покистон ва ҳиндустон ба хотири эҷоди камарбанди боварӣ ва амниятӣ дар тӯли марзҳои кишвар ва таъмини сулҳу оромӣ дар минтақаи Осиеи Марказӣ аз аввалиятҳо ба шумо меравад.

Барои ин Ҷумҳурии Тоҷикистонро зарур аст, ки дар муносибат бо кишварҳои ҳамсоя ва минтақа сиёсати дустӣ, ҳамсоягии пек, ҳамзистии осоишта ва даҳолат накардан ба қорҳои дохилии якдигарро пеш гирифта, дар ҳалли мушкилоти мавҷуда ва масъалаҳои баҳсталаб, ба шумули масъалаҳои сарҳадӣ, аз ҳама гуна зурӣ ва фишор худдорӣ намуда, ба роҳи ҳалҳои мусолимадомези сиёсӣ ва гуфтушунидҳо афзалият диҳад. Гузашта аз ин вай бо истифода аз таҷрибаи нодире, ки дар сулҳофаринӣ ва ҳалли низоҳо дорад, дар пешгирӣ ва ҳаллу фасли ҳолатҳои низой иқдом мекунад ва саҳм мегирад.

Бо Ҷумҳурии Узбекистон. ки ҳамсояи дарбадари мост ва бо вай марзи тӯлоние дорем, доштани муносибати ҳасанаи ҳаматарафа ва устувори иқтисодӣ, тиҷоратӣ ва фарҳангӣ ба манфиати миллӣ ва давлатии мо мебошад. Зеро натавонем марз, оби мо, барқи мо, роҳҳои мо муштарақ аст, балки дар ҳайаги аҳолии кишварҳои мо миқдори зиёди намояндагони миллатҳои мо зиндагӣ мекунад.

Дар муносибатҳои мо бо Ҷумҳурии Узбекистон ҳамчунин умумияти таърихӣ қавму миллатҳои сарзаминҳои имрӯзай мо пайвандҳои хешу таборӣ омилҳои муайянкунанда буда, доштани ҳамкориҳои судманди баробар ва устуворро тақозо мекунанд. «Барои мо тоҷик-гуфтааст Сардори Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.

Раҳмонов,-муносибати дустона, мустаҳкам ва тӯлонӣ бо Узбекистон ҳам тақозои таърихӣ ва ҳам ниёзи мардумист».114

114 Э. Раҳмонов. Тоҷикистон: чаҳор соли истиқлолият ва худшиносӣ - Д., 1995, с. 81.

Тоҷикон ва гузаштагони миллати узбек асрҳои аср паҳлуи якдигар, дар ҳайати низомҳои сиёсии гуногун зиндагӣ мекарданд. Дар давраи Шуравӣ агарчи ба ном ҷумҳуриҳои мустақил шуда буданд, боз ҳам дар ҳайати як давлат буданд. Бо назардошти ҳамин чиз Президенти Ҷумҳурии Узбекистон И.А.Каримов 27 декабри соли 2001 дар қараёни нахустин сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов ба Тошканд таъкид карда буд, ки: «Халқҳои ду мамлақати мо таърихи умумӣ доранд ва асрҳо паҳлуи ҳамдигар мезистанд... бо ҳам будан сарнавишти мост ва мо бояд бо кӯшишҳои якҷоя ин мушкилиҳое, ки мардумони кишварҳои мо бо онҳо рӯбарӯ омадаанд, бартараф намоем»¹¹⁵.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон тақрибан дар як вақт соҳиби истиқлол гардидаанд: Узбекистон дар таърихи 1 сентябри 1991 ва Тоҷикистон дар рузи 9 сентябри ҳамон сол Протоколи барқарор намудани робитаҳои дипломатӣ байни ин ду кишвари ҳамсоя, агарчи ҳануз 22 октябри соли 1992 ба имзо расида, Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Узбекистон соли 1993 боз шуда, 4 январи 1993 «Шартномаи ҳаматарафа оид ба дустӣ ва ёрии ҳамдигарӣ», ки дар зоти худ беназир буд, баста шуда буд, сафорати Ҷумҳурии Узбекистон дар Душанбе танҳо дар моҳи июли соли 1998 ба фаъолият сар кард, яъне пас аз як солу як моҳи ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар Тоҷикистон (27 июни 1997).

Солҳои зиёд аз ҷониби Ҷумҳурии Узбекистон дар сатҳи нисбатан поён нигоҳ доштани робитаҳои дипломатӣ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон нишонаи он буд, ки кишвари ҳамсоя аз вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон дар солҳои 90уми асри гузашта саҳт дар ташвиш буд. Ва тасодуфӣ нгст, ки вазири корҳои хориҷии он мамлақат 6 ноябри 1992 дар Иҷлосияи 47-уми Маҷмаи¹ кулли СММ изҳор дошта буд, ки: «Ҳатари асосӣ барои Ёзбекистони соҳибистиқлол дар

вақти ҳозира низои Тоҷикистон мебошад»¹¹⁶. Инсоф он аст, эътироф намоем, ки Ҷумҳурии Узбекистон, аз ҷумла президенти он кишвар И. Каримов, дар кори ба эътидол овардани вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳалли мусолимотомези он низоъ нақш дорад. Нахустин мактубро ба номи Дабири кулли СММ

115 Внешняя политика Республика Таджикистан на современном этапе, с. 277.

116 Д. Назриев, И. Саттаров. Асари зикршуда, г. 2, с. 396.

Президенти Ҷумҳурии Узбекистон фиристода буд. Ин давлат дар ҷумлаи кишварҳои кафили сулҳ дар Тоҷикистон ва узви Гурӯҳи тамос мебошад.

Важ паст будани сатҳи робитаҳои дипломатии Ҷумҳурии Узбекистон бо Ҷумҳурии Тоҷикистон сабабҳои дигар низ бошад. Таҳлилу баррасиҳои ҳаматарафаи он солҳо шаҳодат бар он медиҳанд, ки роҳбарони кишвари ҳамсоя хоҳони он буданд, ки дар сари қудрати сиёсӣ намояндагони нерӯҳои сиёсии барояшон матлуб бошанд. Дар солҳои аввали ба сари қудрат омадани ҳукумати феълии Тоҷикистон Тошканд гумон дошт, ки нуфузи худро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маротиб афзоиш хоҳад дод. Бинобар ин ба кишвари мо таваҷҷӯҳи зиёде дошт. Аммо дере нагузашта вақте диданд, ки роҳбарони нави Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати мустақилро пеш гирифтанд, «писари гапдаро» нашуданд ва ҳар чизе, ки аз Тошканд барояшон мегуфтанд, «бечуну чаро» иҷро накарданд¹¹⁷, тавре ки муаллифони «Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилаи ҳозира» дуруст мушоҳида намудаанд, «бо ташаббуси тарафи узбеки ба таври якҷониба ҳамкориро амалан дар тамоми самтҳо коҳиш доданд»¹¹⁸. Дар натиҷа, дар марзҳои хеш бо ҷумҳурии мо режими саҳти муҳофизатро ҷорӣ карданд, ки амалан ба бастании тамоми роҳҳои нақлиётӣ сабаб гардид. Аз тарафи Ҷумҳурии Узбекистон якҷониба ҷорӣ кардани режими раводидӣ (майи 1999) низ ба сатҳи робитаҳои мо бо ин кишвар бе таъсир намонд.

Ҷониби Узбекистон ин ҳама амалҳои яктарафаи худро ба зарурати таъмини амнияти миллии хеш ва афзоиши хатари терроризми байналмилалӣ ва ифротгароии динӣ, аз ҷумла густариши «ҳизби таҳрир» ва фаъол гардидани ҳара

кати исломии Узбекистон дар хориҷ ва дохили он кишвар марбут медонад. Ва борҳо даъво дошт, ки гуё дар хоки Тоҷикистон урдугоҳҳои нерӯҳои зидди ҳукумати Узбекистон вучуд дошта, мусаллаҳҳои ҶИУ аз тариқи хоки мамлакати мо дохили он кишвар мешаванд. Ҷониби Тоҷикистон барои он ки бе бунёдии ин гуна даъвоҳои кишвари ҳамсоя ошкор гардад, ба сафири ин кишвар замина муҳайё сохт, ки аз минтақаҳои гумонбар дидан кунад. Ин аз як тараф. Аз тарафи дигар, то ҳол ҳеҷ манбае иттилоъ намодааст, ки

117 Э. Раҳмонов. *Йсёни* Ленинобод таҷовузи Узбекистон ба Тоҷикистон аст // Суханронӣ дар Иҷлосияи X Маҷлиси Олии ҶТ, 12 ноябри 1998.

118 Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе, с.

нафаре аз террористон ва ё ифротгароён аз минаҳои дар марз хобондаи ҷониби ўзбекӣ таркида ё ба ҳалокат расида бошад. Вале миқдори шахрвандоне, ки аз ҳарду ҷониб аз он минаҳо таркиданд, ба садҳо мерасад. ҳамчунин касе надидааст, ки нафаре аз террористон ва ифротгароёнро дар марзҳои ин кишвар боздошт карда бошанд. Ҷониби Узбекистон ҳамчунин бисёр воқеъ шудааст, ки ташаббусҳои тарафи Тоҷикистонро дар чаҳорҷубаи созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, мисли ИДМ, Иттиҳоди гумрукии ИДМ, Созмони ҳамкории иқтисодии Осиёи Марказӣ, ЮНЕСКО ва ғ. дастгирӣ намекунанд. Мутассифона, Ҷумҳурии Узбекистон муносибатҳояшро бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бисёр ҳолатҳо бо сиёсат омешиш мсдиҳад. Аз ин сабаб, кишвари мо гирифтори нозунуҳои геополитикии он мешавад. Дар ин кишвар паноҳ ёфтани М. Худойбердиев ва ҷангиёнаш ва аз он ҷо дар моҳи августи 1997 ҳамла оварданаш ба вилояти Ленинобод далели он мебошад. Ҷониби Тоҷикистон сарфи назар аз ин ҳама то ин рӯз ҳеҷ иқдومه накардааст, ки боиси заиф гаштани робитаҳояш бо ин кишвари ҳамсоя гардида бошад. Баръакс, ҳамеша кушиши зиёде ба харҷ медиҳад, ки шиддати муносибатҳои дуҷонибаи ҳарду кишвар паст шавад ва ҳамвор ва мўътадил ва ба нафъи ҳарду кишвари ҳамсоя ҷараён гирад. Маҳз бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон як силсила сафарҳо ва вохӯриҳои ҷонибҳо дар сатҳҳои гуногун барои пайдо намудани роҳи ҳалли масъалаҳои мавҷуда баргузор гардиданд. Нахулин сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳануз 8 октябри соли 1994 сурат гирифта буд, ки дар ҷараёни ин сафар «Эълония дар бораи таъмиқи ҳаматарафаи ҳамкорӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон» ба имзо расида буд. Сарвари Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон

ба Ҷумҳурии Узбекистон бори дуюм 4 январи соли 1998 ва бори сеюм 27 декабри соли 2001 сафари расмӣ дошт. ҳайатҳои расмӣ ҳукумати Тоҷикистон (феврари 2001, декабри 2002, майи 2003, январи 2004, феврари 2005) қариб ҳар сол ба Тошканд барои ҳаплу фасли мушкилоти марбут ба нафту газ, нерӯи барқ, об, ҳисобу китоби боркашонӣ, транзита модубури нақлиёт, шаҳрвандон ва ғайра сафар мекунанд. Мутаассифона, дар ҳалли ин гуна масъалаҳо ҷониби узбекӣ майлу рағбат нишон намедихад. Бинобар ин бисере аз ин масъалаҳо солҳои сол ҳал нашуда боқӣ мемонанд, монанди баҳси моликияти хатҳои барқ (ЛЭП) ва баъзе муассисаҳо ва ниҳодҳо, барқарор кардани роҳи ҳавоӣ ва ғайра.

Хушбахтона, аз соли 1998 сар карда дар муносибатҳои Ҷумҳурии Узбекистон бо Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироти мусбате ба назар мерасад. Ин муносибатҳо андак бошад ҳам фаъолтар ва пурмуҳтавотар гардидаанд. Сафарҳои расмӣ ва кории ҳайатҳои баландрутбаи Ҷумҳурии Узбекистон ба ш. Душанбе бештар гардид, мисли сафари расмӣ Сарвазири Ҷумҳурии Узбекистон У. Султонов (феврари 1998 ва августи 2002), вазири корҳои хориҷии он кишвар А. Комилов (15 майи 1999), вазири корҳои дохилии он З. Апматов (16 майи 2000) ва ниҳоят сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Узбекистон И. Каримов (июни 2000) ва ғ. Маҳз дар ҷараёни сафари роҳбари кишвари ҳамсоя «Созишнома оид ба дустаи ҷовидона миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон» ба имзо расид, ки он ҳам дар зоти худ беназир мебошад ва миёни мамлакати мо ва ҳеч ягон кишвари дигаре то имрӯз чунин санад ба имзо нарасидааст. Дар моҳи июли соли 1998 дар пойтахта Тоҷикистон ба фаъолият оғоз намудани Сафорати Ҷумҳурии Узбекистон, фаъол гардидани кори Комиссиям байниҳукумати оид ба масъалаҳои ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодӣ ва Комиссиям муштарақ оид ба сарҳад ва имзо шудани «Созишнома оид ба сарҳади Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон» (июли 2000), баргузори рӯзҳои фарҳанги Тоҷикистон дар Узбекистон (29 июн-5 июли 1998) низ қазияи фаъол гардидани муносибатҳои ин ду кишвари ҳамсояро тасдиқ мекунад. Дар сатҳи баланд баргузор гардидани нахустин сафари давлатии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар 27 декабри 2001 ба Ҷумҳурии Узбекистон ҳам далели дигаре бар он мебошад.

Ин падида умеди моро ба сатҳи матлуб ва бояду шояд баромадани робитаҳои дипломатии байни кишвари мо ва ҳамсои

наздикаш Ҷумҳурии Узбекистон бештар мегардонад.

Марзҳои ҷанубии Ҷумҳурии Тоҷикистон вақте бе хавф мегарданд, ки агар дар Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, ки бо он зиёда аз 1400 км сарҳади тулонӣ дорем, вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва низомӣ ба пуррагӣ ба эътидол ояд ва ҳукумати он кишвар тавоноӣ пайдо намояд, ки пеши роҳи интиқоли маводи муҳаддирро гирифта тавонад ва дар мубориза бо терроризми байналмилалӣ ва ифротгароии динӣ тавфиқ ёбад.

Мо дар фасли сеюми боби сонӣ зикр карда будем, ки Афғонистон дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷойгаҳи хоса дорад, рӯи асосии он гаштааст. Аз ин сабаб аз такрору тафсили дубораи онҳо худдорӣ намуда, диққати асосиро ба дурнамои робитаҳои мо бо ин кишвари ҳамсоя медиҳем.

Ба ақидаи мо, ҳоло марҳилае фаро расидааст, ки мо бояд муносибатҳоямонро бо ин кишвари ҳамсоямон рангу намуди тозае диҳем ва нисбат ба солҳои пеш ғайбатро бошем. Зеро Афғонистон барои мо на танҳо кишварест, ки бо он сарҳади тӯлонӣ дорем ва аз ин ҷиҳат зарурати таъмини амнияти миллиамон тақозо мекунад, ки бо он робитаи ҳасанайи ҳамсоягӣ дошта бошем, балки дар он ҷо дар ҳудуди 10 млн. ҳаммиллатони мо — тоҷикон ва ҷаҳонии миллӣ дигар халқҳои ҳамзабону ҳамфарҳанги мо зиндагӣ мекунанд ва мо ба тақдирӣ ояндаи онҳо бетараф буда наметавонем. Ин аз як тараф. Аз тарафи дигар, таърих барои Ҷумҳурии Тоҷикистон имконе додааст, ки дар раванди барқарорсозии Афғонистон бо нерӯи инсонӣ ва имкониятҳои муносиби табиӣ ва моддӣ, ки дар ихтиёр дорад, саҳми бевосита бигирад ва кишвари асосии интиқолдиҳандаи кӯмакҳои ҷаҳонӣ ба Афғонистон шавад. Агар мо аз ин имконият истифода карда тавонем, ҳам ба бародарони афғонистониамон ва ҳам ба худамон кӯмак хоҳем кард. Илова бар ин ба шарофати ҷунин ҳамкориҳои судманд иқтисодамон пеш рафта, шахрвандонамон ҷои кори иловагӣ пайдо хоҳанд.

намуд ва аз ҳама муҳимаш нуфузамонро дар ин кишвар ҳифз хоҳем кард. Дар навбати худ Афғонистон ба сифати роҳрави трансмиллӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар давлатҳои Осиёи Марказӣ ба самти ҷанубӣ кишварии хеле муҳим мебошад.

Феълан кишварҳои ҳамсоя, мақомоти онҳо¹ аз ҷумла ҳадамоти амниятиашон пешдастиҳо карда, ҳадафмандона бар зидди манфиатҳои мо ва кишварҳои бо мо наздик ба фаъолият оғоз намуданд. Онҳо ошкоро ният доранд, ки нуфузи моро кам гардонанд ва ба мо имконият надиханд, ки фаъолият намоем. Чунончи, солҳои охир роҳбарон ва фаъолони ҳизби миллатгарои «Афғон миллат» кушиши фарогире кардаанд, ки афкори умумро рӯҳияи зидди тоҷикӣ диҳанд. Бо ҳамин ният дар рӯзномаҳ¹, мулоқоту ҷамъомадҳои мақомоти Тоҷикистонро ба додани яроқ ба шаҳрвандон ва қумондонҳои Афғонистон ва алоқа доштан бо қочоқбарони маводи муҳаддири он кишвар муттаҳам кардани шудаанд. Бо қавли онҳо, гуё «майлӣ тоҷикмаобӣ ва эронимаобӣ доштаи элитаи сиёсии Афғонистон ба эҳёи забони пашту ва ҳифзи афзалияти паштунҳо ҳалале мерасонад». Ва гуё забони тоҷикӣ (дари)-ро ба Афғонистон Нодиршоҳи Афшори эронӣ ҳамагӣ 200 сол пеш оварда бошад¹.

Бо назардошти он чи гуфта шуд, ба ақидаи мо танзими барномаи махсуеи ҳамкориҳои ҳамҷонибаи ҳукумати Тоҷикистон ва Афғонистон бисёр зарур аст. Соҳаҳои муҳимми ҳамкориҳои ин ду кишварии ҳамсоя иборатанд аз тичорат, нақлиёт (сохтмони роҳҳо ва пулҳо, кумуникатсияи нақлиётӣ), нерӯи барқ (барқарор ва бунёди инфраструктураи эҷретикӣ, сохтмони истгоҳҳои оби барқӣ, интиқоли трансформаторҳои исруӣ), кишоварзӣ (аз худ кардани заминҳои бекорхобида, барқарор ва сохтмони системаи обёрӣ ва обрасонӣ), саноат (барқарор ва бунёди корхонаҳои истеҳсолӣ), алоқа (гузаронидани хатҳои телфонӣ, барқарорӣи системаи паҳши барномаҳои телевизионӣ), маориф (таълим ва тарбияи мутахассисони баландихтисос, табодули устодон ва шогирдон), тандурустӣ (табодули мутахассисони соҳаи тиб), ҳифзи сарҳад, мубориза бо қочоқи маводи муҳаддир, терроризм, ифротгароии динӣ, амнияти минтақа ва ғайра. Барои ин сохторҳои

] Забони пашту зерӣ спта. руз. «Машъали демократ», феввали 2004.

дахлдори ҷумҳурии моро зарур аст, ки дар раванди бозсозии Афғанистан ба мақсади бунёди корхонаҳои нав, барқарорсозии

корхонаҳои пешина, амалӣ гардонидани лоиҳаҳои муштарак, ҷалби муассисаҳои гуногуни сохтмонӣ ва роҳсозӣ, институтҳои лоиҳакашӣ ва ғайра ҳам аз роҳи имзои қарордодҳои дучониба ва ҳам аз роҳи иштирок дар тендерҳо саҳм бигиранд.

Татбиқи барномаи махсуси ҳамкориҳои ҳамҷонибаи ҳукумати Тоҷикистон бо Ҷумҳурии исломии Афғанистан тақвияти ҳузури дипломатии кишвари мо дар мамлақати ҳамсояро тақозо мекунад. Моро лозим меояд, ки сафоратамон дар Кобул ва консулгариямонро дар ш. Мазори Шариф ҳам аз ҷиҳати ҳайат ва ҳам аз ҷиҳати дараҷаи касбӣ густариш диҳем ва дар вилояти Бадахшони Афғонистон консулгарии Ҷумҳурии Тоҷикистонро боз намоем. Зимнақ консулгарии Ҷумҳурии исломии Афғанистан дар шаҳри ХЪруг фаъол аст. Дар Афғонистон ба кор шурӯъ намудани намоёндагиҳои Вазорати саноат, Агентии мубориза бо маводи муҳаддири назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати иқтисод ва савдои ҷумҳурӣ фоли нгк мебошад.

Тавре ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар мусоҳибаи матбуотии муштарак, ки дар ҷараёни сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии исломии Афғанистан Ҳамид Карзай ба Душанбе (26-27 июли 2006) таъкид дошт, пешрафт ва оромии Афғанистан пешрафт ва оромии Тоҷикистон мебошад.

Ҷумҳурии мардумии Чин аз бузургтарин ҳамсояҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад ва дар минтақа ва дунё нуфузи муассире дорад. Нуфузи вай марҳила ба марҳила бо болоравии иқтисодӣ ва иқтисодии низомӣ афзоиш меёбад. Бинобар ин бо Чин доштани муносибати дипломатии устувор, ҳамкориҳои густурдаи тичоратӣ, иқтисодӣ, низомӣ ва фарҳангӣ ба манфиати Тоҷикистон буда, пеши роҳи ҳама гуна хавфу хатарҳои эҳтимолиро хоҳад гирифт. ҳамроҳ шудани ҷумҳурии мо ба «Созишнома дар бораи тадбирҳои таҳкими боварӣ дар соҳаи низомӣ дар ноҳияҳои сарҳадӣ» байни Чин, Русия, Қирғизистон ва Тоҷикистон (апрели 1996)», «Созишнома оид ба маҳдуд кардани нерӯҳои мусаллаҳи тарафайн дар ноҳияҳои сарҳадӣ (24 апрели соли 1997)» ва ҳам ба имзо расидани «Созишнома

байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии халқии Хитой дар бораи сарҳади давлатии Тоҷикистон ва Хитой» (1999) ва дар моҳи майи соли 2002 ба пуррагӣ ҳал гардидани он бо имзои «Созишномаи иловагӣ оид ба сарҳади давлатии Тоҷикистон ва Чин» аз аҳамияти бағоят калоне бархурдор буда, аз муҳимтарин дастовардҳои

дипломатияи тоҷик дар даврони истиқлолият ба шумор меравад. Зеро мо на танҳо бо Чин дар тӯли 60 км. ҳамсарҳад ҳастем, балки мушкилоти марзӣ низ доштем. Чин дар байни давлатҳои ҳамсоии Тоҷикистон ягона давлате буд, ки даъвои марзиашро ба таври расмӣ эълон доштааст.

Дар ҳалли масъалаҳои сарҳадӣ ва таъмини амният ташаббус нишон додани Чин сабаб дошт. Ин кишвар солҳо аз паси ҳалли мушкилоти марзии худ бо Иттиҳоди Шуравӣ буд, аммо ба он муваффақ нагардида буд. Дар солҳои 80-90-уми асри XX дар муносибатҳои Иттиҳоди Шуравӣ ва Чин дигаргунии куллие ба вуҷуд омад. Қои баҳсу талошҳои беҳударо гуфтушунидҳои созанда гирифт ва ин ду кишвар аз сиёсати муҳолифат ба ҳамсоии нек моил шуданд. Чун натиҷа дар моҳи майи соли 1989 Иттиҳоди Шӯравӣ ва Ҷумҳурии мардумии Чин дар заминаи Коммунистӣ ба имзо расонданд, ки дар он тарафҳо изҳор намуданд, ки ба ҳалли муносибатҳои мусолима тамоми масъалаҳои баҳсталаб, аз он ҷумла танзими масъалаҳои сарҳадӣ омода ҳастанд.

Аммо ғурӯпошии босуръати Иттиҳоди Шӯравӣ ва ҳодисаҳои номатлубе, ки дар давлатҳои ҳамсоии Чин дар Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон рух додаанд, мисли низоъҳои қавмию миллӣ ва мазҳабӣ, зуҳури бунёдгароии динӣ ва кӯшишҳои ҷудоиталабӣ (сепаратизм) ин кишварро саҳт ба ташвиш оварда буданд. Тарси Чин аз он буд, ки ҳодисаҳои мазкур боиси авҷи тамоюлҳои ҷудоихоҳӣ дар дохили ин кишвар, махсусан дар ноҳияҳои автономии Синтсиян-Уйғур ва Нинтсия-Хуэй хоҳанд гардид. Барои ҳамин ҳам бо ташаббус ва пешниҳоди ҷониби чинӣ ва така ба таҷриба ва корҳои, ки он дар заминаи бо меросҳои асосии Иттиҳоди Шуравӣ Федератсияи Русия дошт, Комиссияи муштаракӣ ҳукуматҳои Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон таъсис ёфт. Ба Комиссияи мазкур намоiendaи Федератсияи Русия

сарпарастӣ мекард ва салоҳияти бурдани гуфтушунид бо ҳукумати Чинро ба ӯҳда дошт. ҳадафи аслии таъсиси созмони «Панҷгонаи Шанхай» низ аз ҳамин иборат буд.

Ба ҳамин тариқ, пас аз пош хӯрдани «ногаҳонии» Иттиҳоди Шӯравӣ барқарор кардани муносибат ба давлатҳои навтаъсиси Осиёи Марказӣ ба яке аз самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии мардумии Чин табдил ёфт. Ва тибқи ин сиёсат вай дар як муддати

нисбатан кутоҳ бо ҳамаи онҳо робитаҳои дипломатии худро барқарор намуд ва сафоратхонаҳои худро боз намуд. Аз ҷумла бо Ҷумҳурии Тоҷикистон 4 январи 1992 робитаҳои дипломатӣ барқарор карда, пас аз як моҳ 12 марти ҳамон сол Кордори муваққати он кишвар дар Душанбе ба фаъолият оғоз намуд. Ва тавре ки Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар гузориши худ дар Иҷлосияи XVII Шурои Оли Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 23 июни соли 1993 шаҳодат медиҳад: «Дар як муддати начандон тулонӣ, баъд аз барқарор сохтани муносибатҳои дипломатӣ бо хоҳишу кӯшишҳои тарафайн ба он муваффақ шудем, ки байни Тоҷикистону Чин заминаи хуби муносибатҳои умедбахш ба вучуд оварем».11 Ва маҳз ҳамин «заминаи хуби муносибатҳои умедбахше», ки аз оғоз дар байни Ҷумҳурии соҳибистиқлоли Тоҷикистон ва Ҷумҳурии мардумии Чин ба вучуд омада буд, боиси он гардид, ки роҳбари ҷумҳурӣ нахустин сафари расмӣ давлатии худро ба Чин баргузор намояд. Ин нишонаи ба ҳам мувофиқ омадани манфиатҳои миллии ин ду кишвар буд.

Хусни тафохум ва муносибати дӯстонае, ки дар байни Сарвари Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ва Раиси Шурои давлатии Ҷумҳурии мардумии Чин Тсзян Тсзэмин аз нахустин дидорашон ба вучуд омад, дар рушд ва густариши муносибатҳои давлатӣ ва ҳамкориҳои мутақобилан судманди кишварҳояшон нақши муассире гузошт. Роҳбари Тоҷикистон баъд аз ин дар моҳи сентябри 1996, 11-14 августи 1999 ва майи 2002 ба Чин сафари расмӣ кардааст. Сафари расмӣ ҷавобии раиси Шурои давлатии Ҷумҳурии мардумии Чин ба Душанбе 3-5 июли 2000 сурат гирифт. Илова бар ин онҳо дар чорҷубаи воҳӯриҳои Сарони кишвапҳои аъзои Созмони ҳамкории Шанхай ва ғайра

Э. Ш. Раҳмонов. Тоҷикистон: чаҳор соли истиқлолшгт ва худшинсӣ.-Д., 1995, с. 48.

зуд-зуд ба ҳам мулоқот ва диду боздид доштанд. Аз замони нахустин сафари расмӣ Э.Ш. Раҳмонов (март 1993) ба Пекин то нахустин сафари ҷавобии Тсзян Тсзэмин ба Душанбе (4 июли 2000) онҳо 12 мулоқот ва машварат доштанд. Муносибатҳои дӯстонаи онҳо баъди аз сари қудрати сиёсӣ рафтани Тсзян Тсзэмин ҳам давом дорад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов 19 март 2003 дар бозгашт аз сафари худ ба Чопон дар Пекин таваққуф намуд ва бо Раиси собиқи Шурои давлатии Ҷумҳурии мардумии Чин мулоқоти самимона дошт.

Чихати фарқкунандаи муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии мардумии Чин он мебошад, ки аз оғоз ҳамвор ҷараён доигта, марҳила ба марҳила рушд ва густариш меёбанд. ҳарду кишвари ҳамсоя ба инкишофи ҳамҷонибаи ҳамкориҳои иқтисодии судманд манфиат доранд. Бо бунёд ва ба истифода дода шудани шоҳроҳи мошингарди «Душанбе-Кӯлоб-Хэруғ-Мурғоб-Кулма» ва боз гардидани гузаргоҳи Қаросу (25 майи 2004) монзаи асосӣ набудани роҳ аз миён бардошта шуд. Ва чун натиҷа ҳаҷми тиҷората хориҷӣ байни ду кишвари ҳамсоя якбора афзоиш ёфт. Дар ҷаласаи Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии Тоҷикистон ва Чин, ки рӯзҳои 1825 июли 2004 баргузор гардид, нақшаи мушаххаси бунёди корхонаҳои муштарак барои истеҳсоли молҳои саноатӣ ва коркарди маводи хом, ҷалби сармояи чинӣ ба соҳаҳои афзалиятдори иқтисоди Тоҷикистони, пеш аз ҳама, дар гидроэнергетика ва саноати кӯҳӣ, танзим гардид. Ҷумҳурии мардумии Чин ба ворид гаитган ба бозори минтақаи Осиёи Марказӣ ва роҳ ёфтани ба манбаҳои маводи сӯхти он, яъне нафту газ ва нерӯи барқ, аз ҷумла Тоҷикистон саҳт ниёз дорад. Инро саноати бо суръат пешравандаи ин кишвар тақозо мекунад.

Т аҳдидҳо нишон медиҳанд, ки таваҷҷуҳи хоси Ҷумҳурии мардумии Чин ба давлатҳои Осиёи Марказӣ дар дурнамои наздик коҳиш нахоҳад ёфт, балки сол ба сол тақвият хоҳад гирифт. Ва рӯзе фаро хоҳад расид, ки зарурати таҷдиди назар кардан ба муносибатҳоямон бо ҳамсои бузургамон пеш хоҳад омад. Барои ин ки дарки чунин зарурат бароямон ногаҳонӣ набошад, мо ҳоло бояд ғами онро бихӯрем, ки зеро фишори иқтисодӣ, сиёсӣ, низомӣ, фарҳангии ин кишвар қарор нагирем. Аз ҳозир бояд заминаҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодию фарҳангии ҳамкориҳои худро бо ин ҳамсои бузургамон барои худ дақиқан мушаххас намоем, то ба ҳамкориҳои судманди мо дар оянда ҳалал нарасонад. Коршиносони корҳои байналмилалӣ тахмин мекунанд, ки баъди ба анҷом расидани мӯҳлати Созишномаи Созмони ҳамкории Шанхай, ки Чин дар он нақши асосӣ ва ҳалкунандаро мебошад, дар 31 декабри 2020 (бо имкони тамдид барои 5 соли дигар), яъне дар мӯҳлати эҳтимолии ба марказӣ байналмилалӣ қудрат табдил ёфтани ин кишвар «бархӯрди Чин пас аз ба охир расидани ин мӯҳлат гумони ғолиб, бағоят саҳт хоҳад шуд»,¹¹ нисбат ба

кишварҳои минтақа, аз ҷумла ба Тоҷикистон. Дар сурати шадид нагапгани бархӯрди Ҷумҳурии мардумии Чин нисбат ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои дигари Осиёи Марказӣ низ зарурати пешакӣ андешидани табдирҳои лозима барои ҳифзи манфиатҳои миллии худ аз ҳамагуна фишори беруна ва даҳлати хориҷӣ боқӣ хоҳад монд.

Дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии мардумии Чин шиори «ҳамсояҳои нек ва шарикҳои хуб» маъмул мебошад. Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин кишвари ҳамсоя бояд ҳамеша ба он мувофиқат намояд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов 15 феввали 2001 ҳангоми пазироии Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии мардумии Чин ба муносибати ба итмом расидани хидмати дипломатиаиш бо қанотмандии комил аз сатҳи робитаҳо ва ҳамкориҳо бо Чин суҳан ронда, як нуктаро низ таъкид карда буд, ки ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии мардумии Чин на танҳо дар чорҷубаи муносибатҳои дуҷониба, балки дар қолаби муносибатҳои бисёрҷониба низ, махсусан Форуми Шанхай басо босамар буданд.² Гузаишти аз ин 5 апрели 2001 дар сӯҳбат бо фиристодаи Раиси Шуроӣ давлатии Чин Лю Гучан дар арафаи ҷаласаи ҷашнии Сарони давлатҳои иштироккунандаи Форуми Шанхай дар иртибот ба нақши он арз намуда буд, ки «раванди Шанхай, ки дар замонаш асосан барои ҳалли

масъалаҳои сарҳадӣ дар байни давлатҳои иштироккунанда ба вучуд омада буд, ҳоло ба омили муассири таъмини амният ва эътидол дар минтақа табдил ёфтааст. Инкишофи минбаъдаи ҳамкориҳои тиҷоратӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ имкон дорад танҳо дар шароити сулҳ ва оромии минтақа сурат гирад ва дар ин нақши муҳимро Форуми Шанхай хоҳад бозид».119

Созмони ҳамкориҳои Шанхай дар заминаи «Панҷгонаи Шанхай» дар қолаби «4+1» (Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Тоҷикистон + Ҷумҳурии мардумии Чин) ташкил ёфтааст. Дар мулоқоти Сарони давлатҳои аъзои «Панҷгонаи Шанхай», ки дар июли 2000 дар ш. Душанбе баргузор гардида буд ва дар он бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон номи «Форуми Шанхай»-ро гирифта буд, санади бисёр муҳиме «Эълумияи Душанбе» қабул шуд, ки дар он бори нахуст аз зарурати густариш ва таҳкими ҳамкориҳо дар ҷаҳорҷӯбаи созмони мазкур сухан мерафт. Бо дарк ва баррасии анъанаи рушди ҷаҳонӣ шудани (глобализатсия) иқтисод ва низоми амниятӣ зарурати ҷустуҷуи роҳҳои эҳтимолии тағйири қолаби ин Созмон, нақши амалӣ ва вазифаҳои он пеш омад. Қадами нахустин дар ин самт қабули Ҷумҳурии Узбекистон ба сифати мушоҳидагар дар «Панҷгонаи Шанхай» буд. Муассисони ин Созмон барои бори нахуст аз асли умумияти сарҳад даст кашиданд. Инкишофи созмони «Панҷгонаи Шанхай» бо роҳи таъсиси сохторҳои институтии он, монанди Шурой вазирони корҳои хориҷӣ ва Шӯрои ҳамоҳангсозони он ҷараён гирифт.

Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии мардумии Чин, Ҷумҳурии Қирғизистон, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Узбекистон ба ҳайси муассис дар Шанхай 15 июни соли 2001 эълумияро дар бораи бунёди «Созмони ҳамкориҳои Шанхай» ба имзо расониданд, ки дар он ҳадафҳои асосии ин созмон чунин муайян шудааст:

Таҳкими эътимод, дӯстӣ ва ҳамсоғии нек дар байни давлатҳои иштироккунанда;

Дастгирии ҳамкориҳои судманди миёни онҳо дар соҳаҳои сиёсӣ, тиҷоратӣ, иҷтимоӣ, илмӣ, техникаӣ,

119 Асари зикршуда, с.281-282.

фарҳангӣ, маърифатӣ, энергетика, нақлиётӣ, экологӣ ва F-!

3. Кӯшишҳои муштарак барои ҳифз ва таъмини сулҳ, амният ва оромӣ дар минтақа, бунёди низоми нави байналмилалӣ демократӣ, одилона ва оқилонаи сиёсӣ ва иқтисодӣ.

Ташкили СҶШ аз оғози марҳилаи нави ҳамкориҳои давлатҳои иштироккунанда дар ақдода, ҷавобгӯи тамоюлҳои замони муосир, воқеияти минтақа ва манфиатҳои аслии халқҳои ҳамаи кишварҳои аъзо мебошад. Мақомоти қорӣи СҶШ Қотиботи он дар Пекин ва Сохтори минтақавӣи зиддитерорристӣ дар Тошканд мебошанд. ҳайати ин сохторҳо аз ҳисоби мутахассисони давлатҳои иштироккунанда аз рӯи нисоб (квота) ташкил ёфтааст.

Таваҷҷӯҳ ба СҶШ аз тарафи як қатор давлатҳои минтақа, аз қабилӣ Муғулистон, Эрон, ҳиндустон ва Покистон зиёд гардид ва имрӯз онҳо ба ҳайси давлатҳои мушоҳидагар пазируфта шудаанд. Чанде аз ин кишварҳо аз хоҳиши узви қомилҳуқуқ шудани ҳеш эълон доштанд. Як иллати ба созмони мазкур майл намудани давлатҳои номбаршуда эҳсоси хатар аз афзоиши нуфузи сиёсӣ ва махсусан низомии ИМА ва давлатҳои аъзои НАТО дар минтақаи Осиёи Марказӣ пас аз шуруи амалиёти байналмилалӣи зиддитерорристӣ дар Афғонистон мебошад. Ин нигарониҳо ҳам Ҷумҳурии мардумӣи Чин, ҳам Федератсияи Русия, ҳам Ҷумҳурии исломӣи Эрон доранд. Қоршиносон бар он ақидаанд, ки ҳавопаймоҳои қувваҳои ҳарбии ҳавоии ИМА дар пойгоҳҳои низомии он дар минтақаи Осиёи Марказӣ (Қирғизистон ва Афғонистон) тамоми дастгоҳҳои нерӯҳои стратегӣи ядроии Чин ва кишварҳои дигари минтақаро зерин назорати пурраи худ доранд ва ба манфиатҳои миллии онҳо таҳдид мекунанд.¹²⁰ Қисме аз давлатҳои ки мехоҳанд бо суръат ба узвияти ин созмон пазируфта шаванд, мисли Эрон, ки бо ИМА муносибати хуб надорад, умед ба он мебаранд, ки дар симои Чин ва Русия барои худ пуштибоне пайдо намоянд ва бо ҳамин восита худро аз фишорҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва низомии Амрико ва тарафдоронаш ҳимоят кунанд. Таваҷҷӯҳи Ҷиндустону Покистон

ангезаҳои дигаре дорад. Покистон намехоҳад ки рақибӣ вай

120 В«А. Ниятбсков. Национальные интересы Республики Таджикистан и новые геополитические ориентации Китая в Центральной Азии.-Таджикистан и современный мир, Вестник, №2, 2003, с. 87.

120 Э. Ш. Раҳмонов. Тоҷикистон: дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддиа- Д., 1996, с. 78.

120 Генри Киссинджер. Дипломатия. - М., 1997, с. 646.

Ҳиндустон бо гирифтани ҳаққи узвияти асли дар СҶШ афзалият пайдо намояд. Агарчи СҶШ ба низоъҳсе, ки дар нимаи аввали 2005 дар Қирғизистон ва Узбекистон рух доданд, ҳеҷ воқунише аз худ нишон наод.1

Дар ирғибот ба ҳузури низоми ИМА дар минтақа инсоф он аст бигуем, ки амнияти на танҳо давлатҳои минтақа, балки ҳамиттиҳодҳои онҳо низ ба маротиб тақвият ёфт. Вазъият дар минтақа аз лиҳози амният хеле беҳтар гардид. Марказӣ терроризми байналмилалӣ режими «Толибон» несту нобуд шуд, сари роҳи интиқоли ғайриқонунии маводи муҳаддир ба ҳадди мақдур гирифта шуд ва раванди муҳочирати ғайрирасмӣ зери назорат даромад. Гузаигга аз ин ҳузури қисмҳои низоми давлатҳои аъзои НАТО дар минтақа, бино бар ақидаи қобили эътимоди муовини раиси Кумитаи дифоии Думаи давлатии ФР Алексей Арбатов, «хатари мустақими низоми ... эҷод намекунад». Гумони ғолиб он аст, ки масъалаи ҳузури низоми ИМА ва муттаҳидонаш дар минтақаро ҳукумати Осиёи Марказӣ дар асоси дучониба ва бо назардошти манфиатҳои геополитикии ҳамсоҷо ва иттифоқчиёнашон, аз ҷумла давлатҳои аъзои СҶШ ҳал хоҳанд кард. Мисли он ки Ҷумҳурии Узбекистон масъалаи будани пойгоҳи низоми Амрико дар хокаш аз ҳамин роҳ ҳаллу фасл намуд.

Ҳеҷ як аз давлатҳои минтақа, аз ҷумла Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаргиз манфиатдори он нгст, ки омили ҳузури «кишварҳои сеюм» дар минтақа хатари нав ба амнияти миллии он шавад. Роҳбарияти сиёсии давлатҳои минтақа ҳаргиз роҳ нахоҳад дод, ки Осиёи Марказӣ ба сахнаи бархӯрдҳои манфиатҳои гдаполитикии «кишварҳои сеюм» ва давлатҳои манфиатдор табдил ёбад.

Созмоне ки қисми бузурги қаламрави Евразияро фаро гирифтааст, дар ҷомеаи ҷаҳонӣ воқунишҳои мухталиферо ба вуҷуд овардааст. Қисме аз мамлакатҳо зуҳури СҶШро дар арсаи байналмилалӣ ҳамчун омили таъминкуандаи субот дар минтақа ва ҳамкорӣ дар соҳаҳои иқтисод ва рушди иҷтимоӣ қабул намуданд, қисми дигаре онро иттиҳоди давлатҳои меноманд, ки ба қаламрави Евразия

1 Г Мапудинова. ШОС НАТО: проблеми и перспективы сотрудничества, региональной интеграция в Центральной Азии: проблемы и перспекшы. Материалы международной конференции, 2006, с. 46.

хатар доранд. ҳақиқат он аст, ки СҶШ ба муқобили ҳеч яке аз кишварҳои дигар, ба истилоҳ кишварҳои сеюм нигаронида нашудааст ва чунин ҳадаф ва вазифа ба зимаи ҳеч яке аз сохторҳои маъмурии он воғузур нашудааст. Бо ин ҳама дари созмони мазкур барои ҳамаи кишварҳо боз аст. Феълан ба сифати мушоҳидагар ва шояд дар дурнамо ба мақому манзалати дигаре ҳам расанд.

Давлатҳои аъзои СҶШ бар он боваранд, ки як роҳи муқобилат бо хатару таҳдидҳои нав хунсо гардонидани сабабҳои зуҳури онҳо мебошад. Ба ҳамин муносибат барои вусъат бахшидан ба ҳамкориҳои иқтисодӣ, тиҷоратӣ, илмию техники, гуманитарӣ ва ғайраҳо дар минтақа табдирҳо андешида мешавад. Чунончи, 23 сентябри 2003 дар шаҳри Пекин Сарони ҳукуматҳои кишварҳои аъзои СҶШ қарорро дар бораи суръат бахшидан ба татбиқи барномаҳои ҳамкориҳои бисёрҷониба оид ба соҳаҳои гуногун дар 20 соли наздиктарин қабул карданд. Аз ин ҷиҳат ба эҷоди Бунёди рушди СҶШ аҳамияти ҷиддӣ дода мешавад. Ин Бунёд ба ҳайси бонки созмон дар дурнамо метавонад дар маблағгузорӣ ба лоиҳаҳои муҳимтарини ҳамкориҳои иқтисодӣ ширкат варзад. ҳамчунин дар назар аст, ки Форуми соҳибкорони СҶШ таъсис дода шавад ва он ҳамчун форуми ғайриҳукумати сохторҳои муассисоти доираҳои саноатӣ тиҷоратии кишварҳои аъзои СҶШ амал кунад ва фаъолияти утоқҳои тиҷоратӣ саноатии кишварҳои аъзои Созмонро ҳамоханг созад.

Ҳамкориҳои ҳамҷониба бо Ҷумҳурии мардумии Чин дар ҷаҳорҷӯбаи фаъолияти СҶШ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди муносибест барои гирифтани таҷрибаи мусбат ва пешқадами он кишвар дар ислоҳоти иқтисодӣ ва идории он. Барои Ҷумҳурии мо ба омӯхтани таҷрибаи рушди макроиқтисодии иқтисоди Ҷумҳурии мардумии Чин, истифодаи техникаи нав ва теҳнологияи пешқадам дар соҳаҳои гуногуни истехсолот ва хизматрасонӣ ва ниҳоят, низоми амалӣ гардонидани бозсозии сохтори иқтисод ва реструктуризатсияи мақомоти молиявӣ қарзии ин мамлакат омузанда мебошад.

Кишвари ҷаҳоруме, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон мустақиман бо он ҳамсарҳад аст, Ҷумҳурии Қирғизистон мебошад. Ин ду кишвар на танҳо ҳамсарҳад, балки аз ҷиҳати

шароити ҷуғрофӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, имконот, аҳоли, захираҳои табиӣ ба ҳам монанд мебошанд. Ҷунончи, Тоҷикистону Қирғизистон агарчи аз захираҳои нафту газ бой нестанд ва эҳтиёҷоти худро пурра намебароранд, қисми асосии захираҳои обию барқии минтақа дар дасти онҳост. Ин умумияти марзӣ, ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, дороиҳои табиӣ ва инсонӣ муносибати байни онҳоро таърихан вижагиҳои хоссе додааст. Онҳо сиёсати хориҷии ба ҳам шабеҳ ва мавқеҳои ба ҳам монанд доранд. Дар замони воқеаҳои солҳои 90-ум дар Тоҷикистону Қирғизистон ягона кишваре буд, ки гурезаҳои тоҷик ва тоҷикистониро бо оғуши боз пешвоз гирифт ва ҳаққу ҳуқуқи онҳоро таъмин сохт. Ва комилан тасодуфӣ набуд, ки нахуегин ҳаياتи расмие, ки аз минтақа ба Ҷумҳурии Тоҷикистон сафар кард, ҳаياتи қирғизӣ бо сардории Ноиби президенти он мамлакат Ф.Қулов буд. Ин ҳаيات, ки бо ташаббуси Президенти Қирғизистон А.Акаев фиристода шуда буд, дар зарфи ду рӯз 22-23 сентябри соли 1992 дар айнаи авҷи муқовимати сиёсӣ низомӣ ва идомаи ҷанги шаҳрвандӣ ба хотири шиносоии бевосита бо вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии Тоҷикистон ба вилоятҳои Қўрғонтепа, Ленинобод ва Кўлоб сафар кард, кўмакҳои башардустона расонд. Ба маврид аст бигуем, ки нақши Ҷумҳурии Қирғизистон дар ҳалли қазияи тоҷикон бидуни муҳобот, бузург ва ҳалқунанда буд. Кофист зикр шавад, ки яке аз санадҳои асосии Музокироти сулҳи тоникон «Протокол оид ба масъалаҳои сиёсӣ» маҳз дар Бишкек 18 майи 1997 ба имзо расид. Ва президент А.Акаев нахуегин роҳбаре буд аз роҳбарони Осиёи Марказӣ, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар моҳи июли 1996 сафари расмӣ кард ва ба «Шартнома оид ба муносибатҳои байнидавлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон» имзо гузошт.

Бинобар ҳамин ҳам вақте ки моҳи марти соли 2005 вазъият дар ин кишвари ҳамсоя ва бародар ноором гардид, Вазорати қорҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Изҳороти худ дар таърихи 23 марти ҳамон сол аз ин вазъият саҳт изҳори нигаронӣ карда, даъват ба ҳалли мусолимадомез намуд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар гармогармии воқеаҳои Бишкек бо иҷроқунандаи вазифаи Президенти Ҷумҳурии Қирғизистон Қ.

Боқиев сўҳбати телефонӣ доигт ва дасти ёрии миллати тоҷикро ба ҳалқи бародари қирғиз дароз намуд. Иҷроқунандаи вазифаи Президенти Қирғизистон Қ. Боқиев бо сафари қорӣ, ки дар моҳи майи соли 2005 ба Душанбе дошт, исбот кард, ки дар муносибатҳои

давлатии Қирғизистон ва Тоҷикистон ҳеҷ гуна ҳалал ворид нагардидааст.

Умумият ва имкониятҳои баробаре, ки ин ду кишвари ҳамсоҷ доранд, тақозо мекунад, ки дар ҳалли масъалаҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ аз қабилӣ истифодаи обу барқ мавқеи ягона дошта бошанд ва ин ба манфиатҳои миллии он ҷавобгуст. Боиси хурсандист, ки ҳамкориҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Тоҷикистон ва Қирғизистон сол ба сод аз марҳила ба марҳила, густурдатар ва босамартар мегарданд, монанди бунёди роҳҳои байналмилалӣ, кашидани хатҳои барқи баландшиддати Боткен—Конибодом, баргузориҳои рӯзҳои фарҳанги Қирғизистон дар Тоҷикистон (2004), барқарориҳои алоқаҳои корхонаи комбината «Анзоб» ва Қадамҷой ва ғайра.

Ягона масъалае, ки дар байни ин ду ҷумҳурӣ то ба охир ҳал нашудааст ва аз худ гоҳу бегоҳ дарак медиҳад, масъалаи тақсим ва истифодаи обу замин дар минтақаҳои муайяни Тоҷикистон — Исфара ва Хучанд ва Қирғизистон

Боткен мебошад. Бо ҳаллу ҷасли ин масъалаҳо Гурӯҳи кории ҷудогонаи Комиссияи байниҳукумати Тоҷикистон ва Қирғизистон, ки моҳи февралӣ соли 1997 таъсис ёфта буд, машғул аст. Ин гурӯҳи корӣ зергурӯҳи махсуси масъалаҳои истифодаи обу замин дорад. То имрӯз «Созишнома оид ба тақсим ва истифодаи замин ва захираҳои об миёни вилояти Суғд ва вилояти Ботқш» (июни 2001) ва «Созишнома оид ба ҷудо кардани қитъаҳои замини тарафайн байни ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳукумати Ҷумҳурии Қирғизистон» (майи 2005) ба имзо расида, қисми асосии хатти марзи Тоҷикистону Қирғизистон мушаххас гардидааст. Ба ҳалли пурраи масъалаи мазкур дар оянда ҳеҷ гуна шакке нест. Ба ин таҷрибае, ки ин ду кишвар дар ҳалли масъалаҳои марзии худ бо Ҷумҳурии мардумии Чин ва Ҷумҳурии Узбекистон доранд, мадад хоҳад кард.

Аз ҷумлаи кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамсарҳад нестанд, вала доштани робитаи ҳасанай наздик ва собит бо онҳо хеле муҳим мебошад, пеш аз ҳама, Ҷумҳурии Қазоқистон мебошад. Зеро ин ҷаид сабаби ҷиддӣ дорад. Аввало ин ки робитаҳои халқҳои тоҷику қазоқ решаҳои қадимӣ дорад, сониян, онҳо қариб як аср дар ҳайати давлати ягона (Русияи подшоҳӣ, баъд Иттиҳоди Шӯравӣ) буданд ва ниҳоят, имрӯз Ҷумҳурии Қазоқистон аз ҳар ҷиҳат яке аз давлатҳои асосии

минтақаи Осиёи Марказӣ ба шумор меравад. Бехуда нест, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов 15 январи 2002 хангоми пазируфтани эътиборномаи Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Қазоқистон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Аманжал Жанқулиев аз боло бардоштани ҳузури дипломатии Қазоқистон дар Душанбе изҳори қаноатмандӣ намуда, рӯи як нуктаи бисёр муҳимми сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ таъкид дошт, ки «барои Ҷумҳурии Тоҷикистон муносибат бо Ҷумҳурии Қазоқистон ҳамеша дар ҷойгоҳи аввалиятҳо буд ва хоҳад монд».1

Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон аз оғози дарёфти истиқлолияти давлатӣ шуурӣ ва ҳадафмандона бар он қарор гирифта буд, ки фақат сулҳ ва оромӣ дар минтақа фазой мусоидро барои рушд ва пешрафти давлатҳои Осиёи Марказӣ ба вуҷуд хоҳад овард. ҳарду кишвар тақвияти амният ва оромии минтақа, муеодат ба рушди минбаъдаи равандҳои ҳамоинӣ, кӯшишҳо дар роҳи рафъи парешонии давлатҳои минтақарс[^] барҳақ, аз аввалиятҳои сиёсати хориҷии худ мешуморанд. Аз ин ҷиҳат иштироки бевоситаи Ҷумҳурии Қазоқистон дар раванди сулҳи Тоҷикистон, аз ҷумла, нерӯҳои низомии он ва мусоидати доимии он ба тақвияти сулҳ ва оштии миллӣ дар кишвари мо ибратангез мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар навбати худ дар татбиқи ташаббусҳои Президенти Қазоқистон Н. Назарбоев дар бораи даъвати Машварат оид ба ҳамкорӣ ва тадбирҳои эътимод дар Осиё (МҲТЭОСВМДА), ки мулоқоти нахустини он 3-5-уми июли 2002 дар Олмати муваффақона баргузор гардид, фаъолона иштирок кард. Зимнан ҷониби Тоҷикистон барои дар давраи солҳои 2007-2009 ба ҳайати Шӯрои иқтисодӣ ва иҷтимоии СММ, ба раисии САҲА дар соли 2009 пешниҳод кардани Қазоқистон ва номзадии шаҳри Олматиро ба маркази минтақавии мубориза ба муқобили маводи муҳаддир ҳамачо-

Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе, с. 328.

ниба дастгирӣ намуд.

Самтҳои афзалиятноки ҳамкориҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар дурнамои наздик саноати истеҳсоли маъданҳои кӯҳӣ, металлургияи ранга, мошинсозӣ, маҷмуаи кишоварзӣ, энергетика, саноати сабук, нақлиёт ва коммуникатсия хоҳанд буд. Робитаҳои тиҷоратӣ ба тадриҷ суръат мегирад. ҳаҷми гардиши мол соли 2005 ба 187992 \$ амрикоӣ расид. Аз рӯи ҳаҷми тиҷорати хориҷӣ бо Қазоқистон Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Узбекистон ҷои сеюмро ишғол менамояд. ҳаҷми маблағгузориҳои Ҷумҳурии Қазоқистон ба иқтисоди кишварии мо дар 1 январи 2006 ба 81 млн. \$ амрикоӣ расид. ҳоло масъалаи маблағгузориҳои ҷониби Қазоқистон ба бозсозии комбината Адрасмон дар ҳаҷми 10 млн \$ амрикоӣ баррасӣ мешавад. Муносибатҳои бонкии миёни ду кишвар низ муваффақона пеш меравад. Соли 2005 дар ш. Душанбе шӯъбаи қазоқии «Бонк-Турон-Алем» боз шуд. ҳамаи ин шаҳодат бар он медиҳад, ки ҷонибҳо ба истифодаи имкониятҳои бузурги ҳамоیشии иқтисодии ҳеш манфиатдоранд ва омодаанд, ки дар ин замина корро фаъол гардонанд.

Қоршиносон ва таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки Ҷумҳурии Қазоқистон бо имкониятҳои иқтисодӣ ва суръати тараққиёте, ки дорад, дар даҳсолаҳои наздик ба яке аз кишварҳои соҳибқудрата минтақаи Осиёи Марказӣ табдил хоҳад ёфт. Аз ин ҷиҳат доштани робитаҳои хуб ва наздик бо он ба манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад.

Кишварии дигаре, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ доштани робитаи ҳасанаи наздик ва собит барои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо он матлуб мебошад, Туртсманистон аст. Лекин афсӯс, ки сарфи назар аз кӯшишҳои пайвастаи роҳбарони Тоҷикистон ва Вазорати қорҳои хориҷӣ ва Сафоратхонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Апшобод сатҳи муносибатҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодии мо бо ин мамлакат солҳои сол бе дигаргунӣ, асосан дар ҳолати қарахтӣ, қарор дорад. Асосҳои ҳуқуқии муносибатҳои давлатии ин ду кишварро то ба ҳол фақат қор санад ташкил медиҳад. Сафоратҳои ҳардуи кишвар маҷбуранд, ки асосан бо қабули ирсоли мукотибаи дипломатӣ ва таҳияи лоиҳаи созишномаву санадҳои дигар қаноат кунанд. Бо назардошти ин ҳолат Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ҳангоми пазируфтаи эътиборномаи Сафири

Фавқулода ва Мухтори Туркменистон дар Душанбе Недирмамед Аловов 1 июли 1999 аз сатҳи робитаҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии Тоҷикистон бо Туркменистон изҳори ноқаноатмандӣ кард.¹ У ин ақидаашро ҳангоми пазируфтаи эътиборномаи сафири нави он кишвар дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Ата Гундоғдиев низ дар таърихи 23 феввали 2000 такрор намуд ва хоҳони он шуд, ки «ба ҳамаи ҷанбаҳои муносибатҳои дуҷониба сифати нав ва нисбатан баландтаре дода шавад».² Ҳамчунин даъвати худро аз Президенти Туркменистон Сафармурод Ниёзов барои сафар кардан ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бори дигар тасдиқ намуд. Сардори Туркменистон ягона роҳбарест аз роҳбароин давлатҳои минтақа, ки ба Душанбе ташриф наовардааст. Ва Туркменистон ягона кишварест аз кишварҳои минтақа, ки бо Тоҷикистон Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкории тиҷоратӣ ва иқтисодӣ надорад. Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва сафорати он дар Ашқобод беш аз як сол кушиш карданд, ки замина барои сафари ҳайати ҷониби тоҷикӣ барои ҳамкории тиҷоратӣ ва иқтисодиро бо ҷониби Туркменистон омода бисозад, ҳар дафъа баробари наздик омадани мӯҳлати қаблан муқарраргардида ҷониби Туркменистон баҳонаи навро пеш меовард.

Сабаби ба густариши ҳамкории ҳамаҷониба бо Ҷумҳурии Тоҷикистон майл надоштани Туркменистон дар чист? Пеш аз ҳама, дар он мебошад, ки то ба ҳол ҷониби туркманӣ манфиатҳои худро дар робита бо кишвари мо мушаххас нанамудааст. То ба солҳои наздик ин нуқс дар сиёсати мо низ нисбат ба ин давлат ҷой дошт. Сониян, тавре ки маълум аст, роҳбарони Туркменистон бо баҳонаи сиёсати бетарафии худ аз иштирок дар равандҳои ҳамошиӣ дар минтақа канорагирӣ мекунанд, аз ҷумла ҳатто дар муносибатҳои дутарафа бо кишварҳои минтақа ва ҷаҳон. Саввум, коршиносон бе ҳал боқӣ мондани қарзҳои байнидавлатиро низ далел меоранд. Сабаби ҷаҳорум, набудани роҳҳо ва системаи коммуникатсияи мустақим бо Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Миш ли ба интиқоли нафт ва гази Турк-

Асари зикршуда, с. 83.

Ҳамон асар, с. 141.

менистон монетъ гардидани Ҷумҳурии Узбекистон ба сабаби номуътадили робитаҳои ин ду кишвар маълум аст.

Ба ҳалли мусолимотомези қазияи Тоҷикистон ва Музокироти

сулҳи тоҷикон дар солҳои 90-уми асри гузашта тавачҷуҳ зоҳир намудани ҳукумати Туркманистон ва Ашқободро ҷои баргузории музокироти давомдори тоникон қарор додани он сабаб дошт. Ин кишвар дар останаи дарёфти мақоми давлати бетараф буд ва мунтазири расидани тасмим дар замина буд. Дар хоки Туркманистон ба баргузории Музокироти сулҳ розигӣ додани тарафҳои даргири Тоҷикистон далели қавие ба дарёфти мақоми кишвари бетараф барои Туркманистон буд. Кори дигаре, ки ҷониби туркманӣ бо мо ҳамкорӣ кард, мусоидат дар бозгашти шаҳрвандони туркмантабори Тоҷикистон буд.¹ Бо назардошти он ки Туркманистон кишвари пайвандгари асосии ҳамаи кишварҳои Осиёи Марказӣ ва танзимгари ҳаракати қатораҳо ва дорой шабакаҳои роҳҳои байналмилалӣ афтомобилгард мебошад, барои Тоҷикистон инкишофи ҳамкорӣ дар соҳаи нақлиёт бо он аҳамияти хосае хоҳад дошт. ҳамчунин агар ҷониби Тоҷикистон имкон пайдо намояд, ки ба яке аз конҳои нафти Туркманистон сармоягузорӣ намояд ва ё ба эҷоди муассисаи муштаракӣ болоиши нафтро ба хоҳири дарёфти нисоб (квота) муваффақ гардад, ба манфиатҳои миллии он хоҳад буд. Мо ба нафту гази Туркманистон эҳтиёҷ дорем. Солҳои охир Тоҷикистон газро аз Узбекистон бо нархи як метри муккабаб 48-52 доллари амрикоӣ мехарад. ҳоло он ки Туркманистон онро бо нархи 30-35 доллари амрикоӣ фурӯхтанист. Илова бар он ин кишвар дар солҳои наздик ният дорад, ки бо хоки Афғонистон қубури гази худро гузаронад, ки аз сарҳади ҷанубии мо ҳамагӣ дар 27 км. қарор дорад. Ба мо роҳи оҳани Туркманистон лозим аст, ки бо Эрон пайваст мебошад ва арзонтарин ва кӯтоҳтарин роҳи транзит ба Аврупо ҳисоб мешавад. Ва бо барқарор гардидани субот дар Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон ва пайдо шудани воситаҳои нави комуникатсионӣ, ҳамчунин пайдо шудани имкони интиқоли нафту гази Туркманистон аз хоки Афғонистон ва ғайра умед аст, ки ин кишвар сиёсати хулпо нисбат ба Тоҷикистон дигар хоҳад кард.

А. И. Искандаров. Родники дружбы. Записки посла. М., 2000, с. 162163.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои минтақавиро яке аз воситаҳои муассири ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ҳифзи муҳити зист ва таъмини амният дар Осиёи Марказӣ медонад. Фаъолияти ҷумҳурии мо дар ҷорҷубаи созмонҳои минтақавӣ мисли ИДМ, Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ, ЕвроАзЭС, Созмони ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ (ОЦАС (ОЦАЭС) ва СҶШ ба таъмини ҳамгироии иқтисодӣ ва муттаҳид сохтани кӯшишҳои барои мубориза бар зидди терроризми байналмилалӣ, экстремизми динӣ, гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва дигар хатару таҳдидҳои нав нигаронида шудаанд.

Ҷои тааҷҷуб дар равандҳои ҳамоишӣ ва ҳамкориҳои минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ он аст, ки ҳеҷ яке аз давлатҳои минтақа ва ҳеҷ яке аз роҳбарони ин кишварҳо дар ҳеҷ кучсе ва ҳеҷ вақте то имрӯз зарурати ҳамкорӣ ва ҳамоиширо зери савол қарор намодааст. Баръакс, дар ҳар мавриди муносиб ҳамаи онҳо, бидуни истисно ба ақидаи ҳамкорӣ ва ҳамоиш дар минтақа содиқ будани худро тасдиқ мекунанд. Зеро давлатҳои Осиёи Марказӣ дар гули 15 соли охир ба таври возеҳ дарк намуданд, ки онҳо дар танҳои аз ӯҳдаи бартараф кардани хатару таҳдидҳои мавҷуда намебароянд. Бинобар ин зарурати зиёде ба амалҳои муштарак ва ҳамоҳангшуда доранд. Ин низ зарурати айнӣ, ки онро умумияти марзӣ, умумияти коммуникатсия, умумияти иқтисод ва соҳаҳои асосӣ ва пешрафтаи он, эҳтиёҷи истифодаи якҷояи захираҳои обу нерӯи барқ ва ниҳодҳои обрасонӣ ва энергетикӣ, хатару таҳдидҳои ба амнияти миллии ҳамаи онҳо муштарак, аз қабилӣ терроризми байналмилалӣ, ифротгароии динӣ, ҷинояткориҳои муташаккилона, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир, муҳоҷирати ғайриқонунии, хатари фалокати экологӣ ва ғайра тақозо менамояд.

Ва дар амал аз сабаби ноҳамгунӣ дар мавқеи давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ оид ба «қазияи афғонӣ» то ҳодисаҳои 11 септябри 2001 бо вучуди он, ки хатари терроризм ва ифротгароии динӣ аз ҷониби Афғонистон бевосита ба онҳо дахл дошт, натавонистанд, ки сари вақт ва ба таври муносиб ба ҳамлаҳои ҷангиёни ҳаракати исломии Узбекистон (ҶИУ) дар хоки Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Узбекистон муқобилият нишон диҳанд. Ғаразҳои маҳдуди геополитикӣ набояд бар манфиатҳои воқеии миллии кишварҳо ва ғамхорӣ нисбат ба амнияти минтақа бартарӣ дошта бошанд. Агарчи аз зуҳури он хатарҳо 5-6 сол гузаштааст, ҳануз

ҳам ҳамкориҳои минтақавӣ дар таъмини амният бештар хусусияти тарғиботию ташвиқотӣ, шиорӣ ва худнамоишдиҳиро дорад, на воқеӣ, ҳақиқӣ, ғаъл ва босамар. Давлатҳои минтақа бояд як нуктаро ба эътибор гиранд, ки барори амрикоӣҳо ва шариконашон дар амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон дар он буд, ки онҳо ҳануз пеш аз оғози амалиёти низомӣ иттиҳоди байналмилалӣ фарогиреро ба вуҷуд оварда буданд. Давлатҳои Осиёи Марказиро зарур аст, ки сиёсати шуурӣ ва ҳамоҳангшудае на танҳо дар соҳаи таъмини амнӣ минтақа, балки дар соҳаи иқтисод, иҷтимоӣ, фарҳанг, экология ва ғайра низ дошта бошанд. Валг афсӯс, ки раванди ҳамоиши кишварҳои Осиёи Марказӣ дар ҳамаи ин заминаҳо бағоят кунд ва ба сахтӣ пеш меравад. Ва тавре ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар номае ба номи Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон навишта буд, «дар амад ба ҷои муттаҳидшавӣ ва сафарбар кардани кӯшишҳои мо баъзан акси онро мушоҳида менамсем».

Маҳз ҳамин гуна хилофҳои ва амалҳои номатлубе ва ноҳамгунии мавқеҳои кишварҳои минтақа буд, ки Созмони иттиҳодияи иқтисодии Осиёи Марказӣ имкони фаъолият пайдо нанамуд ва пеши фаъолияти босамари Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ гирифта шуд. Кори фаъолона ва ҳадафмандонаи Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ, ки ба он дар ин муддат Федератсияи Русия шомил гардида буд ва намояндаи Ҷумҳурии исломии Афғонистон ба ҳайси мушоҳидагар иштирок дошт, ба самар расида буд. Консептсияи консортсиумҳои байналмилалӣ обу барқ, хӯрокворӣ ва нақлиёт танзим ва аз тарафи Сарони кишварҳои аъзо ба тасвиб расида буд. Бонки байналмилалӣ бозсозӣ ва рушд, Бонки рушди исломӣ ва муассисаҳои байналмилалӣ дигар омода ба сармоягузори ба ин лоиҳаҳо буданд. ҳукуматҳои давлатҳои аъзо дар арафаи омода сохтани лоиҳаҳои Созишномаҳо дар бораи бунёди консортсиумҳои обу барқ^хӯрокворӣ ва нақлиёт буданд. Вале, мутаасифона, ҷониби Узбекистон бо ҳар баҳона тасвиби консептсияҳои мазкурро дар аввал ба таъхир меандохт ва сониян, тасдиқи онҳоро бо қабули Консептсияи ташаккули бозори умумии Осиёи Марказӣ алоқаманд мекард. ҳол он, ки бунёди консортсиумҳои байналмилалӣ обу барқ, хӯрокворӣ ва нақлиёт комилан ба манфиатҳои стратегии Тоҷикистон ва кишварҳои дигари минтақа мувофиқат мекард.

Сиёсатшиноси номӣ ва дипломата варзидаи қирғиз вазири корҳои хориҷии феълӣи Қирғизистон А. Чекшенкулов дар китобаш «Давлатҳои нави соҳибистиклоли Осиёи Марказӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ» кафолати ҳамоиши муваффақонаро «танҳо дар гузаронидани сиёсати макроиқтисодии ҳамоҳангшуда»¹²¹ медонад ва тасдиқ мекунад, ки «пешрафти воқеии ҳамоиш ба шарте имконпазир аст, ки кишварҳо ба мақсади инкишофи озоди робитаҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ, интиқоли беамонияти мод хидматрасонӣ, сармоя ва қувваи корӣ ҳамкориҳои мутақобилан босамар дар тамоми соҳаҳои истеҳсоли, сармоягузорӣ, илмию техника ва ғайра фаъолиятшонро дар гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ ба ҳам ҳамоҳанг бисозанд, механизмҳои ҳамсони бозори танзими иқтисодро пайдо намоянд, қонунгузориҳои гумрукӣ, арзию молиявӣ, нархгузорӣ ва андозбандӣ ва дигар хоҷагидориҳоро яксон бисозанд». ¹²² Аммо таҷрибаи ҳамкориҳои иқтисодӣ ва тиҷоратӣ давлатҳои Осиёи Марказӣ дар ҷаҳорҷубаи муносибатҳои дутарафа ва биёрҷониба дар тӯли 15 соли даврони истиқлолият нишон медиҳад, ки агар кишварҳои минтақа барои таъмини ҷунин кафолат иродаи сиёсӣ надошта бошанд ва миёни онҳо дар ин замина консенсуси сиёсӣ ба вуҷуд наомада бошад, номумкин аст. Инро муаллиф низ ба хубӣ дарк намудааст ва бинобар ин ҳам навиштааст, ки «шарти муҳимтарини пайдоиш ва инкишофи раванди ҳамоиш будани консенсуси муайяни сиёсӣ дар байни давлатҳои иштироккунанда оид ба масъалаҳои асосии муносибатҳои дучониба ва бисёрҷониба мебошад»¹²³. Бо таасуф бояд иқрор шуд, ки ҷунин ҳамфикрӣ ҳанӯз ҳам дар миёни кишварҳои Осиёи Марказӣ ба даст наомадааст. Аз ин сабаб баъзе аз коршиносони дохилӣ ва хориҷӣ, аз қабили В. Румер ва С. Жуков ба инкишофи раванди ҳамоишӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ хушбин нестанд ва тахмин мекунанд, ки «дар дурнамо давлатҳои

121 А. Джекшелкулов. Новые независимые государства Центральной Азии в мировом сообществе. - М., 2000, с. 126.

122 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

123 Ҳамон асар, с. 11-12.

Осиёи Марказӣ то рафт бештар аз ҳамдигар фосила мегиранд».124

Аммо мо бо вучуди ин ба инкишоф ва густариши раванди ҳамоишӣ дар Осиёи Марказӣ бо назардошти умумиятҳои зиёд ва заруратҳои ҷиддие, ки дар байни кишварҳои минтақа вучуд дорад, дар ояндаи наздик хушбин мебошем. Ва ҳақ ба ҷониби шодравон К. Юлдошев аст, ки гуфта буд: «ҳамоиши давлатҳои Осиёи Марказӣ, пеш аз ҳама, барои ҳуди он давлатҳо ва ҳам барои ҷомеаи ҷаҳонӣ дар маҷмӯъ ҳаётан муҳим мебошад. Он имкониятҳои васеъеро барои ҳалли бисёр масъалаҳои муҳимтарин ва доғи рӯз фароҳам меоварад ва метавонад омили инкишофи иҷтимоӣ ва иқтисодии кишварҳои минтақа гардад ва замина барои қисми таркибии низоми байналмилалӣ хоҷагидорӣ шавад»125.

Муносибатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии исломии Эрон аз робитаҳои он бо кишварҳои дигари минтақа ва ҷаҳон фарқи кулӣ дорад. Ва иллаташ ҳамин аст, ки мо бо ин мамлакати қадим таърих, фарҳанг, забон ва дини муштаракӣ чандинҳазорсола дорем ва ин чиз омили бисёр муассире ба шумор меравад ва ба муносибатҳои мо кайфияти дигаре мебахшад.

Тоҷикистон ва Эрон сарфи назар аз он низоъҳои сиёсӣ, ки дар панҷсад соли охир доштанд, робитаҳои худро нақанда буданд, аз ҷумла дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ ҳам. Бинобар ин дар аввалин фурсати муносибе, ки дар давраи Бозсозӣ барои барқарор ва густариши робитаҳояшон пайдо шуд, ба зудии зуд аз он истифода бурданд. Тавре ки масъулони наشري китоби «Дипломатияи Тоҷикистон» шаҳодат додаанд, муносибатҳои Тоҷикистон бо ин кишвар ҳануз дар замони Шуравӣ шакл гирифта буданд. Ҷунончи, сафири Ҷумҳурии исломии Эрон дар Иттиҳоди Шуравӣ Н. Ҳейрони Нобарӣ моҳи сентябри соли 1988 ба Душанбе ташриф оварда буд. Дар байни масъалаҳе, ки дар ҷараёни ин сафар миёни ҷонибҳо баррасӣ гардиданд, масъалаи бо ҳалқаи калидии робитаҳои Эрону Шуравӣ табдил додани Тоҷикистон низ буд. Пас аз як сол Вазорати корҳои хориҷии

Ҷумҳурии Тоҷикистон маҷмӯи пешниҳодҳоро ба хоҳири

124 Ниг.: С. Сафаров. Национально - государственное строительство после приобретения независимости как фактор дезинтеграционного характера в ЦАР. - Региональная интеграция Центральной Азии: проблемы и перспективы II Материалы международной конференции. - Д., 2006, с. 24-25.

125 К. Юлдошев. Асари зикршуда, с. 15.

барқарор намудани робитаҳои мустақим бо Ҷумҳурии исломии Эрон омода сохт. Аз ҷумла масъалаи таъсиси Намояндагии Ҷумҳурии советии сотсиалистии Тоҷикистон дар ҳайати сафорати Иттиҳоди Шӯравӣ дар Техрон ва боз намудани Консулгарии ҶИЭ дар ш. Душанбе матраҳ гардида буд. Габиист, ки на ҳамаи ин пешниҳодҳо он вақт қабул ва амалӣ шуданд. Вале ҳануз то дарёфти истиқлолияти давлатӣ дар самти муносибатҳо бо Эрон баъзе корҳои ҷида ба анҷом расида буданд. Чунончи, 21 ноябри 1990 «Ёддошт оид ба рушди ҳамачониба байни ҶИЭ ва ҶСС Тоҷикистон» ба имзо расида, дар моҳҳои ноябр ва декабри ҳамон сол даҳаи филмҳои эронӣ баргузор гардид ва ғолидаи он дар бунёди пайкараи Абулқосими Фирдавсӣ дар ш. Душанбе истифода шуд. 8-9 январи 1991 сафари ҳайати ҳукумати ҶИЭ бо сарвари муовини вазири умури хориҷии он кишвар Аббоси Маликӣ ва 19-20 апрели ҳамон сол бо сарвари мушовири Раиси ҷумҳури ҶИЭ Муҳочирӣ баргузор гардид. Сафари ҳайатҳои ҳукумати Эрон баробари эъломи истиқлоли яти давлатӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бештар гардиданд, монанди сафарҳо бо сарвари Дабири кулли департаменти Вазорати умури хориҷии ҶИЭ Муртазо Бонк дар 16-17 октябри 1991 ва вазири умури хориҷии он кишвар Алиакбари Вилоятӣ дар 1-2 декабри соли ва ғайра.

Сафорати Ҷумҳурии исломии Эрон, ки дар шаҳри Душанбе 8 январи 1992 ифтихо шуда буд, нахустин сафоратхонаи кишвари хориҷӣ буд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ғолият оғоз намуд. Пеш аз ин 14 майи 1990 танҳо консулгарии Давлати исломии Афғонистон амал мекард. Ин ҳама ба таври равшан шаҳодат аз он меод, ки Ҷумҳурии исломии Эрон доштани муносибати наздик бо Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз ағзалиятҳо дар сиёсати хориҷии хеш мешуморид. Сафарҳои расмӣ кории роҳбарон ва ҳайатҳои ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар ин солҳо аз ҷумла сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Р. Набиев дар таърихи 28-30 июни 1992 ба Техрон аз он гувоҳӣ меод, ки Эрон низ дар системаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, дар воқеъ, аз ибтидо ҷойгоҳи хос дошт.

Бо вуҷуди ҳусни нияти қавии ҷонибҳо ба доштани робитаҳои ҳасанаи наздик ва босубот солҳои сол муносибатҳои мо асосан дар ҷорҷубаи ёриҳои башардӯстона ва ғолиятҳои фарҳангии Эрон дар Тоҷикистон маҳдуд мегардид. Тарафи Эрон аз ҳамкориҳои густурдаи

иқтисодӣ бо ҷониби Тоҷикистон худдорӣ мекард. То солҳои наздик дар ҷараёни сафарҳои расмӣ роҳбарони ин ду кишвар ва ҳайатҳои ҳукумати гуногуни онҳо дар бораи зарурати ҳамкориҳои иқтисодӣ бо алоқамандии тарафайн гуфтугӯҳои домнадоре сурат мегирифт ва дар заминаи санадҳои муҳиме низ ба имзо мерасиданд, лекин ҷониби эронӣ дар татбиқи онҳо аҷала намекард ва иҷрои онҳоро ба ақиб мебартофт. Бинобар ин Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов хангоми сафарҳои ба Техрон (18-19 июли 1995, 8-11 декабри 1997, 13-16 декабри 1998,

июни 2000, 7 ноябри 2001, 16-18 июни 2003) ва диду боздидҳои бо раисони ҶИЭ дар ҷараёни сафарашон ба Душанбе (9-10 майи 1997, 30 апрели 2002, 11-12 сентябри 2004), вазирони умури хориҷии ин кишвар (августа 1995, 15 сентябри 1999, 25 октябри 2000, 3 майи 2001), ҳайатҳои ҳукумати Эрон (декабри 1996, 28 сентябри 2001), сафирони он кишвар дар Тоҷикистон бо истифода аз мавриди муносиб ҳамеша як нуктаро таъкид мекард, ки «муносибатҳои Тоҷикистону Эрон набояд танҳо дар самти робитаҳои фарҳангӣ маҳдуд шаванд»¹²⁶. Ӯ дар сӯҳбате, ки ӯ бо муовини аввали вазири умури хориҷии Эрон Мӯҳсини Аминзода дар таърихи 2 феввали 2002 дошт, бо таъкиди он, ки «ҷониби тоҷикӣ ҳамеша муносибати худро бо ҶИЭ ҳамчун яке аз муҳимтарин самтҳои сиёсати хориҷии худ медонад»² ва «ҷонибдори ҳифзи сатҳи муносиб ва баланди робитаҳои дуҷониба буд ва хоҳад монд»¹²⁷, ғалаомез гуфта буд, ки «дар соли 5-уми татбиқи муваффақонаи Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон ҳам бо таассуф мегуем, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҶИЭ натавоиистанд, ки ҳатто як барномаи муштарак иқтисодиро ба амал татбиқ намоянд».⁴

126 Внeшняя политика Рeспублика Таджикистан на современном этапе, с. 101.

127 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа

Дар гуфтаи охирини Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон ҷо доштани ишора ба гузаштани 5 сол аз муҳлати татбиқи Созишномаи умумӣ бесабаб нест. Зеро воқеан ҳам ҷониби эронӣ замоне, ки дар кишвари мо, аввал, муқовимати сиёсӣ низоми ва, сони ян, Музокироти сулҳи байни тоҷикон идома дошт ва баъд марҳилаи татбиқи Созишномаи умумӣ сар шуда буд, дар муносибати наздик бо ҷумҳурии мо ва ҳамкориҳои иқтисодӣ ба он шитоб надошт ва фурсати муносибро мепод. Ва ин ду сабаб дошт. Аввал ин, ки ҷониби эронӣ мунтазири ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ва фаро расидани фазои муносиби сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буд ва ин як чизи табиӣ ва маъмулист дар муносибатҳои байни давлатҳа Сониян, аз касе пинҳон нест, ки ҚИЭ нисбат ба яке аз тарафҳои даргир Иттиҳоди нерӯҳои опозитсионии тоҷик тавачҷуҳ дошт ва аз он ҷонибдорӣ мекард ва мунтазири он буд, ки раванди сулҳи он бо тарафи ҳукумати расмӣ ба чӣ натиҷаҳо хоҳад овард.

Хушбахтона, тавре ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ омадааст, «дар натиҷаи вохӯриҳои мунтазами сарони ҳарду давлат», ҳамчунин таъкиду талқини роҳбарияти Вазорати хориҷӣ ва кӯшишҳои Сафорати ҚТ дар Техрон оқибат муносибатҳои мо бо ҚИЭ ба дараҷаи сифатан нави ҳамкорӣ расид. Ва Ҷумҳурии исломии Эрон нахуетин кишваре шуд, ки бо мо созишномаи ҳамкориро дар бунёди истгоҳи барқии Сангтудаи 1 имзо кард. Зимнан, бастанӣ ҳамин Созишнома ангезае барои ҳамкории иқтисодӣ бо Тоҷикистон рӯ овардани Федератсияи Русия гардид. Ва дар гуфтугуҳои сечониба ҷонибҳо ба ифоқа расиданд, ки сохтани Сангтудаи 1-ро ФР ва Сангтудаи 2-ро ҚИЭ ба зимма хоҳанд гирифт. ҳамчунин ҷониби эронӣ барои ба анҷом расидани нақби Анзоб ба миқдори 5 млн. доллари амрикоӣ грант ҷудо кард ва он дар ҳамкорӣ бо ширкати байналмилалӣ «Собир» 26 июли соли 2006 дар ҳузури Раиси Ҷумҳурии исломии Эрон Маҳмуди Аҳмадинажд ва Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов расман боз гардид. Роҳбарони ду кишвари дуст, бародар, ҳамзабону ҳамфарҳанг эълон доштанд, ки ҷониби эронӣ дар қандани нақби ағбаи Чормағзак ҳам саҳм хоҳад гирифт.

Самтҳои ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии исломии Эрон дар ду-се соли охир ба таври ҷашмгир қариб дар тамоми соҳаҳои иқтисод, иҷтимоӣ, фарҳанг ва ғайра сурат гирифт.

Махсусан, оғози ҳамкориҳои сечонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон дар бунёди роҳу пулҳо ва истгоҳҳои обию барқӣ, интиқоли хатҳои баландшиддати барқ, муассисаву корхонаҳои муштарак ва ғайра басо умедбахш ва самаровар мебошад.

Ба тақвият ва густариши робитаҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии исломии Эрон ва Ҷумҳурии исломии Афғонистон, мутаасифона, на ҳамаи кишварҳои дуру наздик назари хуб доранд. Дипломатияи тоҷикро лозим аст ба исбот расонад, ки ин муносибатҳо ба ҳеҷ вачҳ ба муқобили кишвари сеюм ва ё гурӯҳе аз давлатҳо нигаронида нашудаанд. Муносибатҳои Тоҷикистон бо ин мамлакатҳои ҳамзабону ҳамфарҳангу ҳамдину ҳамсоjavу ҳаммарз тақозои таърих, тақозои асли доштани робитаи ҳасанай наздик ва босубот бо кишварҳои ҳамсоjа ва минтақа мебошад.

Бо назардошти нақш ва дараҷаи нуфузи Ҷумҳурии Ҳиндустон ҳамчун давлати бузурги минтақа дар равандҳои сиёсии минтақа, ҳамчунин робитаҳои бисёрасраи таърихӣ ва фарҳангии халқи тоҷик бо халқи ҳинд ва имкониятҳои зиёди иқтисодӣ ва технологияи он Ҷумҳурии Тоҷикистон аз оғози даврони истиқлолияти давлатии ҳеш то ба имрӯз пайваста кӯшиш дорад, ки ба ин мамлакат ҳамкориҳои бисёрҷонибаро густариш ва тақвият диҳад. Гароиши Ҳиндустон ба демократия ва дунявигарой, муқобилати он ба таассуби динӣ, терроризм ва ифратгарой дар партави дигаргуниҳои геополитикие, ки дар дунё ба вучуд омаданд, таваҷҷуҳи оламиёнро ба ин кишвар боз ҳам бештар гардонд.

Сафарҳои расмӣ ва кории роҳбарони Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳайатҳои ҳукумати он ба Ҳиндустон пас аз истиқлолият (14-17 февралӣ 1993, декабри 1995, 22 январи 1999, 9 майи 2001) ба ҳамин ният буданд.

Дар чараёни сафари расмӣ Сарвазири Ҷумҳурии Ҳиндустон Атал Бихари Вачпайи ба Ҷумҳурии Тоҷикистон 14 ноябри 2003 дар иртибот ба сатҳи муносибатҳои давлатии

МУОСИРИ ТОЧИК

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ҳиндустон тарафҳо ба иггифоқ эътироф намуданд, ки кишварҳояшон «яқдигарро ҳамчун шарикӣ дарозмуддати худ мешуморанд ва барои истифода аз имкониятҳои фаровонв, ки дар заминаи ҳамкорӣ дар тамоми соҳаҳо доранд, ҳамаи кореро, ки аз дасташон меояд, мекунанд».1 Хусусан, ки

чунин заминаҳо барои суръат бахшидан ва амалӣ гардонидани нияти ҳамкориҳои ҳаматарафа дар соҳаҳои истехсоли нерӯи обии барқ, бунёди корхонаҳои муштарак, доруғозӣ, туризм, роҳсозӣ, тиҷорат, фарҳанг, илм, тарбияи мутахассисон, терроризм ва экстремизм ва ғайра мавҷуд аст. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар раванди гуфтугӯҳои ҳайатҳои тоҷикию ҳиндӣ таъкид намуда буд, ки «Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои худ бо ҳиндустон дар ҷаҳорҷӯбаи робитаҳои дутарафа ва бисёртарафа ҳамчун омили сулҳ ва оромӣ дар минтақа назар мекунад».2 Аз ин ҷиҳат кишвари мо ҷонибдори бо роҳи мусолимотомез ҳал намудани қазияи Кашмир мебошад, то ки ба оромӣ ва амнияти минтақа таҳдид нанамояд.

Агар муносибатҳои дипломатияро сиёсӣ ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Ҳиндустон аз аввал то ба ҳол ҳамвор ҷараён доштанд, инро наметавон дар ҳақиқи робитаҳои мо бо давлати дигари минтақа Ҷумҳурии исломии Покистон гуфт. Дар бораи роҳҳои ҳалли қазияи Афғонистон мавқеи ин ду кишвар мутобиқат надоштанд. Тавре ки маълум аст, Тоҷикистон аз ибтидо хоҳони ҳалли мусолимотомези низои давлати ҳамсоияи худ буд ва таъкид мекард, ки он роҳи дигари ҳал надорад. Дурустии онро амалиёти зиддитеррористие, ки дар Афғонистон шурӯъ шуд, исбот кард. Бар асари дигаргунӣ, ки бо оғози ин амалиёт дар мавқеи расмии Исломобод ба вучуд омад, шароити мусоиде барои равнақ додани муносибатҳои созанда ва ҳамкориҳои мутақобилан судмайд миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии исломии Покистон ба вучуд омад. ҳамкориҳо бо ҷониби Покистон дар соҳаҳои роҳсозӣ, истифодаи муштарак захираҳои фаровони обу барқ ва ғайра ба манфиати ҳардуи мамлакат мебошад. Сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Покистон Парвиз Мушарраф) ба Душанбе дар таърихи 2 июни 2002 умедро ба чунин

Асари зикршуда, с. 527.

Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

ҳамкориҳои судманд бештар гардонид.

Ҳамчунин барои кишвари мо имкониятҳои иқтисодӣ, мавқеи геостратегӣ ва нуфузи Покистон дар минтақа ва олами ислом низ муҳим мебошад.

Азбаски дар минтақаи Осиёи Марказӣ ва Ҷанубу Ғарбӣ бо санҷишҳои атомии Ҳиндустон ва Покистон силоҳи растай густариш ёфт, қазияи «барномаи ҳастаии» Эрон матраҳ гардид ва

ба замми ин дар ин минтақа манбаъҳои низсгъ, мисли Кашмир мавҷуд аст, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳайси «мамлакати дорой технологияи истихроҷу коркарди уран» манфиатдори он аст, ки аз сиёсати адами густариши силоҳи ҳастай дар дунё ҷонибдорӣ намояд ва дар минтақа барои минтақаи ҳолӣ аз силоҳи ҳастай кӯшиш бикунад. Дар замина Тоҷикистон, ки ба Созишномаҳо дар бораи паҳн накардани силоҳи атомӣ (1994) ва манъи фарогири озмоишҳои атомӣ (1996) имзо гушоштааст, аз ибтиқори Ҷумҳурии Қазоқистон ва Созмони ҳамкории Шанхай дар бораи ба вучуд овардани минтақаи ғайриатомӣ ва сиёсати ҳамроҳ нашудан ба паймонҳои ҳарбиро ҷонибдорӣ мекунад.

Барои он ки амният дар минтақаи Осиёи Марказӣ таъмин гардад, танҳо бастанӣ шартномаҳои дучониба кофӣ нест. Зарурати зиёде ба бастанӣ шартномаҳои чандҷониба ва муштарак дар байни давлатҳои минтақа ва ҳамсоя ва бо ҳамин барои ба вучуд овардани иттиқоли минтақавӣ дар заминаи амнияти дастаҷамъӣ мавҷуд мебошад. Созишномаҳе монанди «Меморандуми Олмати дар бораи сулҳ ва осоиш дар Иттиқоди давлатҳои мустақил» барои тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ лозим аст.

Амнияти Тоҷикистон ҳамзамон ба эҷоди камарбанди амниятӣ ва таъмини сулҳу осоиш дар минтақа ба як омили дигар низ бастагӣ дорад ва аз бапкарор гардидани ниҳодҳои демократӣ ва ҷомеаи мутамаллин пар кишварҳои ҳамсоя ва минтақа иборат мебошад. Аз ин рӯ Тоҷикистонро, ки ҳадафи ниҳояш бунёди ҷомеаи демократист, лозим меояд робитаашро бо давлатҳе, ки дар минтақа роҳи эҷоди ҷомеаи демократӣ ва шаҳрвандиро пеш гирифтаанд ва ё кӯшиш доранд ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ворид шаванд, наздиктар гардонад ва аз онҳо пуштибонӣ ва мадади худро дарег надорад. Зеро кишварҳое, ки роҳи бунёди ҷомеаи демократӣ ва маданияро пеш гирифтаанд, ҳаргиз ба низоъ ва зурӣ роҳ нахоҳанд дод. Агар дар минтақа як ҳайати кишварҳои дуст, ҳамсояҳои нек, сулҳхоҳ ва тараққипарвар ва аз ҷиҳати иқтисодӣ озод ба вучуд оварда шаванд, замонати матлубе ба амнияти миллии Тоҷикистон хоҳад буд.

Сиёсати эҷоди камарбанди амниятӣ дар атрофи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хоҳири таъмини амнияти миллии тақозо менамояд, ки асоси доктринаи хаобии моро сиёсати дифоъ аз амнияти

миллӣ. тамомияти арзӣ ва истиклоли кишвар ташкил бидиҳад. Тоҷикистон он вақт зарурат ба доштани артиши бисёрҳазорнафара нахоҳад дошт. Миқдори артиши миллии мо ба дараҷае бошад, ки дар партави сиёсати дӯстӣ ва ҳамзистии осоишта вақти зарурат тавонад аз манфиатҳои миллиамон, амният, тамомияти арзӣ ва истиклоли кишварамон дифсғ намояд. Шиори мо бояд гуфтаи Фирдавсии бузург бошад: «Ду сад марди ҷангӣ беҳ аз сад ҳазор».

143 I f 6 H ДИПЛОМАТИЯИ МУОСИРИ ТОҶИК

ФАСЛИ ДУЮМ

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ФЕДЕРАТСИЯИ РУСИЯ

Ҷумҳурии Тоҷикистон агарчи бо Федератсияи Русия ҳаммарз ва ҳамминтақа нест, вале бо назардошти ин, ки аз охири асри то ба имрӯз ба гуфтаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов бо вай «дар муҳити умумии геополитикӣ ва сиёсию шитисодӣ»¹ буд ва муҳофизати марзҳои хориҷиаш баъд аз фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ маҳз бар души марзбонони русӣ афтод, ҳамчунин бо дарки он, ки Русия имрӯз ҳам ба ҳайси яке аз кишварҳои бонуфуз дар минтақаи Евроосийӣ ва дунё, ба истилоҳ, «бозигарони асосии минтақа» ва «нақши меҳварӣ» дошта боқӣ мондааст, ба робита бо ин кишвар ҳаққи афзалият медиҳад ва онро аз ҷумлаи шарикони стратегии худ мешуморад ва бар он ақида устувор аст, ки ҳамкориҳои стратегии ҳамҷонибаи иқтисодӣ, тиҷоратӣ, низомӣ ва фарҳангӣ бо Федератсияи Русия омили муассири суботи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва амниятӣ дар кишвар ва минтақа мебошад.

Бо дарёфти истиклолият дар таърихи муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Русия саҳифаи нав боз шуд. Ин кишвар яке аз аввалинҳое буд, ки истиклолияти давлатӣ ва соҳибхитиёрии ҷумҳурии моро эътироф намуд.

8 апрели 1992 дар ш. Душанбе Протокол оид ба барқарор намудани робитаҳои дипломатӣ байни ин ду кишвари бародар ба имзо расид.

маيي 1992 Сафорати ФР дар Душанбе ифтитоҳ ёфт ва 17 июли ҳамон сол сафири нахуебини Русия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон М.И. Сенкевич эътиборномаашро супорид ва ба фаъолият оғоз намуд. Дар навбати худ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар моҳи декабри соли 1993 сафорати худро дар Маскав боз кард ва Р. Мирзоев Сафири Фавқулода ва Мухтори ҚТ дар Маскав таъин гардид.

Ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Русия аз ибтидо ҳамаҷони

ба буда, қариб тамоми соҳаҳоро фаро гирифтанд: сиёсат, иқтисод, тичорат, низомӣ, гуманитарӣ, молиявӣ ва қарз, маводи суخت ва барқ, саноат ва кооператсияи саноатӣ, мудофияи граждани ва ҳолати ғавқулода ва ғайра. Махсусан дар соҳаи сиёсӣ робитаҳои дуҷониба миёни Тоҷикистон ва Русия дар сатҳи бағоят баланд инкишоф меёбанд. Тоҷикистон ва Русия нисбат ба аксарияти масъалаҳои калидии сиёсати байналмилалӣ ва минтақавӣ мавқеи ба ҳам монанд ва ё наздик доранд. Намунаи равшани чунин ҳамкорӣ амалҳои ҳамоҳангшудаи ин ду кишвар дар арсаи байналмилалӣ, мавқеи ягонаи онҳо дар масъалаи раванди сулҳофаринӣ дар Афғонистон ва бозеозии иқтисодии ин кишвар мебошад.

Тоҷикистон ва Русия вазифаҳои муштарак доранд, аз қабилӣ таҳкими амният ва оромӣ дар минтақа қаламрави Иттиҳоди Шуравии собиқ, муқобилият бо хатару таҳдидҳои нави замони муосир терроризм, экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва аслиҳа, ҷинояткориҳои ғавқумилӣ ва ғайра.

Ҳамкории сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия дар раванди сулҳ ва оштии миллӣ дар кишвар босамар буд. Русия дар кори дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ дар Тоҷикистон нақши ҳалқунандаро бозид. Рамзист, ки Музокироти сулҳи байни тоҷикон 5 апрели соли 1994 дар пойтахти ин мамлакат ш. Маскав оғоз гардида, 27 июни 1997 дар ҳамон ҷо ба имзои «Созишномаи истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон» ба охир расид.

Тоҷикистон ва Русия аз ибтидои муносибатҳояшон дар соҳаи низомӣ ва низомию техникаи ҳамкориҳои судманд доштанд ва он дар гузашта нисбат ба соҳаҳои дигар аввалият дошт. Марзбонони руей дар ҳифзи сарҳади мо бо Афғонистон дар таъмини амнияти кишвар ва минтақа нақши мусбат бозиданд. Мувофиқи «Шартномаи байни Федератсияи Русия ва Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи мақом ва шароити будани пойгоҳи низомии руей дар хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16 апрели 1999», ки аз ҷониби ҳардуи кишвар ба тасвиб расид, дивизияи 201-ум ба пойгоҳи низомӣ табдил ёфт. Марзбонони Русия мувофиқи моддаи 9—уми Созишномаи соли 1993 баробари тадриҷан ташаккул ва тақвият ёфтани нерӯҳои сарҳадии Тоҷикистон масъулияти ҳифз ва таъмини амнияти минтақаҳои сарҳадиро ба ихтиёри онҳо гузоштанд. Вале ҳамкории низомию техникаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Русия, аз он ҷумла бо марзбонони русӣ, идома дорад. Танҳо шаклҳои он

ҳамкориҳо дигар шудаанд.

Робитаҳои байнипарлумонӣ ҳам хуб ҷараён доштанд. ҳайатҳои парламентҳои Русия ба таври мунтазам ба Тоҷикистон ташриф меоранд ва ба масъалаҳои мубрами ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии ҷумҳурӣ ва робитаҳои дуҷониба тавачҷӯҳ зоҳир менамоянд. Ин мулоқотҳо дар наздик гардонидани қонунгузориҳои миллии ҷонибҳо, танзим ва таҳияи қонунҳои намунавӣ ва санадҳои ҳуқуқии пешниҳодӣ, аз ҷумла марбут ба фаъолияти иқтисоди бозорӣ нақши намоён бозиданд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олӣ (30 апрели 2004) аз робитаҳои ҳасанаи Тоҷикистон бо Федератсияи Русия дар тӯли даҳ солаи охир ёд оварда, бо таассуф зикр карда буд, ки «сарфи назар аз кӯшишҳои пайгириҳои мо, ки ман ба ин борҳо дар давоми 13 сол таъкид карда будам, дараҷаи ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон ва Русия ба талаботи замон ва манфиатҳои ҳарду мамлакат ҷавобгу нест». Аҷибаш дар он аст, ки масъалаҳои муносибатҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ дар сохтори робитаҳои Тоҷикистон ва Русия бахши аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ҳаматарафа тақмил шуда буд ва ин кишвар мисли солҳои пешина шарикҳои тиҷоратии асосӣ мебошад, саҳми Русия дар робитаҳои иқтисодии хориҷии Тоҷикистон сол ба сол кам мешуд.

Дар ҳамкориҳои иқтисодӣ бо Тоҷикистон ақибпартой кардани Русия боиси пайдо шудани фикру тахминҳои гуногун шуд. Аз ҷумла муҳаққиқе бо имзои мустаори Муҳаммадалӣ Зокир дар рӯзномаи «Азия Плюс» (22 январи 2004) дар мақолаи худ бо унвони «Муҳаббати бечавоб. Ҳеҷ вақт беҳадаф?» бар он ақида аст, ки шарикҳои стратеги будани Федератсияи Русия бо Ҷумҳурии Тоҷикистон декларативӣ аст, дар сухан аст, на дар амал. Ба фикри ӯ «Тоҷикистон ба хотири ҳифзи имиджи шарикҳои стратеги худро қурбон мекард ва мекунад». Вале Русия аз ин суъистифода намуда, ҳадафҳои геостратегии худро тақвият ва густариши ҳузури низомияш дар Тоҷикистонро амалӣ ме-

гардонад ва масъалаҳои қарзи «сохтаи» 300 млн. доллари амрикоӣ ва муҳочирони тоҷикро ба миён мегузорад.

Якандоза фаъол гардидани робитаҳои иқтисодии Тоҷикистон ва Русия танҳо дар солҳои 2003-2004 ба назар мерасад. Маълум буд, ки ниҳоят баъд аз сипарӣ шудани чандин солҳо тасмим гирифтааст, ки ҳузури иқтисодии худро низ дар Тоҷикистон густариш диҳад.

Чунончи, 15 майи 2003 ширкати «Газпроми» Федератсияи Русия бо ҳукумати Тоҷикистон Созишнома оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи газро бает. РАО «ЕС Русия» дар соли 2004 бо ҷониби тоҷикӣ гуфтушунидро дар бораи дар дурнамо иштирок намудан дар истифода аз захираҳои гидроэнергетикии Тоҷикистон ва ба итмом расонидани сохтмони истгоҳҳои обию барқии Роғун ва Сангтуда оғоз кард. Дар моҳи феввали 2004 Созишнома оид ба ҳамкорӣ байни ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳукумати Свердловск баста шуд. ҳамаи ин шаҳодат бар он меод, ки ҳамкориҳои иқтисодии Тоҷикистон ва Русия аз ҳолати «сукут» берун мебарояд.

Ба вучуди ин ҳама мушкилие, ки дар робитаҳои иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия солҳои сол ҷо дошт, танҳо пас аз вохӯриҳои президентони Тоҷикистон ва Русия дар Маскав ва Сочи (июн ва июли 2004) ва сафари расмии В.В. Путин ба Душанбе дар моҳи октябри 2004 ҳаллу фасл шуд ва хосияти амалӣ гирифт. Федератсияи Русия изҳори омадагӣ кард, ки дар чанд соли оянда ба маблағи 2 млрд. доллари амрикоӣ ба иқтисоди Тоҷикистон маблағгузори хоҳад намуд. Президенти Русия дар мусоҳибаи матбуотие, ки пас аз имзои созишномаҳо баргузор гардид, эътироф намуд, ки «мо ба ин қарорҳо пас аз чанд сол расидем. Шумо худатон мефаҳмед, ки ин лоиҳаҳо аз рӯи рақамҳояшон низ калон мебошанд. Бинобар ин барои он ки чунин қадам бардошта шавад, бояд ба хубӣ тайёр мешуд. ҳамаи ин муддат мо тайёри медидем». Далеле, ки В.В. Путин онро ҳамчун сабаби ба таъхир афтодани ҳамкориҳои иқтисодӣ бо кишвари мо овардааст, албатта, бе асос нест. Лекин гумони ғолиб он аст, ки сабабҳои ҷиддитаре дорад. Ба назари мо яке он аст, ки роҳбарони Русия сиёсати доштани алоқа бо Аврупо ва Амрико ва кишварҳои дигари тараққикардари пеш гирифта, аз кишварҳои ҳамиттиҳоди собиқи хеш, аз он ҷумла

Ҷумҳурии Тоҷикистон рӯ гардонда буд. Бо онҳо допгани робитаҳои тичоратию иқтисодиро хилофи манфиатҳои миллии хеш мешумориданд. Кишварҳои Осиёи Марказиро як вучуди зиёдатӣ дар тани Русия дониستاني В. Жириновский як гапи тамоман тасодуфӣ набуд. Сониян, он натиҷаи дар он солҳо дар самти робита бо кишварҳои собиқи Иттиҳоди Шуравӣ, яъне бо ИДМ сиёсати ҳисобӣ ва пухта надоштани Федератсияи Русия мебошад, ки он боиси ба маротиб коста шудани нуфузи ин мамлакат дар он кишварҳо, аз ҷумла дар Осиёи Марказӣ гардид. Ниҳоят, ин ҳолат гувоҳи равшани он буд, ки Федератсияи Русия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ҳадафҳои низомӣ дошт. Танҳо, вақте ки онҳо ба пуррагӣ бароварда шуданд, яъне баъд аз он ки масъалаҳои пойгоҳи низомии он кишвар дар Тоҷикистон ва ба моликияти Русия даровардани маҷмааи алоқаи коинотии дорой аҳамияти стратеги «Окно» ба фоидаи вай ҳал гардид, ба ҳамкориҳои иқтисодӣ тасмим гирифт. Зимнан, чанд омили дигар ҳам сабаб шуданд, ки ширкатҳои Федератсияи Русия ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва маблағгузориҳо дар Тоҷикистон розӣ шаванд. Гумони ғолиб он аст, ки як ангеае, ки барои ба ҳамкориҳои иқтисодӣ бо Тоҷикистон рӯ овардани Русия шуд, дар байни ҶИЭ ва Тоҷикистон ба имзо расидани ҳамкорӣ дар бунёди истгоҳи барқии «Сангтуда-1» буд. Ангеаҳои дигар якбора боло рафтани нархи алюминий дар бозори Лондон ва афзудани талабот ба он (танҳо бозори Чин афзоиши ҳамасолаи истеҳсоли алюминийро то 10-15 % тақозо дорад), арзон будани нархи барқ ва қувваи корӣ дар Тоҷикистон, нақшаҳои нави геополитикии НАТО дар Осиёи Марказӣ, афзоиши нуфузи ИМА дар минтақа ва ғ. мебошанд. Иллоти дигар ва бисёр ҷиддӣ он буд, ки тамоюл ва умедҳои беандозаи Русия ба сӯи Ғарб дар ҳамкориҳои иқтисодӣ барабас шуданд, ба натиҷаҳои дилхоҳ наоварданд.

Ширкати РАО «ЕС Русия» ба охир расонидани сохтмони истгоҳи обию барқии «Сангтуда-1» ва ширкати «Русал» истгоҳи обию барқии Роғунро ба ўҳда гирифтанд. Корҳои сохтмони «Сангтуда-1» шурӯъ шудааст. Аммо аз мувоҳиҳаҳе, ки дар атрофи сохтмони истгоҳи обию барқии Роғун миёни мақомоти Тоҷикистон ва роҳбарии «Русал» идома дорад, чунин ба назар мерасад, ки анҷоми он зери савол қарор дорад. Ба хотири рафъи ин шаку шубҳа Президенти ҶР В.В. Путин дар вохурӣ бо Сарвари Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов (июли 2006) ҷониби тоҷикиро бовар кунонид, ки ҳукуматаш сохтмони Роғунро ба охир хоҳад расонд. Сафири Амрико дар

Душанбе Ричард ҳоугланд бо ишора ба ҳамин мувоҳиҷаҳои байни ҳукумати Тоҷикистон ва ширкатҳои Федератсияи Русия дар бораи оғози корҳои сохтмонӣ дар истгоҳи обию барқии Роғун ва солҳои сол дар сатҳи гап қарор доштани ҳамкориҳои ин ду кишвар дар изҳороти рӯзи 19 июни 2006 таъкид намудааст, ки кишвари ӯ ҳаргиз ваъда намедихад, балки корҳои реалиро дар Тоҷикистон анҷом медиҳад.¹

Дар муносибатҳои давлатии Тоҷикистон ва Русия чизе дигаре, ки нигаронкунанда аст, он аст, ки агарчи асоси ҳуқуқӣ ва меъёри онҳо қавӣ ва густурда мебошад, татбиқи он дар амал чандон қаноатбахш нест. Барои мисод бо вучуди он ки тарафҳо мақоми аслии доштани «Аҳдномаи дустӣ, ҳамкорӣ ва ёри дутарафа (25 майи 1993)»-ро эътироф доранд ва нуқоти умдаи он то ба ҳол аҳамият ва зарураташро гум накардааст, мисли моддаҳои 9 (ёри ҳуқуқӣ дар замони парвандаҳои шахрвандӣ, хонаводагӣ ва ҷиной), 11 (таъмини ҳуқуқи ақаллиятҳои миллӣ), 13 (ташкили Комиссияи байнихукумати якҷоя оид ба ҳуқуқи инсон), 21 (боз намудани марказҳои иттилоотӣ ва фарҳангӣ) ба пуррагӣ амалӣ нашудаанд. Ҳануз ҳам масъалаи таъмини иҷтимоии шахрвандони як давлат дар давлати дигар (модаи 2) то ба охир равшан нест. Дар вақташ тарафҳо маслиҳат доштанд, ки соли на камтар аз як бор ба таври мунтазам дар бораи иҷрои Аҳдномаи мазкур (модаи 31) бо ҳам машварат хоҳанд кард, лекин нашудааст.

Оид ба муносибатҳои тиҷоратӣ ва иқтисодии Русия ва Тоҷикистон то имрӯз 75 санади дуҷониба дар заминаҳои молияву қарз, илму техника, иҷтимоӣ, нақлиёт, нерӯи барқ, андоз, сармоягузори имзо шудаанд. Аммо баррасии вазъи онҳо нишон медиҳад, ки баъзе аз ин созишномаҳо ба сабаби то ҳол анҷом наёфтани расмиёти дохилидавлатӣ ва ё зарурати худро гум кардан ё худ аз ҷиҳати молӣ то таъмин нагардидани онҳо тамоман амал намекунанд ва ё

Р. Хаугянд. Суверенные государства принимают свои решения. Asia Plus, 22 июня 2006.

амалӣ туда бошанд ҳам, қисман аст. Ин гуфта аз ҷумла ба созишномаҳои байнихукумати «Дар бораи ба анҷом расонидани сохтмони истгоҳи барқии Роғун дар дарёи Вахш дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» (13 апрели 1994), «Дар бораи аниқ гардондани ҳамкориҳои иқтисодӣ ва инкишофи алоқаҳои ҳамгирӣ» (27 феввали 1995), «Дар бораи принципҳои асосии ташкили гурӯҳҳои молӣ ва

саноатӣ» (7 сентябри 1995) ва ғ. и и* дах/аорях.

Дар соҳаи гуманитарӣ Тоҷикистон бо Русия 24 санад дорад, ки асоси онҳоро «Созишнома оид ба ҳамкорӣ дар соҳаҳои фарҳанг, илму техника, маориф, тандурустӣ, иттилоот, варзиш ва ҷаҳонгардӣ» (19 сентябри 1995) ташкил медиҳад. Мутаассифона, аз вақти оғози амалӣ он беш аз 10 сол гузашта бошад ҳам, то ҳол ин Созишнома ба заминаи ҳамкориҳои ҳамаҷониба табдил наёфт ва ба сифати як санади декларативӣ боқӣ монд. То имрӯз моддаҳои 3,13,14,15 ва 16 ба амал татбиқ нагардидаанд.

«Шартномаи байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия дар бораи танзими масъалаи душаҳравандӣ», ки онро дар Маскав дар таърихи 7 сентябри 1995 Президентҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия имзо карда буданд ва он аз тарафи Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 4 сентябри 1995 (№189) ва Думаи давлатии Федератсияи Русия дар таърихи 15 декабри 1996 (№152) ба тасвиб расида, дар ш. Душанбе 26 апрели 1997 он тасвибномаҳо радду бадал шуда буданд. Лекин то имрӯз тарафҳо тарзи татбиқи ҳолатҳои санади мазкурро муайян нанамудаанд. Гузашта аз ин механизми басо мураккаби пешниҳоди ҳуҷҷатҳо барои дарёфти душаҳравандӣ вучуд дорад. Тарафҳо тартиби сабти собиқаи корӣ ва муқаррар намудани нафақаро низ аз ҷиҳати ҳуқуқӣ мушаххас насохтаанд. Илова бар он ҳама ҳангоми ҳалли масъалаи душаҳравандӣ аксар вақт мушкилоте пеш меояд, ки ба ноқисии меъёрҳои ҳуқуқии амалкунанда, ихтилофи қонунгузориҳои Тоҷикистон ва Русия дар замина бастагӣ дорад. Тарафҳо ба нияти татбиқ қариб ҳамасола санадҳои ба имзо расидаро инвентаризатсия мекунанд, аммо он натиҷаи дилхоҳ намедиҳад. Дар татбиқи санадҳо Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ ва иқтисодӣ метавонад нақши муассире дошта бошад. Афсӯс, ки фаъо

лияти ин Комиссия қобили қабул нгст, чаласаҳо бо хурдтарин баҳонае ба таъхир гузошта мешаванд. На ҳамеша қарорҳои он дар вақташ амалӣ мегарданд. Дар натиҷа аксарияти қарорҳои он аз як протокол ба протоколи дигар интиқол дода мешаванд ва дар сатҳи нияти тарафҳо боқӣ мемонанд ва татбиқи мушаххаси худро дар зиндагӣ намеёбанд.

Дар муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Русия масъалаҳои ҳалталаб кам нестанд. Яке аз онҳо масъалаи ба таври маданӣ танзим намудани ҳузури муҳоҷирони меҳнатии тоҷик дар он кишвар мебошад. Лоихаи «Созишнома оид ба фаъолияти меҳнатӣ ва ҳифзи ҳуқуқи меҳнаткашони муҳоҷир», ки аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардида буд, аз моҳи ноябри 2002 то октябри 2004 дар баррасии ҳукумати Русия қарор дошт ва ниҳоят дар ҷараёни сафари расмӣ Президенти Федератсияи Русия В.В. Путин ба Душанбе дар якҷоягӣ бо санадҳо оид ба масъалаҳои низомӣ ба имзо расид. Шартҳои ҷониби русӣ ҳамин тавр буд. Маскав имзои Созишномаи мазкурро бо масъалаҳои сирф сиёсӣ мепайваст, ҳол он ки масъалаи муҳоҷирати меҳнатӣ масъалаи иҷтимоист, на сиёсӣ. Бо вучуди ин ҷониби русӣ ҳамаи санадҳои он маҷмӯъ (пакет)-ро аз расмиёти дохилидавлатӣ гузаронид, ба ҷуз Созишномаи мазкур. Расмиёти дохилдавлатии он хеле дертар анҷом ёфт. Вазъи ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатии тоҷик дар Русия имрӯз ҳам беҳбудиро меҳақад. Дар матбуоти Федератсияи Русия, радио ва тежвизиони федералӣ ва минтақавии он дар ҳаққи муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон чӣҳое ки наменависанд ва намегуянд, агарчи аз рӯи миқдор тавре ки ҳуди ҷониби русӣ эътироф дорад, зиёд нестанд. Вале бештар аз ҳама онҳоро бо интиқоли маводи муҳаддир муттаҳам меамоянд, ҳол он ки аз рӯи ҳисобу китоби СММ 50% маводи муҳаддири Афғонистон ба воситаи Покистон ва Эрон, интиқол дода шуда, 50% дигари он аз тариқи Узбекистон (17,1%), Қазоқистон (12,7%) ва аз тариқи хоки Тоҷикистон (танҳо 13,6%) ба кишварҳои минтақа, Русия ва ғ. расонда мешавад. Зимнан Ҷумҳурии Тоҷикистон ба шарофати фаъолияти босамари Агентии мубориза бо маводи муҳаддири назди Президенти ҶТ аз ҷиҳати боздошти маводи муҳаддар дар ҷаҳон ҷои 4-умро ишғол менамояд ва азбаски ҷумҳуриҳои дигари минтақа, монанди Узбекистон ва Туркманистон ба СММ маълумоти пурра намедиханд, чунин тасавури бардурӯғе ҳосил мешавад, ки гуё маводи муҳаддир аз Афғонистон танҳо ба воситаи хоки Тоҷикистон интиқол дода мешавад.

ҳолон ки чунин тасаввур барғалат буда, ба ҳақиқат рост намеояд. Худи ҳамин дағЕЛ ба таври возеҳ шаҳодат бар он медиҳад, ки воситаҳои ахбори руей ғаразноқанд.

Ҷониби тоҷикӣ борҳо диққати тарафи русиро ба ин масъалаи номатлуб дар робитаҳои давлатӣ ҷалб карда буд. Аз ҷумла 25 ноябри 2002 Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ҳангоми қабули Сафири Фавқулода ва Мухтори ФР дар Душанбе М. Пешков диққати ӯро ба он ҷалб карда буд, ки дар Русия дар саҳифаҳои матбуот ва воситаҳои ахбори элктронии он маъракаи ҳадафмандонае ба хотири бадном намудани шаҳрвандони Тоҷикистон, муҳочирони меҳнатие, ки муваққатан дар он кишвар ҳузур доранд, давом дорад, онҳоро бо қонуншиканӣ ва бо ҳар баҳонае меронанд, чунонки рӯзи 21 ноябри 2002 карданд. ҳамчунин Сардори Давлат ва ҳукумати Ҷумҳурӣ аз зиёд шудани ҳодисаҳои марги зӯроваронаи шаҳрвандони Тоҷикистон дар он мамлакат саҳт изҳори нигаронӣ карда, умед намуд, ки Сафир ташвиши ҷониби тоҷикиро ба диққати роҳбарони мамлакаташ хоҳад расонд.

Мавзӯи вазъи муҳочирони меҳнати Тоҷикистон дар Русия дар воҳӯрии президентони ду кишвар дар Киев дар ҷаҳорҷубаи мулоқоти ғайрирасмии Сарони давлатҳои иштироқдори ИДМ (28 январӣ 2003) низ барраеӣ гардид. Ҷонибҳо мувофиқ ба он буданд, ки мушкилиҳое, ки дар замина ҷо доранд ва ё метавонанд пайдо шаванд, набояд монеае дар роҳи ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар ин соҳаи муҳим гарданд. Ҷонибҳо ҳамчунин ба мувофиқа расиданд, ки сари вақт тадбирҳои амалиро барои рафъи мушкилоти ба вучудоянда хоҳанд андешид.

Инкишофи ҳамкориҳои судманди ҳаматарафа бо Федератсияи Русия дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ, низомӣ ва ғ. ба манфиати миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон мувофиқ мебошад. Манфиатҳои геополитикии Русия, ба ақидаи Президенти кишвар Э.Ш. Раҳмонов, «ба ҳеҷ ваҷҳ ба манфиатҳои аслии стратегӣ ва миллии Тоҷикистон муқобил нестанд».1 Ба замми ин, ӯ бар он бовар аст, ки «Русия шарикӣ асосии стратеги на танҳо дар ҷаҳорҷубаи ИДМ, балки дар миқёси баёналмилалӣ буд ва ҳаст».2 Тоҷикистон сарфи назар аз ҳама гуна монеаҳе, ки дар сари роҳи муносибатҳои бо Русия баъзан пайдо мешавад, аз ҷумла «ҷангҳои ҳақиқии матбуотӣ», ки дар он ҳатто вакилони Думаи давлатӣ ҳам иштироқ намудаанд, мавқеи стратегии худро тағйир на до д. Президенти ФР В.В. Путин дар барқияи хеш ба

муносибати 10-солагии барқарории робитаҳои дипломатӣ миёни кишвараш ва Тоҷикистон 8 апрели 2002 ба унвони Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон навиштааст, ки «роҳе, ки дар ин муҳлат сипарӣ шуд, ба таври боваринок исбот кард, ки самти интиҳоб намудаи мо шарикии стратеги, ки бо Шартнома дар бораи дустӣ ва ёриӣ ҳамдигарӣ ва Шартнома оид ҳамкориҳои ҳамитгиҳодии ба асри 21 нигаронидашуда тасдиқ гардидааст, дуруст буд».4 Ин маънии онро дорад, ки на танҳо Тоҷикистон ба Русия, балки Русия ҳам ба Тоҷикистон ба сифати ҳамкори содиқи стратеги эҳтиёҷ дорад.

Ҳамбастагии сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар гузаштаи наздик ба ҷумҳуриҳои собиқи Иттиҳоди шуравӣ, монанди Украина, Беларус, Молдова, Озарбойҷон, Гурҷистон, Арманистон, Литва, Латвия ва Эстония ҳамбастагии иқтисодиро ба вуҷуд оварда буд, ҳатто то ба андозае, ки яке бе дигаре фаъолият карда наметавонист. Дар натиҷа дар ҷумҳурии мо ҳам бисёр соҳаҳои саноат ва кишоварзӣ, корхонаву муассисаҳо ба сабаби қанда шудани робитаҳо аз қор монданд. Дар марҳилаи ҳозира барқарор намудани муносибатҳои собиқи хоҷагидорӣ нисбат ба он ки онҳо ба қулли тағйир дода шаванд, осонтар, тезтар ва арзонтар мебошад. Ин чиз як заминаи воқеист барои ҳамгирӣ дар қаламрави Иттиҳоди давлатҳои мустақил

Аз ҳамин нигоҳ ва ҳам мувофиқи асле, ки дар сиёсати хориҷии худ «дарҳои кушод» пеш гирифта буд, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати қорҳои хориҷӣ ва муассисаҳои хо-

Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе, стр. 50.

Асари зикршуда, стр. 16.

Т.Н Назаров. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество -Д., 2004, с. 256.

Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе, стр. 352-353.

ричи он аз ибтидои дарёфти истиқлолияти давлатӣ кӯшиш намудаанд, то ба ҳамаи ҷумҳуриҳои собиқи шуравӣ робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ барқарор намоянд. Вале амалӣ гардонидани ин ният ба онҳо то имрӯз ба пуррагӣ муяссар нагардидааст. Ва ин ҳолат чанд сабаб дорад. Сабаби аслиаш он буд, ки дар арафаи фурупошии Иттиҳоди Шуравӣ ва пас аз он бисёре аз ҷумҳуриҳои, ки чандин даҳсолаҳо шомили як низоми сиёсӣ иҷтимоӣ буданд, меҳробҳои сиёсӣ иҷтимоӣ худро дигар карда буданд ва кӯшиш доштанд, ки ҳарчӣ зудтар худро аз «оғуши Маскав» раҳой диҳанд ва дур раванд. Бинобар ин аз ҳар гуна робитае, ки ба онҳо аз он низоми пешина ёд мешвард, худро канор мегирифтанд. Ин чиз махсусан дар муносибатҳо бо давлатҳои Лаби Балтик Латвия, Литва ва Эстония ба назар мерасад. То имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо тавонистааст, ки дар соли 1998 дар Латвия Намояндагии тиҷоратӣ худро боз намояд. Гурҷистону Украина бештар майл ба ҷониби Ғарб, Аврупо ва Амрико карданд, ки оқибат дар он кишварҳо боиси сар задани инқилобҳои ранга гардид. Озарбойҷон ва Молдова барои он ки Маскав дар ҳодисаҳои Қаробог ҷониби Арманистон ва «қазияи Приднестрове» тарафи ҷумҳурии эътрофнашудаи Приднестрове гирифт, аз ҳамаи кишварҳои, ки бо Русия, мисли Тоҷикистон наздик буданд, дурӣ мечӯстанд. Дар муқобили ИДМ аз тарафи Гурҷистон, Украина, Узбекистон, Озарбойҷон ва Молдова созмон дода шудани ГУУОМ тасодуфӣ набуд. Ин кишварҳо аз қабилҳои Украина Озарбойҷон, Гурҷистон ва Молдова дар ИДМ ҳам расман иштирок мекунанд, вале амалан дар қолаби ин созмон ҳам сиёсати мустақили худро пеш мебаранд. Ва як иллати барор надоштани фаъолияти ИДМ ҳам дар ҳамин мебошад.

Илова ба ин сабабҳое, ки дар боло баршумурдем ва ангезаи сиёсӣ доранд, сабабҳои айниҳам ҳастанд, мисли дурии ҷуғрофӣ, набудани нақлиёти мустақим, гаронии нархи боркашонӣ ва ғ. имкон намедиданд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба кишварҳои Лаби Балтик, ҷумҳуриҳои Қафқоз ва ғ. ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ наздик ва густурдае дошта бошад. То имрӯз дар миёни Тоҷикистон ва Озарбойҷон танҳо як санад, Тоҷикистон ва Гурҷистон фақат ду санад ба имзо расидаасту ҳалос. Муқотиба миёни

идораҳои хориҷӣ асосан вобаста ба роҳрави нақлиёти Аврупо - Қафқоз Осиё, яъне ТРАСЭКА сурат гирифтааст.

Аз миёни кишварҳои собиқи Шуравӣ, ки дар қисмати аврупоӣ

ва Қафқоз қарор доданд ва мо аз онҳо ёд овардем, Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбатан бо Украина, Беларус ва Молдово робитаҳои беҳтаре барқарор кардааст. Агарчӣ бо онҳо ҳам мо дар ҳолати «чустучуи манфиатҳои муштарақ», «самтҳои муштараки ҳамкориҳои судманд», «эҷоди заминаи ҳуқуқию шартномавӣ барои ҳамкориҳои мутақобилан судманд» будем, ҳоло пас аз сафарҳои расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба ин кишварҳо (Киев, июли 2001; Минск, июни 2001; Ереван, 25 ноябри 2003) ва сафарҳои расмии Президенти Ҷумҳурии Беларус А. Лукашенко (4-5 апрели 2000), Президенти Украина Л. Кучма (8-10 апрели 2003), Президенти Ҷумҳурии Молдово В.В. Воронин (5-7 ноябри 2002), Президенти Ҷумҳурии Арманистон Р. Кочарян (25-26 ноябри 2003), вазирони корҳои хориҷӣ ва ҳайатҳои ҳукумати, ба имзо расидани санади асосии «Шартнома дар бораи дустӣ ва ҳамкорӣ», баргузориҳои ҷаласаҳои Комиссияҳои байниҳукумати оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ, заминаи ҳуқуқӣ ва шартномавӣ ба андозаи кифояткунанда барои ҳамкориҳои ҳамҷониба байни Тоҷикистон ва Беларус, Украина, Молдово ва Арманистон ба вуҷуд омадаст ва ҳеҷ монетае барои инкишоф додани муносибатҳои дутарафа вуҷуд надорад. Мо бояд муваффақ ба он шавем, ки сатҳи муносибатҳои дуҷонибаамонро бо ин давлатҳо ба дараҷаи робитаҳои бисёрҷонибаамон бардорем.

Имрӯз дар муносибатҳои давлатии мо бо ин кишварҳо масъалаи татбиқи амалии санадҳои баимзорасида муҳим мебошад. Хусусан, ки ҳам Украина, ҳам Беларус, ҳам Молдово ва ҳам Арманистон ба ҳамкориҳои мутақобилан судманд бо Тоҷикистон майл доранд ва заминаҳои ҳамкориҳои худро бо кишвари мо муайян намуданд. Соҳаҳои асосии ҳамкориҳои иқтисодӣ: энержетика, саноати маъданҳои кӯҳӣ, алоқаи нақлиёти коммуникатсионӣ ва кишоварзӣ хоҳад шуд.

Украина кишвари бисёр муҳим ва асосӣ дар минтақаи аврупоии собиқ Иттиҳоди Шуравӣ ба ҳисоб меравад ва имкони дар ояндаи наздик ба яке аз кишварҳои пешрафтаи

таи Аврупо табдил шуданро дорад. Бо назардошти ин омил барои Ҷумҳурии Тоҷикистон барқарор намудани робитаҳои ҳасанаи наздик ва босубот бо ин мамлақати дорой аҳамияти стратегӣ буда, ба манфиатҳои миллии он мутобиқати комил дорад.

Кӯшишҳе, ки Украина дар роҳи инкишофи ҳамош, тақвияти ҳамкориҳои давлатҳои иштироккунандаи ИДМ дар ҳалли масъалаҳои калидӣ, аз ҷумла фаъолияти ҳаматарафаи минтақаи тиҷорати озод

ва тадричан гузаштан ба фазой озоди иқтисодӣ мекунад, қобили дастгирист. Феълан робитаҳои дипломатии моро бо Украина Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Федерастияи Русия амалӣ мегардонад. Имрӯз зарурат ба боз намудани Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Украина ба вуҷуд омадааст.

Дар нисбати давлатҳое, мисли Озарбойҷон, Гурҷистон, Латвия, Литва, Эстония, ки мо мехоҳем бо онҳо робитаҳои наздик дошта бошем ва пайваста бо онҳо мукотиба мекунем, вале онҳо солҳои сол ҷавоб намегардонанд ва майлг ҳам ба ҳамкорӣ бо мо зоҳир намекунанд, чӣ кор бояд кард. Дар ин маврид аз таҷрибаи кишвари мисли Тоҷикистон х-урд Шоҳигарии Белгия истифода бояд бурд. Давлати Белгия бошуурона доираи робита ва ҳамкориаш бо мамлакатҳои хориҷиро маҳдуд нигоҳ медорад ва танҳо бо он кишварҳое муносибат мекунад, ки ба манфиатҳои миллиаш созгор мебошанд ва хоҳиши ҳамкорӣ бо онро доранд. Мо бояд аз паи шаклу намудҳои нави наздикӣ бо он кишварҳо шавем ва ё аз ҳамкорӣ бо онҳо муваққатан худдорӣ намоем.

ФАСЛИ СЕЮМ

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН В А КИШВАРҶОИ ҒАРБӢ

Зарурати суръат бахшидан ва бомуваффақият ба охир расонидани раванди ислоҳоти сиёсӣю иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки дар Тоҷикистон оғоз гардида буд ва ҳар чи зудтар ворид шудан ба ҷомеаи байналмилалӣ ва пайдо намудани ҷойи муносиб дар он тақозо мекунад, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои пешрафта ба бонуфузи Аврупо ва минтақаи Амрико, дар навбати аввал бо Иёлоти Муттаҳидаи Амриқ Олмон, Фаронса, Британияи Кабир, Канада, Испания, Утриш ва Ғ. робитаҳои дипломатӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ барқарор намояд ва онро ба яке аз самтҳои асосии сиёсати хориҷии худ табдил диҳад. Зеро маҳз бо ҳамин восита кишвари тозаистиқлоли мо метавонад бо истифода аз таҷрибаи бои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, илмӣ, технологи, фарҳангӣ ва давлатдорӣ онҳо ба ислоҳоти иқтисодии хеш ва аз ҷиҳати техникӣ таҷҳизонидани он, тарбияи мутахассисони варзидаи соҳаи иқтисод ва бонк, ба бунёди ҷомеаи демократӣ ва озод муваффақ гардад. Барои ин дар марҳилаи аввали муносибатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ин кишварҳо барои дипломатияи навташкили тоҷик ёфтани манфиатҳои муттаҳидгарак бо ин давлатҳо ва нуқтаҳе, ки моро бо ҳам мепайванданд, хелг муҳим буд.

Раванди барқарорӣю робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои тичоратӣю иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мамлакатҳои Аврупо ва минтақаи Амрико то имрӯз се марҳилаи асосиро паси сар намудааст. Марҳилаи якум аз замони дарёфти истиқлолияти давлатии кишвари мо шурӯъ гардида, то анҷоми муваффақонаи Музокироти сулҳи байни тоҷикон давом намудааст (9 сентябри 1991-27 июни 1997); Марҳилаи дуввум давраи татбиқи «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллӣ дар Тоҷикистон»-ро дар бар мегирад, ки ба солҳои фаъолияти Комиссияи оштии миллӣ (15 сентябри 1997 1 апрели 2000); ва, ниҳоят, марҳилаи сеюм аз поёни фаъолияти Комиссияи оштии миллӣ то имрӯз, ки солҳои аввали ҳазораи саввумро дар бар мегирад.

Марҳилаи аввал даврае буд, ки кишварҳои ғарбӣ баробари эътирофи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамагӣ пас аз гузаштани 4-5 моҳ яке паси дигар ба барқарор намудани робитаҳои дипломатӣ бо кишвари мо ва боз намудани сафоратхона ва намоёндагиҳои хеш дар ш. Душанбе сар карданд. Дар соли 1992

Тоҷикистон бо ИМА (14 феввали 1992), Фаронса (2 март 1992), Олмон (12 март 1992), Куба (25 март 1992), Утриш (25-26 март 1992), Руминия (июли 1992) ва ғ. робитаи дипломатӣ барқарор намуд. 16 март 1992 Сафорати Амрико ва

июни 1993 Сафорати Олмони федералӣ дар Душанбе ба фаъолият сар карданд. Ба узвияти созмонҳои бонуфузе, мисли Машварат оид ба амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (МАҶА) дар таърихи 26 феввали 1992 ва Созмони Милали Муттаҳид дар рӯзи 2 март 1992, пазируфта шудани Ҷумҳурии Тоҷикистон, табиист, ки ба раванди барқарории робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои он бо кишварҳои Аврупо ва қиёбаи Амрико суръат бахшид. Дар як муддати кӯтоҳ ба Душанбе ҳайатҳои расмии ҳукуматҳои Куба (1617 январ 1992), Фаронса (2 март 1992), Руминия (21-22 июли 1992), ИМА (12-14 апрели 1992) ва ғ. ташриф оварданд.

Вале бисёр афсӯс, ки муқовиматҳои сиёсии нерӯҳои сиёсӣ ва мардумии Тоҷикистон ба муқовиматҳои низомӣ оварданд ва оқибат дар 5 май 1992 ӣйси сар задани ҷанги шаҳрвандӣ дар ҷумҳурӣ гардиданд ва табиист, ки вазъи сиёсӣ ва иҷтимоии ноороми Тоҷикистон бар раванди барқарории робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои тижоратӣ иқтисодӣ бо кишварҳои хориҷа, аз ҷумла бо Аврупо ва Амрико таъсири манфӣ расонд. Оғоз ва идомаи ҷанги шаҳрвандӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳолати гуманитарии он, мавҷудияти миқдори зиёди гурезаҳои дохилӣ ва хориҷӣ боиси нигаронии ҷомеаи ҷаҳонӣ, кишварҳои минтақа, созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ гардид. Дар ш. Душанбе Дафтари Намояндагии нозирони СММ (1 феввали 1993) ва Намояндагии МАҶА (март 1994) ифтитоҳ гардиданд. Аксарияти кишварҳои ғарбӣ мунтазири натиҷаҳои Музокироти сулҳи байни тоҷикон буданд, ки 5 апрели 1994 дар Маскав оғоз гардида буд. Онҳо барқарор ва идомаи ҳамкориҳои сиёсӣ ва иқтисодиро ба пешравии тарафҳои даргир ва дигаргуниҳои демократӣ дар кишвар алоқаманд карда, аз робитаҳои густурда ошкоро худдорӣ менамуданд ва муносибатҳои худро дар сатҳи ёриҳои башардустона нигоҳ медоштанд.

Бо анҷоми муваффақонаи Музокироти сулҳи байни тоҷикон марҳилаи дуҷуми муносибатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Аврупо ва Амрико сар мешавад. Дар ин давра якуҷбора тавачҷӯҳи Ғарб ба Тоҷикистон, ба кишваре, ки роҳи ҳалли

мусолимамомези низои дохилиро пеш гирифт ва дар як муддати нисбатан кӯтоҳи таърихӣ, дар зарфи 5 сол дар ҳамкорӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ, аз он ҷумла Аврупо ва Амрико ба дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ муяссар шуд, бештар гардид. Як дашли равшани он ин аст, ки соли 1997 43 ҳайат ва соли 1998 63 ҳайати кишварҳои хориҷӣ, ба шумули Аврупо ва Амрико дар сатҳҳои гуногун ба Душанбе ташриф оварданд. Дар ин марҳила миқдори давлатҳе, ки Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба расмият шинохтанд, ба 125 то расида, 92 мамлакат бо он робитаҳои дипломатӣ барқарор намуданд. Дар ш.Душанбе 11 Сафорат ва Намояндагиҳои кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ фаъолият доштанд. Дар навбати худ сафоратхона ва намояндагиҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ИМА, Олмон, Утриш, Шветсария, Белгия, Чехия ва Словакия амал мекарданд.

Мӯҳтавои марҳилаи сеюми муносибатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ғарб Амрико ва Аврупоро ҳодисаҳои 11 сентябри 2001 дар ИМА, ташкили Иттиҳоди байналмилалӣ зидди террор ва оғози амалитети низомии он дар Афғонистон ва масъалаи бозсозии баъдазнисии Афғонистон муайян менамояд. Тоҷикистон, ки роҳбарони он ҳануз ҳеҷ барвақт аз руҳ додани ҳодисаҳои ғоҷиабори

сентябри 2001 аз хатари режими «Толибон», терроризми байнамилалӣ, ифротгарии динӣ, истехсол ва интиқоли ғайриқонунии маводи муҳаддир дар Афғонистон бонги изтироб мезаданд, аз аввалин кишварҳои минтақа буд, ки бидуни ҳама гуна қайду шарт аз Иттиҳоди байналмилалӣ зидди террор бо сардории ИМА ва иттифоқчиёнаш дар НАТО ҷонибдорӣ кард ва иҷозати истифода аз ҳок ва фазойи кишварашро дод. Мавқеи устувори Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қазияи Афғонистон ва даст-

гирии ҳаматарафаи он аз амалиёти зиддитеррористӣ дар он кишвар, ҳамчунин кӯшишҳои пайгирона дар бозсозии баъдазнисии он эътибор ва мақому манзалати мамлакати моро дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ба сифати як давлати қобили эътимод ва дорой сиёсати хориҷии созанда афзоиш дод. Вазир оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ Фаронса Шарл Жослан 23 ноябри 2001 дар мулоқот бо Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов тасдиқ карда буд, ки «эътимоди ҷомеаи ҷаҳонӣ ба Тоҷикистон афзоиш меёбад, эътирофи нақш ва ҷои он дар равандҳои сулҳофаринии минтақа бештар

мегардад».1 Сенатори маъруфи амрикой Чозеф Либерман замоне, ки дар раъси як ҳайати Сената Конгресси ИМА дар Душанбе ташриф дошт, рӯзи 7 январи 2002 дар вохӯрӣ бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Э.Ш.Раҳмонов эътироф карда буд, ки «Сардори Давлати Тоҷикистон пештар аз бисёр роҳбарони давлатҳои ҷаҳон, ба шумули ИМА, ба таври амиқ ва муносиб тамоми хатари сиёсати режими «Толибон»-ро барои минтақа дарк ва баҳо дода, на як бору ду бор эҳсоси хатари худро аз мавҷудияти таҳдиди густурдаи террористӣ аз тарафи Афғонистони толибӣ дар минбарҳо ва форумҳои бонуфузи байналмилалӣ иброз медошт ва пешниҳод мекард, ки перомуни Афғонистон «камарбанди амниятӣ» эҷод карда шавад».2 Тони Блейер Сарвазири Британияи Кабир ба ифтахори 10-солагии барқарорӣ робитаҳои дипломатии кишвараш бо Ҷумҳурии Тоҷикистон дар паёми худ ба номи Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон пас аз зикри он ки муносибатҳои ин ду кишвар ба «марҳилаи нав» расиданд, навиштааст, ки «ман дастгирӣ, ки Шумо дар мубориза бар зидди терроризм дар Афғонистон кардед, табрик мегуям ва самимона аз нақше, ки Тоҷикистон дар расонидани ёрӣ иҷро намуд, сипосгузорам».5

Натиҷаи ҳамин таваҷҷӯҳи беандозаи ҷомеаи ҷаҳонӣ, хоса кишварҳои Амрико ва Иттиҳоди Аврупо ба Тоҷикистон буд, ки онҳо ба сиёсати ҳамкориҳои сиёсӣ ва иқтисодии хеш бо кишвари мо таҷдиди назар намудаанд ва хоҳони густариш ва тақвияти онҳо гаштаанд. Луис Мишед раиси вақти Шӯрои Вазирони Иттиҳоди Аврупо, вазири корҳои

Асари зикршуда, с. 302.

Асари зикршуда, с. 327.

Асари зикршуда, с. 366.

хориҷии Шоҳигарии Белгия дар замина 1 ноябри 2001 дар мулоқоти хеш бо Президенти Тоҷикистон ба таври расмӣ ва бо масъулияти тамом эълон дошта буд, ки «Роҳбарони Иттиҳоди Аврупо ҳоло сиёсати шитисодӣ ва сиёсатҳои дигари хешро нисбат ба Осиёи Марказӣ, хоса Тоҷикистон, ба хотири фаъол гардонидани онҳо ва самти амалии мусбӣ додан ба онҳо таҷдиди назар мекунад».1 ҳам ӯ хушхабар расонд, ки барномаи ТАСИС фаъолиятро дар Тоҷикистон аз сар мегирад ва пешниҳод кард, ки то охири соли 2001 гуфтугӯи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Иттиҳоди Аврупо аз рӯи тамоми

масъалаҳо дар сатҳи нав гузаронида шавад.

Бо истифода аз фазои мусоиде, ки дар робита ба ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мамлакатҳои Аврупо ва Амрико фароҳам омад, Президенти кишвар, Вазорати корҳои хориҷӣ ва муассисаҳои хориҷии он масъалаҳои зарурати густариши ҳамкориҳои тичоратию иқтисодиро ба миён гузоштанд. Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон ҳануз 22 апрели 1992 ҳангоми мулоқот бо муовини аввали котиби давлатии ИМА Строб Тэлботт дар Вашингтон гуфта буд, ки кайҳо «вақти аз кӯмакҳои башардусто на расонидан гузаштан ба ҳамкориҳои мутақобилан судманди иқтисодӣ расидааст».2 Манзури Роҳбари ҷумҳурӣ муносибатҳо бо Амрико буд, аммо дар асл ба робитаҳои мо бо ҳамаи кишварҳои Аврупо ва Амрико дахл дошт. Зеро ӯ ин нуктаи умда дар сиёсати хориҷии кишварашро қариб дар ҳамаи вохӯриву диду боздидҳояш ва сафарҳои расмӣю қориаш дар ин солҳо таъкид мекард. Президенти Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов ба Утриш (12 апрели 2000), Италия (9 декабри 2000), Прага (20 ноябри 2002), Фаронса (3-8 декабри 2002), Амрико (8-10 декабри 2002), Олмон (26-29 март 2003), Белгия (25 март 2003), Лаҳистон (26-28 майи 2003) ва ғайра сафарҳои расмӣ ва қорӣ кард ва дар ҳамаи онҳо бидуни истисно давлатҳои Аврупо ва Амрико ба ҳамкориҳои густурдаи иқтисодӣ даъват менамуд.

Сатҳи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Аврупо ва Амрико яқсон нест. Онро метавон ба се бахш қисмат намуд: 1). ҳамкориҳои ҳамаҷонибаи мутақобилан судманд бо ИМА, Ҷумҳурии Олмони федералӣ, Фаронса, Швейтсарӣ. Британияи Кабир, Канада, Утриш, Шотландия

Асари зикршуда, сай. 320.

Асари зикршуда, с.69.

Белгия, Чехия ва ғайра; 2). Ҷустуҷуи роҳҳои густариши ҳамкориҳои тичоратию иқтисодӣ ва манфиатҳои муштарак бо Лаҳистон, Италия, Маҷористон, Булғория, Словакия, Руминия ва ғайра; 3). Барқарории робитаҳои дипломатӣ ва ҳусни тафохум барои ҳамкориҳои тичоратию иқтисодӣ бо Нидерландия, Норвегия, Дания, Уругвай, Куба, Испания, Шветсия, Финландия ва ғайра.

Иёлотҳои Мутгаҳидаи Амрико нахуетин мамлақати ғарбиеет, ки дар пойтахти Ҷумҳурии Тоҷикистон сафоратхонаи худро дар рӯзи 16 март 1992 боз намуд. Ин дуҷумин сафоратхонаи кишвари

хориҷӣ дар Душанбе буд. Аввалин сафоратхонаро Ҷумҳурии
исломии Эрон дар 8 январи

ифтитоҳ карда буд. Сафарҳои пайваста ва мунтазами
хайатҳои гуногуни амрикоӣ, шахсиятҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ин
кишвар ба Тоҷикистон моҳҳои аввали дарёфти истиқлолияти
давлатии он, монанди котиби давлатии Иёлоти Муттаҳидаи
Амрико Ҷеймс Бейкер (13 февралӣ 1992), аъзои Конгресси ин
кишвар (12-14 апрели 1992), ҳайати ИМА бо сардории намояндаи
вижаи Президенти Амрико Сафир Струоб Тэлботт (13 сентябри
1993), бо сардории ёвари вижа оид ба расунидани ёриҳои
гуманитарӣ ва иқтисодӣ ба ИДМ Томас Саймонс (13 октябри
1993), ёвари Котиби давлатии ИМА оид ба Осиёи Ҷанубӣ Робин
Рафел (10-12 ноябри 1993) ва ғайра гувоҳи равшани таваҷҷуҳи хоса
доштани давлати Амрико ба Тоҷикистон мебошад. Зимнан ин
таваҷҷуҳ кам нагардида, сол ба сол, марҳила ба марҳила бештар
шудааст.

Иллати таваҷҷуҳи хосаи ИМА барин як давлати
бузургтарин ва муқтадиртарини ҷаҳони муосир ба як кишвари
хурди навистақлол, монанди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чист?
Гумони ғолиб он аст, ки, пеш аз ҳама, мавқеи муҳимми стратегияи
кишвари мс\ ки дар байни Федератсияи Русия, Ҷумҳурии
мардумии Чин ва Афғонистон ва дар наздикии Ҷумҳурии
исломии Эрон қарор гирифтааст, диққати Амрико, ки бо Русия,
Чин ва Эрон барои дар минтақаи Осиёи Марказӣ нуфуз пайдо
намудан рақобат дорад, ҷалб кардааст. Ба ин омил рӯзноманигори
машҳури покистонӣ ва донандаи хуби минтақа Аҳмад Рашид дар
яке аз мақолаҳои дар «Daily Telegraph» баъд аз диданаш аз
Тоҷикистон дар моҳи декабри 2005 ошкоро чунин ишора

намудааст: «Давлати Осиёи Марказӣ Тоҷикистон меҳвари версияи нави Бозии бузурги асри XXI мебошад, ки ба он Амрико Русия ва Чин ворид гардидаанд».¹ Сониян, Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ кишвари асосист, ки дар сафи пеши мубориза бо терроризми байналмилалӣ, ифротгароии динӣ, интиқоли ғайриқонунии маводи мухаддир қарор дошт. Тавфиқ ёфтани Тоҷикистон дар ин муборизаи муҳим ба манфиатҳои миллӣ ва ҳадафҳои стратегии Амрико дар минтақа, мувофиқати комил дошт. Солисан, Тоҷикистон мамлакатест, ки аввалин бомбаи атомии шуравӣ аз урани он сохта шуда буд ва Амрико манфиатдори он аст, ки кишварҳои ҷудогона, дар айни маврид Эрон ба яроқи қатли он даст наёбанд. Фавран ба дунболи Ҷумҳурии исломии Эрон ворид гардидани Амрико ба Тоҷикистон ва ҳузури дипломатии худро амалӣ кунонидани он ҳаргиз тасодуфӣ нест.

Дар навбати худ Амрико барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати давлати пурқудрат ва пешрафтаи дунё, дорой ҷаҳом ва эътибори ғавқулода дар равандҳои ҷаҳони муосир, иқтисод ва технологияи пешқадамтарин хеле муҳим мебошад. Аз ин сабаб ҳукумати Тоҷикистон, роҳбарони он, дипломатияи тоҷик пайгириона кушиш мекунанд, ки бо ин мамлакат робитаҳои ҳасанаи наздик ва босубот ва ҳамкориҳои густурда допгта бошанд ва онро ба шарикии стратегии дарозмуддат табдил диҳанд.

Боиси қаноатмандист, ки робитаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико сол ба сол марҳила ба марҳила қавӣ гардида, вусъат гирифт, гуногунҷабҳа шуд ва ба сатҳи нав баромад ва дар ҳалли проблемаҳои иқтисодию иҷтимоӣ, таҳкими амният, ҳифзи сарҳади давлатӣ, муборизаи зидди гардиши ғайриқонунии маводи нашъаовар ва терроризми байналмилалӣ нақши муҳим бозид. Ин кишвар яке аз мададрасонҳои асосӣ ба ҷумҳурии мо ба шумор меравад. Аввалин парвози ҳавопаймои амрикоӣ бо кумакҳои башардустона ба майдони ҳавоии Душанбе ҳануз

феврари 1992 сурат шрифта буд. Аз он вақт то ба имрӯз ҳаҷми кӯмакҳои башардустонаи ин мамлакат (ғалла, доруворӣ, тарбияи кадрҳо ва ғайра) ба миллиардҳо доллари амрикоӣ мерасад. Саҳми ИМА дар дарёфти сутлаҳу ошгӣ низ

1 Ахмед Рашид Страна трофей в новей великой игре. Центр

Азия-Ру, 30 декабри 2005.

кам нест. Аз ҷиҳати молиявӣ дастгирӣ кардани Намояндагии нозирони СММ дар Тоҷикистон, Комиссияи муштараки оташбас ва ғайра боиси анҷоми бобарори раванди сулҳ дар ҷумҳурӣ гардидаанд. Ин кишвар ҳамчунин ҷумҳурии моро дар институтҳои молиявӣ байналмилалӣ, мисли Бунёди байналмилалии асбор ва Бонки умумичаҳонӣ ва ғайра дастгирӣ намуд, ки боиси суръат бахшидан ба раванди ислоҳоти иқтисодӣ шуд. Ба ҳамкориҳои иқтисодӣ бо Тоҷикистон майл намудани Амрико дар 2-3 соли охир падидаи нек аст. Оғози бунёди пули калони болои дарёи Панҷ, ки марзи моро ба хоки Афғонистон мепайвандад (18 июни 2005) ва эълони илгирок дар сохтмонҳои бузурги гидроэнергетикии ҷумҳурӣ далели он мебошад.

Сафари расмӣ нахустини Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов ба Вашингтон (8-10 декабри 2002) ва сафари кории Вазири корҳои хориҷии кишвар Т.Назаров ба Амрико (2004) ва мулоқоте, ки дар ҷараёни онҳо бо мақомоти давлатии ИМА баргузор гардидаанд, аз ҷумла бо Президенти ин мамлакат Ҷорҷ Буш эътимодро ба иҷсо тариқи ҳамкориҳои ҳамҷонибаи тижоратӣ иқтисодӣ бо ин кишвар дар дурнамои наздик бештар мегардонад. Ва он ба манфиатҳои миллии мо комилан мутобиқат дорад.

Мутаассифона, майли Ҷумҳурии Тоҷикистон ба иустариш ва тақвияти робита ва ҳамкориҳои иқтисодии худ бо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико гоҳо ғаразмандона шарҳу тафсир меёбад ва қасдан таҳриф мешавад.¹ Баъзе аз коршиносони дохилӣ ва хориҷӣ, ҳамчунин нгрӯҳои сиёсии ҷудогонаи кишвар пешгӯиҳои беасос ва овозаҳои боғаразро дар замина карданд, ки гуё роҳбарияти Тоҷикистон сиёсати дурӣ аз Федератсияи Русия шарикӣ стратегии худ ва наздикӣ ба ИМА-ро ба ивази пули калон 1 млрд \$ пеш гирифтааст ва омода ҳаст, ки дар хоки худ псйгоҳи низомии ин кишварро ҷой диҳад ва майдонҳои ҳавоии хешро дар ихтиёри нерӯҳои ҳавоии он гузорад. Ин гуна таҳми-

1X. Д. Самиев. Таджикско-амерпканские отношения: перспективы и приоритетные направления сотрудничества, Материалы международной научно-практической конференции «Интеграция Таджикистана в мировое сообщество». Д., с.77; Д. Назиров. Любить по-американски, или

информационная война против Таджикистана, газ. «Бизнес и политика».

8 аугусти 2003; С. И. Чернявский: Центральная Азия в эпоху перемен², 2004; А. Б. Баховадинов. Таджикистан: динамика геополитических и национальных интересов.-Таджикистан и современный мир, №2,2003.

ну овозаҳо махсусан дар арафа ва чараёни сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов ба Вашингтон (8-10 декабри 2002) бештар гардида буданд. Дар ин кор махсусан воситаҳои ахбори умумӣ Русия беш аз ҳама пешдастӣ доштанд.

Ба маврид аст, ки вобаста ба гуфтаҳои боло чанд мулоҳизаро дар бораи ҳузури дипломатӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва низомии ИМА дар минтақа ва ҷумҳурӣ баён намоем. Зеро ғолибан боиси сӯъитафоҳуми зиёд ва шарҳу баён ва баҳодиҳии яктарафа гардидааст.

Бо оғози амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон дар таърихи 7 октябри 2001 ва ҷой гирифтани ҳайати низомии Амрико ва муттаҳидонаш дар минтақаи Осиёи Марказӣ нигаронӣ ва ташвиши баъзе аз кишварҳои манфиатдор, пеш аз ҳама, Федератсияи Русия, Ҷумҳурии мардумии Чин ва Ҷумҳурии исломии Эрон, ҳамчунин нерӯҳои сиёсии муайян дар хориҷ ва дохили минтақа якбора зиёд шуд. Чунин тасаввуре ҳосил мешавад, ки чунин сурат гирифтани воқеаҳо ва оқибати онҳо касе ҷашминтзор набуд ва гумон ҳам намекард. ҳол он ки рафти воқеаҳо ба ҳамин самт буд. ҳодисаҳои 11 сентябри 2001 дар Амрико ба ин раванд танҳо суръат бахшидан д. Гап дар он аст, ки агар он ҳодисаҳои фоҷеабор дар Амрико рух намедоданд ҳам, манзараи геополитикии Осиёи Марказӣ моҳиятан оқибат чунон ки имрӯз ҳаст, ҳамон тавр мебуд. Инро надида имкон надошт.

ас аз фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ ва пеш аз ҳодисаҳои 11 сентябри 2001 бо суръати тамои ворид гардидани «китпварҳои сеюм», аз он ҷумла ИМА, ба минтақаи геостратегии евроосиёии босуръат тағйирёбанда

Осиёи Марказӣ ба мушоҳида мерасид. Ин кишварҳо бо давлатҳои навистиқлоли Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, робитаҳои дипломатӣ барқарор намуданд, сафоратхона ва намояндагиҳои худро боз карданд, созишномаву шартномаҳо оид ба ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ, илмию техники, фарҳангӣ ва

низомӣ ба имзо расониданд, роҳҳои ҳавой ва заминӣ боз намуда, заминаро барои сафарҳои ҳайатҳои расмӣ ва соҳибкоронашон омода карданд. Психтаҳти ҷаҳде аз давлатҳои Осиёи Марказӣ, мисли шаҳрҳои Алматы, Бишкек ва Тошканд, ба маънои ҳақиқии

ин калима, ба марказҳои аслии дафтари кории бисёр созмонҳои байналмилалӣ ҳукумати ва ғайриҳукумати таъдил ёфтанд.

Роҳи демократии тараққиётро интихоб намудани бисёр давлатҳои минтақа пас аз фурӯпошии Иттиҳоди Шуравӣ ба ворид шудани бссуръати арзишҳои ғарбию амрикоӣ-тафаккури либерализм, рақобат, демократия, бисёрандешӣ ва иқтисоди бозори мусоидат намуд. Равандҳои демократие, ки аз даврони Гармои хурушӣ ва Бозсозӣ ва Ошкорбаёнии горбачевӣ оғоз гардида буданд, тақдир нава ба инкишофи минбаъда гирифтанд. Дар аксари ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ ташаккули институтҳои демократӣ сар шуд: бисёрҳизбӣ, интихоботи демократӣ, парламентаризм, воситаҳои ахбори умумӣ озод, СҶД ва ғ.

Ҳамин тавр, вуруди «кишварҳои сеюм», аз он ҷумла ИМА ва ҳамиттиҳодҳои он, ба соҳаҳои гуногуни ҳаёти сиёсӣ ва иҷтимоии давлатҳои минтақа дар қаламрави пасошуравӣ омили воқеӣ шуд ва ба нуфуз ва нақши кишварҳои манфиатдори анъанавӣ, монанди Русия, Чин ва Эрон таъсири муҳиме расонд. Инро ба ҳеҷ ваҷҳ наметавон инкор кард.

Федератсияи Русия ва дигар ҷумҳуриҳои собиқӣ Иттиҳоди Шуравӣ дар он давра асосан танҳо бо ҳалли масъалаҳои дохилии худ гирифтанд. Аксарияти онҳ^{*} аз ҷумла Русия, нисбат ба ҳамиттиҳодҳои собиқӣ худ сиёсати хориҷии возеҳ надоштанд. Роҳбарони онвақтаи идораҳои сиёсати хориҷии Русия ва кишварҳои дигари ИДМ ғолибақ ба таъбири сиёсатшиноси русӣ Андроник Мигранян гуем, «импровизиатсия» мекарданд. Чун натиҷа ин мамлакатҳо ё фақат ба Ғарб ва ё танҳо ба Шарқ рӯ оварда буданд. Ва муносибат бо кишварҳои ИДМ, аз он ҷумла бо давлатҳои Осиёи Марказиро, афзалият наметоданд.

Дар ин вазъияти геополитикӣ ба вучудодада комилан табиист, ки давлатҳои Осиёи Марказӣ, ба шуму ли Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба хотири таъмини амнияти манфиатҳои миллӣ, ҳифзи истиқлол ва тамомияти марзии худ роҳи наздик шудан бо «кишварҳои сеюм» ва раванқ ва амиқ гардонидани муносибатҳои дуҷониба ва бисёрҷониба бо онҳоро пеш гирифтанд. Ин ҳеҷ бадие надорад. Хусусан ки ин робитаҳои онҳо бо «кишварҳои сеюм», дар айни замон Амрико, бар зидди манфиатҳои мамлакатҳои дигар нигаронида нашудааст.

Аз ин сабаб он ҳаёте, ки баъзе аз ин васоити ахбори умум, сиёсатмадорон ва сиёсатшиносони давлатҳои манфиатдор дар атрофи ҳузури «кишварҳои сеюм» дар Осиёи Марказӣ умуман, ҳузури низомии онҳо хосатан, бардоштанд, беҳуда аст. Гоҳо кор ба дараҷаи мазамати қаҳру ғазаболуд, бадном кардани халқҳои алоҳида ва роҳбарони онҳо ба курнамакӣ, хиёнат ва дуруягӣ ҳам расидааст. Касе бо номи Василий Сафрончук муаллифи мақолае зери унвони маънодори «Як туфи дигар ба рӯи Русия» дар рӯзномаи «Советская Россия» дар таърихи 16 январи 2002 бо шикоят аз «Кремл, ки ба Вашингтон имкон дод, ки дар Осиёи Миёна ҷои бигирад», бо ҳақорат чунин навиштааст: «Сардорони худфурӯхтаи режимҳои ҷумҳуриҳои Осиёи Миёна таги Иёлоти Муттаҳида мехобанд». Албатта, гуфтаҳои ҷаноби Сафрончук ҳаргиз баёнгари мавқеи расмӣ мақомоти расмӣ Федератсияи Русия нест ва мисли ӯ барин гумроҳон ва кӯтоҳназарон дар ҷомеаи руеи миқдори ночизеро ташкил медиҳанд. Сарфи назар аз ин, ингуна навиштаҳо ва гуфтаҳо дар ҷомеа тасаввуроти барғалатеро эҷод мекунанд.

Тавре ки маълум аст, Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қирғизистон ба ҳайси аъзои Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ ва Ҷумҳурии Узбекистон ҳамчун узви ИДМ амалӣ худро бо шарикони ҳеш, аз ҷумла роҳбарони Федератсияи Русия, ҳамоҳанг сохта буданд. Дар ин бора аз ҷумла Президенти собиқи Қирғизистон А. Акаев 12 феввали 2002 дар ҷавоб ба саволи рӯзноманигори «Независимая газета» дақиқан чунин иброз дошта буд: «Ҳамаи амал ва иқдомоти мо пас аз машварат ва ҳамоҳангӣ бо Русия карда шуданд». Дар бораи он, ки дастгирӣ аз амалисти зиддитеррористӣ мавқеи усулии Федератсияи Русия буд, президенти ин кишвар В. Путин дар паёми ҳамасолааш ба Маҷлиси федералии мамлакат ёдовар шуд, ки мувофиқи он инфраструктураҳои хоки Русия ва дар қаламрави кишварҳои Осиёи Марказӣ буда дар ихтиёри нерӯҳои амрикоӣ ва ҳамиттиҳодҳояш дар НАТО қарор гирифт. Таври дигар ҳам шуданаш имкон надошт. Зеро давлатҳои Осиёи Марказӣ ба сифати аъзои ИДМ ва ШСДД дар назди давлатҳои дигари аъзои ин созмонҳо масъулияти муайяни

ҳамиттиҳодӣ доранд ва ба он усул содиқанд. Гузашта аз ин ҳама, тавре ки маълум аст, Тоҷикистон ва Қирғизистон барои худ Русияро

шарикӣ стратеги интиҳоб намуда, Қазоқистон ва Ўзбекистон муносибатҳои худро ба Маскав афзалият медонанд.

Онҳе, ки мехоҳанд муносибатҳои ҳамзамони моро ҳам бо Федератсияи Русия, ҳам бо Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ҳам бо Ҷумҳурии мардумии Чин ва ҳам бо Ҷумҳурии исломии Эронро ғаразмандона шарҳу тафсир диҳанд ва ё қасдан таҳриф намоянд, бо иштибоҳи бузург роҳ медиҳанд. Чунки муносибати ҳасанаи Тоҷикистон бо Русия, Чин ва Эрон ҳаргиз ба доштани айнан чунин муносибат бо Амрико ва ҳамиттиҳодҳояш ҳалал намерасонад ва ё баръакс. Муҳим он аст, ки дар ин муносибат манфиатҳои миллии ҳамаи тарафҳо риоят шавад.

Табиист, ки Иёлоти Муттаҳидаи Амрико дар Осиёи Марказӣ ба шумули Тоҷикистон, Украина ва Қафқоз ғаразҳои маълуми геополитики дорад. Агар аз қавли Збигнев Бжезинский бигуем, «Осиёи Марказӣ мавриди рақобати байналмилалӣ гардид». ҳамчунон, ки Русия, Чин, Эрон, Туркия ва кишварҳои дигар низ доранд. ҳамаи онҳо мехоҳанд, ки дар ин минтақаҳои муҳимми стратеги нуфуз дошта бошанд, манбаъҳои маводи сӯхт ва нерӯдиҳанда, хатҳои убури газу нафт, барқ, комуникатсияро зерӣ назари худ бигиранд ва бо ҳамин ният пойгоҳҳои низомӣ месозанд ва мехоҳанд, ки низомҳои сиёсии минтақа ба низомҳои сиёсии онҳо монанд бошанд. Қисме аз онҳо аз ҷумла ИМА, ин корро зерӣ шиорҳои демократия, ҳуқуқи башар, интиҳоботи озод амалӣ мекунанд, гурӯҳи дигар, мисли Чин, Русия ва ғайра зерӣ шиорҳои ҳамсоғии нек ва ҳамкориҳои судманд. Дар ҳарду ҳолат ҳам дар паси ин шиорҳо ғаразҳои пинҳон мебошанд. Аз ин сабаб мо наметавонем, ки бо яке рӯи хуш диҳему дигареро аз остонаи хонаамон пеш кунем. Мо бояд андозаро нигоҳ дорем, то ба манфиатҳои миллии ва ҳадафҳои стратегиямон аз ягон тарафе зараре нарасад. Чунонки тоҷикон дар чунин мавридҳо мегуянд: ҳам лаъл ба даст ояду ҳам ёр наранҷад. Дипломати номи Амрикоӣ Генри Киссинҷер муаллифи китоби «Дипломатия» як гуфтаи президенти вақти Амрико Никсонро дар мавриде иқтибос овардааст, ки он ин аст: «ҳадафи мо дар навбати аввал

иборат аз он аст, ки манфиатхоямонро дар дарозмуддат ба воситаи сиёсати хориҷии солим тақвият диҳем. ҳар қадар ки ин сиёсат ба арзёбии воқеии манфиатҳои мо ва бегона қарор бигирад, ба ҳамон андоза нақши мо дар олам босамартар мегардад».¹

Сафорати Олмони федералӣ дар Душанбе, ки расман 10 июни 1993 ифтитоҳ гардид, аввалин намояндагии дипломатии кишварҳои аврупоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Як сол пештар ин ду кишвар байни ҳам Протокол оид ба робитаҳои дипломатиро дар таърихи 12 марти 1992 ба имзо расонида буданд. 29 августи 1992 сарвазири собиқи ҳукумати Тоҷикистон Акбар Мирзоев Кордори муваққати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Олмон муқаррар гардид.

Таваҷҷуҳи давлати Тоҷикистон ба Олмон аз миёни кишварҳои аврупоӣ бар он асос ёфтааст, ки онро ҳамчун мамлакати пешқадами аврупоӣ ва аз ҷиҳати саноат тараққикардаи дунё, ҳамчунин ташаббускори дигаргуниҳои зиёде дар он минтақа ва яке аз ташаккулдиҳандагон ва амаликунандагони сиёсати хориҷии умумиаврупоӣ мешиносад ва эътимод бар он дорад, ки барори сиёсати хориҷии Тоҷикистон бо бисёре аз кишварҳои аврупоӣ, бо ИА, НАТО, САҲА аз бисёр ҷиҳат ба сатҳи ҳамкориҳои он бо Олмон вобаста мебошад.

Дар навбати худ Ҷумҳурии Олмони федералӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун кишвари шарикӣ худ пазируфта, робитаҳои дуҷонибаи сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро бо ҷумҳурии мо фаъолона инкишоф дод, то ки ба рушди равандҳои демократӣ ва иқтисоди бозорӣ дар Тоҷикистон мусоидат намояд. Боз шудани хатти парвози Душанбе-Мюнхен заминаи мусоиде барои ҳамкориҳои тижоратӣ ва иқтисодӣ ҳам бо Олмон ва ҳам бо дигар кишварҳои аврупоӣ гардид. Бо мусоидати ин мамлакат иштирок намудани ҳайати тоҷикӣ дар намоишгоҳи байналмилалии ЭКСПО

2000 дар шаҳри Ҳанновер ва дар он ҷой гирифтани павилони тоҷикӣ боиси ҷалби таваҷҷуҳи соҳибкорони он кишвар ба ҳамкорӣ бо ҷумҳурии мо гардид.

Сафари вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Олмони федералӣ Йошка Фишер ба Душанбе (20 октябри 2001), ки дар ҷараёни он ҷониби тоҷикӣ тақозои аз ҳамкориҳои гу-

манитарӣ гузаштан ба ҳамкориҳои тижоратӣ ва иқтисодӣ намуда буд ва ҳам сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов ба Олмон (26-29 марти 2003) тақони

азиме ба ҳамкориҳои иқтисодии ҳарду кишвар дод. Кантслери Ҷумҳурии Олмони федералӣ Герхард Шредер сафари расмӣ Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистонро «олӣ» арзёбӣ намуда, онро дар муносибатҳои ҳарду мамлакат «дастовард» шуморид. Дар воқеъ, ба шарофати ин сафар робитаҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Олмон ба сатҳи сифатан набе бардошта шуд. Ибтидо бевоситаи он сафари расмӣ ҳайати соҳибкорони Олмон зери сарпарастии Кумитаи шарқии иқтисодии Олмон ва вазири федералии иқтисод ва меҳнати он кишвар дар моҳи майи 2003 ва баргузориҳои навбатии гуфтушунидҳои байниҳукумати оид ба ҳамкориҳои молиявӣ ва техники дар байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Олмони федералӣ дар 26-27 октябри 2004 дар Душанбе мебошад ва аз аҳми қатъии ҳукумати он кишвар ба барқарор ва густариш додани ҳамкориҳои иқтисодии ҳамҷониба бо Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Олмон дар байни кишварҳои ғарбӣ дар қисми расонидани ёрӣ ба Тоҷикистон яке аз қойҳои аввалинро ишғол мекунад. Далели он қарори ҳукумати ин мамлакат дар бораи ҷудо намудани 20 млн. 144 ҳазор евро ба ҳамкориҳои техникӣ, молиявӣ, таъмини озуқа, 1 млн. евро ба бунёди марказӣ тарбияи мутахассисон ва тадқиқ, 1 млн. евро ба лоиҳаи маълумоти ибтидоӣ дар ҷумҳурӣ, 1 млн. 500 ҳазор евро барои таҳкими асоси моддӣ ва техникий низоми тандурустӣ дар соли 2002, 5 млн. евро барои амалӣ намудани лоиҳаи «Таъсиси бунёди хадмоти коммуналӣ барои мусоидат ба маълумоти мактабӣ» дар соли 2003 ва 20 млн. евро дар соли 2004, аз он ҷумла барои бозсозии дастгоҳҳои тақсимкунандаи истироҳати обию барқии Норак мебошад.

Созмони ғайридавлатӣ «Агроаксияи Олмон» (АКО) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои расонидани ёриҳои башардустона 15 сентябри 1999 ба қор сар карда буд. Ва дар тули

соли фаъолиятҳои қорҳои зиёдеро ба анҷом расонид, мисли обрасонӣ ва ғайра.

Яке аз самтҳои асосии ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Олмон иштироки якҷояи онҳо дар босозии иқтисоди ҷангзадаи Афғонистон мебошад.

Агарчи робитаҳои дуҷонибаи Тоҷикистон ва Олмон марҳила ба марҳила пеш меравад ва ба сатҳи баландтаре мебарояд, ҳануз ҳам ҷавобгуи пурраи имкониятҳои ҳардуи кишвар нест.

Протоколи барқарории робитаҳои дипломатӣ дар байни Ҷумҳурии Фаронса ва Ҷумҳурии Тоҷикистонро Котиби давлатии ин кишвар оид ба корҳои хориҷӣ Ален Вивен дар таърихи 2 марти 1992 ба имзо расонида буд. Аммо ҳамкориҳои дуҷониба миёни Тоҷикистон ва Фаронса хеле дертар оғоз гардидаанд. Аниқтараш пас аз шурӯи амалиёти зиддитеррористӣ дар Афғонистон. Дар соли 2001 дар Душанбе ба фаъоли сар кардани Намояндагии дипломатии ин давлат тасдиқи он мебошад. Фаронса узви фаъоли Иттиҳоди байналмилалӣ зиддитеррористӣ мебошад. Барои ҳамин ҳам ин ҳамкориҳо вобаста ба масъалаҳои низомӣ аст. Аз оғози амалиётҳои низомӣ роҳбарони ҷумҳурӣ розӣ шуданд, ки ҳайати низомии маҳдуди ин кишвар дар ш. Душанбе ҷойгир шавад.

Агарчи робита ва ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Фаронса ҳануз аз замони Иттиҳоди Шуравӣ шуруъ шуда буд, ҳайати муҳандисон ва мутахассисони фаронсавӣ дар бунёди корхонаи арзизи шаҳри Турсунзода саҳм доштанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати хориҷии худ аз оғози даврони истиқлолияти давлатӣ ба Ҷумҳурии Фаронса ҳамчун яке аз кишварҳои муҳим дар Аврупо ва ҷомеаи ҷаҳонӣ, давлати демократии тараққикарда, узви фаъоли Иттиҳоди Аврупо ва САҲА мақоми хосаеро қоиладар аст.

Ба фаъол ва густурда гардидани муносибатҳои дутарафаи Тоҷикистон ва Фаронса сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Ш. Раҳмонов ба Париж дар таърихи 3-8 декабри 2002, ки нахустин сафари расмии ӯ ба кишварҳои ғарбӣ буд, сабаб гардид. Зеро маҳз дар чараёни ҳамин сафар асоси ҳуқуқӣ ва шартномавии ҳамкориҳои густурда дар соҳаҳои гуногун байни ин ду мамлакат гузоида шуд. Он вақт як силсила санадҳои муҳим ба имзо расиданд: монанди Созишнома дар бораи ҳамкориҳои фарҳангӣ ва илмию техники, Созишнома дар соҳаи амнияти дохилӣ, Созишнома дар бораи дастирӣ ва ҳифзи маблағгузорӣ ва ғайра. Сардори Давлат ва ҳукумати ҷумҳурӣ замоне, ки дар Париж буд, изҳори умед карда буд, ки баъд

аз ин «Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса дар ҳамкориҳои дарозмуддати мабнӣ бар шарикӣ уфуқҳои тозаеро боз мекунад».1 Пеш аз сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Париж ва пас аз он ҳайатҳои зиёди тарафайн сафарҳо доштанд, мисли вазир оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ Фаронса Шарл Жоселан (23 ноябри 2001), вазири дифои Фаронса Ален Ришар (2 январи 2002), Сардори ситоди нерӯҳои мусаллаҳи Фаронса Жан-Пер Клеш (21 январи 2002), вазири корҳои хориҷии Фаронса Галузо Де Виллен (3 сентябри 2002), вазири нави дифои Фаронса хонум Мишел Ало Мари (30 декабри 2002), вазири тижорати хориҷии Фаронса Франсуа Лоос (15 март 2003), сафари расмӣ вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т. Назаров (март 2001) ва ғайра, ки аз густариши ҳамкориҳои ду кишвар гувоҳӣ медиҳанд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар сӯҳбати телефонӣ, ки 22 январи 2002 бо Президенти Ҷумҳурии Фаронса Жак Ширак дошт, зимни баррасии ҳолати робита ва ҳамкориҳои дӯҷонибаи кишварҳоямон дар ҷавоб ба пешниҳоди Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон дар бораи ҷанбаи амалӣ додан ба муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Фаронса ва таъкиди зарурати ҷалби сармоя ва технологияи Фаронса ба иқтисоди Тоҷикистон ва тақозои ҳимоят дар бастанӣ Созишнома байни ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Иттиҳоди Аврупо Президенти Фаронса Жак Ширак гуфта буд, ки «мо Шуморо ба ҷонибдорӣ бовар мекунонем».128

Инкишофи минбаъдаи ҳамкориҳои ҳамҷониба бо Ҷумҳурии Фаронса дар ҷаҳорҷубаи робитаҳои дӯҷониба ва бисёрҷониба ба манфиатҳои миллӣ ва ҳадафҳои стратегии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгу мебошад. Давлати моро зарур аст, ки ҳарчи тезтар масъалаи боз намудани сафорати хешро дар ин кишвар ҳал бикунад. Зеро идома ва сатҳи муносибатҳои давлатии мо аз бисёр ҷиҳат ба ғайри лияти он вобаста мебошад. Вагарна бо фаро расидани оромӣ ва эътидол дар Афғонистон ва анҷом ёфтани ғайрилияти ҳайати низомии Фаронса дар Душанбе сатҳи робитаҳо ҳамкориҳои мо бо ин давлати аврупоӣ хоҳиш хоҳад ёфт.

Внешняя политика Республики Таджикистан на современном этапе, с. 421.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои дигари аврупоӣ ва амрикоӣ, аз қабилӣ Британияи Кабир, Норвегия, Утриш, Швейцария, Белгия, Канада, Италия, Испания, Шветсия, Дания, Лаҳистон, Швейтсария, Руминия, Булғория, Маҷористон ва ғайра асосан дар доираи фаолияти созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, мисли СММ, САҲА, Иттиҳоди Аврупо ва ғайра сурат мегирад. Самти ҳамкориҳои дуҷонибаи мо бо ин кишварҳо дар нисбати имконияте, ки тарафҳо доранд, паст аст. Дар Утриш ва Белгия сафорат доштани Тоҷикистон, пеш аз ҳама, ба хоҳири он аст, ки дар пойтахти ин кишварҳо Маркази СММ, САҲА, Иттиҳоди Аврупо ва НАТО фаъолият доранд.

ҲАМКОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА КИШВАРҲОИ ҶАНУБУ ШАРҚИ ОСИЁ

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади дастёбӣ ба бозори бо суръат тараққиқунандаи технология, маводи хом ва маҳсулоти саноатӣ тақвияти муносибатҳои мутақобилан судманди ҳамҷонибаро бо кишварҳои Ҷанубу Шарқи Осие, монанди Ҷумҳурии Сотсиалистии Ветнам, Ҷумҳурии Индонезия, Ҷумҳурии Корея, Малайзия, Ҷумҳурии Сингапур ва Ҷопон аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии худ мешуморад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инкишофи муносибатҳои давлатии худ бо Ҷопон ба сифати кишвари тараққиқардаи минтақа, шарикӣ эҳтимолии муҳим дар тиҷорат, узви «ҳаштгонаи бузург», мамлакати дорой технологияи пешқадам манфиатдор буда, хоҳони доштани ҳамкориҳои ҳамҷонибаи мутақобилан судманд ва бунёдӣ дар тиҷорат ва иқтисод мебошад. Барои ҳамин ҳам пайваста кӯшиш мекунад, ки сатҳи ҳамкориҳои худ бо Ҷопонро аз дараҷаи ёриҳои башардустона, додани грантҳо* тарбияи мутахассисон, мусоидат дар тақмили ихтисос ва ғ. ба пояи ҳамкориҳои густурда ва мутақобилан судманд бардорад. Бо ҳамин ниёт аз зарурати ба вуҷуд овардани заминаҳои ҳуқуқӣ ва шартномавии чунин ҳамкориҳо таъкид мекард. Чунинчӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов 8 октябри

ҳангоми пазируфтаи эътиборномаи Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷопон дар Душанбе Кёко Накаяма бо зикри он ки «сатҳи ҳозираи робитаҳои иқтисодии байни ду мамлакат ба талаботи рӯз

ҷавобгу нгст»,¹²⁹ диққати ҷониби ҷопониро ба он ҷалб намуд, ки бо вучуди он ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷопон робитаи ҳасанаи наздик ва босубот доранд то ҳол «созишномае, ки ҳамкориҳои иқтисодии дуҷонибаро, ба танзим дарорад, нест».¹³⁰ Ин нуқс танҳо дар ҷараёни сафари расмӣ Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба Токио (15-18 майи 2001), ки онро императори Ҷопон Акихито «ҳодисаи муҳим, босамар барои

129 Асари зикршуда, с. 111.

130 Ҳамон асар, ҳамон саҳифа.

инкишофи муносибатҳои Тоҷикистону Ҷопон номид»,¹³¹ рафъ гардид. Он вақт санади бисёр муҳим «Изҳороти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷопон дар бораи дӯстӣ ва ҳамкорӣ» аз тарафи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ва Сарвазири он кишвар Дзюничиро Коидзуми дар таърихи 16 майи ҳамон сол ба имзо расид. Ба хотири ҷалби тарафи ҷопонӣ ба ҳамкориҳои ҳамачониба ҷониби тоҷикӣ бо хоҳиши Ҷопон дар моҳҳои январ ва октябри 1996 номзадии онро ба узвияти Додгоҳи байналмилали ҳуқуқи бахрӣ ва узви муваққати Маҷмаи кулли СММ дастгирӣ кард. Дар кори раҳонидани гаравгонони ҷопонӣ аз дасти ҷангиёни ҳаракати исломии Узбекистон дар моҳи октябри 1999 саҳми ғаёлона гирифт. Анҷумани дӯстони Ҷопон дар Тоҷикистонро (20 июли 2000) таъсис дод.

Сиёсати давлати Ҷопон дар нисбати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои дигари минтақаи Осиёи Марказӣ иборат аст аз расонидани ёриҳои башардустона ва мусоидат ба равандҳои демократӣ, ислоҳоти иқтисодӣ, барқарор намудани иқтисоди миллии Тоҷикистон баъд аз низоъ. Бесабаб нест, ки давлати Ҷопон дар моҳи январи 1994 ба воситаи сафорати худ дар Маскав хабар дод, ки барои ба Ҷумҳурии Тоҷикистон расонидани ёрии башардустона дар ҳаҷми 2,5 млн. доллари амрикоӣ тайёр аст. Дар моҳи августи ҳамон сол ҳукумати он кишвар розӣ шуд, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи нисоб (квота) дар ҷаҳорҷӯбаи барномаи «Ёрии расмӣ рушд» (ЁРР) ба тариқи қарзи дарозмуддат тақрибан 40 млн. доллар амрикоӣ барои 40 сол бо таъхири даҳсолаи пардохти он бо 2-3% солона диҳад. Моҳи январи 1996 ба ҷумҳурӣ ҳайати идораи сиёсати хориҷии Ҷопон бо сарпарастии Сафир оид ба корҳои ҳамкориҳои Осиёиву Уқёнуси Ором Хиромото Сэки ташриф овард ва паёми сардори давлати хешро ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов овард, ки дар он аз ҷумла тарафи ҷопонӣ омодагии худро барои расонидани ёрии иловагӣ дар ҳаҷми 2,5 млн дол амрикоӣ изҳор карда буд. Дар моҳи июни 1996 Ҷопон ба Тоҷикистон дар содироти молҳои кишоварзӣ ва саноатӣ имтиёз дод.

Моҳи октябри 1996 вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т.Назаров дар ҷаҳорҷӯбаи Иҷлосияи 51 Маҷмаи кулли СММ бо Намояндаи доимии Ҷопон дар назди СММ Хисаси Овада вохӯрд. Ҷонибҳо ба хулосае омаданд, ки баргузориҳои ҷаласаи Гурӯҳи

машваратии намояндагони кишварҳои доноси Тоҷикистон дар моҳи октябри 1996 дар Токио зери сарпарастии Бонки умумичаҳонӣ ва бо ташабусси Ҷопон ба татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ ва барқарорӣ иқтисоди ҷангзадаи баъд аз низоъ мусоидат хоҳад кард. Маҳз дар ҳамин ҷаласа барои бори нахуст лоиҳаҳои иқтисодии Тоҷикистон, ки бо мадади коршиносони баёналмилалӣ таҳия гардида буданд, ба диққати иштироккунандагон пешниҳод шуданд. Дар ҷаласаи мазкур ва ҳам дар ҷаласаи баъдӣ Гурӯҳи машваратӣ дар шаҳрҳои Душанбе ва Токио тасмим гирифтанд, ки барои лоиҳаҳои рушди Тоҷикистон 185 мдн дол амрикой ҷудо шавад. Ҳангоми сафари Сарвазирӣ вақти Ҷумҳурии Тоҷикистон Я.Азимов ба Ҷопон дар соли 1998 ва диду боздидҳояш бо сарвазирӣ собиқи ин кишвар Рютаро Хэсимотс* вазири корҳои хориҷиаш Юкихико Икэда, вазири молия ва роҳбарони Иттиҳоди ширкатҳои бузургтарини давлатӣ ва хусусии Ҷопон масъалаи додани қарзҳои боимтиёз, ёрии башардӯстона ва маблағгузориҳои хусусӣ баррасӣ гардид. Ҷониби Ҷопон илова бар 2,5 млн дол амрикой, ки пенгтар ёрӣ расонида буд, изҳори омодагӣ кард, ки боз 10 млн дол амрикой ёрӣ хоҳад дод. Ёриҳои башардӯстонаи Ҷопон асосан ба воситаи Агентии ҳамкориҳои техникий ин кишвар (ЈСА) мерасад, ки аз сол ба сол ҳаҷми он ёриҳо ва мусоидатҳои техникий дар ҷумҳурӣ афзун мегардонад. 15 феввали 2005 Созишномаи байниҳукумати оид ба ҳамкориҳои техникий ба имзо расид, ки мақоми фаъолияти ЈСА-ро дар Тоҷикистон танзим менамояд. Аз 30 лоиҳае, ки аз тариқи ЈСА барои баррасӣ ба ҳукумати Ҷопон пешниҳод гардида буд, 4-тояш барои татбиқ пазируфта шуд, аз ҷумла лоиҳаи таҷҳизонидани техникий бемористони умумичумҳурии ба номи Дяков ба маблағи 4 млн. 800 ҳазор доллари амрикой ва лоиҳаи бунёди роҳи мошингарди Дӯстӣ Панҷи поён.

Сарвазирӣ Ҷопон Кэйдзо Обучи дар паёми хеш ба унвони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 28 феввали

ин сиёсати кишварашро «дипломатияи муносибат бо мамлакатҳои минтақаи Роҳи абрешим» номидааст ва ба дигар нуктаҳои умдаи он низ ишора кардааст. Аз ин паём

маълум мешавад, ки давлати Ҷопон ҳамзамон бо идомаи расонидани ёриҳои башардӯстонааш нияти ҳамкорӣ бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ва давлатҳои дигари минтақаи Осиёи Марказӣ дар ҳифзи оромии минтақаро дорад. Зеро таъмини амният дар дохили

хар кишвар ва тамоми минтақаро кафили инкишофи на танҳо Осиёи Марказӣ, балки ҳамаи Евразия дар маҷмуъ шуморад. «Япония мақсад гузоштааст, ки, омадааст дар паёми Сарвазири Ҷопон, муносибатҳои худро бо тамоми мамлакатҳои Осиёи Марказӣ, аз он ҷумла бо мамлакати шумо ҳам, дар чаҳорҷӯбаи «дипломатия бо мамлакаҳои минтақаи Роҳи абрешим» инкишоф диҳад ва яке аз тадбирҳо барои татбиқи ин мақсад ҳамкорӣ дар ҳифзи оромӣ дар минтақа мебошад».

Ин кишвар то имрӯз иқдоми гуногун мекунад, то ки ба раванди сулҳ ва барқарорӣ комили Тоҷикистон мусоидат намояд. Бо назардошти он ки дарёфти сулҳи устувор ва оромӣ на танҳо барои гулгулшукуфии Осиёи Марказӣ, балки, дар маҷмуъ, барои ҳамаи Евразия бағоят муҳим мебошад.

Ҷопон ният дорад аз ин ба баъд низ ба Тоҷикистон ки барои барқарорӣ ва рушди кишвар ҷаҳд дорад, мусоидат намояд ва дар оянда муносибатҳои дуҷонибаи худро қавӣ гардонад.¹³² Кӯмаки ҳукумати Ҷопон дар ҳудуди 700 ҳазор доллари амрикоӣ ба лоиҳаи «ҳамоиши (интеграция) ҷангиёни собиқ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» яке аз тадбирҳе буд, ки аз рӯи ҳамон «дипломатия бо мамлакаҳои минтақаи Роҳи абрешим» сурат мегирифт ва ҳадафаш тақвияти амният ва оромӣ аст. Давлати Ҷопон ташаббускори баргузори муқолимаи Осиёи Марказӣ + Ҷопон мебошад, ки дар доираи он то имрӯз ду вохӯрии вазирони корҳои хориҷии мамлакатҳои Осиёи Марказӣ ва Ҷопон (августа 2004 дар Остона ва 5-7 июни 2006 дар Токио) баргузор гашт. Муқолимаи мазкур ҳамчун «шакли нави муоширати дастаҷамъӣ»² моҳиятан аз дарёфти усули муносиби ҳамкорӣ ва робитаҳои созанда иборат мебошад ва ба ҳалли масъалаҳои муҳими минтақа, аз ҷумла дар соҳаи амният: мубориза бо терроризми байналмилалӣ, ифротгароии динӣ, ҷинояткориҳои ғайриқонунии

132 Асари зикршуда, с. 142.

маводи мухаддир ва ғ. мусоидат менамояд.

Дар мулоқоти дуҷуми вазирони корҳои хориҷии давлатҳои Осиёи Марказӣ ва Ҷопон дар Токио санади муҳимми «Муқолимаи Осиёи Марказӣ ва Ҷопон. Нақшаи амал» ба тасвиб расид, ки дар он кӯшиши густариши минбаъдаи ҳамкории кишварҳои минтақа ба давлати Ҷопон дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла иқтисод, инъикос ёфтааст.

Мувофиқи «дипломатия бо мамлакатҳои минтақаи Роҳи абрешим» амал кардани давлати Ҷопон ҳаргиз маъноӣ дар сатҳи ёриҳои башардустона нигоҳ доштани муносибатҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистонро надорад. Зеро ба шарофати сафари расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Токио дар рӯзҳои 14-18 майи 2001 робитаҳои ҷонибҳои тоҷикию ҷопонӣ, бидуни шубҳа инкишоф ёфтанд ва муҳтавои нав касб карданд. ҳукумати Ҷопон дар бораи боз намудани Намояндагии дипломатии хеш дар Душанбе қарор қабул намуд ва он дар моҳи январи 2002 ба ғайрироҳат оғоз кард. То ин барқарорӣ муносибат бо кишвари мо ба зиммаи Сафорати он мамлакат дар шаҳри Тошканд буд. Дар моҳи декабри 2002 Ҷопон сатҳи Намояндагии дипломатии худро дар Душанбе боло бурд ва Кордори муваққати хешро таъин намуд. Ин ҳама шаҳодати равшани он аст, ки давлати Ҷопон ба робитаҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистон тавачҷӯҳ дорад.

августа 2004 нахустин сафари расмии вазири корҳои хориҷии Ҷопон Иорико Кавагучи ба Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Дар ҷарасни ин сафар, ки бобарор буд, тарафҳо аз хусуси дурнамои ҳамкории судманди дучониба дар соҳаҳои афзалиятноки иқтисоди Тоҷикистон, аз ҷумла истифодаи захираҳои гидроэнергетика сухан карданд. Умед аст, ки бо мурури замон ва баробари барори равандҳои ислоҳоти иқтисодӣ ва сиёсӣ дар Тоҷикистон миёни кишвари мо ва мамлакати «шафақи офтоб» «ҳамкории созанда ва комил» (Э.Ш Раҳмонов) барқарор хоҳад шуд. Барои ин ҷониби тоҷикиро зарур аст, ки ба хоҳири расидан ба чунин сағҳи ҳамкорӣ замина ва шарту шароити ҳамкориро бо сиёсатмадорон ва доираҳои соҳибқорони ҷопонӣ омода нигоҳ дорад ва ҷолиб гардонад. Ниҳоят, зарурате ба ифтиҳои намояндагии дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кишвари Ҷопон расидааст.

Боз намудани Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷопон, бидуни шак, ба сатҳ ва муҳтавои ҳамкории мо бо ин давлат таъсири

мусбат хоҳад расонд.

Кишвари дигаре, ки ба ҳамкориҳои густурда бо Ҷумҳурии Тоҷикистон майли воқеӣ дорад, Ҷумҳурии Корея* ба шумор меравад. Бомуваффақият фаъолият доштани корхонаи муитгараки тоҷикию корейгӣ «Кабоол-Текстайлз» дар ш. Хучанд, ки дар декабри 1996 ба кор шуруъ карда буд, гувоҳ бар он аст. Ҷумҳурии Тоҷикистон Ҷумҳурии Кореяро яке аз шарикҳои муҳимми тичоратию иқтисодии хеш дар байни кишварҳои минтақаи Осиё ва Уқёнуси Ором мешуморад. Ин нукта ҳангоми мулоқоти Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов бо Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Корея дар Душанбе Чанг Хуна, ки эътиборномаашро 26 июли 2000 супорид, таъкид ёфта буд. Ҷониби корейгӣ дар симои Сафири нави ин мамлакат ҷониби тоҷикиро бовар кунонида буд, ки барои ҷалби сармояи кишвараш ба иқтисоди Тоҷикистон кушиш хоҳад кард.

Ҷумҳурии Корея ба Тоҷикистон мусоидати техникий арзишмайд мекунад ва дар таълиму тарбияи мутахассисон Агентии корейгии ҳамкориҳои байналмилалӣ (KOICA) саҳми муҳиме мегирад.

24-25 майи 2005 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади иштирок дар кори 6-умин Форуми байналмилалӣ оид ба гузаронидани ислоҳоти давлатӣ ба Ҷумҳурии Корея сафари корӣ кард. Дар гуфтушуниде, ки миёни Сарвари Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ва Президагги Ҷумҳурии Корея Ро Му-Хюи ва Раиси парламенти он кишвар Ким Вон Ки шуд, мавзӯи вазъ ва сатҳи робитаҳои иқтисодию тичоратии ҳарду давлат мавриди баррасии ҳамҷониба қарор гирифт. Ҷонибҳо инкишофи тадриҷии ҳамкориҳои иқтисодиро мусбат арзёбӣ намуданд ва аз фаъолияти судманди корхонаи муитгараки «ТоҷикКабоол-Текстайлз» ва татбиқи лоиҳаҳои муитгараки бозсозии хата телефонҳои ҷумҳурӣ ёд оварданд.

Ҷониби тоҷикиро зарур аст, ки дар дурнамо чораҳоро барои фаъол гардонидани ҳамкориҳои дуҷониба ба мақсади истифода аз имкониятҳои технологӣ, саноати вазнин ва электроникаи маишии Ҷумҳурии Корея биандешад.

Муносибатҳои давлатӣ ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Индожзия баробари дарёфти истиқлоли хеш солҳои 90 - уми асри гузашта сар шуда буд. Воҳурии Сарвари Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон бо сарвари Ҷумҳурии Индонезия соли 1995 дар шаҳри НьюЙорк иттифоқ афтада буд. Моҳи ноябри 1996 Ҷумҳурии Ин-

донезия ба маблағи 5 млн рупияи индовззӣ ба ҷумҳурии мо ёри башардустона расонд. Каме пештар аз ин сафари ҳайати соҳибкорони индонезӣ, яъне дар моҳи июни 1996, сурат гирифта буд. Баргузориҳои намоишгоҳи молҳои саноати индонезӣ дар пойтахти кишвар дар моҳи апрели 1997 шаҳодати ҷоннок гардидани робитаҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ дар байни Тоҷикистон ва Индонезия буд.

Нахустин сафари давлатии расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба Индонезия 27-29 октябри 2003, ки дар даврони истиқлолияти кишвар аввалин буд, дар робитаҳои ҳарду давлат марҳилаи навро боз кард. Дар ҷараёни вохӯриҳои Президенти Тоҷикистон бо муовини президент, раисони ду палатаи порлумон, вазири корҳои хориҷӣ ва устои тиҷоратӣ саноатаи Индонезия доираи васеи масъалаҳои марбут ба робитаҳои дучониба мавриди баррасӣ қарор гирифт ва як силсила санадҳои лозимаи ҳуқуқӣ, аз қабيلي Созишнома оид ба ҳамкориҳои иқтисодӣ ва техникӣ ва ғайра ба имзо расидаанд, ки онҳо норасоии асоси ҳуқуқӣ шартномавии ҳамкориҳои густурӯ даро бартараф намуданд. Тарафҳо ҳамчунин Комиссияи муштарак оид ба ҳамкориҳои дутарафаро таъсис доданд, ки нақши он дар густариш ва тақвияти робитаҳои таҷоратӣ иқтисодӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Индонезия муассир хоҳад буд.

Ҳамкориҳо миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Малайзия бо вучуди доштани собиқа дар гузашта ва барқарорӣ робитаҳои дипломатӣ танҳо дар 5-6 соли охир сурат гирифтанд. Нахустин Сафири Фавқулода ва Мухтори Ҷумҳурии Малайзия дар кишвари мо Яҳё ибни Абдуҷаббор эътиборномаашро ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар таърихи 4-уми майи 2000 супорида буд. Ва ҳамин вақт аз номи ҳукуматаш роҳбари кишвари моро ба сафари расмӣ ба Малайзия даъват дода буд. Сафари мазкур дар рӯзҳои 15-17 октябри 2003 ба вуқӯ

пайваст ва марҳилаи воқеан наvero дар муносибатҳои давлатии Тоҷикистон ва Малайзия боз кард. Дар Куала Лумпур, пойтахти Малайзия Сардори Давлат ва ҳукумати ҷумҳури бо Шоҳи он кишвар Саид Путра Ҷамолуллайл вохӯрд. ҳарду ҷониб омодагии худро ба пешрафти қидӣ дар ҳамкориҳои бисёрҷонибаи тоҷикию малайзӣ изҳор доштанд. «Ҷониби тоҷикӣ, гуфт Э.Ш Раҳмонов, комилан омодааст ба иҷрои кӯшишҳои зарурӣ ба хотири расидан ба он ҳадаф».133

Дар вохӯри бо Сарвазир Малайзия Махатир Муҳаммад, ки 17 октябри 2003 ба вуқӯъ пайваст, тарафҳо тасмим гирифтанд, ки ба хотири ба роҳ мондани ҳамкориҳои бисёрҷонибаи судманд заминаи ҳуқуқӣ ва шартномавии онро тақвият диҳанд. Хусусан, ки ба тозагӣ дар моҳи сентябри 2003 Намояндагии тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Куала Лумпур ба фаъолият оғоз намуд ва вазифадор аст, ки инкишофи робитаҳои тичоратӣ ва иқтисодиро дар байни ду кишвар таъмин намояд. Президенти Тоҷикистон ва Сарвазир Малайзия ҳангоми сӯҳбат ба масъалаи иштироки сармояи малайзӣ ва технологияи он дар татбиқи лоиҳаҳои иқтисодӣ дар Тоҷикистон диққати махсус доданд.

Ҳангоми арзёбии муносибатҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Малайзия ва хусусан сабабҳои фаъол гардидани онҳо дар чанд соли охир ба як нуктаи ҷолиб бояд диққат дод, ки узви Созмони Конфронси исломӣ будани Тоҷикистон ва ҳам иштироки фаъолонаи Сарвари Давлат ва ҳукумати он дар Иҷлосияи X-уми ин Созмон дар Индонезия (16 октябри 2003) ва мавқеи созандаи ӯ нисбат ба арзишҳои исломӣ дар ин кор омили муассире буд.

Тақомули минбаъдаи ҳамкориҳо бо кишварҳои Ҷанубу Шарқи Осиё, ки соҳиби технологияи пешқадам ва имкониятҳои бузурги молиявӣ мебошанд, ҷавобгуи манфиатҳои рушди иқтисодии Тоҷикистон мебошад. Танзими механизми истифодаи таҷрибаи рушди иқтисодии кишварҳои мазкур, дастрасӣ ба институтҳои молиявии онҳо, инчунин барқарорсозии мунссибатҳо бо иттиҳодияҳои сармоягузори онҳо ба мақсади мадад расонидан ба рушди устувори иқтисодии Тоҷикистон аз ҷумлаи вазифаҳои дараҷаи аввал дар ин самт мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар чорроҳаи тамаддунҳои мухталиф, давлат ва ҷомеаҳои дунёии гуногун қарор дорад. Вай дарвозаест бар

рӯи гушаҳои дигари дунё ба сӯи Ҷанубу Шарқи Осиё минтақаи муҳимми ҷомеаи ҷаҳонӣ. Аз ин сабаб кишвари моро лозим аст, ки пуле миёни он тамаддунҳо ва давлату ҷомеаҳои дунёӣ шавад ва тамаддунҳои гуногунро ба ҳам орад.

ФАСЛИ ПАНҶУМ

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА ҶАҲОНИ ИСЛОМ

Ҷумҳурии Тоҷикистон кишвари мусулмоннишин аст ва бештар аз 90% сокинони онро мусулмонон ташкил медиҳанд. Аз ин сабаб табиист, ки ба доштани робитаи ҳасанаи дипломатӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ бо мамлакатҳои ҷаҳони ислом, ба монанди Туркия, Ироқ, Кувайт, Малайзия, Шохигарии Арабистони Саудӣ, Урдун, Миср, Амороти Муттаҳидаи Араб, Сурия, Лубнон, Алҷазоир, Марокко, Либия, Баҳрайн, Умои, Яман, Давлати Қатар, Фаластин, Тунис ва ғ. сарфи назар аз низомҳои сиёсии гуногун ва дараҷаи тараққиёташон зарурат дорад. ҳар сол ҳазорон

ҳазор шаҳрвандони мусулмони Тоҷикистон ба зиёрати ҷойҳои муқаддаси ислом, ба тавофи Макаю Мадинаи мунаввара мераванд ва адои ин фарз аз замони ворид гардидани ислом ба сарзамини Хуросон ва Мовароуннаҳр давом дорад. Феълан Ҷумҳурии Тоҷикистон бо аксари кишварҳои мусулмонӣ робитаи дипломатӣ дорад.

Агар аз як тараф, доштани дини ягона ва робитаҳои таърихӣ қадима бо мамлакатҳои мусулмоннишини дунё ва кишварҳои арабӣ боиси ба яке аз самтҳои асосии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон қарор гирифтани муносибатҳои давлатӣ бо ҷаҳони ислом гардида бошад, аз тарафи дигар, мақом ва манзалати муассири ин мамлакатҳо дар пешрафти имрӯзаи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба назар гирифта шуд. Истифода аз имкониятҳои фаровони иқтисодӣ, техники, технологӣ ва сармоягузориҳои онҳо ба рушди устувори иқтисоди Тоҷикистон сабаб хоҳад шуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз солҳои аввали дарёфти истиқлолияти давлатӣ дар роҳи барқарор намудани робитаҳои дипломатӣ ва ба роҳ мондани ҳамкориҳои тижоратӣ иқтисодӣ ва фарҳангӣ бо ҷаҳони ислом умуман ва мамлакатҳои арабӣ хоссатан иқдомҳе карда буд ва муваффақ гардида буд, ки бо чанде аз он кишварҳо Протокол оид ба барқарорӣ робитаҳои дипломатӣ ва Созишнома оид ба дустӣ ва ҳамкориро ба имзо расонад. Аммо бояд иқрор шуд, ки он кӯшишҳо муназзам ва ҳадафмандона набуданд ва бинобар он ҳам натиҷаи матлуб надоданд. Ва, албатта, ба сатҳи

муносибатҳои Тоҷикистон бо кишварҳои мусулмонӣ ва ҷаҳони ислом муқовимате, ки миёни нерӯҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҷумҳурии мо, аз он ҷумла нерӯҳои исломӣ ва мақомоти расмӣ, идома дошт, бетаъсир набуд. Мамлакатҳои мусулмонӣ барои барқарор намудани робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳо бо ҳукумати вақти Тоҷикистон чандон майл надоштанд. Сабаби хеле дертар барқарор шудани робитаҳои дипломатии мо бо аксарияти онҳо дар ҳамин аст. Ҷунончи, робитаҳои дипломатӣ бо Баҳрайн, Кувайт, Ҷумҳурии Ироқ ва Амороти муттаҳидаи Араб дар соли

бо Ҷумҳурии Лубнон ва Ҷумҳурии Яман дар соли

бо Алҷазоир ва Урдун дар соли 1997 барқарор шуданд.

Бо вучуди он сафарҳои расмӣ ва корие, ки Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба Давлати Кувайт ва Амороти муттаҳидаи Араб дар соли 1995, Туркия (маи 1996), Шохигарии Арабистони Саудӣ (30 июн 3 июли 1997), вохӯрӣ ва мулоқотҳое, ки ӯ бо Шоҳи Арабистони Саудӣ, Шоҳи Урдун ва Амири Давлати Кувайт дар ҷараёни Иҷлосияи ҷашнии 50-уми СММ дар Нью-Йорк (1995), бо Амири Давлати Қатар дар Техрон дар доираи ҷаласаи Созмони Конфронси исломӣ (1997), сафарҳои кории вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон Т.Назаров ба Қатар ва Миср дар ҷаҳорҷубаи ҷаласаи вазирони корҳои хориҷии Созмони Конфронси исломӣ (март, октябри 1998), имзои «Созишнома оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи фарҳанг ва илм миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мисри Араб» (Маскав, ноябри 1996), санад дар бораи танзими низоми рафтномаҳои ҳоҷиён (ноябри 1997), ифтитоҳи Намояндагии тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Дубай (январӣ 1997), ки салоҳияти иловагии гуморидани шаҳрвандони ҷумҳуриро дар Амороти муттаҳидаи Араб ва Давлати Кувайтро дошт ва ғ. б. шатиҷа набуданд. Онҳо робита ва ҳамкориҳои Тоҷикистонро бо қисме аз мамлакатҳои ҷаҳони ислом фаъол гардониданд. Баъзе аз кишварҳои арабӣ ба расонидани ёриҳои башардустона ба Тоҷикистон сар карданд. Ҷунончи, Миср дар соли 1997 ба маблағи 50 ҳазор \$ долл. амрикой ва Бунёди рушди иқтисодии Кувайт дар моҳи маи 1999 дар ҳаҷми 150 ҳазор динори кувайтӣ (тақрибан 500 ҳазор \$ амрикой) грант барои омӯзиши техникую иқтисодӣ ва таҳияи лоиҳаи роҳи минтақаи Хостов Шкев ҷудо карданд.

Оғози ҳазорсолаи сеюмро метавон марҳилаи нави ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ҷаҳони ислом номид. Моҳи ноябри соли

2000 Президентта Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи мулоқоти навбатии Сарони давлатҳои аъзои Созмони Конфронси исломӣ дар ш. Доҳа бо Амири Давлати Қатар Шайх Ҳамад ибн Халис-ас-Сонӣ, шоҳзодаи Арабистони Саудӣ Абдулла, Сарвазири Малайзия Махатир Муҳаммад вохӯрд ва масъалаҳои марбут ба инкишофи ҳамкориҳои он кишварҳо бо Тоҷикистонро ба миён гузошт. Мувофиқи маслиҳати пешакӣ ва ба хотири ҷалби сармояи кишварҳои мусулмонӣ ба иқтисоди Тоҷикистон дар соли 2000 мизи мудавваре дар Бонки миллии Тоҷикистон бо иштироки Бунёди арабии сармоягузорӣ баргузор гардид. 10 январи 2001 Сарпарастии кулли ин Бунёд ҳишом Иброҳим ал-Вокаён ба Душанбе ташриф овард. Ба зиммаи Бунёди мазкур ҳамчунин омодагӣ ва баргузори Конфронси мамлакатҳои донори Тоҷикистон аз ҷумлаи давлатҳои аъзои Бонки исломии рушд гузоишта шуд. Корпоратсияи исломии рушди бахши хусусӣ, ки дар моҳи апрели 2000 таъсис ёфта буд, ба сармоягузорию иқтисодии мустақим ба Тоҷикистон мусоидат кард. Дар байни ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бунёди рушди иқтисодии кишварҳои арабӣ Созишнома дар бораи ба Тоҷикистон додани қарз ба маблағи 5 млн динори кувайтӣ (16,25 млн.\$) ба имзо расид. Ин маблағ барои бунёди роҳи автомобилгарди Шкев Зиғар, ки 38 км дарозӣ дорад, ба муҳлати 24 сол ҷудо шуд, ки дар зарфи 4 соли аввал аз он фоида гирифта намешавад.

Қадами ҷиддии дигаре дар роҳи густариши робитаҳо сафари расмӣи Президенти Тоҷикистон ба Шоҳигарии Арабистони Саудӣ дар таърихи 8-11 декабри 2001 буд. Дар ҷараёни ин сафар ҷонибҳо зарурати ба вучуд овардани заминаҳои ҳуқуқӣ ва шартномавии ҳамкориҳои хешро дар оянда таъкид намуданд. Ба ҳамин хотир 23 майи 2003 муовини аввали вазири корҳои хориҷии ин кишвар Низар бен Убайд Маданӣ ба Душанбе ташриф овард ва дар рафти сафари ӯ «Созишномаи умумӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Шоҳигарии Арабистони Саудӣ оид ба ҳамкорӣ дар соҳаи энергетика, савдо, сармоягузорӣ, фарҳанг, туризм, варзиш ва кор бо ҷавонон» ба имзо расид. Ва баъд аз ба анҷом расонидани расмиёти дохилидавлатӣ амалӣ Созишномаи умумӣ сар шуд. Шоҳигарии Арабистон сафири хешро дар Тоҷикистон таъин намуд. Моҳи июни 2003 Ҷумҳурии мардумию демократии Алҷазоир низ сафири худро дар Душанбе муайян кард.

Барои он ки ҳамкориҳои ҳамаҷониба ва судманди тичоратиро

иқтисодӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои мусулмоннишини қитъаҳои Осиё ва Африқо ба таври бояду шояд ба роҳ монда шавад ва он манфиатҳои миллӣ ва ҳадафҳои стратегии давлати моро дар ин самт бароварда созад, ҷониби Тоҷикистонро лозим меояд, ки корҳои зеринро ба анҷом расонад:

Боз намудани намоёндагиҳои дипломатии худ дар сатҳи Сафорат ва Консулгарӣҳо дар кишварҳои асосии мусулмонӣ, мисли Шохигарии Арабистони Саудӣ, Амороти муттаҳидаи Араб, Давлати Кувайт, Давлати Қатар, Малайзия ва ғ. Фармон дар бораи ифтитоҳи Сафорати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Шохигарии Арабистони Саудӣ ҳанӯз 25 январи соли 1992 содир гардида буд. Бо ифтитоҳи намоёндагиҳои тиҷоратии кишвар дар ду-се мамлақати мусулмонӣ (Кувайт, Аморатҳои муттаҳидаи Араб, Малайзия) мурод ҳосил намегардад;

Танзими Барномаи вижаи давлатии ҳамкорӣ бо мамлақатҳои мусулмонӣ;

Вусъати ҳамкориҳои бисёрҷониба дар ҷаҳорҷӯбаи созмонҳо ва иттиҳодияҳои сиёсӣ ва молиявии кишварҳои мусулмонӣ, ба монанди Созмони Конфронси исломӣ, Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ, Бонки исломии рушд, Бунёди Кувайт, Бунёди Саудӣ, Бунёди ОПЕК, Бунёди рушди иқтисодии араб ва ғ.;

Ба вуҷуд овардани заминаи ҳуқуқӣ ва шартномавии лозима барои ҳамкориҳои густурда.

Мавҷуд будани низомҳои сиёсии гуногун дар кишварҳои мусулмоннишин набояд моғеи муносибатҳои дуҷонибаи босамар гардад. Вале ин ҳаргиз маънои онро надорад, ки мо ҳодисаҳои таассуби миллӣ, сиёсӣ, мазҳабӣ, бунёдгарой ва экстремизмро, ки дар баъзе аз ин давлатҳо ба назар мерасанд, нодида бигирем ва аз онҳо сарфи назар намоем. Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ

муқобили таҳмили ҳамагуна мафкура, аз ҷумла мафкураи динию мазҳабӣ буда, истилои фарҳангиро аз ҳеҷ ҷониб намепазирад.

Дар миёни кишварҳои, ки бевосита бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаммарз нгстанд ва дар як минтақа ҳам қарор надоранд, сатҳ ва мӯҳтавои муносибатҳои давлатӣ ва ҳамкориҳои иқтисодии мо бо Ҷумҳурияти Туркия аз ҳар ҷиҳат фарқ мекунад.

Туркия аз ҷумлаи мамлақатҳаест, ки мардуми тоҷик ба он

хамеша таваҷҷуҳи махсус доштанд. Ва сабабаш ҳам дар он буд, ки ин кишвар таърихан ба ҳайси яке аз марказҳои асосии сиёсӣ, иқтисодӣ ва илмию фарҳангӣ дар Шарқ эътироф гардида буд. Тоҷирон, амиру амирзодагон, адибон, олимон ва сайёҳони ҳисорию хучандӣ, самарқандию бухорӣ маъмулан аз роҳи Туркия ба кишварҳои Осиё ва Аврупо сафар намуда, аз ҳамон роҳ бармегаштанд ва бо худ ба сарзамини мо моли тоза, ахбори тоза ва афкори тозаро меоварданд.

Ин ҳолат махсусан дар ибтидои асри ХХ бештар ба назар мерасид. Барои мисол вақте ки дар соли 1908 дар Туркия ҳаракати ҷавонтуркон зухур намуд, дар соли 1916 дар Бухоро ҷавонбухороӣён ва солҳои 20-ум дар Қобул ҷавонафғонӣён арзи ҳастӣ карданд.

Бо эълони истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 1991 марҳилаи қомилан нави муносибатҳои давлатии мо бо Ҷумҳурияти Туркия оғоз гардид. Туркия яке аз нахустин кишварҳест, ки истиқлолияти давлатии моро ба расмият шинохт (25 декабри 1991) ва бо он муносибати дипломатӣ барқарор кард (1 марти 1992). Ин мамлакат пас аз Ҷумҳурии Ислонд ва Иёлоти Муттаҳидаи Амрико сеюмин давлате буд, ки сафоратхонаи худро дар ш. Душанбе ифтихо намуд (22 марти 1992). Дар навбати худ Ҷумҳурии Тоҷикистон фармонро дар бораи боз намудани сафорати хеш дар Анкара 25 августи 1992 баровард. Бо ташаббуси ҷониби Туркия ҳануз тобистони 1993 дар байни ҳукумати Тоҷикистон ва ҳукумати Туркия «Шартнома оид ба усули робитаҳои дустана» ба имзо расид, ки асоси ҳуқуқию шартномавии ҳамкориҳои ин ду давлати мусулмонӣ гардид. Давлати Туркия аз миёни кишварҳои хориҷӣ, ки бо Ҷумҳурии Тоҷикистон робитаи дипломатӣ

барқарор намуда буданд, ягона мамлакатест, ки робитаҳои худро бо кишвари мо ҳатто дар солҳои муқовимати шадиди сиёсӣ низомӣ ва ҷанги шаҳрвандӣ қоҳиш надод ва мунтазири ба эътидол омадани вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ ҷумҳурӣ нашуд. Президенти Туркия Сулаймон Демирел дуюмин нафарест аз миёни роҳбарони кишварҳои хориҷӣ, ки дар оғози моҳи сентябри 1995 ба Душанбе ташрифи расмӣ овард ва ин шаҳодат бар он меод, ки ин мамлакат сарфи назар аз авзои дохилии Тоҷикистон дар он вақт бо ҳукумати феълӣ он ҳамкориҳои наздик меҷорид.

дошта бошад.

Таваччуҳи Ҷавқулода доштани давлати Туркия ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои дигари минтақаи Осиёи Марказӣ чанд сабаб дошт. Яке он буд, ки ин кишвар дар Осиёи Марказӣ умуман ва дар ҳар яке аз он давлатҳо хосатан, аз ҷумла дар Тоҷикистон, мехост нуфуз пайдо намояд ва ин кӯшишҳо аз ҳадафҳои ғеополитикии он манша мегирифт ва собиқаи таърихӣ ҳам дошт. Дар ҳодисаҳои сиёсӣ ва таърихӣ, ки пас аз нимаи дууми асри XIX ва ибтидои асри XX дар минтақа ба вуҷуд омада буданд, Туркия даст дошт, махсусан дар ривочи афкори пантуркистӣ ва туркигарой. Иқдоми ба ҳам муттаҳид гардонидани ҷумҳуриҳои туркзбони минтақа Қазоқистон, Қирғизистон, Туркменистон ва Узбекистон идомаи ҳамон тамоюлҳои пешина буд. Роҳбарони Ҷумҳурияти Туркия ба ин доира ягона мамлакати ғайритуркӣ Ҷумҳурии Тоҷикистонро низ кашидани буданд. Дар яке аз вохӯриҳои президентҳои кишварҳои туркзбони Осиёи Марказӣ даъват шудани Президенти вақти Тоҷикистон Р. Набиев тасодуфӣ набуд. Сабаби дигараш он буд, ки Туркия ба сифати кишвари мусулмони лоик, яъне дунявӣ аз нуфуз пайдо намудани Ҷумҳурии исломии Эрон ва густариши ифротгароии динӣ, ки аз режими Толибон дар Афғонистон ба минтақа таҳдид мекард, хавф дошт.

Аз баррасии ҳолати ҳамкориҳои байни Тоҷикистон ва Туркия баръало бармеояд, ки ин кишвар ҳадафҳои миллии ва ғеополитикии худро асосан бо роҳи пеш бурдани барномаҳои таълимӣ ва омӯзишӣ дар ҷумҳурии мо амалӣ гардониданист. Ва бо мақсади татбиқи он дар марказ ва шаҳру ноҳияҳои гуногуни Тоҷикистон силсилаи

литсейҳои туркиро ифтитоҳ намуда, қавонони тоҷикистониро ба миқдори хеле зиёд ба донишгоҳҳои кишвараш пазируфтааст. Инсоф он аст, ки сифати таълиму тарбия, шароити дарсомузӣ дар онҳо ба маротиб беҳтар мебошад нисбат ба мактабу донишгоҳҳои имрӯзаи тоҷикӣ. Ва ин чиз боис шудааст, ки миқдори хонандагон ва донишҷӯёни тоҷикистонӣ дар он зиёд мебошад. Чизе, ки бахше аз қомеаи тоҷикро ба ташвиш овардааст, он мебошад, ки дар он таълимгоҳҳои туркӣ ба тарғибу ташвиқи тафаккури туркӣ диққати хоса дода мешавад. Қомеаи тоҷик нақши дастпарварони мактабу донишгоҳҳои туркиро дар тарғибу

ташвиқ ва густариш додани афкори пантуркистӣ то ҳол аз ҳофизаи таърихиаш бурун набурдааст ва нағз дар хотир дорад, ки оқибати фаъолиятҳои онҳо ба фарҳанги миллии мо, мактабу маориф ва раванди ташаккули давлатдорӣ тоҷикӣ чӣ зарарҳои ислоҳнашавандае расонд. Аммо ин ҳаргиз ба он маъни нест, ки мо аз ҳамкорӣ бо мутахассисони туркӣ дар соҳаи мактабу маориф даст кашем ва толибилмонамон ва донишҷуёнамонро ба донишгоҳҳои он кишвар нафиризем. Мақомоти даҳдори ҷумҳуриро зарур аст, ки аз мухтавои барномаҳои таълимӣ ва дарсҳои таълимгоҳҳои турки дар қаламрави ҷумҳурӣ бохабар бошанд, то манфиатҳои миллии кишварамон зараре набинад.

Охири соли 1995 ва оғози соли 1996 давраи оғози ҳамкориҳои густурдаи Тоҷикистон бо Туркия ба шумор меравад. Маҳз дар ҳамин давра сафари расмӣи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ба Туркия (майи 1996) баргузор мегардад ва дар чараёни он 10 санади бисёр муҳим ба имзо мерасанд. Дар ҳамин давра соли 1996 дар ш. Душанбе Агштии туркӣ оид ба ҳамкориҳои байналмилалӣ ба кор шурӯъ мекунад. Дар моҳи августи ҳамон сол ҳукумати Тоҷикистон Барномаи табодули фарҳангӣ барои солҳои 1996-1998-ро ба тасвиб мерасонад.

Баробари такмили асосҳои ҳуқуқию шартномавӣ муносибатҳои Тоҷикистон ва Туркия устувортар гардида, ҳамкориҳои онҳо дар соҳаҳои гуногун, аз он ҷумла иқтисод, босамартар мешавад. Ширкатҳои туркӣ дар бунёди роҳи мошингарди Кулоб-Дарвоз-Кулма бомуваффақият иштирок мекунанд. Кушода шудани роҳи ҳавоии мустақими байни Душанбе ва Истамбул заминаро барои ҳамкориҳо

дар соҳаи тичорат ва туризм бештар мусоид месозад.

25 сентябри 2000 ҳайати Туркия бо сарпарастии муовини вазири давлатии Туркия оид ба масъалаҳои иқтисодӣ Абдулхалук Чай барои иштирок дар нахустин ҷаласаи Комиссияи муштараки Тоҷикистон ва Туркия ба Душанбе ташриф меорад ва миқдори асосҳои ҳуқуқӣ ва шартномавии ҳамкориҳои ин ду кишварро қавӣ мегардонад ва ба 22-то мерасонад.

Сафари Президенти Ҷумҳурияти Туркия Аҳмед Наҳет Сезар ба Душанбе дар таърихи 6-8 ноябри с.2001 аз он ҷиҳат пурарзиш буд, ки дар он ба фаъол намудани ҳамкориҳои иқтисодӣ таъкиди махсус шуд. Зеро бо вучуди доштани робитаҳои ҳасанай наздик ва ҳамкориҳои судманд дар соҳаҳои гуногун сатҳи он дар соҳаи иқтисод ба дараҷаи матлуб набуд. Аз ҳамин ҷиҳат ташрифи гурӯҳи калони бизнесменҳои туркӣ ва аз тарафи Сафорати Туркия дар Душанбе ва Вазорати иқтисод ва рабобити хориҷии Тоҷикистон созмон додани семинар бо иштироки соҳибкорони тоҷикӣ муфид буд. Моҳи октябри 2003 хангоми сафари Муовини Сарвазири Туркия ба Тоҷикистон таъсис додани Шӯрои соҳибкории тоҷикию туркӣ низ ба нияти инкишофи минбаъдаи ҳамкориҳои тичоратӣ иқтисодӣ дар байни ин ду кишвари исломӣ буд.

Чун натиҷа ҳиссаи ҷониби туркӣ дар татбиқи лоиҳаҳои гуногун, мисли бунёди роҳи мошингарди байналмилалӣ «Душанбе Кӯлоб Қалъаи Хумб» дар минтақаи Шкев

Зиғар, ки ҳам барои иқтисоди Тоҷикистон ва ҳам барои роҳ кушодан дар самти шарқии кишвар аҳамияти бузурги стратегӣ дорад ва сохтмони меҳмонхонаи панҷситорадор ва Маркази бизнес дар ш. Душанбе ва ғ. бештар мегардад.

Барои он ки сатҳи муносибатҳо ва ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои дигари ҷаҳони ислом ба сатҳи робитаҳои давлатӣ мо бо Ҷумҳурияти Туркия бирасад, бояд манфиатҳои муштарак ва заминаҳои ҳамкориҳои мутақобилан судмандро бо онҳо пайдо намуд.

\ Абдунабӣ Саттоӣ ода

ФАСЛИ ШАШУМ

ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА СОЗМОНҲОИ
БАЙНАЛМИЛЛӢ ВА МИНТАҚАВӢ

Дар сиёсати хориҷӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари

ҳамкориҳои дуҷониба бо кишварҳои хориҷӣ ҳамчунин ба ҳамкориҳои бисёрҷониба бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз қабилӣ Созмони Миллали Муттаҳид (СММ), Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА), Иттиҳоди Аврупо (ИА), Созмони Шартномаи атлантикаи шимолӣ (СШАШ-НАТО), Созмони Конфронси исломӣ (СКИ), Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ (СҲИ-ЭКО), ИДМ, ЕврАзЭС, Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ (СШАД-ОДКБ) ва муассисаҳои молиявии байналмилалӣ ва минтақавӣ, Бунёди байналмилалии асёр (ББА-МВФ), Бонки умумиҷаҳонӣ (БУ), Бонки исломии рушд (БИР), Бонки аврупоии рушд ва бозсозӣ (БАРБ-ЕБРР) ва ғ. афзалият медиҳад ва онро яке аз асоситарин самтҳои фаъолияти худ мешуморад.]

Тавре ки К. Юлдошев дуруст тахмин намудааст, дарвоқеъ, Тоҷикистон «яке аз он давлатҳои тозаистиқлоли камшумори ҷаҳон мебошад, ки ба вай дар як мӯҳлати кӯтоҳ шомил гардидан қариб ба ҳамаи сохторҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ муяссар гардидааст».134 И "Ҷуйхӯрии Тоҷикистон пас аз дарёфти истиқлоли давлатӣ 1 / 2 март 1992 дар Иҷлосияи 46-уми Маҷмаи умумии СММ 1 бо як овоз ба узвияти СММ, 26 феврал 1992 ба узвияти Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА), моҳи декабри 1992 ба узвияти Созмони Конфронси исломӣ (СКИ),

ноябри 1993 ба узвияти Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ (СҲИ), дар ҳамин сол ба узвияти Созмони байналмилалии ҳавошиносӣ, Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ, Анҷумани байналмилалии рушд, Ширкати байналмилалии молия, Агэтш байналмилалӣ оид ба тазмини сармоягузорӣ, Бонки умумиҷаҳонии бозсозӣ ва рушд, Бунёди байналмилалии асёр, ЮНЕСКО, ЭСКАТО ва ЮНИСЕФ пазируфта шуд.

Агар бо эълони истиқлолияти давлатӣ дар моҳи сентябри 1991 Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи ҳуқуқи вуруди хешро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ба сифати узви комилҳуқуқ ва ф^илияти (субъекта) ҳуқуқи байналмилалӣ омода намуда бошад, бо шомил гардидани хеш ба созмонҳои бонуфузтарини байналмилалӣ ва минтақавӣ амалан ба ҷомеаи ҷаҳонӣ пайваست ва ба равандҳои сиёсӣ иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии он шарик шуд. ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва

134 К- Юлдошев. Асари зикршуда, с. 23.

минтақавӣ ба хотири эҷоди шароити мусоид барои таҳкими минбаъдаи истиқлолият, ҳифзи тамомияти марзӣ, тақвияти мақоми кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ва иштироки фаъолонаи он дар равандҳои умумиҷаҳонӣ буд.

Мутаасифона, Тоҷикистон дар оғози даврони дарёфти истиқлолияти давлатӣ ва ворид гардидани хеш ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ба мушкилии ҷиддии дохилӣ рӯбарӯ шуд. Ҷамагӣ нас аз ду-се моҳи пазируфта шудани хеш ба созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавие, монанди СММ ва САҲА дучори ҷанги шаҳрвандии таҳмилӣ гардид. Нақши созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, ки кишварии мо узви комилҳуқуқи онҳо дар солҳои 90-уми асри гузашта шуда буд, дар ҳалли мусолимадомезии низои Тоҷикистон, бидуни шак, ҳалкунанда буд.

Миссияи СММ дар ш. Душанбе 1 феввали 1993 боз шуд. Аммо ҳамкориҳои бевоситаи Ҷумҳурии Тоҷикистон хеле барвақттар ҳанӯз дар моҳи сентябри 1992, яъне ҷамагӣ пас аз чор моҳи ҷанги шаҳрвандӣ дар ин кишвар оғоз гардида буд. 18 сентябри 1992 бо даъвати роҳбарони Тоҷикистон ва бо супориши бевоситаи Дабири кулли СММ Бутрос

Ғоӣ ба Душанбе директори Департаменти масъалаҳои сиёсии котиботи СММ Раймонд Соммерейнс бо мақсади шиносӣ бо вазъии сиёсӣ иҷтимоии Тоҷикистон ва омода кардани гузориш аз он ба Дабири кулли СММ омад. Дар тӯли се рӯзи сафари хеш ҳайати мазкур бо Раиси Шуроӣ Оӣ, и.в. Президенти Тоҷикистон А. Искандаров, вазири корҳои хориҷӣ Х. Хълиқназаров, намояндагони ҳизбҳои сиёсӣ, ҳаракатҳо ва ҷамъиятҳои миллӣ, ҳарбиён ва сарҳадбонон ва қозии ҷумҳурий вохӯрда, дар сафоратҳои ИМА ва Ҷумҳурии исломии Эрон дар Душанбе сӯҳбатҳо дошт. Ин ҳайат ба Қурғонтеппа ва Калининобод рафт ва дар он ҷо бо роҳбарони мақомоти маҳаллии ҳукумат,

дастаҳои худмуҳофизи он ҶО1 командири полки тирандози Русия воқеъ дар Қурғонтеппа Е. Меркулов гуфтугуҳо кард ва аз он ҷо ба вилояти Кӯлоб ва баъд ба вилояти Ленинобод рафт.

сентябри 1992 и.в. Президенти Тоҷикистон, Раиси Шуроӣ Олӣ А. Искандаров ба номи Дабири кулли СММ паем фиристод ва дар он зикр намуд, ки «дар танзими низои байни тарафҳои даргир ва ба эътидол овардани вазъи ҷумҳурии ба ёрӣ ва дастгирии ҷомеаи байналмилалӣ умед мебаранд».' Ин даъвати ҳукумати Тоҷикистон аз тарафи Иҷлосияи 47-уми Маҷмаи умумии СММ дастгирии ёфт. 28 октябри 1992 Шуроӣ амнияти СММ вазъи Тоҷикистон ва мавзӯи нақши СММ дар танзими низои ин кишварро баррасӣ намуд ва қарор кард, ки ба Ҷумҳурии Тоҷикистон Миссияи нияти некро бо сардории намояндаи шахсии Дабири кулли СММ, директори Департаменти масъалаҳои сиёсии котиботи созмон Раймонд Соммерейнс><«, ки як моҳ пештар аз Тоҷикистон баргашта буд, дубора ба он кишвар бифиристад. Ин дафъа ҳадафи ҳайат шиносӣ бо мавқеи давлатҳои минтақаи Осиёи Миёна ва омузиши имкони амалҳои муштарақ бо иштироки СММ ба хотири мусоидат ба қатъи амалиёти низомӣ миёни тарафҳои даргирӣ тоҷик буд. ҳамчунин ба зимаи ҳайати мазкур ба таври фаврии муайян намудани имкони расонидани ёриҳои башардӯстона ба Тоҷикистон аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ буд. ҳайати мазкур аз 3 то 15 ноябр дар ҷумҳурии Ҷаҳонӣ кард. Коршиносони низомӣ ва сиёсӣ оид ба гурезагон ва муҳоҷирон барномаҳои иқтисодӣ ва ҳӯрокворӣ, ки дар ин ҳайат буданд, бо таври васеъ ба ҳаёти сиёсӣ, вазъи иқтимоию иқтисодии кишвар шинос шуда, ҳаҷм ва наваҳои ёриҳои башардӯстонаро муайян карданд. Онҳо имкон ёфтанд, ки ба баъзе аз минтақаҳои низомӣ дар Тоҷикистон шинос шаванд.

ноябри 1992 Раиси Шуроӣ Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов, ки ҳамагӣ як рӯз пеш аз ин дар Иҷлосияи Хуҷанд ба ин вазифа интихоб гардида буд, дар нома ба унвони Дабири кулли СММ Бутрос Бутрос Ғолӣ фиристодани ҳайати нозирони СММ-ро талаб кард. 23 декабри 1992 Шуроӣ амнияти СММ қарорро дар бораи ба Тоҷикистон фиристодани ҳайати нозирон ба муддати се моҳ қабул намуд. Ва 21 январи 1993 ҳайати нозирони СММ дар Душанбе ба кор сар кард. 26 апрели 1993 Сафир Исмаи Киттанӣ Намояндаи Дабири кулли СММ дар Тоҷикистон муқаррар шуд.

Ҳайати нозирони СММ дар Тоҷикистон (ҲНСММТ) дар зарфи 7 солу 4 моҳи фаъолиятш дар ҳамкорӣ бо ҳукумати ҷумҳурӣ кори зиёдеро на танҳо дар мусоидат ба ҳалли сиёсии низои тоҷикон, балки дар арзёбии ҳолати гуманитарӣ, баргардонидани гурезаҳо ва дар ниҳояти қор дар танзими лоиҳаҳои барқарорсозии баъдазнисой ва рушди устувори кишвар ба анҷом расонид.

Нақши СММ ва муассисаҳои марбутаи он махсусан дар созмондиҳӣ ва баргузориҳои Музокироти сулҳи тоҷикон (5 апрели 1994-27 июни 1997) бағоят бузург мебошад. Танҳо барои розӣ кунонидани тарафҳои даргир ва давлатҳои дахлдор яқин «им сол сарф шуд. Музокироти сулҳи тоҷикон, ки зиёда аз се сол зери сарпарастии СММ давом кард, ҳамвор набуд. Раванди музокирот хеле ба душворӣ пеш мерафт. Дар даврҳои аввали он миёни тарафҳо эътимод набуд. ҳар тараф кӯшиш мекард, ки тарафи муқобилро муттаҳам кунад. Фақат баъд аз он ки 17 августи 1995 ба шарофати кӯшишҳои фавқулодаи Намояндаи вижаи Дабири кулли СММ дар Музокирот Перес Баллон «Протокол дар бораи усули асосии барқарорӣ сулҳ ва оштии миллии дар Тоҷикистон» омода ва ба имзо расид, раванди Музокирот муназзам гардид. Баъд аз ин тарафҳо тавонистанд, ки бо истифода аз гузашту муросо қадам ба қадам пеш раванд ва як силсила протокол созишнома ва изҳорота муштаракро омода бисозанд ва ба тасвиб расонанд. ҳамаи онҳо заминаи мусоиди ба вучуд омадан ва ба имзо расидани санади ниҳоеи Музокирот «Созишномаи умумии истиқрори сулҳ ва ризоияти миллии дар Тоҷикистон» шуданд, ки он 27 июни 1997 дар ш. Маскав аз тарафи Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов ва роҳбари Иттиҳоди нерӯҳои оппозитсионии тоҷик (ИНОТ) Сайид Абдуллоҳи Нурӣ дар ҳузурӣ муовини Дабири кулли СММ, Президенти Федератсияи Русия ва сафирони кишварҳои хориҷӣ ба имзо расид.

Бо ёрии ҳайати Раёсати Комиссариати Олии СММ оид ба гурезагон (ҲРКО СММ—УВКБ) дар Тоҷикистон тақрибан 29,5 ҳазор аз 38 ҳазор хонаҳои дар ҷангҳо хароб гардида барқарор ва 133 ҳазор аз 140 ҳазор оилае, ки ҷои қори худро гум карда буданд, бо ҷои қор таъмин ва амалан ҳамаи хонаву ҳавлиҳое, ки ғайриқонунӣ ишғол шуда буданд, ба соҳибони асосиашон баргардонда шуданд.

Намояндагии Барномаи рушди СММ (БРСММ-ПРООН) дар ҷумҳурӣ аз соли 1994 фаъолият дорад ва дар ин муддат дар ноҳияҳои гуногуни Тоҷикистон як қатор лоиҳаҳои худро дар минтақаҳои ҷангзада амалӣ намуд. Дар кори дарёфти сулҳ ва бозсозии баъдинизоии кишвар саҳми муассисаҳои махсуси СММ, монанди Бунёди бачагони СММ (ББСММ—ЮНИСЕФ), Дафтари хадмоти лоиҳакашии СММ (ДХЛ СММ), Барномаи байналмилалии озуқаи СММ (ББО СММ), Созмони ҷаҳонии тандурустӣ (СҶТ-ВОЗ), Созмони озуқа ва кишоварзии СММ (СОК СММ), Бунёди байналмилалии асёр (ББА-МВФ), Бонки умумиҷаҳонӣ (БУ-ВБ), Бонки аврупоии бозсозӣ ва рушд (БАБР-ЕБРР), Бонки исломии рушд (БИР), Бонки осиеии рушд (БОР) ва ғ. низ саҳм доранд.

Фаъолияти сулҳофаринии СММ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо бо ҳалли сиёсии низои муеаллаҳона ва дарёфти сулҳ ва оштии миллӣ тамом намешавад, балки ин созмон дар пешгирии бӯҳрони гуманитарӣ ва расонидани ёрӣ ба қисми қобили мулоҳизаи табақаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазирӣ ҷомеаи тоҷик низ нақш дорад.

Бо ташаббуси СММ 16 декабри 1997 ва 4 ноябри 1999 Маҷмаи умумӣ бо иттифоқи оро қарорҳо дар бораи «Ёрии байналмилалии фавқулода ба хотири сулҳ, эътидоли вазъ ва барқарорӣи Тоҷикистон» ва чанд конфронсҳои кишварҳои мададрасон оид ба расонидани ёрӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади барқарорӣи иқтисоди баъдазнизоии он баргузор гардиданд: ноябри 1997 дар Вена ва майи 1998 дар Париж. Таҳияи Барномаи вижа оид ба рушди иқтисоди кишварҳои Осиеи Марказӣ (БВРИКОМ СПЕКА) аз тарафи Комиссияи аврупоии иқтисоди СММ ва Комиссияи иҷтимоӣ ва иқтисодии СММ барои мамлакатҳои Осие ва Уқёнуси Ором ва иштироки фаъолонаи ҶТ дар татбиқи онҳо оғози марҳилаи наву муҳиме дар ҳамкориҳои кишвари мо бо ин созмонҳо буд. Ҷомеаи ҷаҳонӣ бар он бовар аст, ки бидуни рушд дар кори барқарорсозӣ муваффақият ба даст

нахоҳад омад.

Созмони дигаре, ки дар раванди сулҳи тоҷикон саҳми назаррас дошт, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) мебошад. Намояндагони он ба ҷараёни музокирот назорат мекарданд, дар кори Гурӯҳи тамос ширкат меварзиданд. САҲА яке аз кафилони иҷроии созишномаҳои ба имзорасида буд, бо Комиссияи оштии миллӣ ҳамкорӣ дошт. Дар интихоботи парлумонӣ ва президентӣ нозир буд. Бахшҳои Миссия дар шаҳрҳои Душанбе, Хучанд, Қурғонтеппа, шаҳракҳои Шаҳритус, Дӯстӣ ва Ғарм фаъолият мекарданд. ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ба фаъолияти Миссияи САҲА дар Душанбе баҳои баланд медиҳад ва робитаи худро бо он тақвият медиҳад. Феълан Миссияи мазкур дар ташаккули сохторҳои институтӣ, ки раванди бунёди ҷомеаи шаҳрвандиро дар Тоҷикистон муайян мекунанд, иштирок менамояд. ҳоло дар марказӣ диққати ин созмони бонуфузи минтақавӣ масъалаҳои тақмили санадҳои ҳуқуқии кишвар дар соҳаи низоми бисёрҳизбӣ, ҳуқуқи инсон, фаъолияти озоди воситаҳои ахбори умум ва ғ. мебошад.

Тоҷикистон аз рӯи мавқеи ҷуғрофиаш ва аҳамияти гвополитикии худ барои САҲА хеле муҳим мебошад. Ҷумҳури ҳамчун ҳудуди ҷанубии ин созмон, дар ҷанд даҳсолаи охир сипаре дар байни давлатҳои аъзои САҲА ва Афғонистони майдони ҷангҳои беохир ва макони террористони байналмилалӣ, ифротгароёни динӣ ва истехсол ва интиқоли маводи муҳаддир ба мамлакатҳои Осиёи Марказӣ, Федератсияи Русия ва Аврупо буд.

Дар навбати худ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба САҲА ҳамчун институти бо роҳи осоишта ҳал кардани баҳсҳо, олотӣ муассири огоҳии пешакӣ ва пешгирии низоӣ менигарад. Ин созмони бонуфуз дар ҳифзи еулҳ ва амнияти минтақаи Осиёи Марказӣ нақши калидӣ мебозад.

Ба шарофати дастгирӣ ва мусоидати ҷомеаи байналмилалӣ, аз ҷумла ба воситаи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ, монанди СММ ва муассисаҳои вижаи он, САҲА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заминаи бунёди давлати демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дунявӣ бо иқтисоди мабнӣ ба асосҳои иҷтимоӣ ба вучуд омад. Аммо ймруз масъалаҳои ҳалталаби иҷтимоӣву иқтисодӣ дар ҷумҳури зиёданд, ки

Тоҷикистон аз ӯҳдаи иҷроии онҳо дар танҳои баромада

наметавонад.

Шурой амнияти СММ, ки 15 майи 2000 дар бораи қатъи фаъолияти Миссияи худ дар Тоҷикистон пас аз 7 соли иштирок дар ҳалли қазияи ҷумҳурӣ қарор баровард, ният дорад ба раванди барқарорсозӣ ва рушди иқтисоди кишвар мусоидат намояд. Дар шароити нав истифодаи босамари Барномаи рушди СММ, Бунёди байналмилалии асър, Бонки умумиҷаҳонӣ, бонкҳои осиеӣ ва исломии рушд барои барқарорсозии баъдинизоии иқтисоди Тоҷикистон ба мақсад хеле мувофиқ мебошад. Ин созмонҳои молиявӣ қарзии байналмилалӣ таҷрибаи бағоят хуб ва роҳу воситаҳои санҷидашудаи ҳамкорӣ бо ҳукумати Тоҷикистонро доранд. Онҳо дар замони низои тоҷикон ба Ҷумҳурӣ як силсила қарзҳои боимтиёз дода буданд, ки барои нигоҳ доштани таносуби пардохт ва маблағгузорӣ ба лоиҳаҳои начандон калони бозсозии соҳаи тандуруети дар деҳот, мактабу маориф, обрасонӣ, таъмиру тармими роҳу пулҳо ва ғ. сарф карда шуданд. Бо назардошти хуеусияти барқарорсозии иқтисоди ҷумҳурӣ Бунёди байналмилалии асър ва Бонки умумиҷаҳонӣ лоиҳаҳои нави ба Тоҷикистон додани қарзҳои боимтиёзи зиёдро танзим менамоянд. Барномаи рушди СММ мувофиқи мандата нави худ баъд аз ба охир расидани фаъолияти сулҳофаринии СММ дар ҷумҳурӣ ният дорад соҳаҳои фаъолияти худро васеъ кунад ва муассисаи ҳамоҳангсози фаъолияти ҳамаи созмонҳои байналмилалие шавад, ки дар кори барқарорсозии иқтисоди Тоҷикистон ширкат доранд.

Бо назардошти шароити нави, ки дар ҷумҳурӣ баъд аз дарёфти сулҳу оштии ба вучуд омад, ҳукумати Тоҷикистон бар он ақида аст, ки мақсади САҲА дар Тоҷикистон тағйир ва такмил дода шавад. Махсусан ба салоҳиятҳои ин созмон бояд ҷанбаи иқтисодӣ ва экологӣ дода шавад. Зеро онҳо метавонанд самтҳои ҳамкориҳои минтақавӣ ва ампиатро густариш диҳанд. САҲА агарчӣ созмони молияву қарзӣ нест ва имкони таъмини молии лоиҳаҳои миллӣ ва минтақавиро надорад, аммо қудрати ташаккул додани фазойи сиёсии байналмилалиро дорад. Вай метавонад кишварҳои аъзои худро ба иҷрои ин ё он лоиҳаи иқтисодӣ ва экологӣ ҳавасманд гардонад. Гузашта аз ин САҲА дар

Иттиҳоди Аврупо* Бонки аврупоии бозсозӣ ва рушд, Бонки умумиҷаҳонӣ, Бунёди байналмилалии асър ва ғ. таъсир дорад. Зимнан созмонҳои байналмилалие, мисли СММ ва САҲА, бояд

кӯшиши Тоҷикистонро дар кори суръат бахшидан ба равандҳои эҳёи иқтисоди хеш ва беҳтар гардонидани равандҳои демократӣ ва ба вучуд овардани шароит барои инкишофи ҳамҷонибаи ҷомеаи шахравандӣ дастгирӣ намоянд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори он аст, ки САҲА ба созмони байналмилалӣ баобруи воқеӣ табдил ёбад, ки усули асосӣ ва ҳадафҳои онро ҳаммаи давлатҳои иштироккунандаи он риоя ва иҷро мекунанд. Ин созмон бояд воситаи бобарори ҳамоханг гардонидан ва танзими қарорҳои сиёсии муштаракаш шавад.

октябри 2002 Шӯрои доимии САҲА қарор «Дар бораи табдил додани Миссияи САҲА дар Тоҷикистон ба Маркази САҲА дар Тоҷикистон ва тасдиқи мандата нави он»-ро қабул кард. Мувофиқи он масъалаҳои асосие, ки ҳалли саривақтии онҳо аз салоҳиятҳои ин созмон ба шумор меравад, вобаста ба ҷанбаҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва экологии фаъолияти САҲА мебошад ва он ба воқеияти имрӯзаи рушди Тоҷикистон ҷавобгуст. Ҷониби тоҷикӣ бар он бовар аст, ки мандати нав ба самаранокии фаъолияти Маркази САҲА дар Душанбе таъсири мусбат мерасонад ва ба ҳамкории бештар ва хубтари байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва САҲА мусоидат хоҳад кард. Зимнан чунин пешниҳодро вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон Т. Назаров дар Шӯроӣ доимии САҲА дар Вена (5 октябри 2001) матраҳ намуда буд.

Рушди устувори иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷумла вобаста он хоҳад буд, ки то чӣ андоза ва дар чанд вақт мо ба ҳайси як давлати аъзо фаъолияти Созмони ҳамкории иқтисодиро (СҲИ-ЭКО) ба талаботи давр мувофиқ мегардонем ва самарайи онро афзун менамсем. Стратегияи ҳамкориҳои иқтисодӣ дар қаламрави СҲИ, ки 12 май 1996 дар Ашқобод дар ҷаласаи ғайринавбатаи Шӯроӣ вазири СҲИ қабул шуда буд, тиҷорат, нақлиёти коммуникатсия ва энергетикаро соҳаҳои афзалиятноки ҳамкории давлатҳои аъзо эълон карда буд, ки онҳо барои Ҷумҳурии Тоҷикистон низ муҳим мебошанд. Барои ҷумҳурии мо бо

зори мамлакатҳои аъзои СҲИ бозори аз ҳама дастрас ва
фоидаовар мебошад. Феълан мамлакатҳои аъзои ин созмон дар
савдои хориҷии Тоҷикистон яке аз ҷойҳои аввалинро ишғол
мшамоянд. Барои мисол, ҳиссаи кишварҳои қалмави СҲИ дар
гардиши берунаи мол тақрибан 40%ро ташкил медед. ҳамкориҳои
Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои аъзои СҲИ имкониятҳои нави
рушд ва ҳамроҳӣ ба ҷомеаи ҷаҳониро боз менамояд. Аз ҷумла барои
давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки роҳи баромад ба уқёнусро надоранд,
дар дурнамо ба баҳрҳои ҳинд ва Халиҷи Форс роҳ ёфтано таъмин
мегардонад ва нархи интиқоли борро хеле арзон мекунад ва
имкониятҳои маҳсулоти содиротиро заиф намуда, имкониятҳои
содиротӣ ва воридотии онҳоро афзун мегардонад.

Қабули нақшаи инкишофи бахши нақлиёт ва сохторҳои
коммуникатсионӣ дар қаламави СҲИ барои ҳамаи давлатҳои аъзои
ин созмон, махсусан Тоҷикистон ки дар «бунбасти ҷуғрофӣ» қарор
дорад, бағоят муҳим мебошад. Ба «Барномаи даҳаи нақлиёт ва
коммуникатсияи СҲИ барои 1998-2007» сохтмони роҳи мошингарди
Душанбе 1 Фарм Ҷиргатол Сариташ (Қирғизистон), бозсозии роҳҳои
мошингарди Душанбе Айни – Уротеппа – Бекобод (Узбекистон),
Бекобод Нов Хучанд Конибодом Қуқанд (Узбекистон), роҳи оҳани
Панҷакент Самарқанд ва ғ. дохил шудаанд. Роҳи мошингарди Кӯлоб
Қалъаи Хумб Мурғоб низ, ки дар ин нақша ҳаст, кишвари моро ба
воситаи шоҳроҳи Қароқурум бо Покистон ва Чин мепайвандад. Роҳи
оҳани транссиёии Сарахс -Течен -Машҳад, ки қитъаҳои Аврупо ва
Осиёро ба ҳам пайваст, на танҳо кӯтоҳтарин роҳест ба баҳр, балки
имконоти мамлакатҳои СҲИ-ро дар тичорати хориҷӣ хеле афзун
мекунад. Идомаи ин хати сайри қатороҳо ва пайвастании он ба роҳҳои
оҳани Тоҷикистон ва Қирғизистон бояд яке аз афзалиятҳои нақшаи
асосии инкишофи бахши нақлиёти СҲИ шавад.

Самти дигари ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо СҲИ
соҳаи энергетика ташкил медиҳад. Бунёди истоҳи обию барқии
Роғун ба нақшаи сохтани Энергосистемаи муштараки қаламави СҲИ
дохил шудааст. Бунёди истоҳи обию барқии Сангтудаи 2 низ тибқи
ҳамин нақша идома дорад.

Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун кишвари воридкунандаи нафт ва газ боқӣ мемонад. Аз ин ҷиҳат ҳамкориҳои ҳамҷонибиҳои мо бо мамлакатҳои аъзои СҶИ, ки истеҳсолкунанда ва содиркунандаи газ ва масолиҳи нафтии арзон мебошанд, муҳим ва зарур мебошад. Ҷониби тоҷикӣ ба он бовар дорад, ки иштироки фаъолонаи он дар эҷоди Ширкати пармакунандаи СҶИ бисёре аз мушкилоти феълӣ моро дар ин соҳаи бисёр муҳими иқтисодии мамлакат ҳал хоҳад кард.

Ҳамкориҳои густурда дар ҷаҳорҷубаи СҶИ на танҳо дар соҳаҳои зикршуда, баҷи дар соҳаҳои кишоварзӣ, саноат, муҳити зист, тандурустӣ, туризм ва ғ. низ судманд аст. Чунончӣ, Тоҷикистон, ки имконияти истеҳсоли солони пахтаро дар ҳаҷми 1 млн. тонна дорад, тарафдори ҳамкорӣ бо кишварҳои аъзои СҶИ дар соҳаи коркарди маҳсулоти кишоварзӣ мебошад. Ва ба ҳамин сабаб ҳам пешниҳоди Озарбейҷонро дар мавриди дар доираи СҶИ бунёд намудани Иттиҳодия ва ё Форуми истеҳсолкунандагон ва содиркунандагони пахта дастгирӣ мекунад. Зеро ин чиз ба давлатҳои аъзои созмон имкон фароҳам хоҳад овард, ки дар саноати бофандагии умумичаҳонӣ ҷои муносибро ишғол намоянд. Соҳаи пиллапарварӣ низ метавонад заминаи ҳамкориҳои судманд байни ҷумҳурии мо ва кишварҳои аъзои СҶИ шавад.

сентябри 2004 бори нахустин дар таърихи СҶИ мулоқоти Сарони давлатҳо ва ҳукуматҳои кишварҳои аъзои созмони мазкур бо ташаббуси Сардори Давлат ва ҳукумати Тоҷикистон дар ш. Душанбе баргузор гардид. Мувофиқи фикри коршиносон вохӯриё, ки дар Душанбе гузашт, бомуваффақият буд. Дар Эълומияи Душанбе, ки дар поёни ин ҷамъомад, қабул гардидааст, даъват шуд, ки иштироккунандагон аз ғояи бастанӣ созишномаи тиҷоратӣ ва лоиҳаи эҷоди минтақаи озоди тиҷорат то соли 2015 ҳимоят намоянд.

Кишварҳои аъзои СҶИ-ро зарур аст, ки ба хоҳири фаъолияти босамар аз ин баъд ба татбиқи амалии қарорҳои қабул карда оид ба самтҳои асосии фаъолияти СҶИ диққат диҳанд ва ин монандро аз сари роҳи раванди ҳамоини байни мамлакатҳои худ бардоранд.

Агарчӣ Созмони Конфронси исломӣ аз рӯи миқдори кишварҳои аъзо ва зарфияти захираҳои табиӣ, аз он ҷумла нафт ва газ, яке аз бузургтарин ва қудратмандтарин созмонҳои байнидавлатӣ ба шумор меравад, ба сабаби парешонии мамлакатҳои аъзои он ва надоштани стратегиям муштарак ва коисептсияи ҳамкорӣ дар арсаи байнал-милалӣ ва сиёсати дохилии ҳеш, махсусан дар соҳаҳои ҳамкориҳои

иқтисодӣ, илмию техники ва гуманитарӣ, тарбияи мутахассисон оид ба таҳассуси истеҳсолоти дорой технологияи оӣ, аз имкониятҳои фаровони худ наметавоиад ба таври бояду шояд истифода намояд. Барои ҳамин ҳам сарвазирӣ Малайзия Махатир Муҳаммад моҳи октябри соли 2003 дар мулоқоти Сарони давлатҳои аъзои СКИ шадидан танқид намуда буд, ки мамлакатҳои шомили ин созмон натавонистанд, ки ҳамраӣии исломиро дарёбанд ва захираҳои бойтарини табиӣи худро босамар истифода баран д.1 Бо вучуди ин доштани ҳамкориӣ густурда бо СКИ ба хотири истифода аз имкониятҳои фаровони он ба манфиати Тоҷикистон аст.

Ҷониби тоҷикӣ бар он ақида аст, ки ояндаи СКИ бо ҷустуҷӯи роҳҳои муҳимми рушди иқтисодӣ дар заминаи пешрафти илмию техникӣ ва технологияи навтарин танҳо дар як мамлакати ҷудогонаи аъзои созмон не, балки дар доираи аксарияти онҳо, баланд бардоштани дараҷаи неқӯаҳволии сокинони онҳо эҷоди низоми босамар ва дар айни замон ба ҳама дастраси маориф, тандурустӣ, таъминоти иҷтимоӣ ва ғ. вобаста мебошад.

Бо назардошти мавқеи муҳиме, ки СКИ дар ҷаҳони ислом ишгол мекунад, ҳамчунин бо мақсади дар оянда ҳимоя намудани манфиатҳои миллӣ ва ҳадафҳои стратегии худ дар ин минтақаи ҳаётан муҳимми ҷаҳон Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои мутақобилан судманди ҳамаҷонибаро бо кишварҳои аъзои Созмон ва бо халқҳои онҳо, ки умумияти таърихиву фарҳангӣ дорад, ривоч хоҳад дод.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ, аз ҷумла СММ ва муассисаҳои вижаи он, САҲА, СҲИ ва СКИ, ганҳо дар иштироки онҳо дар раванди сулҳ ва барқарорсозии иқтисоди баъдинизой маҳдуд намебошад. Тоҷикистон дар сиёсати хопичии худ ба мубориза алайҳи терроризми байнал¹ Ниг.: Т.Н. Назаров. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество. Д., 2004, с. 174.

милалӣ, ифротгароии динӣ, бунёдгарой, қочоқи маводи муҳаддир, ҷинояткориӣ фавқулмили муташаккилона, интишори ғайриқонунии аслиҳои қатли ом ва қисмҳои таркибии он, ки ба амнияти миллӣ, минтақавӣ ва умумиҷаҳонӣ таҳдид мекунад, ҳамеша таваҷҷӯҳи хоса медиҳад ва дар ин заминаҳо бо созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ ҳамкориҳои наздик дорад. Соли 2004 Ҷумҳурии Тоҷикистон иштирокчи ҳамаи 12 Конвенсияи СММ

гардида, се шаргномаи байналмилалиро барои интишор нагардидани аслиҳаи қатли ом ба тасвиб расонид.

Вазорати корҳои хориҷӣ якҷо бо Комиссия оид ба татбиқи ҳуқуқи байналмилалии ҳукумати Тоҷикистон кӯшиш намуданд, ки ӯҳдаД°РиХ°и ҷумҳуриро дар қолаби Конвенсияи Оттава оид ба манъи минаҳои зидди пиёданӣ (пехота) ба иҷро расонад. Чун натиҷа ба Тоҷикистон ба андозаи 500000 евро барои ҳалли мушкилоти вобаста ба мина Чудо карда шуд. Барномаи рушди СММ лоиҳаи бунёди Марказӣ тоҷикистони масъалаҳои марбут ба минаҳоро таҳия намуд. Лоиҳаро ҳукумати Тоҷикистон пазируфт ва татбиқи он оғоз гардидааст ва он аз тарафи Британияи Кабир аз ҷиҳати молӣ ба маблағи 250000 \$ амрикоӣ дастгирӣ ёфт.

Ҷумҳурии Тоҷикистон эътимод бар он дорад, ки имрӯз танҳо тавассути саъю кӯшишҳои якҷоя метавон дар баробари хатарҳои замони муосир истодагари намуд. Ташаббуси Тоҷикистон дар бораи ташкили иттиҳоди байналмилалӣ зидди маводи муҳаддир, ки созмон додани низоми ягонаи мубориза бо маводи муҳаддирро на танҳо дар минтақа, балки дар тамоми дунё дар назар дорад, аз ҳамин ҷо сарчашма мегирад ва он ҳарчӣ бештар аз тарафи ҷомеаи ҷаҳонӣ дастгирӣ меёбад.

Ташаббуси бисёр муҳимми дигари Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар Иҷлосияи 58-уми Маҷмаи умумии СММ эълон гардид, танзими ҳамкориҳои фарогир дар мубориза бо хатарҳои маводи муҳаддир мебошад, ки ба рӯйхати номгуи «Ташаббусҳои бағоят муҳимми соли 2003 дар соҳаи таъмини сулҳ ва амният» дохил шуд. Ба ҳайати яке аз мақомоти Комиссияи СММ оид ба маводи муҳаддир пешниҳод гардидани намояндаи Тоҷикистон баёнгари эътирофи саҳми ҷумҳури дар мубориза бо гардиши ғайриқонунии маводи

муҳаддир дар миқёси ҷаҳон мебошад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон агарчи узви нави СММ мебошад ва аз узвияти он ҳамагӣ 14 сол сипарӣ шудааст, дар ҳамкорӣ бо ин Созмони бонуфузи байналмилалӣ дастовардҳои назаррас дорад. Маҳз ба шарофати кишвари мо мавзӯи «об» ба рӯзномаи байналмилалии масъалаҳои ҳалталаб ба таври доимӣ дохил гардид. Маҷмаи умумии СММ пас аз натиҷагирӣ аз Соли байналмилалии оби тоза, ки он ҳам бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон гардида буд, бар асоси иттифоқи назар бо тарафдорӣ 141 кишвар, яъне аз се ду ҳиссаи аъзои СММ Қатънома дар бораи «Даҳсолаи байналмилалии фаъолият «Об

барои ҳаёт» (2005-2015)»ро бидуни баррасӣ қабул намуд. Ба хотири амалӣ гардонидани он бо пешниҳоди Ҷумҳурии мо моҳи майи соли 2005 дар ш. Душанбе Конфронси байналмилалӣ «ҳамкориҳои минтақавӣ дар ҳавзаҳои дарёҳои сарҳадгузар» гузаронида шуд.

Вазорати корҳои хориҷии Ҷумҳурии ва муассисаҳои хориҷии он аз имкониятҳои СММ барои дастгирӣ ва татбиқи босамари ташаббуси Президентони Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов оид ба таҳияи Стратегияи фарогири миллии тараққиёт барои солҳои 2006-2015, ки бар ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва Стратегияи коҳиш додани камбизоатӣ дар кишвар дар солҳои 2006-2008 асос ёфтааст, ҳадафмандона фаъолияг кард.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори таҳкими нақши баҳаморандаи СММ мебошад, ки он воситаи нодири пайдо намудани таносуби манфиатҳо ва ягона мақомест, ки ҳаққи гирифтани тасмим барои амалҳои муштарак ба хотири ҳифзи сулҳ ва тартиботи байналмилалӣ дорад.

Эътибори ҷиддӣ ва хоссаи Ҷумҳурии Тоҷикистон бо СММ ва муассисаҳои вижаи он аз ин ҳам пайдост, ки Сардори Давлат ва ҳукумат Э.Ш. Раҳмонов аз соли 1993 сар карда то ба ҳол қариб дар ҳамаи иҷлосияҳои Маҷмаи умумӣ ширкат варзидааст ва дар яке аз ҷаласаҳои Иҷлосияи 54-ум раисӣ ҳам намудааст.

Пас аз ба охир расидани фаъолияти Миссияи нозирони СММ дар Тоҷикистон (МН СММТ) бо пешниҳоди Дабири кулли СММ Кофе Аннан ба ҷои он Бюрои СММ оид ба мусоидат ба сулҳофаринӣ дар Тоҷикистон (БСММ МСТ) таъсис дода шуд. Бюрои мазкур кӯшишҳои ҳукумати Тоҷикистонро дар роҳи амалӣ кардани маҷмуи барномаҳои барқарорсозии баъдинизой, эҳёи иқтисоди миллий, паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва беҳтар гардонидани низоми идорӣ дастгирӣ менамояд. Бо назардошти он ки БСММ МСТ дар ҳалли масъалаҳои мазкур саҳми муассир мегузорад, ҳукумати Тоҷикистон муҳлати фаъолияти онро то имрӯз се маротиба тамдид намуд. Яке аз корҳои назаррасе, ки Бюрои мазкур анҷом дод, омодагӣ ва гузаронидани Форуми «ҳамкориҳои минтақавӣ дар мубориза бо терроризм, экстремизм, гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинояткориҳои муташаккилона дар Осиёи Марказӣ» буд, ки 14-15 декабри с.2005 дар Душанбе гузашт.

Баррасии мухтасар ва гузарои муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо СММ ва муассисаҳои вижаи он ва ҳамкориҳои онҳо дар соҳаҳои гуногун дурустии суҳанони Дабири кулли ин созмон Кофе

Аннанро дар Паёми хеш ба Маҷлиси Олии Тоҷикистон (21 октябри 2002) тасдиқ мекунад. У таъкид намудааст, ки «Тоҷикистон ва СММ таҷрибаи тӯлонии ҳамкориҳои наздик ва босамарро доранд, ки аз он ҳардуи тараф ҳақ доранд, ки фахр намоянд».11

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати узви САҶА ва сарҳади ҷанубии он ба мисли ҳамаи кишварҳои минтақа ба кафолати воқеии амният эҳтиёҷ дорад. Барои ҳамин ҳам ҷониби тоҷикӣ пешниҳод карда буд, ки дар ҷаҳорҷӯбаи САҶА масъалаи таъмини амнияти давлатҳои наздисарҳадии қаламрави созмони мазкур мавриди баррасӣ қарор гирад. Зеро Тоҷикистон бар он бовар дорад, ки амният тақсимнопазир аст, аз ин рӯ ташаққули фазой ягонаи амниятӣ, оромӣ ва ҳамкорӣ дар қаламрави САҶА зарур мебошад. Фазое, ки ҳамагуна нобаробарӣ дар байни кишварҳои аъзои ин созмонро рад мекунад, аз ҷумла ба ин ва ё он давлати аъзо додани ваколати махсус ё имтиёзи масъулият барои ҳифзи оромӣ дар минтақара ҳеҷ як давлат ҳақ надорад, ки ягон бахш, хосса мамлакати дигари минтақаро дар доираи манфиатҳои хеш қарор диҳад. ҳар кишвар бояд худро ба таъмини амнияти умумии қаламрави САҶА масъул шуморад. Аз ин ҷиҳат лозим меояд, ки механизми мавҷудаи хушпопи пешакии хавфу хатарҳо дар қаламрави САҶА ба

1 Ниг.: В. Сотиров. ООН и Таджикистан: плодотворное взаимодействие и сотрудничество// Таджикистан и современный мир, №1, 2004, с. 13.

таври ҷиддӣ такмил дода шавад. Бояд ҷунин механизмеро пайдо намуд, ки зуҳури ҳамагуна ноамниро номумкин гардонад.

Тоҷикистон ба иҷрои масъулиятҳое, ки аз Хартиаи амнияти аврупоӣ ва Эълумияи Истамбул бармеояд, аҳамияти махсус медиҳад.

Самти дигари ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо САҶА-ро мубориза бар зидди терроризм ташкил медиҳад. ҳукумати ҷумҳурӣ ба хоҳири татбиқи санадҳои Шӯрои вазирони қорҳои хориҷии давлатҳои аъзои САҶА дар Бухарест ва Конфронси байналмилалии Бишкек тамоми тадбирҳои амалиро барои мубориза ба ҳамаи зуҳуроти терроризм ва маблағгузорӣ ба он андешидааст. Мақомоти қонунгузорӣ ва иҷроияи ҳукумат кушиши тамом дорад, ки ҳамкориҳои байналмилалиро барои мубориза бо терроризм ва ифротгароии динӣ густариш ва тақвият диҳанд. Бо ҳамин мақсад ҳануз дар апрели 1997 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои тақвияти мубориза бо терроризм» содир шуд. 16 ноябри 1999 дар

Иҷдосияи Маҷлиси Олӣ санади бунёдии Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бо терроризм» қабул гардид. Тоҷикистон ба 8 Конвенсияи байналмилалӣ мубориза бо терроризм ҳамроҳ аст.

Мушкили дигаре, ки ҳалли он ҳамкориро бо созмонҳои байналмилалӣ, мисли СММ ва САҲА тақозо мекунад, мубориза бо интиқоли ғайриқонунии маводи мухаддир аз Афғонистон ба воситаи хоки Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои дигари минтақаи Осиёи Марказӣ ба мамлакатҳои дигари аъзои Созмон мебошад. Тоҷикистон соли 2002 ташаббускори даъвати Ҷумҳурии исломии Афғонистон ба ҳайси шарикӣ САҲА дар ҳамкорӣ буд.

Ба хотири иҷрои масъулиятҳои байналмилалӣ оид ба ҳуқуқи инсон дар чаҳорчӯбаи САҲА ҳукумати Тоҷикистон дар соли 2002 Комиссияи махсусро таъсис дод, ки ба ҳайати он соҳибмансабони кишвар ва намояндагони созмонҳои ҷамъиятӣ шомил гардиданд. Райр аз ин дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қарори ҳукумат дар бораи ислоҳоти низоми пенитенсиярӣ ва таъсиси Комиссия оид ба ислоҳоти низоми ислоҳотӣ қабул шуд. Ва дар асоси ин қарор салоҳияти назорат бар низоми ислоҳотӣ ба Вазорати адлия гузошта

шуд. Тоҷикистон раводиди хуручиро бекор кард ва расмиёти дарёфти раводидро барои шахрвандони худ сода намуд. Кишвари мо мисли пешина ба масъалаи убури озод ва беамонияти мол ва одамон дар хоки ҳамаи мамлакатҳои САҲА, пеш аз ҳама, дар Осиёи Марказӣ диққати ҷиддӣ медиҳад.

Тоҷикистон дар марҳилаи тараққиёти хеш у меҳ ба ёрӣ ва дастгирии фаъолонаи САҲА дар таҳкими институтҳои демократӣ, такмили қонунгузорӣ, бунёди асоси ҷомеаи дунявӣ дар заминаи меъёрҳои олии байналмилалӣ мебандад. Ва ташаббуеи БДИПЧ-ро барои мусоидат намудан ба мутахассисони тоҷик дар танзими баъзе лоиҳаҳо ва санадҳои бунёдии қонунгузорӣ, ки ба демократикунонии минбаъдаи ҷомеа боис гардидааст, механизмҳои ҳуқуқии ҳифзи ҳуқуқи инсон, гузаронидани интиҳоботи озод ва мустақилро дар бар дорад, дастгирӣ мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инкишофи ҳамкориҳои ҳамҷониби ба босамар бо САҲА ва муассисаҳои он дар дурнамо манфиатдор аст. Бо таъки бар асосҳои Санади ниҳонии Хелсинки ва дигар ҳуҷҷатҳои бунёдии ин созмон Тоҷикистон аз таҷрибаи фаровони САҲА дар соҳаи демократӣ кардани ҷомеа, эҷоди ниҳодҳои демократӣ, ҳифзи ҳуқуқи башар ва озодиҳои асосӣ, бунёди давлати ҳуқуқбунёд бо иқтисоди бозорӣ, ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ ва экологӣ ба таври гуетурда истифода хоҳад кард.

Оғози ҳазораи сеюм на танҳо оғози ба марҳилаи сифатан нави инкишофи худ гузаштани робитаҳои дуҷониби Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои хориҷӣ, балки оғози давраи нави рушди муносибатҳои мо бо созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ буд.

Таваҷҷӯҳи СММ ба ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва иқтисодии Тоҷикистон ба маротиб бештар мегардад. Ин созмони бонуфузи байналмилалӣ дар ҷавоб ба пешниҳод ва дархости роҳбарони ҷумҳурӣ аз раванди татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ ва эҷоди иқтисоди бозорӣ ба фаъолона дастгирӣ кардан оғоз менамояд. Фароҳам овардани шароити мусоиди дастёбӣ ба бозор, захираҳои молиявӣ ва технологӣ ва афзоиши миқдори лоиҳа ва барномаҳе, ки ин созмон дар Тоҷикистон амалӣ мегардонад, гувоҳӣ аз он медиҳад. Сафари нахустини Дабири кулли СММ Кофе Аннан дар

раъси ҳайати расмӣ ба Душанбе дар 21—22 октябри 2002 ва вохӯрию сӯҳбатҳои ӯ бо Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов, Раиси Маҷлиси Миллии Маҷлиси Олӣ М.Убайдуллоев ва вазири корҳои хориҷӣ Т. Назаров имконияти нодиреро барои оид ба масъалаҳои гуногуни ҳамкориҳои Тоҷикистон бо СММ ва арзёбии равандҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ дар он фароҳам овард.

Ҳамкориҳои гуманитарӣ ва фарҳангии Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар доираи СММ бобарор буданд. Гузаронидани рӯзҳои фарҳанги Тоҷикистон дар рӯзҳои баргузори ҷаласаи 33-уми Конфронси умумии ЮНЕСКО ва иштироки Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар он гувоҳи возеҳи рушди ҳамкориҳо бо ин созмон мебошад.

Аз фаъол гардидани САҲА дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташрифи ҳайатҳои баландпояи ин созмон дар ин солҳо шаҳодат медиҳад. Соли 2001 ба Душанбе ҳайатҳои САҲА бо сарпарастии Раиси Маҷмаи парламонии САҲА Андреан Северин, Раиси феълии САҲА Мирҷу Ҷоана ва Фиристодаи вижаи Раиси САҲА оид ба Осиёи Марказӣ Сафир В. Хойнк ва дигарон ташриф оварданд. Дар моҳҳои октябр ва декабри 2001 вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар қори Шӯрои доимии САҲА мутаносибан аввал дар Вена ва баъд дар Бухарест иштирок кард ва дар суҳбати муфассали худ масъалаҳои зарурати таъмини дастаҷамъии амнияти минтақа ва ҳамкориҳо дар шароити нави Афғонистонро баъд аз шуруи амалиёти зидди-террористӣ ба миён гузошт. Боиси хурсандист, ки ҳамаи кишварҳои ин созмон нақши муҳими Тоҷикистонро дар танзими қазияи Афғонистон таъкид намуданд ва омодагии худро ба дастгирӣ аз кӯшишҳои роҳбарони кишвар дар ин самт изҳор карданд.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо намоёндагони ҳамоҳангсози доимии СММ дар Душанбе, Дафтари СММ оид ба ҳамоҳангсозии масъалаҳои гуманитарӣ, Барномаи байналмилалӣ озуқа дар ҳалли масъалаҳои гуманитарии Афғонистон ва бозсозии иқтисодии он фаъолона саҳм гирифт. Дар натиҷа дар соли 2001 ба воситаи хоки Тоҷикистон ба минтақаҳои Шимоли ин кишвар миқдори зиёди хӯрокворӣ, доруворӣ ва ғ. ба аҳолии мӯҳтоҷи он расонида шуд.

Бо дигаргун шудани вазъи сиёсӣ дар Афғонистон баъд аз суқути режими Толибон ва ташкили ҳукумати интиқоли имкони ҳамкориҳои созанда ва судманд дар заминаи таъмини амният дар сарҳадот ба

вучуд омад.

Соли 2002 Ҷумҳурии Тоҷикистон ташаббуси даъвати Афғонистон ба САҲА ба ҳайси шарикӣ ҳамкорро ба миён гузошт ва бо ин бори дигар он нуктаро таъкид намуд, ки амнияти минтақа масъулияти дастаҷамъиро тақозо дорад.

6-7 декабри 2002 ҳайати тоҷикӣ бо сарпарастии вазири корҳои хориҷӣ Т.Назаров дар Ҷаласаи вазирони корҳои хориҷии САҲА дар ш. Порто (Португалия) мавқеи ҳукумати кишвараш дар бораи амнияти минтақавӣ ва ҷанбаҳои асосии ҳамкориҳои муштарак дар соҳаи мубориза бо терроризми байналмилалиро шарҳ дод.

Соли 2003 давраи инкишофи ҳамкориҳои мутақобилан судманди байни САҲА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон буд. Боздидҳои Сафири махсуси Раиси феълии САҲА оид ба Осиеи Марказӣ Марти Ахтисари (март, май), сафирҳои давлатҳои аъзои САҲА (Фаронса, Булғория, Шветсия, Ирландия ва Норвегия (май), Раиси феълии САҲА Яаап де Хул Шеффер (июл) ва Комиссари олии САҲА оид ба умури ақаллиятҳои миллӣ Ролф Экфг (июл) ба Тоҷикистон аз диққати ҷиддии САҲА ба масъалаҳои ҳалталаби ҷумҳурий ва иштироки он дар ҳалли онҳо далолат меоданд. Баҳсе, ки онҳо ба сатҳ ва самарои муносибати САҲА бо Ҷумҳурии Тоҷикистон доданд, нуфузи давлати моро ҳамчун шарикӣ боэътимод дар ҳамкорӣ мустаҳкам намуд. Онҳо ҳамкориҳои Тоҷикистон бо САҲА-ро барои кишварҳои дигари минтақа намуна ҳисобиданд.

Моҳи декабри соли 2003 вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон Т.Назаров дар ҷаласаи 11-уми вазирони корҳои хориҷии САҲА дар Маастрихт мавқеи мамлакаташро оид ба санади асосии Созмон Стратегияи САҲА дар мубориза бар зидди таҳдид ба амният ва пойдорӣ вазъ дар асри 5СҶ1 ибраз дошт.

Иқдоми муҳимми САҲА дар соли 2003 қарори Шӯрои доимӣ дар бораи ба Афғонистон додани мақоми кишвари шарикӣ буд, ки бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов қабул карда шуд. Ва қарори мазкур ба гуфтушуниди мунтазами сиёсӣ миёни Афғонистон ва

САҲА роҳ кушод.

Моҳи марти 2003 сафари ҳайати тоҷикӣ дар сатҳи олий бо сарвари Сардори Давлат ва ҳукумат Э.Ш. Раҳмонов ба қароргоҳи НАТО дар Брюссел баргузор гардид, ки он аз оғози ҳамкории босамари Ҷумҳурии Тоҷикистон бо НАТО дар доираи Шӯрои ҳамкории Аврупо ва Атлантик (ШҲАА

СЕАП) ва ҳамкорӣ баҳри сулҳ (ҲБС-ПРМ) дарак меод. Дар чараёни ин сафар масъалаҳои марбут ба ҳамкорӣ бо ин созмон, зарурати дар доираи фаъолияти он тақвият бахшидан ба мубориза бар зидди гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, таъмини амният дар Осиёи Марказӣ ва ҳамкорӣ бо Афғонистон ва ғ. баррасӣ гардиданд. Идомаи баррасии ин масъалаҳо дар вақти сафари Дабири кулли НАТО Ч.Робертсон ба Душанбе низ, ки дар моҳи сентябри ҳамон сол ба вуқӯъ пайваст, сурат гирифт. Раҳбари НАТО ҳамчунин масъалаи танзими ҳамкории мутақобилаи миёни Тоҷикистон ва НАТО-ро дар доираи Қувваҳои байналмилалӣ кӯмак ба амният дар Афғонистон (ҚБКАА-ИСАФ) ба миён гузошт.

Тоҷикистон бо пайвастан ба Барномаи Созмони Шартномаи Атлантикаи Шимолӣ (НАТО) «ҳамкорӣ ба хотири сулҳ» умед бар он дорад, ки ин ҳамкорӣ ба манфиати ҳифзи амният, оромӣ ва таҳкими боварӣ дар тамоми қаламрави аврупоосиёӣ хоҳад шуд.

Солҳои охир дипломатияи тоҷик фаъолияти худро дар чаҳорҷубаи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дигар низ, монанди Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Созмони Конфронси исломӣ, Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ ва ғ. фаъолтар гардонид. Дар Душанбе бомуваффақият ва босамар баргузор гардидани ҷаласаҳои Сарони кишварҳои узви Созмони ҳамкории иқтисодӣ (14 сентябри 2004) ва Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ (17-18 октябри 2004) далғли равшани комёбиҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Мулоқоти VIII-уми Сарони кишварҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ бо иштироки 10 давлати аъзо ва намоёндагони созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ гузашт. Густариши ҳамкорӣ бо кишварҳои аъзои Созмони ҳамкории иқтисодӣ барои Ҷумҳурии Тоҷикистон аҳамияти стратегӣ дорад.

Дар сатҳи олий баргузор гардидани ин чорабиниҳо, аз як

тараф, агар аз алоқамандӣ ва рағбати кишварҳои аъзо ба ҳамкорию шарикӣ дар доираи Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ шаҳодат диҳад, аз тарафи дигар,

далели возеҳи дастгирии ҳаматарафа аз сиёсати роҳбарияти Тоҷикистон оид ба ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи иқтисод ва амният ба шумор меравад.

Дар рафти мулоқоти Сарони кишварҳои аъзои СКИ, ки 16—18 октябри 2003 дар пойтахти Малайзия ш. Куапа Лумпур баргузор гардид ва дар он Президенти Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов иштирок дошт, қарори №27/0-Е «Дар бораи расонидани ёрии иқтисодӣ ба Тоҷикистон» қабул шуд. Мувофиқи он СКИ аз давлатҳои иштироккунанда ва Бонки исломии рушд даъват кард, ки аз кӯшишҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хоҳири рафъи мушкилиҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва амалӣ гардонидани барномаҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ дастгирӣ намоянд. Яке аз он иқдомиҳои ҷавобие, ки ба ин даъват карда шуданд, гузаронидани Конфронс оид ба ҷалби сармоягузорӣ дар Душанбе рӯзҳои 28-29 сентябри 2003 буд, ки ташаббускори он Бонки исломии рушд аст. Натиҷаи ниҳоми конфронси мазкур мувофиқатнома дар бораи таъсиси сармоягузориҳои холдингӣ дар Душанбе бо сармояи оинномавӣ ба маблағи 200 млн. \$ амрикоӣ буд.

Дар бораи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар созмонҳои байналмиллалӣ ва минтақавӣ, хосса онҳе, ки дар қаламрави собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ ба вуҷуд омадаанд ва ё бо иштироки ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ ва давлатҳои ҳамсоя ташкил ёфтаанд, монанди Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМ-СНГ), Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ (СШАД-ОДКБ), Созмони ҳамкории Осиёи Марказӣ (СҶОМ-ОЦАС), Иттиҳоди иқтисодии Осиёи Марказӣ (ИИОМ-ЦАЭС), Созмони ҳамкории Шанхай (СҶШ-ШОС), Машварат оид ба ҳамкорӣ ва тадбирҳои эътимод дар Осиё (МҶТЭО-СВМДА), ҳамчунин Иттиҳоди Аврупо (ИА-ЕС) ва ғ. дар фаслҳои пешина дар мавридҳои муносибтаре сухан рафта буд, аз ҳамин сабаб аз такрори онҳо худдорӣ мешавад.

Аммо дар заминаи як нуктаро бояд зикр кард, ки аз таъсиси аксарияти ин созмонҳо, махсусан онҳе, ки пас аз ғурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ ба вуҷуд омаданд, беш аз 10 сол гузашта бошад ҳам, онҳо ҳануз марҳилаи ташаккули худро сипарӣ накардаанд ва асосан бо ба расмият даровардани сохторҳои худ ва қабули санадҳои машғул мебошанд. Аз ин сабаб ҳануз фаъолиятҳои онҳо дар раванди ҳамоиншии кишварҳои минтақа самараи дилхоҳ надодаанд. Аз ин ҷиҳат баррасии кӯшишҳо ва тадбирҳои, ки кишварҳои аъзои ин созмонҳо мекуианд ва

мечӯянд, дар мисоли сарнавишти созмони Иттиҳоди давлатҳои мустақил (ИДМСНГ) басо омузанда ва ибратбахш мебошад ва натиҷаҳе ҳам, ки аз чунин баррасӣ ҳосил мешавад, бидуни истисно, ба ҳамаи онҳо дахл дорад.

Вазъияти воқеии созмони Иттиҳоди давлатҳои мустақил дар марҳилаи ҳозира ва дар қаламрави давлатҳои аъзои он чунон аст, ки сарнавишти он ва дурнамои инкишофаш кайҳост, ки зери савол аст ва мавриди баҳсу талошҳои тулонӣ дар байни сиёсатмадорон, сиёсатшиносон, коршиносон ва намояндагони воситаҳои ахбори умум қарор гирифтааст.'

Ҳангоми арзёбии танқидии мақом ва нақши ИДМ набояд аз он чашм пушид, ки, ба ҳар ҳод ин созмон ҳамчун воқеияти геополитики вучуд дорад ва ташаккул ҳам ёфтааст. Ин созмон, бидуни шак, дар ташаккули давлатҳои нави соҳибистиқлол дар қаламрави Иттиҳоди Шуравии собиқ нақши мусбат бозид ва онро ба ҳеҷ ваҷҳ инкор наметавон кард.

Дар баробари ин, дар шароити босуръати тамоми ҷаҳонӣ шудани муносибатҳои байналмилалӣ ва афзоиши ҳамбастагии давлатҳо бо якдигар дар низоми феълии хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ ИДМ ба ҳайси як созмон вақте тавфиқ меёбад, ки агар дар қолаби он равандҳои ҳамоишии мутақобилан судманд шакл гиранд. Вале бо таассуфи зиёд бояд иқрор шуд, ки ИДМ ин гуна равандҳои ҳамоиширо дар миёни давлатҳои аъзои худ ташаккул дода натавонист. Зикр намудан кофист, ки дар тӯли 15 соли фаъолияти он дар ҳудуди 1500 санад ба имзо расидааст, ки аксарияти мутлақи онҳо амалӣ нагардидаанд. Ҷаласаҳои Шуроӣ Сарони давлатҳо, ҳукуматҳо ва вазоратҳои гуногун, ки дар ҷаҳорҷӯбаи

ИДМ баргузор мегардиданд ва имрӯз ҳам идома доранд, ба клубҳои мувоҳисавӣ шабоҳат дошта, тасмимҳое, ки дар онҳо гирифта мешуданд ва мешаванд, чун қоида, хусусияти машваратӣ доштанд ва иҷрояшон ҳатмӣ гест.

Оғози баҳси ошкороро дар бораи сарнавишти ИДМ ва нақши он мулоқоти Сарони кишварҳои ИДМ дар моҳи март 1997 гузошт. Баъдан ин баҳсҳо дар воҳӯрии Кишенеу дар октябри ҳамон сол идома ёфтанд ва таконе ба раванди ислоҳоти ИДМ доданд. Сарфи назар аз ин Иттиҳоди мазкур боз вақти зиёде дар ҳамин ҳолати ҳасту нгст қарор дошт. То замоне, ки дар мулоқоти Сарони давлатҳои Иттиҳод дар Остона рӯзи 16 сентябри 2004 бо ташаббуси Президогги Ҷумҳурии

Қазоқистон Н.Назарбоев аз нав масъалаи такмил ва ислоҳоти мақомоти ИДМ бардошта шуд ва дар Шуроӣ Сарони давлатҳо Қарори махсусе дар ин бора қабул гардид.

Воҳӯриҳои бисёрҷонибаи намоёндоғони вазоратҳои корҳои хориҷии давлатҳои иштироккунандаи ИДМ ба хоҳири иҷрои Қарори Шӯроӣ Сарони кишварҳои ИДМ аз 16 сентябри 2004 оид ба такмил ва ислоҳоти мақомоти Иттиҳод, ҳамчунин ҷаласаи Шӯроӣ вазирони корҳои хориҷии ИДМ дар таърихи 18 мартӣ 2005 дар ш. Минск, «Пешниҳодҳои» дар ин ҷамъомадҳо омода гардида бори дигар муҳим ва саривақтӣ будани гузориши ин масъаларо тасдиқ намуда, дар баробари он ба таври возеҳ мавҷуд будани ихтилофоти ҷиддиро дар байни давлатҳои иштироккунандаи алоҳида ва ё гурӯҳе аз онҳо оид ба ин вае он масъала ошкор сохтанд. Барои мисол, ҳайатҳои Гурҷисток Украина, Озарбойҷон ва Молдова дар бисёр мавридҳо ё зид буданд ё баёни мавқеашонро ба таъхир меандохтанд ва ё назари хоси худро доштанд. Ёдовар мешавем, ки ин давлатҳо ҳамзамон аъзои созмони Гурҷистон Украина

Узбекистон Озарбойҷон ва Молдова (ГУУОМ-ГУУАМ) мебошанд ва мавқеашон аз кишварҳои дигари ИДМ фарқ мекунад.

ИДМ ҳоло дар марҳилаи ҷархиш қарор дошта, санадҳои асосии он бо назардошти воқеиятҳои нав зарурат ба таҷдиди назари ғаврӣ дорад. Ё давлатҳои шомили Иттиҳод бо кӯшишҳои дастаҷамъӣ ба такмил ва ислоҳоти қуллии мақомоти ИДМ муваффақ мешаванд ё он мисли пешина дар ҳамон ҳолате, ки дошт, яъне ҳасту нест, боқӣ хоҳад монд. Сухан аз будан ё набудани ИДМ меравад. Н.А. Назарбоев дар мулоқоти ғайрирасмии Сарони давлатҳо 1 мартӣ с 2002 дар ш. Олмати айнан чунин гуфта буд: «Ё бояд ИДМро бубаст ва ба ҳамкориҳои дуҷониба гузашт, ё чунон ки ҳаст, боқӣ гузошт дар ҳолати ҳасту нест, ё ба равандҳои ҳамоишии омутом, монанди аврупоӣҳо гузашт». В.В. Путин дар ин хусус 19 июли 2004 дар ҷаласаи Шуроӣ амнияти Федератсияи Русия ибрози назар карда буд: «Ё мо ба тақвияти сифатии ИДМ муваффақ мешавем, дар асоси он сохтори воқеии амалкунанда ва бонуфуз дар дунё месозем, ё моро ҳатман маҳви ин фазой геополитики мунтазир аст ва чун натиҷа таваҷҷуҳи давлатҳои иштироккунанда ба кори Иттиҳод ба тамоми коста мегардад».

Барои ҷӣ қисме аз давлатҳои аъзои ИДМ ба инкишофи равандҳои ҳамоишӣ дар доираи Иттиҳод чандон таваҷҷуҳ надоранд ва

чиддӣ нестанд? Ба назари мо иллати он инҳоянд:

Ҳар яке аз кишварҳо дар чаҳорҷӯбаи Иттиҳод аз аввал манфиат ва ҳадафҳои худро дошт. Баргузори бисёр гуфтушунидҳои ҷудо-ҷудо ва дарёфти мувофиқатҳои пасипардагӣ ҳамзамон бо қабули санадҳои расмии анъанавӣ ва изҳори ният карданҳои аъзои ИДМ, ки ба онҳо ҳуди иштироккунандагонаш чандон бовар надоштанд, гувоҳи он буданд, ки Иттиҳоди мазкур ба клуби манфиатҳо табдил ёфтааст. Баъзе аз давлатҳои иштироккунандаи ИДМ аз худҳои хоҳиши ба инобат гирифтани манфиатҳои ҳамиттиҳодҳои худро надоранд ва кӯшиш ҳам намекунанд. Дар чунин ҳолат инкишофи ҳамоиши воқеӣ ва фаъолро дар доираи ин созмони минтақавӣ ва созмонҳои дигар бовар кардан душвор мебошад. Маҳз ҳамин чиз сабаб шудааст, ки бисёре аз кишварҳои ИДМ ҳамкориҳои иқтисодӣ бо мамлакатҳои дури хориҷӣ ва ҳамоиши гуногунсуръат ва гуногунқолаб дар қаламрави ИДМ ва таъсиси иттиҳодияҳои ҳамоишии гуногуни субрегионалӣ (Иттиҳоди Русия ва Белорус, СШАД, ЕврАзЭС, Фазой ягонаи иқтисодӣ (ФЯИ-ЕЭП), СХОМ, ГУУОМ) афзал мешуморанд, ки дар навбати худ асосҳои ҳамкориҳои байнидавлатиро дар қаламрави ИДМ халалдор месозад. Фикри ҳамоиши гуногунсуръат ва гуногунқолаб камбудии баръало дорад. Дар он чанд пешрави ҳамоиш (ду, се, чор ё панҷ давлат) ҷудо мешаваду дигарон, ба гумони онҳо ҳануз «ба дараҷаи баланди ҳамоиш нарасидаанд», валг дар оянда ҳатман аз ҳамоиш манфиате хоҳанд дид ва он вақт зери созишномаҳои амапкунанда имзо хоҳанд монд. Давлатҳое, ки аз доираи баъзе аз ин гуна иттиҳодияҳо берун мемонанд, худро таҳқиршуда мешуморанд. Онҳое, ки дар бораи афзалияти ҳамоиши гуногунсуръат сухан меронанд, гумони худро воқеият мепиндоранд. Чунин бармеояд, ки як қатор кишварҳои ИДМ дар сиёсати хориҷии хеш ҷонибдори ҳамоиш нестанд. Зимнан, бинобар шаҳодати мутахассиси иқтисоди байналмилалӣ дар Озарбойҷон Магомед Чамилов созмони ГУУОМ гуё аз аввал аз тарафи ИМА ва Иттиҳоди Аврупо дар муқобили ИДМ таъсис дода шуда будааст. Бесабаб нест, ки роҳбарони нави Украина ва Гурҷистон аз аввалин қадамҳое, ки бардоштанд, зинда гардонидани ин Иттиҳоди нав дар шароити нав буд.

Сабаби дигари беъътиноии кишварҳо ба равандҳои ҳамоишӣ дар доираи ИДМ он буд, ки масъалаҳои ҳалгалаб ҳам дар дохили ин кишварҳо ва ҳам дар байни ҳуди онҳо мавҷуд аст. Набаромадани ИДМ аз ӯҳдаи ҳалли қазияҳои арманиҳою озарбойҷониҳо, гурҷиҳою

абхазихо, гурҷихою осетинхо, приднестровихо ва чеченхо дар қаламрави пасошуравӣ ва ҳам бефаъолиятии сохторҳои ин Иттиҳод дар давраи ҳамлаҳои террористон ба хоки Узбекистон ва Қирғизистон кишварҳои аъзои онро ноумед гардонд.

Давлатҳои ИДМ ҳамчунин сабабро дар он дидаанд, ки аз ибтидо ин кишварҳои аъзо сатҳи рушди иқтисодии гуногун доранд, баъзе аз онҳо дучори бӯҳронҳои молиявӣ ва иқтисодиянд, заминаҳои ҳуқуқии ҳамкорию ҳамоиш миёни онҳо ҳамоҳанг карда нашудааст.

Роҳбарони ИДМ, пеш аз ҳама, аз гуногунии дараҷаи рушди иқтисодӣ ва ислоҳот дар давлатҳои Иттиҳод нороҳатанд. Гӯиё ба гумони онҳо дар ин вазъият ҳамкориҳои наздик дар доираи ИДМ бефоида мебошад. ҳол он ки «таҷрибаи ҷаҳонӣ кайҳо ба исбот расонидааст, ки ҳамагуна иқтисоди ҳамоишӣ қодир аст, ки имкониятҳои мавҷударо агар чандинкарата набошад ҳам, ба ҳар ҳод ба маротиб бештар афзояд. Иқтисоди ҳамоишии якҷанд мамлакатҳо барои он ки қисми таркибии робитаҳои хоҷагидорӣ ҷаҳонӣ шаванд,

бояд ба ҳодисаҳои манфии, ки натиҷаи ҷаҳонӣ шудан мебошад ва, ғолибан, рақобати ғайриоқилона дар бозори мол ва сармоя муқобилият нишон диҳанд. Алалхусус ҳамоиши минтақавие мисли ИДМ, ки аз 12 давлат дар як қаламрави фарох ташаккул ёфтааст ва бозори бағоят пурғунҷоиш, фазой барои ҳаракати озоди сармоя ва имкони дастрасии он ба кашф ва истифодаи захираҳои бойтарини маъданию ашёи хом ва қувваи кории арзонро доро мебошад. Аз ин ҳақиқат бисёре аз мамлакатҳои дунё барвақт огоҳӣ доранд. Исботи он Иттиҳоди Аврупо мебошад, ки бозори умумӣ, валютаи ягона, фазой ягонаи гумрукӣ ва ғ. дорад».11

Иллати асосии заиф будани равандҳои ҳамоишӣ дар доираи ИДМ дар чизи дигар аст. Роҳбарони ин Созмон, пеш аз ҳама ва бештар аз ҳама, маълум аст, ки аз таъсиси ҳамагуна мақомоти ғавқулмиллӣ меҳаросанд. Онҳо гумон доранд, ки он ба манфиатҳои миллии онҳо халал ворид месозад. Агарчи дар замина таҷрибаи бобарори Иттиҳоди Аврупо бо мақомоти ғавқулмиллии худ, мисли парламони муштарак ва ғ. барои ҳамаи онҳо маълум аст. Сарфи назар аз ин бисёре аз давлатҳои аъзои ИДМ аз бархӯрдҳои Федератсияи Русия нисбат ба Белорус, Гурҷистон, Украина ва Молдова нигаронӣ доранд. Мутаассифона, роҳбарони Русия ҳанӯз ҳам дар муносибатҳои давлатӣ аз усули кӯҳна

фишору таҳдид даст нақашаанд.

Ҳамчунин набояд аз амбитсияҳои шахсии роҳбарони баъзе аз давлатҳои Иттиҳод барои лидери минтақаи худ ва ё тамоми ИДМ шудан сарфи назар намуд. Тахмин меравад, ки Президенти Русия В.В. Путин бо назардошти чунин як падидаи номатлуб дар форуми «ҳамоиши евроосиёӣ: ағп>анаҳои рушди муосир ва таҳдидҳои ҷаҳонӣ шудан» 18 июли 2004 дар Остона ба ҳайси яке аз сабабҳои бесамарии равандҳои ҳамоишӣ дар ҷаҳорҷубаи ИДМ гуфта буд: «Ин шовинизми бузургдавлатист. Ин миллатгароист. Ин амбитсияҳои шахсии онҳоест, ки ба онҳо тасмимгириҳои сиёсӣ вобастагӣ дорад. Ва, дар ниҳоят, ин аблаҳии гузаро, аблаҳии содаи давраи ғорнишиниҳост».

Ба ақидаи мо, иллати асосии бесамарии мақомоти ИДМ дар набудани механизми татбиқи қарорҳои қабулшуда мебошад. Аз ин ҷиҳат коре бояд кард, ки он қарорҳо

1 Т.Н. Назаров. Таджикистан: экономический рост, интеграция и региональное сотрудничество, с.96.

ичро шаванд.

Ҳамаи ин гуфтаҳо исрор мекунанд, ки Созмони Иттиҳоди давлатҳои муттаҳида мисли дигар созмонҳои минтақавии пасошӯравӣ ба ислоҳоти куллии бидуни таъхир мӯҳтоҷ аст. Барои ин зарур аст, ки дар навбати аввал модели концептсиалии ин созмон, стратегияи инкишофи баъдинаи он, самтҳои афзалиятноки фаъолияти он мушаххас карда шавад ва баъд механизмҳои аниқу дақиқи татбиқи онҳо ва тадбирҳои ташкилиро муайян намуд. Мо аз ИДМ чиро мунтазирем, чӣ мехоҳем, кадом масъалаҳоро мо бояд ҳал намсем дар доираи ин Иттиҳод? Ба ин саволҳо ҷавоб нагуфта, ба ислоҳоти куллии Иттиҳод сар кардан номумкин аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори фаъолияти созмонҳои минтақавие монанди ИДМ, ЕврАзЭС, СШАД ва ғ. мебошад. Ба шарти он ки ин созмонҳо фаъолияти худро тавре кунанд, ки ба равандҳои ҳамоишӣ дар минтақа ва ҳамкориҳои судманд миёни давлатҳои аъзои он сабаб шаванд. Кӯшишҳои ҷоннок кардани ИДМ, ислоҳ ва такмил додани сохторҳои он ба шарте барор хоҳанд гирифт ва натиҷа хоҳанд дод, ки давлатҳои аъзои он ба ҳамоиши беқайду шарт ва чунучарои сиёсӣ, иқтисодӣ ва ғ. омода бошанд.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилалию минтақавӣ, ба монанди СММ ва муассисаҳои махсуси он, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Иттиҳоди Аврупо, НАТО, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Созмони Конфронси исломӣ, Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ, ЕврАзЭС, Бунёди байналмилалии наҷоти Арад муассисаҳои байналмилалӣ ва минтақавии молиявӣ ва ғ. ба фароҳам овардани шароити мусоид барои тақвияти минбаъдаи истиқлолият, ҳифзи тамомияти арзӣ, таҳкими мавқеи кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ииггироки он дар равандҳои умумиҷаҳонӣ равона шудааст.

ЛИПЛОМАТИЯИ МУОСИРИ ТОҶИК

[216 СвТММч<**л

ХУЛОСА

Агарчи аввалин кушишҳои додани истиқлоли бештар ба ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ ҳанӯз аз нимаи дуҷуми солҳои 50-уми асри гузашта дар замони Гармои хурушӣ оғоз гардида, дар даврони Бозсозию горбачёвӣ идома ёфта буд, сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо пас аз дарёфти истиқлолияти давлатӣ мустақил шуд.

Иҷдссиян ғайринавбатии Шурай Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

дар таърихи 9 сентябри 1991 чанд санади тавдирсозеро қабул намуд, аз чумла Қарори Шурой Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи ворид наму дани тағйироту иловаҳо ба Эълomia дар бораи истиқлоли ҶСС Тоҷикистонро, ки онҳо асоси ҳуқуқии истиқлолияти коми ли Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз чумла дар соҳаи сиёсати хориҷии онро гузошта буданд.

Марҳилаи нав дар сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз Иҷлосияи таърихии XVI дар ш. Хучанд сар шуд. Уотли асосии сиёсати нави хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон и соҳибнхтиёр ва соҳибистиқлол 19 ноябри соли 1992 аз тарафи Раиси нави Шурой Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмонов дар «Мурочиатнома ба халқи шарифи Тоҷикистон» эълон гардида буд, ки аз ҷониби чомеаи ҷаҳонӣ ба хушӣ пазируфта шуд ва дастгирӣ ёфт.

Таҷрибаи бобарори сулҳ ва оштии миллӣ дар Тоҷикистон ва дар як муддати нисбатан кӯтоҳ ба самар расидани оқ бидуни шубҳа, дастоварди бузурги дипломатияи муосири тоҷик ба шумор меравад. Дабири кулли СММ Кофе Аннан таҷрибаи сулҳи тоҷиконро намунаи ибрат барои оламиён дониста, гуфта буд: «Тоҷикистон барои бисёр мамлакатҳои дигар дар ҳалли муноқишаҳои дохилӣ сабақи беназир дод».

Бо дарёфти сулҳу оштии ва барқарор гардидани оромӣ дар ҷумҳурӣ шароит барои фаъолияти густурда дар соҳаи сиёсати хориҷӣ муҳайё гардид.

Дар зарфи 15 соли даврони истиқлолият, ки дар назди таърих муддати кӯтоҳе мебошад, заминаи густурдаи ҳуқуқию шартномавии робитаҳои давлатӣ бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалию минтақавӣ ба вучуд

омад. Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон аз тарафи 128 кишвари ҷаҳон эътироф гардида, бо 111-тои он муносибатҳои дипломатӣ барқарор намуда, узви комилҳуқуқи қариб тамоми созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтақавӣ, ба монанди СММ, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо Иттиҳоди Аврупо, Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Созмони Конфронси исломӣ, Бунёди байналмилалӣ асър, Бонки умумичаҳонӣ, ИДМ, ЕврАзЭС, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Шартномаи амниятӣ дастаҷамъӣ ва ғ. мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоло расман ба 171 конвенсияи асосии байналмилалӣ шарик гардидааст. Ҷомеаи ҷаҳонӣ, кишварҳои пешрафтаи дунё, давлатҳои минтақа бештар аз пештар дар симои ҶТ шарикӣ боэътимод, устувор ва дилпурро мебинанд.

Феълан дар шаҳри Душанбе 17 сафорат ва намояндагҳои кишварҳои хориҷӣ ва зиёда аз 20 дафтари созмонҳои байналмилалӣ фаъолият мекунанд. Миқдори сафоратхона, намояндагӣ ва консулгарӣҳои Тоҷикистон, сарфи назар аз мушкилоти зиёди молиявӣ ва кадрӣ, дар хориҷ ба 18-то расидааст.

Дар як муддати нисбатан кӯтоҳи таърихӣ, дар зарфи соли истиқлолият, дар байни ҷомеаи ҷаҳонӣ нуфуз ва эътибори қобили мулоҳиза пайдо намудани кишвари хурде, мисли Тоҷикистон ва он ҳам пас аз ҷанги шаҳрвандӣ ғайриҷашмдошт ва ҳайратовар менамояд. Вале агар дуруст мулоҳиза шавад, дар он ягон чизи ғайриҷашмдошт ва ҳайратовар нест. Омилҳои асосии комёбиҳои ҷаҳулодаи сиёсати хориҷин Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аз дуруст муайян намудани самтҳои асосии сиёсати хориҷӣ аз аввал ва ҳам аз оғоз то ба ҳол собит, устувор ва боэътимод боқӣ мондани он мебошад.

Дар Конвенсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 24 сентябри 2002 тасдиқ шудааст, самтҳои асосии сиёсати хориҷии он дар дурнамо мушаххас гардидааст. Ҳадафҳои аслии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар дарозмуддат иборат аст аз омода ва ҳифз намудани шароити берунаи мусоид барои идомаи муваффақонаи ислоҳот дар дохили кишвар, инкишофи минбаъдаи Тоҷикистон ба ҳайси давлати мустақил пайдо намудани заминаҳои мувофиқати манфиатҳо бо кишварҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар раванди ҳалли вазифаҳе, ки ба сифати афзалиятҳои сиёсати хориҷӣ муайян шудааст. Ҳадафҳои сивсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар кӯтӯмуддат барои таъмин ва тақвияти ҷои муносиби кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, бунёди иқтисоди бозоргонии

босамаре, ки ба ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, ташаккули сохторҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ, таъмини амнияти миллий, суръат бахшидан ба равандҳои ҳамоишӣ дар минтақа ва ҷаҳон, ташаккули низоми муносибатҳои шарикӣ ва иттифоқӣ, ки ба такмили шаклҳо ва усули ҳамкориҳои Тоҷикистон бо ҷомеаи ҷаҳонӣ мусоидат менамояд, нигаронда шудааст.

Густариши ҳарчӣ бештари доираи робитаҳои дипломатӣ ва ҳамкориҳои иқтисодию тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, Иттиҳоди давлатҳои мустақил, Амрико, Аврупо Эрон, Чин, Ҷопои, Туркия, Афғонистон ва ғайра бори дигар дурустии сиёсати «дарҳои кушоди» Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш. Раҳмоновро дар муносибатҳои байналмилалӣ тасдиқ кард. Обруё эътибори Ҷумҳурии Тоҷикистон дар миқёси байналмилалӣ торафт бештар ба сифати давлате, ки меҳодад бо ҳамаи мамлакатҳои дуру наздики хориҷӣ робитаи ҳасана ва ҳамкориҳои наздик дошта бошад, афзоиш ёфт.

Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон махсусан дар се-чор соли охир бо оғози ҳазорсолаи сеюм ба дастовардҳои ғавқулодае мушарраф гардид. Дар ин муддат ҷаҳиши бузурге дар самти муносибат бо давлатҳои Ғарб ва Ҷанубу Шарқи Осиё кард. Сафарҳои Президенти мамлакат ба Фаронса, Олмон, Утриш, Шохигарии Белгия, Ҷумҳурии Лаҳистон, Ҷопон, Индонезия, Малайзия, Чин гувоҳӣ бар ин аст. Дар навбати худ тавачҷӯҳи кишварҳои Ғарб ва Ҷанубу Шарқи Осиё ба Тоҷикистон ба таври назаррас афзуд. Ба ин ба маротиба афзудани сафарҳои ҳайатҳои ин кишварҳо ба Тоҷикистон ва ба имзо расидани миқдори зиёди шартномаҳои дучониба ва бисёрҷониба шаҳодат медиҳад.

Ташаббуси бисёр муҳимми Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар Иҷлосияи 58-уми Маҷмаи умумии СММ эълон гардид, танзими ҳамкориҳои фарогир дар мубориза бо хатари маводи муҳаддир мебошад, ки ба рӯйхати номгуӣ «Ташаббусҳои бағоят муҳимми соли 2003 дар соҳаи таъмини сулҳ ва амният» дохил шуд. Ба ҳайати яке аз мақомоти Комиссияи СММ оид ба маводи муҳаддир пешниҳод гардидани намояндаи Тоҷикистон баёнгари эътирофи саҳми ҷумҳуриӣ дар мубориза бо гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир дар миқёси ҷаҳон мебошад.

Ба шарофати кӯшишҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавзӯи «об» ба рӯзномаи байналмилалӣ масъалаҳои ҳалталаб ба таври доимӣ дохил

гардид. Маҷмаи умумии СММ пас аз натиҷагирӣ аз Соли байналмилалии оби тоза, ки он ҳам бо ташаббуси Ҷумҳурии Тоҷикистон эълон гардида буд, бар асоси иттифоқи назар бо тарафдории 141 кишвар, яъне аз се ду ҳиссаи аъзои СММ, Қатънома дар бораи «Даҳсолаи байналмилалии фаъолияти «Об барои ҳаёт (2005-2015)»ро бидуни баррасӣ қабул намуд.

Сабаби чунин дастоварди нодир ва ғавқулодаи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба дарки саривақтӣ ва дурусти тақозои давру замон, мушкилиҳои он, аз ҷумла масъалаи таъмини мардум бо оби тоза ва ҳам дар мавридаш ба миён гузоштани он мебошад.

Вазорати корҳои хориҷии ҷумҳурӣ ва муассисаҳои хориҷии он аз имкониятҳои СММ барои дастгирӣ ва татбиқи босамари ташаббуси Сардори давлат оид ба таҳияи Стратегияи фарогири миллии тараққиёт барои солҳои 2006 -2015, ки бар ҳадафҳои рушди ҳазорсола ва Стратегияи коҳиш додани камбизоатӣ дар кишвар дар солҳои 2006 -2008 асос ёфтааст, ҳадафмандона фаъолият кард.

Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳо ва иттиҳодияҳои байналмилалӣю минтақавӣ, ба монанди СММ ва муассисаҳои махсуси он, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо[^] Иттиҳоди Аврупо, НАТО, Созмони ҳамкории Шанхай, Созмони Конфронси исломӣ, Созмони ҳамкории иқтисодӣ, Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ, ЕврАзЭС, муассисаҳои байналмилалии молиявӣ ва ғ. ба фароҳам овардани шароити мусоид барои тақвияти минбаъдаи истиқлолият, ҳифзи тамомияти арзӣ, таҳкими мавқеи кишвар дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ва иштироки он дар равандҳои умумиҷаҳонӣ равона шудааст.

Дар тули 15 соли истиқлолияти давлатӣ сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон марҳилаҳои пайдоиш, ташаккул ва

таҳаввулро аз сар гузаронида, марҳила ба марҳила фаъод мутавозин, воқеъбинопа, ҳадафмандона, босамар, фарогир ва бисёрсамтӣ шудааст. Ин сифатҳо аз фаро расидани марҳилаи сифатан нав дар сиёсати хориҷии мо, аз марҳилаи такомули он дарак медиҳанд ва эътимодро ба он зиёд мекунанд, ки дипломатияи тоҷик имрӯз ба иҷрои вазифаҳои муҳимтар ва бузурттар омода аст.

МУҶДАРИҶА

МУҚАДДИМА 4

БОБИ АВВАЛ Дипломатияи тоҷик дар замони шӯравӣ

Фасли якум. Мақоми дипломатия дар низоми давлатдорӣи Ҷумҳурии советӣи сотсиалистӣи Тоҷикистон. Вазифа ва салоҳиятҳои он 15

Фасли дуюм. Таърихи бунёди вазорати корҳои хориҷӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Сохтор, вазифа ва салоҳиятҳои он. 28

БОБИ СОНӢ Ташаккули дипломатияи миллии тоҷик

Фасли якум. Ташаккули сиёсати нави хориҷӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даври истиқлолият. :

.4.1

Фасли дуюм. Дипломатияи тоҷик дар роҳи дарёфти сулҳ ва оидгии миллӣ. 48

Фасли сеюм. Э.Ш.Раҳмонов поягузори дипломатия ва сиёсати хориҷӣи Тоҷикистони ** соҳибистиқлол 63

Фасли чаҳорум. Вазорати корҳои хориҷӣ ва намояндагиҳои он дар даври истиқлолияти давлатӣ. 8.8

БОБИ СЕЮМ

Самтҳои асосӣи сиёсати хориҷӣи Ҷумҳурии

Тоҷикистон дар марҳилаи ҳозира 1 об

Фасли якум. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ. 1 по

Фасли дуюм. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия. 143

Фасли сеюм. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои ғарбӣ. \

Фасли чаҳорум. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои Ҷанубу Шарқи Осиё. j -73

Фасли панҷум. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷаҳони ислом. 182

Фасли шашум. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ. 190

ХУЛОСА 2.1.6.

Абдунабӣ Сатторзода
Т.Назаров, А.Сатторзода Дипломатияи
муосири тоҷик

Муҳаррири ороиш А.Исеев Муҳаррири
техники М.Шарипов БИ №3455

Ба матбаа 07.09.2006 супурда шуд.

Ба чоп 06.09.2006 имзо шуд.

Андозаи 60x80 1/16 Коғазӣ офсет.

Ҳуруфи адабӣ. Чопи офсет. Ҷузъи чопии
шартӣ -18.0. Ҷузъи нашрию ҳисобӣ 12.0. Адаби
нашр 1000. Супориш № 54 Нархи шартномавӣ.

Муассисаи нашриявӣ “ИРФОН”-и Вазорати
фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон 734018,
ш.Душанбе, кӯчаи Н.Қаробсев 17

ISBN 5-667-01492-9

вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сафири Фавқулода ва Мухтор, академик, барандаи Ҷоизаи давлатии ба номи Абуалӣ Сино муаллифи беги аз 150 китобу рисолаҳои илмӣ ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ, англисӣ, арабӣ, чинӣ, олмонӣ ва ғ. мебошад.

Мухимтарин таълифоти ӯ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ инҳоянд: «Сиёсати мо сиёсати ошкорост» (1996), «Сиёсати мо созанда аст» (1996), «Тоҷикистон ва мақоми он дар ҷомеаи байналмилалӣ» (1997), «Тоҷикистон: иқтисод, сиёсат ва ҳамкорӣ байналмилалӣ» (2001), «Тоҷикистон: ҳамкориҳои иқтисодӣ ва амният» (2003), «Тоҷикистон: рушди иқтисодӣ, ҳамоиш ва ҳамкориҳои минтақавӣ» (2004).

Абдунабӣ Сатторзода,
профессор, доктори илмҳои филологӣ, мудирӣ шуъбаи сиёсати хориҷӣ ва робитаҳои иқтисодии берунаи Маркази тадқиқоти стратегии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, барандаи Ҷоизаи адабии ба номи С. Айнӣ.

У аз 17 март соли 1999 то 30 январ соли 2006 муовини вазири корҳои хориҷии ҶТ буд ва рутбаи дипломатии Кордори Фавқулода ва Мухтори дараҷаи аввалро дорад.

Вай муаллифи мақолаву рисолаҳои илмию адабии зиёде буда, муҳимтарт асарҳои ӯ дар соҳаи сиёсати хориҷӣ инҳоянд: «Омилҳои дохилӣ ва хориҷии сулҳи тоҷикон» (2000), «Гуфтугӯи тамаддунҳо омили муассири рушди робитаҳои байналмилалӣ» (2000), «Ғарб ва Шарқ: муаммои ҳамзистии фарҳангҳо» (2001), «Муносибатҳои Русия ва Тоҷикистон дар марҳилаи ҳозира ва дурнамои инкишофи онҳо» (2002, бо ҳамроҳии З.О. Саидов), «Вазъият дар Афғонистон ва масъалаи оромӣ дар Осиёи Марказӣ» (2002), «Кишвари хурдро сиёсати бузург мебояд» (2003), «Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҷомеаи ҷаҳонӣ» (2004), «Омилҳои

минтақавии масъалаи амният дар Осиёи Марказӣ»
(2005) ваг.

“ИРФОН”

J Асари мкршуда, с. 30.6-307.

3 Ҷамон асар, ҷамон саҳифа.

3 Ҷамон ҷа

3 Маҷмуаи зикршуда, с. 14.

10 январи соли 1992 сохтори нави Девони вазирони

1 X.A. Додпхудош. Таджико — китайские отношения в рамках национальных интересов Республики Таджикистан. Таджикистан и современн мир, Вестник ЦСИПРТ, №1(2), Д., 2003, с.78.

1 Д. Назрнев, И. Сатгаров. Асари зикршуда, г. 2, с.382.

I Ниг.: Т.Н. Назаров. СНГ: время нового переосмысления // Т.Н. Назаров. Таджикистан: экономлчекнй рост, интеграция и региональное сотрудничество. Д., 2004, с.87-99; О совершенствовании и реформировании Содружества Независимых Государств // Дипломатия Таджикистана, №11,2005, с. 108-119.